KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

MAÇKA BÖLGESİ (DEĞİRMENDERE VADİSİ) XIX. YÜZYIL KIRSAL KİLİSELERİ VE KORUMA ÖNERİLERİ

DOKTORA TEZİ

Esra İMAMOĞLU YILMAZ

NİSAN 2024
TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

MAÇKA BÖLGESİ (DEĞİRMENDERE VADİSİ) XIX. YÜZYIL KIRSAL KİLİSELERİ ve KORUMA ÖNERİLERİ

Esra İMAMOĞLU YILMAZ

Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünce
"DOKTOR (MİMARLIK)"
Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 16 / 02 / 2024
Tezin Savunma Tarihi : 16 / 04 / 2024

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Süleyman ÖZGEN

Trabzon 2024

ÖNSÖZ

"Maçka Bölgesi (Değirmendere Vadisi) XIX. Yüzyıl Kırsal Kiliseleri ve Koruma Önerileri" isimli bu tez, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Doktora Programı'nda hazırlanmıştır.

Çalışma, Maçka bölgesinde yer alan kırsal kiliselerin yapısal durumlarını tespit etmeyi, tarihsel süreç boyunca bölgenin belleğinde nasıl yer aldıklarını ve nasıl korunduklarını/korunamadıklarını ortaya çıkarmayı, Türkiye'deki koruma yaklaşımlarını şekillendiren etken ve oluşumlar doğrultusunda sürdürülebilir koruma yaklaşımları sunmayı amaçlamıştır. Bu yolla, bölgede tespit edilen XIX. yüzyıla ait 14 adet kilisenin korumaya dair zorluklarını yapısal-çevresel-yönetsel çerçevede analiz etmeyi, koruma sorunlarına çözüm sunmayı ve yere özel koruma yaklaşımları geliştirmeyi hedeflemiştir.

Yüksek Lisans ve Doktora Tez süresince bilgi ve deneyimleriyle beni yönlendiren, çalışmamın her aşamasında tecrübesinden yararlandığım danışman hocam Doç. Dr. Süleyman ÖZGEN'e, tez izleme jürisinde yer alan değerli hocalarım Prof. Dr. Haldun ÖZKAN ve Doç. Dr. Murat TUTKUN'a, tez jürisine katılan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE'ye ve Prof. Dr. ÖZLEM SAĞIROĞLU DEMİRCİ'ye şükranlarımı takdim ediyorum.

Çalışma boyunca, her anımda yanımda olan çok kıymetli aileme de teşekkürlerin en büyüğünü sunarım. Bu süreçte pek çok kişinin farklı düzeylerde ilgi ve desteğini gördüm; teşekkürlerimi iletiyorum. Ama yine de yoğun katkıları ile yanımda olan Dr. Öğretim Üyesi Semih YILMAZ'a ve Arş. Gör. Tayfur Emre YAVRU'ya ayrıca minnettar olduğumu belirtmek isterim.

Yaptığımız çalışmanın araştırmacılara yararlı olmasını gönülden dilerim.

Esra İMAMOĞLU YILMAZ

Trabzon 2024

TEZ ETİK BEYANNAMESİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Maçka Bölgesi (Değirmendere Vadisi) XIX. Yüzyıl Kırsal Kiliseleri ve Koruma Önerileri” başlıklı bu çalışmayı baştan sona kadar danışmanım Doç. Dr. Süleyman ÖZGEN’in sorumluluğunda tamamladığımı, verileri/örnekleri kendim topladığımı, deneyleri/analizleri ilgili laboratuvarlarda yaptığımı/yaptırdığımı, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. 16/04/2024

Esra İMAMOĞLU YILMAZ

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ III
TEZ ETİK BEYANNAMESİ IV
İÇİNDEKİLER V
ÖZET VIII
SUMMARY IX
ŞEKİLLER DİZİNİ X
TABLOLAR DİZİNİ XIII
1. GENEL BİLGİLER 1
1.1. Giriş 1
1.2. Amaç ve Kapsam 3
1.3. Yöntem 4
1.4. XIX. Yüzyıl Osmanlı Dönemi ve Kent Üzerindeki Etkileri 8
1.4.1. Osmanlıda Tanzimat Dönemi 8
1.4.2. Osmanlıda Tanzimat Dönemi Şehircilik ve Mimarlık Ortamı 10
1.4.3. Tanzimat Döneminin Gayrimüslimlere Getirdiği Yenilikler 12
1.4.4. Tanzimat Döneminde Trabzon Kenti 12
1.5. Çalışma alanının Analizi "Maçka Bölgesi" 21
1.5.1. Maçka Bölgesi'nin Tarihi 23
1.5.2. Maçka Bölgesi'nde Turizm 52
1.5.3. Maçka Bölgesi'nin Fiziki Özellikleri 54
1.5.4. Kırsal Doku ve Mimari Karakter 57
1.5.5. Kırsal Mimari Özellikleri 58
1.5.6. Yapım Teknikleri ve Malzeme Özellikleri 58
1.5.7. Maçka Bölgesi'nin Güncel Durumu (İdari ve Demografik) 59
1.5.8. XIX. Yüzyıl Maçka ve Çevresi Kilise Mimarisi 61
1.6. Kırsal Mimari ve Korumaya İlişkin Yaklaşımlar 68
1.6.1. Kırsal Mimari Kavramı 69
1.6.2. Kırsal Mimariyi Koruma Yaklaşımları 72
1.6.3. Kırsal Mimarinin Korunmasındaki Sorunlar 78
2. YAPILAN ÇALIŞMALAR 94

2.1. Günümüze Ulaşan Kırsal Kiliselerin Tespiti ve Alan Çalışması 94
2.2. Altındere (Meryemana) Vadisi Özellikleri ve XIX. Yüzyıl Kiliseleri 97
2.2.1. Altındere Mahallesi Kilisesi Özellikleri 99
2.2.2. Coşandere Mahallesi Kilisesi (Venizana Kilisesi) Özellikleri 105
2.2.3. Yazlık Mahallesi Cami (Aya Georgious Kilisesi) Özellikleri 109
2.2.4. Yazlık Mahallesi Kilise Kalıntısı (Aya Yanni Kilisesi) Özellikleri 118
2.2.5. Yazlık Mahallesi Eski Cami (Aya Ğorğor Kilisesi) Özellikleri 121
2.3. Hamsiköy Vadisi Özellikleri ve XIX. Yüzyıl Kiliseleri 125
2.3.1. Hamsiköy Mahallesi Cami Özellikleri 126
2.3.2. Anayurt Mahallesi Cami (St. Basil Kilisesi) Özellikleri 131
2.3.3. Gürgenağaç Mahallesi Cami (St. John Kilisesi) Özellikleri 136
2.3.4. Bağışlı Mahallesi Kilisesi Özellikleri 141
2.4. Mulaka Vadisi Özellikleri ve XIX. Yüzyıl Kiliseleri 145
2.4.1. Çamlıdüz Mahallesi Kilisesi (Paparza Kilisesi) Özellikleri 146
2.4.2. Ocaklı Mahallesi Büyük Kilise (Muntandoz Kilisesi) Özellikleri 150
2.4.3. Ocaklı Mahallesi Küçük Kilise Özellikleri 154
2.5. Galyan Vadisi Özellikleri ve XIX. Yüzyıl Kiliseleri 156
2.6. Esiroğlu Vadisi Özellikleri ve XIX. Yüzyıl Kiliseleri 157
2.6.1. Mataracı Mahallesi Kilisesi Özellikleri 158
2.6.2. Temelli Mahallesi Kilisesi Özellikleri 160
3. BULGULAR VE İRDELEMELER 164
3.1. Kırsal Kiliselerin Konum ve Erişimine İlişkin Değerlendirmeler 164
3.2. Kırsal Kiliselerin Mimari Özelliklerine İlişkin Değerlendirmeler 167
3.3. Kırsal Kiliselerin Bozulma Biçimlerine İlişkin Değerlendirmeler 171
3.4. Maçka Bölgesinde Bulunan Kırsal Kiliselerin Koruma Sorunları 173
3.4.1. Mübadele ile Oluşan Nüfus Kaybı 173
3.4.2. İşlev Değişikliği ve Niteliksiz Müdahaleler 173
3.4.3. Tespit/Tescil ile İlgili Sorunlar ve Envanterdeki Eksiklikler 174
3.4.4. Vandalizm ve Definecilik 175
3.4.5. Yapıların Yıkılması, Atıl Bırakılması ve İşlevsizlik 175
3.4.6. Önleyici Korumanın Eksikliği ve Finansal Yetersizlik 176
3.4.7. Koruma Sürecindeki Aksaklıklar ve Bilincin Oluşmaması 176
3.4.8. Kırsala Ait Koruma Politikalarındaki Eksiklikler 177
3.4.9. Koruma Kurullarına Destek Birimlerin Eksikliği 177

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER 179
4.1. Yapısal Kaynaklı Sorunların Çözümüne İlişkin Öneriler 180
4.2. Çevresel Kaynaklı Sorunların Çözümüne İlişkin Öneriler 182
4.3. Yasal/Yönetsel Kaynaklı Sorunların Çözümüne İlişkin Öneriler 182
4.4. Maçka Kırsalındaki XIX. yüzyıl Kiliseleri için Koruma Modeli 184
5. KAYNAKLAR 187
6. EKLER 199
ÖZGEÇMİŞ

Doktora Tezi

ÖZET

MAÇKA BÖLGESİ (DEĞİRMENDERE VADİSİ) XIX. YÜZYIL KIRSAL KİLİSELERİ VE KORUMA ÖNERİLERİ

Esra İMAMOĞLU YILMAZ

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Süleyman ÖZGEN
2024, 199 Sayfa, 80 Ek sayfa

Türkiye ve dünyadaki birçok ülkede çeşitli nedenlerle kırsal alanlarda yer alan dini yapıların kullanılmaz halde kalıp işlevsizleşmesi sorunu; insanın ve doğanın ortak öğretileri ile oluşturulan geleneksel yapıların bakımsız kalması, tahrip edilmesi veya yıkılması sonuçlarını ortaya çıkarmaktadır. Değişen yaşam biçimleri, kırsal alanlara yönelik sosyo-kültürel, ekonomik, fiziksel ve yasal tehditler göz önünde bulundurulduğunda bu alanların somut ve somut olmayan değerlerinin korunması konusu büyük önem taşımaktadır.

1839 yılında yayınlanan Tanzimat Fermanı ile bu döneme kadar Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kilise yapmaları kanunlarla kısıtlanan Hristiyanlar, Ferman'ın sağladığı haklarla, yeni kiliseler inşa etmeye başlamışlardır. XIX. yüzyılda başlayan bu hızlı yapılaşma süreci XX. yüzyılın başlarında yaşanan mübadele ile Maçka kırsalında birçok yapının kullanılamaz halde kalması ile sonuçlanmıştır. Hristiyan halktan kalan dini yapıların birçoğu âtıl halde bırakılmış, bazıları yıkılmış, bazıları camiye çevrilerek kullanılmıştır. Sosyo-kültürel etkenler, ekonomik etkenler, aidiyet ve koruma bilinci, koruma politikalarındaki yetersizlikler gibi birçok nedenle korunma sorunları yaşayan bu yapılar için çok boyutlu koruma stratejileri oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda çalışma, bölgede tespit edilen XIX. yüzyıla ait 14 adet kilisenin korumaya dair zorluklarını yapısal-çevresel-yönetsel çerçevede analiz etmeyi, koruma sorunlarına çözüm sunmayı ve yere özel koruma yaklaşımları geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Mimari, Kırsal Kiliseler, Koruma, Maçka Bölgesi

PhD. Thesis

SUMMARY

ANALYSIS OF 19TH CENTURY RURAL CHURCH IN MAÇKA (DEĞİRMENDERE VALLEY) AND CONSERVATION OFFER

Esra İMAMOĞLU YILMAZ

Karadeniz Technical University
The Graduate School of Natural and Applied Sciences
Architectural Graduate Program
Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Süleyman ÖZGEN
2024, 199 Pages, 80 Pages Appendix

The problem of rural religious structures becoming unusable and obsolete for various reasons in many countries, including our own, reveals the consequences of neglect, deterioration, or destruction of traditional buildings shaped by the shared teachings of humanity and nature. Given the socio-cultural, economic, physical, and legal threats to rural areas, the preservation of both tangible and intangible values in these regions becomes of great importance. In 1839, with the issuance of the Tanzimat Edict, Christians who were previously restricted by laws from building churches within the boundaries of the Ottoman Empire began constructing new churches with the rights granted by the Edict. The rapid urbanization process that started in the 19th century resulted in many structures in the rural area of Maçka becoming unusable by the early 20th century, particularly due to the population exchange. Numerous religious structures left by the Christian community were either abandoned, demolished, or repurposed as mosques. Various factors such as socio-cultural elements, economic considerations, a sense of belonging, and inadequacies in preservation policies contribute to the preservation challenges faced by these structures. In this context, the study aims to analyze the difficulties related to the preservation of 14 churches dating back to the 19th century in the region within a structural-environmental-administrative framework. The goal is to provide solutions to preservation issues and develop site-specific preservation approaches.

Key Words: Rural Architecture, Rural Churches, Conservation, Maçka Region

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa No

Şekil 1. Tanzimat dönemi İstanbul'u (Galata Köprüsüne bakış) [URL-1, 2024].....10
Şekil 2. Tanzimat dönemi Trabzon Vilayeti Sınırları (Vital-Casimir Cuinet-1890).....15
Şekil 3. Trabzon Belediye Binası (anonim). 17
Şekil 4. Molozda fındık ticareti (anonim). 18
Şekil 5. Gâvur Meydanı gravürü (anonim). 19
Şekil 6. Trabzon Hükümet Konağı (anonim). 20
Şekil 7. Trabzon havza sınırları ve Maçka ilçe sınırı [URL-2, 2019].....22
Şekil 8. Maçka Bölgesi (Değirmendere Vadisi) kollarını gösteren harita. 23
Şekil 9. 1940 yılında Maçka'nın görünümü [URL-3, 2024]. 25
Şekil 10. Çatak (Meksila) görünümü (Cevizlik mevkii).....26
Şekil 11. On binlerin izlediği yol/ilkçağda bölge toplulukları (Bilgin, 2000). 27
Şekil 12. M.Ö. II-III. yüzyılda Anadolu'ya hâkim güçler (Van Den Hout, 2013).....29
Şekil 13. On binlerin Trabzon'a geliş güzergâhı ve yerli halklar (Bilgin, 2000).....30
Şekil 14. Yunanlıların (Greklerin) koloni güzergâhları (Topalidis, 2019). 31
Şekil 15. I. Famakes döneminde Pontos İmparatorluğu haritası (McGing, 2018). 33
Şekil 16. Doğu Roma hâkimiyetinde Anadolu'da yönetim sınırları [URL-4, 2024]. 34
Şekil 17. 1263 yılında Trabzon (Komnenos) İmparatorluğu [URL-5, 2024]. 35
Şekil 18. Osmanlı Dönemi Trabzon Vilayeti sınırları [URL-6, 2020]. 35
Şekil 19. Livera Aya Yorgi Katedralinde Hristiyan halk [URL-7,2024].....41
Şekil 20. 1530-387 nolu icmal defterine göre Maçka haritası (Durmuş, 2010).....44
Şekil 21. İpek ve Baharat yolu güzergâhı [URL-10, 2020].....45
Şekil 22. Taşkın (2008)'e göre Maçka Vadisi ticaret güzergâhları haritası.....46
Şekil 23. Durmuş (2010)'a göre Maçka Vadisi ticaret güzergâhları haritası.....46
Şekil 24. XIX. yüzyılın başında Maçka'da yeni yolların açılması (Durmuş, 2011).....51
Şekil 25. Sümela Manastırına bakış.....53
Şekil 26.. Maçka Bölgesinin uydu görünümü ve Maçka ilçe sınırları (siyasi).....55
Şekil 27. Maçka Bölgesi (Değirmendere Havzası) Genel Görünümü (Uçar, 2010). 56
Şekil 28. Hamsiköy mahallesine bakış. 57
Şekil 29. Ordu Gürgentepe Cami ve Rize İkizdere Şimşirli Köyü Cami.....59
Şekil 30. Maçka ilçe sınırları ve güncel yerleşim görünümü (Güneye bakış).....59

Şekil 31. Maçka ilçesindeki mahallelerin nüfus bilgileri [URL-8, 2020].....60
Şekil 32. Aşağı Çamlıca Camii, Çamlıhemşin-Sivil Mimari (konut), Kemaliye. 71
Şekil 33. DKB kırsal mimari öğelerinde gerçekleştirilen aykırı uygulamalar. 81
Şekil 34. DKB kırsalında apartman tipi yapılaşma örnekleri.....82
Şekil 35. DKB kırsalında konaklama tesisine çevrilen kırsal konutlar.....82
Şekil 36. Mübadelede terk edilmiş bir köy, Sazak köyü/İzmir (URL-16, 2024). 83
Şekil 37. Artvin/Ardanuç Rabat Kilisesine ait görseller; 2023. 84
Şekil 38. Taş malzemede bozulma örneği; Artvin/Ardanuç'ta bir okul; 2020.....85
Şekil 39. DKB kırsalında yöreye aykırı malzeme kullanımı; 2022. 86
Şekil 40. 6 Şubat 2023 Depremlerinde yıkılmış tescilli bir konut Antakya/Hatay. 86
Şekil 41. Kırsal yapılarda define aranması tahribatına dair örnekler; 2018. 87
Şekil 42. Özgün karaktere aykırı cephe kaplaması; Kütahya Moymul Cami; 2019. 89
Şekil 43. Kent-kır sınıflamasına göre nüfusun dağılımı, 2022 (URL-13, 2024).....90
Şekil 44 Maçka Bölgesi İpek Yolu güzergâhları ile kilise-manastırların konumu.....95
Şekil 45 Maçka Bölgesi vadilerinin konumları. 96
Şekil 46. Altındere vadisinde bulunan kiliselerin konumu. 98
Şekil 47. Altındere Mahallesi kilisesi ve çevresi yol-yapı-işlev analizi. 100
Şekil 48. Altındere Mahallesi kilisesine ait fotoğraflar. 103
Şekil 49. Coşandere Mahallesi kilisesi ve çevresi yol-yapı-işlev analizi.....105
Şekil 50. Yazlık (Livera) Rhodiapolis Metropolitlik Binası (1907).....110
Şekil 51. Yazlık Mahallesi kiliseleri ve çevresi yol-yapı-işlev analizi. 112
Şekil 52. Agios Georgious Kilisesine (Yazlık Mahallesi Cami) ait eski fotoğraflar.....112
Şekil 53. Yazlık Mahallesi Camii'ne ait çeşitli görseller.....116
Şekil 54. Yazlık Mahallesi kiliseleri ve çevresi yol-yapı-işlev analizi. 122
Şekil 55. Hamsiköy vadisinde bulunan kiliselerin konumu. 126
Şekil 56. Hamsiköy Mahallesi kilisesi ve çevresi yol-yapı-işlev analizi. 127
Şekil 57. Anayurt Mahallesi kilisesi ve çevresi yol-yapı-işlev analizi. 132
Şekil 58. Anayurt Mahallesi Cami (St. Basil Kilisesi) eski fotoğrafı, 1940'lı yıllar.....133
Şekil 59. Gürgenağaç Mahallesi kilisesi ve çevresi yol-yapı-işlev analizi. 137
Şekil 60. Gürgenağaç Mahallesi kilisesi fotoğrafı (anonim).....138
Şekil 61. Bağışlı Mahallesi kilisesi ve çevresi yol-yapı-işlev analizi. 142
Şekil 62. Mulaka vadisinde bulunan kiliselerin konumu. 146
Şekil 63. Çamlıdüz Mahallesi kilisesi ve çevresi yol-yapı-işlev analizi. 147
Şekil 64. Ocaklı Mahallesi kiliseleri ve çevresi yol-yapı-işlev analizi. 151

Şekil 65. Ocaklı (Muntandoz) Mahallesi Büyük Kilisesine ait görseller.....153
Şekil 66. Esiroğlu vadisinde bulunan kiliselerin konumu.....157
Şekil 67. Mataracı (İlaksa) Mahallesi kilisesi ve çevresi yol-yapı-işlev analizi. 158
Şekil 68. Temelli Mahallesi kilisesi ve çevresi yol-yapı-işlev analizi.....161
Şekil 69. Altındere Mahallesi Kilisesi-Yazlık Mahallesi Eski Cami.....167
Şekil 70. Coşandere Mahallesi-Temelli Mahallesi Kiliseleri.....168
Şekil 71. Hamsiköy-Anayurt ve Gürgenağaç Mahalleleri camileri.....168
Şekil 72. Çamlıdüz Mahallesi -Ocaklı Mahallesi Küçük ve Büyük Kiliseleri.....170
Şekil 73. Mataracı (İlaksa) Mahallesi-Temelli (Prastiyos) Mahallesi Kiliseleri.....170

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa No

Tablo 1. Çalışmanın yöntem şeması. 7
Tablo 2. 1869-1881 Salnamelerine göre kentteki erkek nüfus ve hane sayıları. 14
Tablo 3. 1869 Yılı Trabzon Vilayeti İdari bölümlenmesi. 16
Tablo 4. Kırsal mimarinin korunması ile ilgili uluslararası metinler. 76
Tablo 5. Altındere Mahallesi kilisesine ait çizimler. 102
Tablo 6. Coşandere Mahallesi kilisesine ait çizimler. 107
Tablo 7. Yazlık Mahallesi Camine (Aya Georgious Kilisesi) ait çizimler. 114
Tablo 8. Yazlık Mahallesi kilise kalıntısına (Aya Yanni Kilisesi'ne) ait çizimler. 120
Tablo 9. Yazlık Mahallesi Eski Cami'ne (Aya Ğorğor Kilisesi'ne) ait çizimler. 123
Tablo 10. Hamsiköy Mahallesi Camine ait çizimler. 129
Tablo 11. Anayurt Mahallesi Cami (St. Basil Kilisesi) ait çizimler. 134
Tablo 12. Gürgenağaç Mahallesi Cami'ne (St. John Kilisesi'ne) ait çizimler. 139
Tablo 13. Bağışlı Mahallesi Kilisesine ait çizimler. 144
Tablo 14. Çamlıdüz (Paparza) mahallesi kilisesine ait çizimler. 149
Tablo 15. Ocaklı (Muntandoz) Mahallesi Büyük Kilisesine ait çizimler. 152
Tablo 16. Ocaklı Mahallesi Küçük Kiliseye ait çizimler. 155
Tablo 17. Mataracı (İlaksa) Mahallesi Kilisesine ait çizimler. 159
Tablo 18. Temelli (Prastiyos) Mahallesi Kilisesi'ne ait çizimler. 162
Tablo 19. Değirmendere havzasında bulunan kiliselere ait mevcut durum verileri. 169
Tablo 20. Maçka kırsalında bulunan kiliselere ait koruma modeli önerisi. 186
Tablo 21. Çalışma kapsamında ele alınan kiliseler listesi. 199

1. GENEL BİLGİLER

1.1. Giriş

Tarih öncesi çağlardan günümüze kadar birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış dünya coğrafyası, bünyesinde çok sayıda kültür varlığı barındırmaktadır. Ait oldukları toplumların kültürel hafızalarına kaynaklık eden; savunma yapıları, ibadet yapıları, konutlar, köprüler vb. şeklinde örneklendirilebilecek bu yapılar; bünyesinde yer edindikleri toplumun yaşam tarzına, gelişmişlik derecesine, zanaatkârlık niteliğine, ekonomik büyüklüğüne ve estetik algısına göre şekillenmiş olmaları nedenleriyle, toplumların geçmişini yansıtan varlıklardır.

Toplumların geçmişine ışık tutan bu eserlerin gelecek kuşaklara aktarımı ve korunması önemli bir gerekliliktir. Çünkü tarihi yapılar topluma ve toplumu oluşturan insanların yaşantısına ait kültürel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması konusunda önemli bir belge niteliği taşırlar. Nesiller arasındaki etkileşimin sağlıklı olabilmesinin anahtarı da belge niteliği taşıyan tarihi yapıların özgün karakterlerine uygun bir şekilde geleceğe taşınmasında saklıdır.

Tarih boyunca yörede yaşamış halkların, dini yaşantıları, kültürel etkinlikleri ve yaşam şekilleri ile biçimlenen mimari mirasın sahiplenilmemesi, geçmiş ile gelecek arasında kurulan bağın zayıflamasına ve kültürel sürekliliğin yok olmasına sebep olmaktadır. Bu durum dini yapılar bağlamında ele alındığında; Türkiye'de ve dünyanın pek çok yerinde özellikle kırsal alanlarda yer alan dini yapıların çeşitli nedenlerle kullanılmaz hale gelip, işlevlerini kaybetmelerinin, insanın ve doğanın ortak öğretileri ile oluşturulan bu yapıların bakımsız kalmaları, tahrip edilmeleri veya yıkılmaları sonucunu doğuran temel etkenler olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, değişen yaşam biçimleri, kırsal alanlara yönelik sosyo-kültürel, ekonomik, fiziksel ve yasal tehditlerde bu alanların somut ve somut olmayan değerleri üzerinde yıpratıcı etki oluşturmaktadır.

Kültürel sürekliliğin sağlanması konusunda kırsal mimari mirasa yönelik bu olumsuzlukların izlenmesi ve çözüm önerilerinin hazırlanması konusu büyük önem taşımaktadır. Bu noktada toplumsal belleği biçimlendiren bir araç olarak koruma kavramı ön plana çıkmaktadır. Çeşitli nedenlerle yok olan, kısmi kayıplara uğrayan ya da olağan eskime sürecini yaşayan kırsal mimari miras öğelerinin koruma sorunlarını ele alırken, geleceğe en uygun kararlarla aktarılmalarının arayışında olunması önemli bir gerekliliktir.

Bu bağlamda; toplumsal, bireysel, kentsel ve kırsal bellek üzerinde doğrudan etkili olan koruma kararlarının nasıl alınması gerektiği konusu, öncelikli problemler arasında görülmektedir. Kırsal alanlarda yaşanan yok olma sürecinin önlenmesine yönelik çalışmaların önemli konulardan bir tanesi ise kırsal bellek üzerinde doğrudan etkili olan koruma kararlarının nasıl alınması gerektiği konusudur.

Maçka Bölgesi kırsalı, XIX. yüzyılda yaşanan mübadele ile değişen yaşam biçimlerinin, nüfus yapısının ve kullanıcıların kırsal miras üzerindeki yansımalarını görebildiğimiz ve kırsal mirasa yönelik tutumdan kaynaklı sorunları inceleyebildiğimiz bir alan olması ile önemlidir. Bu nedenle bölgede yer alan kiliseler çalışma konusu olarak belirlenmiştir.

Osmanlı tarihinin kırılma noktalarından birini XIX. yüzyıl ve bu dönemi şekillendiren Tanzimat fermanı oluşturur. Tanzimat dönemi ve sonrasında yaşanan modernleşme sürecinde meydana gelen toplumsal ve ekonomik dönüşümlerin gerçekleştiği bu çağ, merkez-çevre ilişkileri açısından da yeni gelişmelere sahne olmuştur (Özdiş, 2008). Ayrıca bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısı, yayılan milliyetçi akımlarının tehdidi altında kalmıştır. Bu durum, farklı etnik gruplara eşitlik sağlanarak önlenmeye çalışılmış ve 1839 yılında yayınlanan Tanzimat Fermanı bu temel fikre oturtulmuştur. Bu döneme kadar Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kilise yapmaları kanunlarla kısıtlanan Hristiyanlar, Ferman'ın ve devam eden süreçte yapılan düzenlemelerin sağladığı haklarla, yeni kiliseler inşa etmeye başlamışlardır.

XIX. yüzyılda yaşanan siyasi gelişmeler ile ivmelenen yapılaşma sürecinin sayısal olarak doruğa çıkardığı kiliseler, XX. yüzyılın başlarında yaşanan başta mübadele olmak üzere çeşitli siyasi gelişmeler sonucunda hızla işlevini yitirerek kullanılamaz hale gelmiştir. Bu durumun başlıca nedenleri; mübadele ile bölgedeki Hristiyan nüfusunda hızlı bir azalma yaşanması ve kaybolan nüfusun Müslüman halkla doldurulmasıdır.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan bu süreçte konutlar, kullanıcı değişikliğine kolay adapte olabilmeleri ile korunabilmiştir ancak Hristiyan halktan kalan dini yapıların (kilise, şapel vb.) birçoğu atıl halde kalmış, bazıları yıkılmış, bazıları ise camiye çevrilerek kullanılmıştır.

Kırsal yaşam çevrelerine ait bu yapıların terk edilmesi ve sonrasında gelişen işlevsiz süreçte eksik veya yanlış koruma sürecine bağlı olarak oluşan kırsal miras sorunlarına karşı önlem alınması öncelikli bir problemdir. Sosyo-kültürel etkenler, ekonomik etkenler, aidiyet ve koruma bilinci, koruma politikalarındaki yetersizlikler gibi birçok nedenle korunma

sorunları yaşayan bu yapılar için çok boyutlu koruma stratejileri oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda Maçka kırsalında günümüze ulaşan 14 adet kilisenin mevcut durum analizlerinin yapılması ve geleceğe nasıl aktarılması gerektiği konusunda yapısal, çevresel ve yönetsel çerçevede koruma önerileri sunulması hedeflenmiştir.

1.2. Amaç ve Kapsam

Dini yapılar, bir inanışa ait olmaları nedeniyle genellikle doğal (içsel) bir koruma tavrı odağındadır. Ancak, bu durumun oluşabilmesinin temel şartı dini yapıların içerisinden çıktığı inanç, yaşayış ve öğretileri benimseyen, yaşamının bir parçası olarak gören bir toplumun varlığıdır. Bu durumun tersi düşünüldüğünde, kültürel mirası sahiplenmeyen ve yanlış koruma stratejileri ile yönlendirilen toplumlar, dini yapıların varlığına karşı çıkmak gibi olumsuz durumlar oluşturarak, bu yapıların tahribatına neden olabilir.

Maçka Bölgesi özelinde durum ele alındığında, XX. yüzyılda yaşanan mübadele ile Hristiyan nüfusun bölgeyi terk etmesinin, kiliselerin işlevinin kaybolmasına ve/veya işlevi dışında kullanılmasına neden olduğu görülmektedir. Bu durum, kültürel miras olarak nitelendirilebilecek Kiliselerin korunmaları sorununu beraberinde getirmiştir. İşlev kaybı temelli bu sorunun yanında zamana bağlı tahribatlar, vandalizm ve yağmalar da bu yapıların yok olma sürecini hızlandırmıştır.

Maçka bölgesinin geçirdiği tarihsel süreci anlamak, bölgenin XX. yüzyıl sosyal ve siyasi yaşantısını analiz etmek açısından kiliseler önemli kayıtlar niteliğindedir. Hristiyan inancı açısından oldukça önemli manastırları da bünyesinde barındıran bölgede aynı zamanda çok sayıda kilise inşa edilmiştir. Korunmaları tarihsel ve kültürel açılardan gereklilik olan bu kiliselerin, korunma yaklaşımları evrensel ve yerel koruma yaklaşımlarından bağımsız düşünülemez. Bu nedenle çalışma, Maçka bölgesinde yer alan kırsal kiliselerin yapısal durumlarını tespit etmeyi, tarihsel süreç boyunca bölgenin belleğinde nasıl yer aldıklarını ve nasıl korunduklarını/korunamadıklarını ortaya çıkarmayı, Türkiye'deki koruma yaklaşımlarını şekillendiren etken ve oluşumlar doğrultusunda sürdürülebilir koruma yaklaşımları sunmayı amaçlamaktadır.

Geleneksel kırsal mimarinin bu önemli yapılarının incelenmesi, belgelenmesi, mimari kimliğin ve belleğin sürdürülmesi, geçmiş, günümüz ve gelecek arasındaki diyaloğa katkıda bulunması güncel sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel dönüşüm ortamında son derece önemli görülmektedir. Yapılı çevrenin bir parçası olarak düşünülmeden yapılan müdahaleler

sonucunda bölgedeki kiliselerin birçoğu günümüze ulaşamamıştır. Bu bağlamda çalışma, toplumsal belleğin sürekliliği doğrultusunda tarihi yapıların bulundukları dokuyla bütünleşik değer oluşturmalarını, çevreleri ile diyalektik ilişki kurmalarını ve birlikte gelişmelerine olanak sağlamayı hedefler.

Maçka bölgesi sınırlarında inşa edilen kırsal kiliselerin bulundukları bölgede hangi kararlarla biçimlendiğini anlamak ve XIX. yüzyıl içerisinde yapılmış olup günümüze kadar varlıklarını devam ettiren kiliseleri tespit edip korunma sorunlarını analiz etmek, çözüm sunmak ve koruma yaklaşımları geliştirmek önemli bir gerekliliktir. Bölgedeki kırsal kiliselerin yeterli bir envantere sahip olmaması, siyasi, dini, yönetimsel ve kültürel sebeplerle kiliselerin korunması üzerine bir bilinç oluşmaması/oluşamaması çalışmanın yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Maçka bölgesinde yer alan kiliselerin korunma durumları; içerisinde pek çok farklı disiplinin yer aldığı, geniş bir kavramsal çerçevede ele alınması gereken ve bölge ile sınırlı olmayan, uluslararası ve ulusal boyutta bir konudur. Bu bağlamda çalışma, bölgede tespit edilen XIX. yüzyıla ait 14 adet kilisenin korumaya dair zorluklarını yapısal-çevresel-yönetsel çerçevede analiz etmeyi, koruma sorunlarına çözüm sunmayı ve yere özel koruma yaklaşımları geliştirmeyi amaçlamaktadır.

1.3. Yöntem

Yapılan çalışma dört ana adımdan oluşmaktadır (Tablo 1). İlk adım problemlerin tespiti ile başlar ve tespit edilen problemlerin kapsamlı incelenmesi ile devam eder. Bu adımda, Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Fener Rum Patrikhanesi başta olmak üzere ilgili kamu ve özel kurum/kuruluşlardan bilgi ve belgeler temin edilmiştir. Aynı zamanda, konu ve saha ile ilgili literatürde taranmıştır (nitel araştırma evresi). Bu süreçte elde edilen bilgi/belgeler doğrultusunda, tespit edilen problemlerin sınırları çizilerek, Maçka kırsalı ve bu bölgede bulunan XIX. yüzyıla ait kiliseler şeklinde çalışma kapsamı belirlenmiştir.

Belli bir dönemin, yapılar üzerindeki yansımalarını anlayabilmemiz için öncelikle o dönemin hangi kararlarla başladığını, ülke üzerindeki etkilerini ve sonrasında kente indirgenişini tespit etmemiz gerekmektedir. Bu nedenle bu evrede, tarihsel süreç ile ilgili olarak XIX. yüzyılda Osmanlı Dönemi, Tanzimat ile getirilen yenilikler, alınan kararların kent ve mimari üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Ayrıca çalışma alanı olan Maçka'nın tarihi

ve doğal özellikleri, sosyo-kültürel yapısı, kırsal dokusu, mimari özellikleri, tarihi yapıları ve XIX. yüzyılının bölge üzerindeki yansımaları incelenmiştir. Bu evre saha çalışmasının planlanması ile tamamlanmıştır.

Çalışmanın ikinci ana bölümünü oluşturan saha çalışması evresinde (nicel/betimsel araştırma evresi); öncelikle bölgenin topografik özellikleri incelenmiştir. Maçka, topografyası gereği dereler ile bölümlenen vadilerden oluşmaktadır. Ana aksı oluşturan Değirmendere ve güneye doğru devamlılığını sağlayan Hamsiköy deresi Maçka bölgesini doğu ve batı yönünde ikiye ayırmaktadır. Galyan, Larhan ve Mulaka dereleri de Değirmendere'den dağılan diğer derelerdir. Bu şekilde beş vadi oluşumuna sahiptir. Haliyle bu engebeli arazi yapısı ve vadilerin birleşimi ile oluşan topografyası, yerleşim kararları üzerinde oldukça etkilidir. Çalışma alanında beş vadi, on iki mahalle ve ön dört adet kilise bulunmaktadır.

Alan çalışması genelden özele doğru ilerleyen (vadi-mahalle-kilise) bir ilerleyiş yöntemine sahiptir. Vadiler özelinde yapılan çalışmalarda;

• Maçka bölgesi topografyasına bağlı vadi oluşumları,

• Kiliselerin vadilerdeki konumu ve haritaların oluşturulması,

• Kiliselerin birbirleri ile olan ilişkilerinin analizi,

• Kiliselerin tarihi ticaret yol aksları (İpek yolu vb.) ile ilişkileri, hakkında bilgiler verilmiştir.

Mahalleler özelinde yapılan çalışmalarda;

• Mahallelerde bulunan yapı dokusu,

• Yapılı çevre ve yoğunluk hakkında bilgiler,

• Geçmişten günümüze mahalle dokusundaki değişimler,

• Mahallelerdeki eylem kurgusu, mahalle sınırların içerisinde hangi işlevlere yönelik yapıların bulunduğu,

• Erişim ve ulaşım özellikleri, hakkında bilgiler verilmiştir.

Kiliseler özelinde yapılan çalışmalarda;

• Kiliselerin mevcut durum analizleri ve rölöve çalışmaları (bilgisayar destekli çizim programları kullanılarak),

• Tipoloji çalışmaları, benzerliklerin ve/veya farklılıkların mimari karakter üzerinden değerlendirilmesi,

• Bozulma analizlerinin yapılması ve tipolojik olarak sınıflandırılması,

hakkında bilgiler verilmiştir.

Yapılan alan çalışmasını, üçüncü adım olan analizler ve değerlendirmeler evresi takip etmektedir. Analiz ve değerlendirmeler adımında kiliseler, bu yapıların bulundukları mahalleler ve mahallelerin bulunduğu vadiler özelinde tek tek ele alınıp, yukarıda detayları verilen maddeler doğrultusunda (Vadiler-Mahaller-Kiliseler) ele alınmıştır. Bu adımda gerçekleştirilen analizler sonucunda yapıların korunma sorunları ve nedenleri ortaya koyulmuştur.

Kırsalda bulunan kiliselere yönelik koruma yaklaşımları geliştirebilmek için önce sorunların tespit edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple kırsaldaki koruma sorunları ve korumaya dair yaklaşımlar araştırılıp, önerilecek yere özgü koruma kararlarına altlık oluşturması için tezin koruma strüktürü oluşturulmuştur. Bu bağlamda bölgede bulunan kiliseleri tekil yapılar olarak düşünmeden, yapılı çevrenin bir parçası olarak kabul edip korumaya dair sorunlar, yapısal, çevresel ve yönetsel olmak üzere üç ana başlıkta analiz edilmiştir.

Yapılan çalışmanın son adımını sonuçlar ve öneriler evresi oluşturur. Yapılar tek tek ele alındığında farklı konumlara, farklı erişilebilme özelliklerine ve farklı boyutlarda bozulma derecelerine sahiptir.

Kiliselerin bulundukları yerleşim alanlarındaki sosyal, kültürel ve fiziksel değerler henüz bu tarihin önemli yapılarının doğru ve etkin bir şekilde korunmadıklarını göstermektedir. Cami işlevi ile varlıklarını sürdüren kiliselerin yanında atıl halde bırakılan ve olağan bozulma sürecinin yoğun bir şekilde devam ediyor olması, koruma kararlarının tekil yapı ölçeğinin ötesinde yapı-kır-kent ilişkileri kurularak çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda çalışma sadece kilise yapılarının koruma kararlarının alınmasının ötesinde, çevrenin ve yönetimin sürece dahil edildiği, katmanlaşan bir koruma yaklaşımı sunmaktadır. Bozulma tipolojilerine ve korunma sorunlarına bağlı olarak öncelikle yapısal, çevresel ve yönetsel başlıkları altında koruma önerileri geliştirilmiştir.

Kültürel mirasın önemli bir parçası olan dini yapıların rölöve çizimleri ile envantere kazandırılması ve koruma sorunlarına ilişkin önerilerin geliştirilmesi, çalışmanın özgün çıktılarını oluşturur. Bu çalışma ile ele alınan ve farklı bir inanışa ait olan dini yapılara yeterli düzeyde önem verilmediği, sosyo-kültürel etkenler ve yönetimsel süreçteki eksiklikler sonucunda bu yapıların fiziksel olarak korunmalarında çeşitli sorunlar yaşandığı sonucuna varılmıştır. Bu sorunların çözümü için alanı iyi anlamanın ve potansiyellerini değerlendirmenin önemi ortaya koyulmuştur.

Tablo 1. Çalışmanın yöntem şeması.

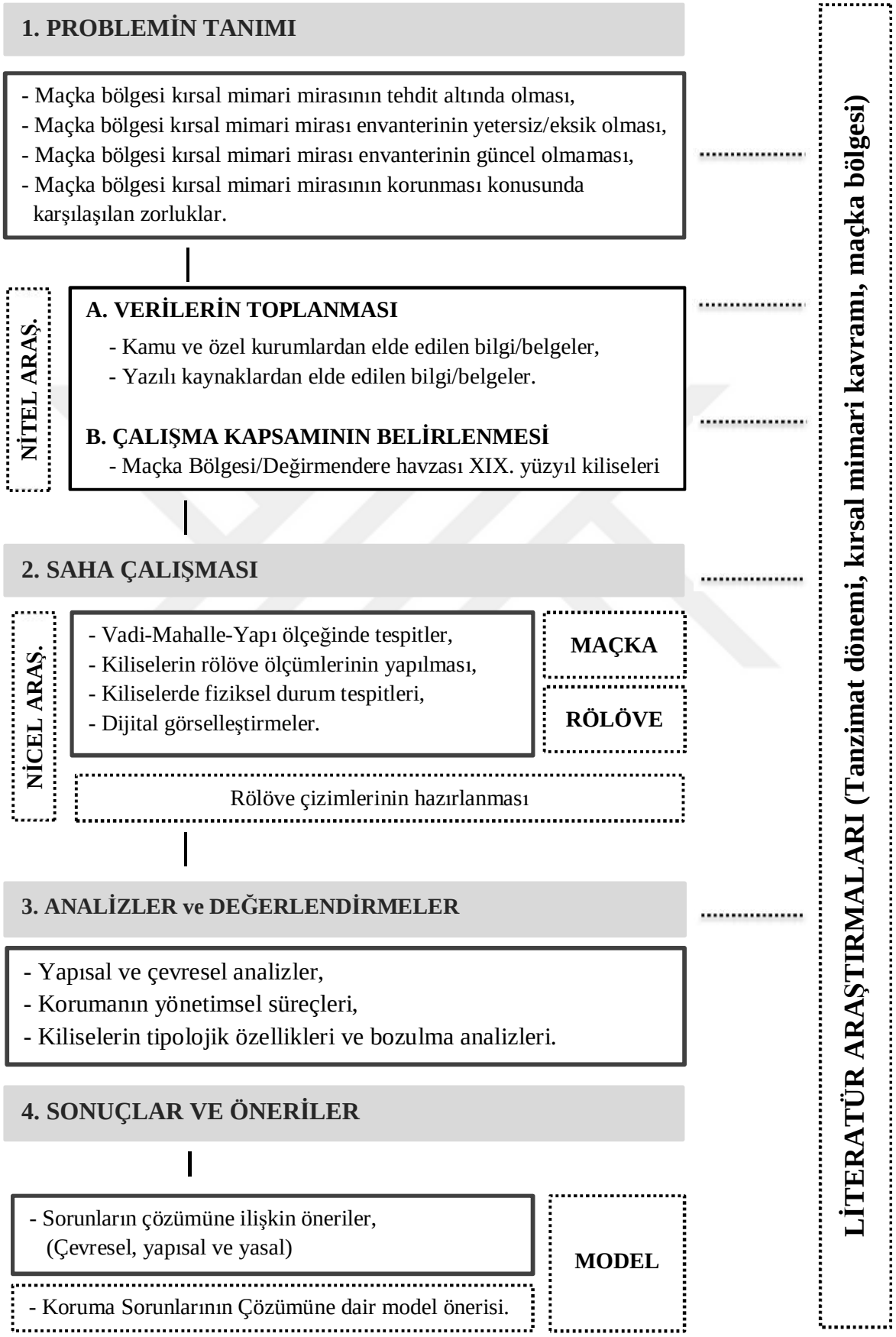

1.4. XIX. Yüzyıl Osmanlı Dönemi ve Kent Üzerindeki Etkileri

1.4.1. Osmanlıda Tanzimat Dönemi

Osmanlılar, beylik olarak kuruldukları 1299 yılından itibaren büyüyerek genişlemişlerdir. İlim ve teknolojide ileri seviyede olmalarının sağladığı kazanımlar ile asırlar boyu devam eden bu genişleme, ilk toprak kayıplarının yaşandığı XVII. yüzyıla kadar devam etmiştir. Toprak kayıplarını takip eden bu dönem ile başlayan süreçte askeri ve idari düzen bozulmuş, ekonomi zayıflamış, Avrupa'daki askeri ve teknolojik gelişmeler yakalanamamış, devlet çöküş evresine girmiştir.

Devletin bu olumsuz sürece girmesi ile çöküşe engel olmak isteyen Osmanlı idarecileri ve aydınları çeşitli değişim çabaları başlatılmıştır ancak sistemli bir şekilde yürütülemeyen bu çabalar yetersiz kalmıştır. Yetersiz kalan reform hareketleri için III. Selim'in (1789-1807) tahta çıkış tarihi olan 1789 yılı önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde Devletin işleyişine yönelik kapsamlı değerlendirmeler ve bazı değişiklikler hayata geçirilmiştir (Tanör, 2006; Parlak, 2006). III. Selim'in başlattığı bu reform hareketlerini II. Mahmud (1808-1838) devam ettirmiştir. Dönemin iki yenilikçi padişahının gerçekleştirdiği reformlar, birbirini izleyen ve tamamlayan niteliktedir ve büyük oranda askeri odaklı gerçekleştirilmişlerdir (Parlak, 2006). II. Mahmud'un saltanatının ikinci yarısında ise sivil reformlarda hayata geçirilmiştir. Bu çabaları, Abdülmecid'in (1839-1861) tahta çıkışından birkaç ay sonra, 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) takip etmiştir.

Kapsadığı tarihsel dönem olarak farklı sınırlar çizilen tanzimat dönemi genel olarak 1839-1876 yılları arasını kapsayan dönem olarak ifade edilirken, 1839 yılından, II. Meşrutiyetin hayata geçirildiği 1908 yılına kadar geçen süreç şeklinde de ele alınmaktadır (Üçok ve Mumcu, 1985; Erdem, 2010). Bu fermanın ilanı pek çok araştırmacı tarafından Osmanlı Devleti'nde modernleşmenin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde devlet adamları Batı yönetim sistemine, taklitçilik anlayışı ile değil, bilinçli bir uyarlama anlayışı içinde yaklaşmışlardır (Akıllıoğlu, 2004).

Tanzimat dönemini, Osmanlı egemenliğindeki coğrafyalar üzerinde hemen her alana dair düzenlemelerin yapıldığı, askeri ve siyasal yenilikler ile yönetim mekanizmasına kadar uzanan pek çok reform çabasının gerçekleştiği, 'reformist dönem' ya da 'Batı odaklı yenilenme süreci' olarak da tanımlamak mümkündür (Özcan, 2006). Bu fermanla birlikte

kişinin mal, mülk ve can emniyetini gibi hakları, padişah tarafından tek taraflı olarak garanti altına alınmıştır. Müslüman olmayan cemaatin hukuksal eşitliği kabul edilerek, Müslüman, Hristiyan farkı giderilmek istenmiştir. Böylece Osmanlı uyruğunda bulunanları tek bir kavram altında toplamak amaçlanmıştır. Ayrıca, ferman ile ilk kez Osmanlı Hükümdarlarının yetkileri kendi istekleriyle halka karşı kısıtlanmış, hukukun üstünlüğü ilkesine yönelik ilk adım atılmıştır (Bilgiç, 2012). Tanzimat Dönemi'nde birtakım kararlarla sorunların üstesinden gelinmeye çalışılmıştır ancak pek çok noktada bu dönem alınan, ancak koşullar uygun olmadığı, alt yapı oluşturulamadığı için uygulanamayan birçok kararla anılmaktadır. Dolayısıyla, bu ferman yeterli gelmeyecek, 1856'da birtakım siyasi zorlamalar ve de zorunluluklar sonucunda Islahat Fermanı yayınlanacaktır (Özcan, 2006; Yazıcı, 2007).

18 Şubat 1856 tarihinde yayınlanan Islahat Fermanı ile birlikte Müslüman olmayan bütün toplulukların mevcut hakları yeniden ele alınmıştır ve din ve mezhep ayırımı gözetmeksizin Osmanlı tebaasının can, mal, namus, dokunulmazlığı, yasalar önünde eşitliliği, kişisel tasarruf hakları güvence altına alınmıştır. Böylece herkes ibadet ve inanç açısından serbest bırakılmış, idari ve askeri her tür devlet hizmeti ile eşit olarak kabul edilmiş, bu doğrultuda da vergilendirilmiştir. Bu fermanı diğer fermanlardan ayıran önemli özelliklerinden biri de ilanında dış ve iç unsurların zorlayıcı etkisidir (Erdem, 2010).

Islahat Fermanını takiben; I. Meşrutiyet'in ilanı (1876) ile ilk anayasanın (Kanun-i Esasi) yürürlüğe girmesi (1876) gibi önemli reformlarda XIX. yüzyılda hayata geçirilmiştir. Tüm bu reformlar sonucunda Osmanlıda değişimin etkileri bu yüzyıldan sonra hayatın hemen her alanında kendisini göstermiştir ve pek çok noktada kapsamlı değişimler yaşanmıştır.

Kapsamlı reformların hayata geçirildiği, Batı ile ilişkilerin geliştiği XIX. yüzyıl, Osmanlı ekonomik faaliyetleri yönüyle ele alındığında ise özellikle, Sanayi Devrimi'ni yaşayan İngiltere'nin artan üretimine pazar arayışı bağlamında Osmanlı pazarını kendine açması için yaptığı girişimler ve 1838 yılında taraflar arasından imzalanan ticaret anlaşması ile ülke topraklarını yabancı pazara açması, bu sürecin devamında imzalanan ticaret anlaşmaları ile Avrupa ülkelerine tanınan ayrıcalıkların (kapitülasyonların) etkisiyle Avrupa devletlerinin açık pazarı haline geldiğinden zaten zayıf olan ekonomisi hiçbir şekilde geliştirilememiştir. Ayrıca, endüstri devriminin sonucunda Avrupa ordularında gerçekleştirilen teknik başarılar, Osmanlı yöneticilerince çok geç ve etkisiz olarak izlendiğinden Osmanlı orduları XIV. yüzyıl içinde girmiş oldukları hemen hemen tüm savaşlardan yenik çıkmıştır. Bu savaşların mali yükünü dış borçlar alarak hafifletmeye

çalıştığından ekonomisi borç aldığı devletlerin denetimine girmiştir. Devam eden süreçte; ekonomik olarak da Avrupa devletlerine bağlı duruma gelen Osmanlı toplumunun yapısı da büyük oranda değişmiştir. Bu dönemde başta İstanbul nüfusu olmak üzere, toplum üzerinde Avrupa kökenli davranış biçimleri ve imgeleri artan bir hızla benimsenmek durumunda kaldığı anlaşılmaktadır. Fakat bu derinliğine bir benimsemeden çok biçimsel ve yüzeysel bir taklitten öteye geçememiştir (Önsoy, 1984; Sander, 2006; Yazıcı, 2007).

1.4.2. Osmanlıda Tanzimat Dönemi Şehircilik ve Mimarlık Ortamı

XIX. yüzyılda, özellikle de Tanzimat Fermanı sonrasında pek çok alanda olduğu gibi Osmanlı Devleti şehircilik ortamında da önemli gelişmeler, değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Bu değişim ve dönüşüm sürecinde kentlerin imarı ve yönetimiyle ilgili önemli girişimlerde bulunulmuş, şehircilik faaliyetleri kapsamında yasal ve kurumsal düzenlemeler eşliğinde erken plânlama deneyimleri üretilmiştir (Özcan, 2006; Can, 2000). Bu döneme atfedilecek en önemli gelişmelerdin bir tanesi de önceden emir ve fermanlarla çözümlenmeye çalışılan imar, inşa ve şehirciliğe dair sorunların, bu dönemle birlikte kanun ve yönetmeliklerle (nizamnamelerle) çözümlenmesi sürecine girilmiş olmasıdır (Yazıcı, 2007).

Şekil 1. Tanzimat dönemi İstanbul'u (Galata Köprüsüne bakış) [URL-1, 2024].

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde şehircilik alanındaki öncü uygulamalar başkent ve en büyük şehir olan İstanbul üzerine odaklanmıştır. Bu kapsamda İstanbul'da yapılan en önemli girişim ise, Galata ve Beyoğlu'nda Şehremaneti'nin (belediyenin) kurulmasıdır. Ayrıca, modern kent görünümünün ölçütlerinden olan kamusal alanların düzenlenmesi de bu dönemde gerçekleştirilmiştir (Çelik, 1998; Cezar, 2002).

XIX. yüzyılda, Tanzimat Dönemi olarak adlandırılan dönemdeki mimari etkinlikler, birçok etken bağlamında şekillenmiştir. Bu dönemde mimarlık ortamını etkileyen ve dönüşümünü tetikleyen olguların arasında, Osmanlı mimarlık faaliyetlerinin ana ekseninde bulunan Hassa Mimarlar Ocağının 1831 yılında kaldırılarak Ebniye-i Hassa Müdürlüğü'nün kurulması yer almaktadır. Bu dönemde Ebniye-i Hassa Müdürlüğü'nün yaptığı işin niteliği; yapı üretim mekanizmasının denetimi, taşradaki resmi projelerin yürütülmesi ve kentsel mekânı da kapsayan diğer beledi hizmetlerle tanımlı hale gelmiştir (Yazıcı, 2007; Akyürek, 2009). Ayrıca, bu dönemde çıkarılan Ebniye Nizamnameleri ile yapım etkinliklerinin kural ve yönetmeliklere bağlanması ve serbest mimarlık bürolarının açılmaya başlanması da mimarlık ortamını etkileyen önemli gelişmelerdir. Bu dönemdeki mimarlık ortamı eğitim odaklı ele alındığında ise 1882'de Sanayi-i Nefise Mekteb-i Ali'si'nin açılışına kadar olan süreç içerisinde mimarlık eğitiminin Mühendishane-i Hümayundaki fenni-i mimari dersinden ibaret kaldığı görülmektedir. Bu dönemden itibaren teşkilat yapısındaki değişim ve beraberinde gelen yeni yapı tipleri, yapı malzemesindeki değişim gibi faktörlerle her alanda olduğu gibi mimarlıkta da Batılı bilginin mutlak doğruyu işaret ettiği ve onun da "dışarıda" olduğu düşüncesi ile mimarlık pratiğinin de doğrusunun Batı'dan öğrenilir bir mekanizma olduğu fikri ile XIX. yüzyılın başından itibaren Osmanlı mimarlık ortamında yabancı mimarlardan faydalanılmıştır ve yabancı mimarlar uzun bir süre boyunca mimarlık ortamında etkili olmuşlardır (Can, 2000; Yazıcı, 2007; Akyürek, 2009; Düzenli, 2009).

Dönemin mimari sentezinin özetlemek gerekirse; sultan ve saray çevresindekilerin biçimsel olarak batılılaşma çabaları ile bu çeşitli yapıdaki mimarların uygulamaları nedeniyle toplumla bağdaşmamaktadır. Her ne kadar çok farklı yapı türleri ile karşılaşılmakta ise de özellikle dini mimaride yeni bir plan anlayışına gidilmediği, yeniliklerin cephe tasarımları ile sınırlı kaldığı görülür. Ayrıca bu döneme ait bir plan şeması da gelişmemiştir. Bu dönem incelendiğinde ortaya çıkan şudur ki, Osmanlı mimarlığı XIV. yüzyılda kendisine yabancı olan her türlü üslup ve kavramları alıp kendi değerlerine göre yorumladıktan sonra, var olan değerlerini çok fazla rahatsız etmeyecek şekilde yüzeysel bir

seviyede tutup, kendi özellikleri ile bağdaştırma yoluna gitmiştir (Ülgen, 1990; Yazıcı, 2007).

1.4.3. Tanzimat Döneminin Gayrimüslimlere Getirdiği Yenilikler

Tanzimat Fermanının ilanı ile Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan herkesin ortak bir vatandaşlık tanımı içerisine alınması amaçlanmaktaydı. Böylece bir yandan gayrimüslimlerin devlete bağlılıkları temin edilirken diğer taraftan asırlardır uygulanmakta olan millet sistemine son verilmek isteniyordu. Bu alanda yapılan çalışmalar neticesinde modern vatandaşlık kavramının alt yapısı hazırlandı (Koçlar ve Demir, 1999; Demir, 2011). 1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasi ile de tebaadan vatandaşlığa geçiş süreci tamamlandı (İbrahim, 2022).

XIX. yüzyılda hayata geçirilen reform hareketleri ile gayrimüslimlerin sosyal ve siyasal statülerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi için başlatılan yeni dönem ile birlikte gayrimüslim tebaa birçok alanda olduğu gibi devlet içerisindeki imar faaliyetlerinde de ciddi ölçüde haklar elde etti (Taşar, 2021). Özellikle gayrimüslimlere bu dönemde tanınan haklardan olan emlak satın alma (mülk edinme hakkı) ile birlikte yapı inşa eylemlerinde önemli bir artış yaşandı. Ayrıca, bu dönemde herhangi bir yerleşim merkezinde oturan halkın geneli, aynı mezhebin mensubuysa kilise, okul, hastane, mezarlık gibi yerlerin tadilatında sorun çıkarılmayacağı (Padişahtan izin alma zorunluluğu kaldırılmıştır); yenilenmesi (yeniden inşası) gerekliyse Padişah iradesi alınacağı şeklinde düzenlemeler hayata geçirildi. Bu gelişmeler neticesinde yeni inşa edilen kilise sayısında da önemli bir artış yaşandı (Yazıcı, 2007; Taşar, 2021; İbrahim, 2022).

XIX. yüzyılda sanatta batılılaşma hareketi içinde olan Osmanlı İmparatorluğu'nda kilise mimarisi de paralel bir şekilde bu etki altına girdi ve bahsi geçen dönemde farklı plan tiplerinde kubbeli ve anıtsal yapılar inşa edildi. (Yazıcı, 2007; İbrahim, 2022).

1.4.4. Tanzimat Döneminde Trabzon Kenti

3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile başlayan yeni dönem Osmanlı Devleti'nde kapsamlı bir değişim ve dönüşüm devrinin başlangıcını teşkil etmektedir. Fermanın içeriğinde belirtilen hususlara dair uygulamalar ise daha çok 1840 ve sonrası döneme denk gelmektedir. Tanzimat fermanı kapsamında alınan kararlar; olası

tepkiler ve uygulama problemleri nedeniyle devletin tüm bölgelerinde aynı anda uygulanamamış, merkeze yakın yerlere öncelik verilmiştir (Köksal, 2013). Burandan da anlaşılacağı üzere Tanzimat ülkede kademeli olarak uygulanmıştır (Toraman, 2010).

İlk etapta tanzimat uygulamalarının gerçekleştirilmesi planlanan vilayetlerden biri olan Trabzon Vilayetinde; bölgede bulunan ayan bakiyesi hanedanlar ve ileri gelen ailelerin olası tepkileri nedeniyle tanzimat uygulamaları ertelenmiş, Trabzon Vilayeti idari manada Tanzimat'ın meydana getirdiği yeni düzene oldukça geç bir dönemde, 1847 yılında dâhil olmuştur. Ancak dönemin idarecilerinin yeni sisteme karşı gösterdiği direnç nedeniyle Trabzon Vilayeti Tanzimat kapsamda istenilen düzeye ancak 1850 yılı ve sonrasında gelebilmiştir (Köksal, 2013; Toraman, 2010; Yılmaz, 2014).

Yönetim değişiklikleri uygulamaları ile ülkenin sosyal ve yapılı çevresi gibi tüm alanlarında önemli değişikliklere neden olur. Çalışmanın bu bölümünde, Trabzon Kentinin tanzimat dönemi etkisiyle maruz kaldığı değişimler sosyal ve demografik yapı, idari yapı, iktisadi yapı, bayındırlık ve kentsel gelişim başlıklarına ele alınarak açıklanmıştır.

* Sosyal ve Demografik Yapı

Trabzon'da, bölgenin Osmanlı idaresine geçişini takip eden yüz yıl içinde hızlı ve XVII. ve XVIII. yüzyıllarda durağanlaşan demografik hareketler XIX. yüzyılda yeni ve faal bir döneme girdi (Yılmaz, 2012). Bu faal dönemin ana etkeni şehirdeki iktisadi faaliyetlerdi. Bu dönemde Trabzon'un nüfusuna ait önemli kaynaklar bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1831 nüfus sayımıdır. Bu sayım, sadece şehirdeki askerlik yapabilecek Müslüman erkeklerin sayısını göstermektedir ve şehirdeki erkek nüfus 6.300 olarak sayılmıştır.

Yılmaz (2012) dönem kaynaklarından elde edilen bilgiler doğrultusunda şehirde % 25'e yakın bir gayrimüslim nüfus olduğunu yani bu rakama yaklaşık 1.500 civarında bir erkek nüfusunun da eklemesi gerektiğini, bunun da toplam dokuz bine yakın bir erkek nüfusu ortaya çıkarttığını, şehirde bu erkek nüfus kadar da kadın nüfusun yaşadığı varsayımından hareketle iki çarpanı ile yapılacak olan bir hesaplamanın genel nüfus değerlendirmesi açısından doğru olacağı kanaatini belirtir. Ayrıca, Trabzon Salnamelerinin de gerçek nüfusa çok yakın rakamlar yansıtan, sağlam veriler olduğunu öne sürer (Tablo 1'te bilgiler verilmiştir).

Osmanlı idaresinde mülkî, beledî ve adlî teşkilatın ilk basamağını teşkil eden mahalleler; birbirini tanıyan, birbirinin hareketlerinden sorumlu ve dayanışma içinde

bulunan kişilerin oluşturduğu topluluğun yaşadığı temel birimlerdi. Trabzon şehrinin sosyal yapısını da XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar Osmanlı şehrinde temel yönetsel birim olan mahalleler şekillendirmiştir (Yılmaz, 2014; Bostan, 2018).

Tablo 2. 1869-1881 Salnamelerine göre kentteki erkek nüfus ve hane sayıları.

NÜFUS					
Sene	**Katolik**	**Ermeni**	**Rum**	**İslam**	**Toplam**
1869	397	1.254	1.776	5.753	9.180
1870	409	1.486	1.603	5.961	9.459
1871-1875	414	1.349	1.630	6.409	9.802
1876-1877	3.918			6.438	10.356
1878-1879-1881	487	1.609	1.799	6.450	10.383
HANE SAYISI					
Sene	**Katolik**	**Ermeni**	**Rum**	**İslam**	**Toplam**
1869	1.524			2.624	4.148
1870	140	445	623	2.424	3.632
1871-1875	122	435	967	2.624	4.148
1876-1877	1.370			2.778	3.632
1878-1879-1881	----				5.000

* İdari Yapı

XIX. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu şehirleri, klasik geleneksel yapı ile idare edilmiştir. Osmanlı şehirlerini şehrin sakinleri değil, hükümdar adına onun memurları yönetmiş, beledi ve mülki fonksiyonlar birbirlerinden ayrılmamıştır (Ortaylı, 2000).

Tanzimat'ın ilanı ile başlayan süreçte mülki idarenin yeniden düzenlenmesine yönelik çeşitli uygulamalar denenmiştir. Bu uygulamalardan ilki; II. Mahmud döneminde, 1846 yılında, 28 eyaletten oluşan olan idari bölümlenmenin 36 eyalete çıkarılmasıdır. Bu bölümlenmede Trabzon Eyaleti; Trabzon, Karahisar-ı Şarkî (Şibinkarahisar), Canik (Samsun), Gönye ve Batum sancaklarına sahipti. 1850 yılında da idari bölümlenmede bazı değişiklikler yapılmıştı. Bu dönemde Trabzon eyaletine bağlı sancaklar; Trabzon, Karahisar-ı Şarkî, Canik, Gönye, Gümüşhane ve Ordu sancaklarıydı. Trabzon merkez sancağına bağlı kaza ve nahiyeler ise Trabzon, Of, Yomra, Sürmene, Rize, Mapavri, Keşap, Giresun, Tirebolu ve Görele idi (Gologlu, 2013; Aygün, 2005; Yılmaz, 2014).

Tanzimat döneminde taşra idaresinde yapılan değişiklikler arasında önemli bir dönüm noktası da 7 Kasım 1864 tarihinde hazırlanan nizamname ile birlikte Osmanlı eyalet idare sisteminin yürürlükten kaldırılarak, vilayet sistemine geçilmesidir. Vilayet Nizamnamesi

Trabzon Eyaleti'ne Haziran 1867'te uygulanmış ve Trabzon Vilayeti kurulmuştur. Şekil 2'de Trabzon Vilayeti sınırlarını gösteren bir harita verilmiştir (Aygün, 2005; Yılmaz, 2014).

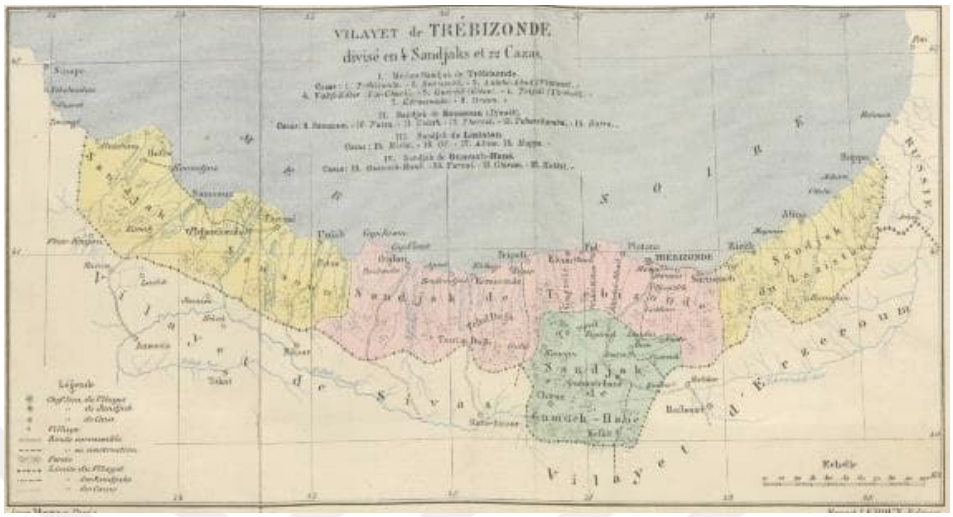

Şekil 2. Tanzimat dönemi Trabzon Vilayeti Sınırları (Vital-Casimir Cuinet-1890).

Tanzimat dönemi Trabzon idari bölümlenmesine bakıldığında; sınırların uzun yıllar aynı kaldığı ve büyük oranda yörenin coğrafi yapısı nedeniyle sınırlarına sahil kesimlerinin dâhil olduğu görülmektedir. Trabzon Vilayetinin Trabzon Sancağı altı kaymakamlığa ayrılmıştır. Bunlardan ilki Trabzon merkezidir. Burası dört nahiye barındırır. Bunlardan ilki Vakf-ı Sagir nahiyesidir. İkinci nahiye ise Maçka'dır. Trabzon'dan hemen sonra ve Erzurum yolu üzerinde bulunur. Başlıca kasabası Cevizlik'tir ve 98 köyü vardır. Üçüncü nahiye Akçaabat'tır. Trabzon'un doğusunda yer alır. Dördüncü nahiye Vakf-ı Kebir'dir. İkinci kaymakamlık Rize, üçüncü kaymakamlık Tirebolu, dördüncü kaymakamlık Of, beşinci kaymakamlık Bucak (Ordu), altıncı kaymakamlık ise Giresun'dur. Sonraki salnamelerden takip edildiği oranda bu idari taksimatın bazı küçük değişiklikler dışında aynı kaldığı görülmektedir (Yılmaz, 2012; Köksal, 2013).

Tanzimat döneminde idari birimler arasında karşımıza çıkan diğer bir kurum da Osmanlı şehirleri için yeni bir teşkilat olan belediyedir. Bu süreçteki ilk örnek İstanbul'daki Şehremaneti'dir. 1877 tarihli Vilayet Belediye Kanunu ile belediyelerin görevleri, belediyelere sağlanacak gelirler, belediyelerce verilecek cezalar ve belediyelerce yapılması yasak olan işler gibi düzenlemeler hayata geçirilerek belediye kurumunun tüm vilayetlerde işlerlik kazanması hedeflenmiştir. Trabzon Belediyesi de bu dönemde şehir yönetiminde söz sahibi bir kurum olmaya başlamıştır ve 1867 yılında ilin teşkilatı yeniden düzenlenmiştir (Gologlu, 2013; Yılmaz, 2014).

Tablo 3. 1869 Yılı Trabzon Vilayeti İdari bölümlenmesi.

Trabzon Vilayeti		
Sancak	**Kaza**	**Nahiyeler**
Trabzon	Trabzon'a mülhak	Akçaabat
		Maa Yomra Vakfı Sagir
		Maçka
		Maa Tonya Vakf-ı Kebir
	Giresun	Akköy
		Keşap
	Bucak	Maa Ulubey Hapsemana
		Aybastı
		Perşembe
	Rize	Kura-i Seba
	Tirebolu	Görele
	Of	Sürmene
Gümüşhane	Gümüşhane'ye Mülhak	Kovans
		Yağmurdere
	Kelkit	Şiran
	Torul	Maa Kürtün
Canik	Samsun'a Mülhak	Kavak
	Ünye	Fatsa
		Bolaman
		Karakuş
		Niksar
	Bafra	Alaçam
	Çarşamba	Terme
Lazistan	Batum'a Mülhak	Çürüksu
		Acara-i Süfla
		Acara-i Ulya
	Livana	Maçahel
	Arhavi	Hopa
		Gönye
		Atina
		Hemşin

Şekil 3. Trabzon Belediye Binası (anonim).

Tanzimat döneminde ülke genelinde olduğu gibi Trabzon'da da adli teşkilatta yeniden yapılandırılmış, yeni mahkemeler açılmıştır.

* İktisadi Yapı

Trabzon coğrafi konumu ile tarihi süreçte hemen her dönemde önemli bir ticaret merkezi özelliğini göstermiştir. Tarih boyunca Trabzon ekonomisi, tarım ve sanayi üretiminden ziyade transit ticaret açısından önem taşımıştır (Aygün, 2005; Çiğdem, 2010).

Trabzon Vilayeti ve çevresinde, XIX. yüzyılda yaşanan gelişmelerde doğrudan ticari hareketler ile bağlantılı bir gelişim göstermiştir. Bu noktada ele alınması gereken önemli unsurların başında bu dönemde Trabzon limanımın önem kazanması ve ticaretin yükselişi gelmektedir. Bu yükseliş, 1832 yılında Rus Çarının İngiliz ve Fransız mallarının Kafkasya bölgesine ithalini sınırlamak amacıyla getirdiği yeni uygulamalar sonucu ticaretin Trabzon-Tebriz yoluna kayması ve mallarını Avrupa pazarlarına taşınmak için uzun bir kara yolculuğu yapmak zorunda olan Anadolu tüccarlarının bunları Trabzon'a çıkartarak deniz yolu ile İstanbul ve diğer Avrupa limanlarına gönderme eğiliminde olmasından kaynaklanmıştır (Yılmaz, 2014).

Şekil 4. Molozda fındık ticareti (anonim).

XIX. yüzyılın ortalarında Trabzon'un ticaretini etkileyen en önemli bir diğer gelişme ise Kırım Savaşı'dır. Trabzon'un savaş bölgesi dışında kalması burayı önemli bir iaşe merkezi haline getirdi. Savaş sonrasında Trabzon'un ithalat ve ihracat hacmi yükselmeye devam etti. Yerel etkenlerin yanında Osmanlı ülkesinin dünya ekonomisi ile bütünleşme sürecine paralel olarak küresel gelişmelerde Trabzon ticaret hacmini etkiledi. Bu ticaretin boyutları kısa sürede önemli bir miktara ulaştı (Öksüz, 2006; Yılmaz, 2012). Bu süreç 1870'lerin başından itibaren düşüş eğilimine girmiştir.

1869 yılında Süveyş kanalının açılması, 1872 yılında Poti-Tiflis demiryolunun açılması özellikle Trabzon Limanının potansiyelini olumsuz etkilemiş, doğal olarak da Trabzon'u hem ekonomik hem de kültürel yönden geriletmiştir (Öksüz vd., 2022).
1873-1878 yılları arasında yaşanan toplumsal, siyasi ve iktisadi buhranlar ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı bu refah dönemini sona erdirmiştir.

* Bayındırlık ve Kentsel Gelişim

1461 yılında fethedilmesinden XIX. yüzyılın ortalarına kadar büyük değişiklikler göstermeyen Trabzon şehri, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında şehrin ekonomik alanda gösterdiği gelişmelere paralel olarak önemli değişikliklere uğramıştır. Devletin taşra idaresindeki düzenlemeleri ve dışa açılmanın da etkisiyle ivmelenen bu değişim süreci Trabzon'da belirgin olarak görüldü (Yılmaz, 2016).

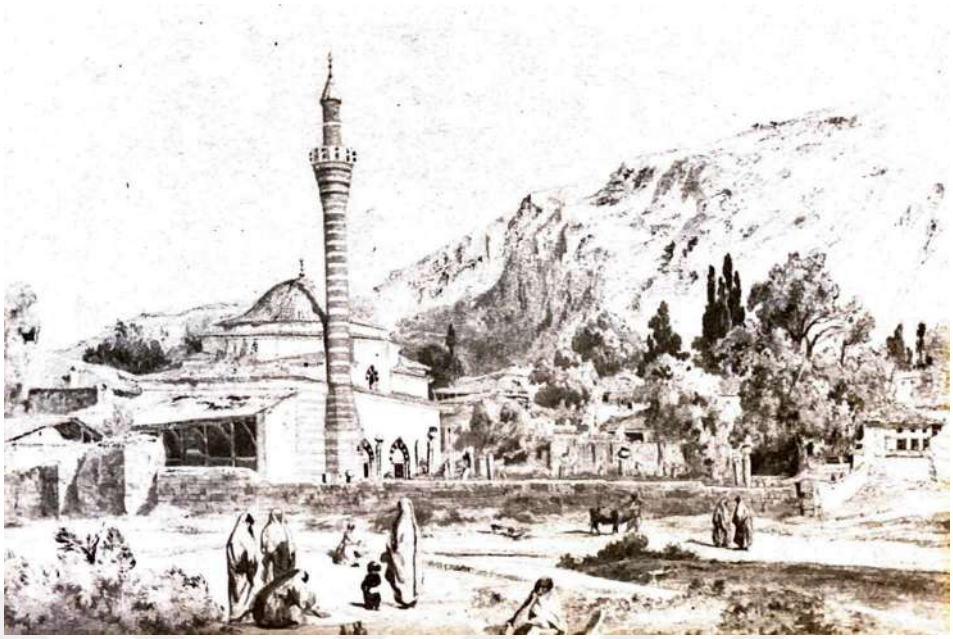

Şekil 5. Gâvur Meydanı gravürü (anonim).

Trabzon şehri konum olarak denize doğru dik inen derelerin birbirinden ayırdığı sırtlar üzerine kurulmuştur. Şehrin konumlandığı bu coğrafi yapı, yerleşim alanlarının daha fazla büyümesi ya da yeni yerleşim yerlerinin ortaya çıkması konularında kısıtlılıklar doğurmuştur. Yılmaz (2012) bu duruma; Trabzon'da görülen değişiminin, şehrin mekânsal gelişiminden ziyade mevcut yerleşimlerin değişimi üzerinden izlenmesi gerektiğini belirterek dikkat çeker.

Trabzon şehrinde tanzimat dönemi kentsel gelişim açısından değerlendirildiğinde ise önemli bir gelişme olarak değişen ticari ilişkiler ve kamu hizmetleri neticesinde XVI. yüzyılda bedesten çevresinde (moloz mevkiinde) gelişen merkezin yetersiz kalması sonucunda yeni bir merkezi iş alanı olarak Gâvur Meydanı (Meydan-ı Şarki) olarak bilinen yeni bir merkezin gelişmesidir. Bu alan özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında artan transit ticaret ve bunun beraberinde getirdiği altyapı çalışmaları neticesinde şehrin en aktif bölgesi haline gelmiştir (Goloğlu, 2013; Yılmaz, 2016).

Tanzimat reformlarının şehirlere yansıma şekli, bu dönemde idari teşkilata yapılan değişiklikler ve toplumsal yaşama dâhil olan yeniliklerin yönetilmesi amacıyla ve aynı zamanda topluma hizmet götürülmesi maksadıyla işlevlendirilen yeni kamu binaları üzerinden ele alınabilir. Tanzimat döneminde yeni bir nitelik kazanan idari yapı şehirlerin dokusuna ve bina tiplerine de yansımıştır. Bu dönem Osmanlı şehirlerinin dokusuna şimdiye kadar hiç görülmeyen yeni mimari öğeler kazandırmıştır (Öztürk, 2021).

Şekil 6. Trabzon Hükümet Konağı (anonim).

* Trabzon'da Kilise Mimarisi ve Tanzimat'ın Getirdiği Yenilikler

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim toplulukların kendilerine ait diğer ibadethaneleri ile bu ibadethaneler görev alan dini liderleri bulunuyordu. Toplumun tüm kesimleri kendi inancına göre ibadetlerini ve diğer sosyal işlerini bu ibadethanelerde yine kendi dini geleneklerine uygun olarak seçtikleri ve padişah tarafından tayin edilen yöneticiler aracılığıyla tam bir serbestlik içinde yapabiliyorlardı. Statüleri fermanlarla belirlenen ibadet yerlerinin bütünüyle dokunulmazlığı vardı (Eryılmaz, 1996; Güler, 1999). Ancak, Gayrimüslimlere verilen haklara karşılık, kilise ve manastırların tamiri hususunda bazı sınırlamalar bulunmaktaydı. Bu sınırlamaların başında yeni ibadethanelerin inşasının yasak olması, mevcutların tamirinin ise padişahtan ya da Babıâli'den alınacak izne tabi olması şartı gelmekteydi.

Trabzon sicillerinde çeşitli köy ve mahallelerdeki kilise tamirleri ile ilgili birçok kayda rastlanılmıştır. Uygulamaya göre bölgedeki cemaat reisi veya patrik tarafından talep edilmesi durumunda mahkemece bir kilisenin tamire muhtaç olup olmadığı, eski halinin ne olduğu yetkili kişi tarafından keşfedildikten sonra tamirat için gerekli izin verilmekteydi. Ayrıca konu ile ilgili Şer'i hükümlere de başvuruluyor Şeyhülislam olumlu görüş belirtirse kiliselerin asli yapısına uygun olarak tamirine müsaade ediliyordu. Tamire muhtaç olan kiliselerin tamirine izin verilmeden önce yerinde bir inceleme yapılmakta, tamirin nereye,

hangi ölçülerde yapılacağı (duvar kalınlıkları, yüksekliği, genişliği) tespit edilmekteydi (Hülagü vd., 2007).

Devlet mevcut olan kiliselerin tamirine izin verirken yeni kilise ve havra yapımı konusunda daha temkinli davranmış yeni ibadethane inşasını yasak etmiştir. Fakat özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren çeşitli iç ve dış etkilerle yeni kilise ve havra yapılması yasağının kalktığı, devletin yeni ibadethane inşasına ve mevcut kiliselerinde eski bünyelerine çeşitli ekler ve değişiklikler yaparak onarılmasına izin verdiği görülmektedir. Devletin özellikle Tanzimat'ın ilanından sonra bünyesinde barındırdığı gayrimüslim tebaasına dış güçlerinde baskısıyla tanıdığı haklardan birisi de kilise inşasına izin vermesi olmuştur. Bu sayede bilhassa 1850 yılından sonra Hristiyanların kilise yapımında bir hayli hızlı hareket etmişler, bu dönemde birçok kilise yapıldığı gibi eskilerde yeniden onarılmıştır (Akbulut, 2007; Hülagü vd., 2007).

1.5. Çalışma alanının Analizi "Maçka Bölgesi"

Maçka Bölgesi, önemli ticaret yollarının üzerinde bulunması nedeniyle farklı kültürlerin bir arada yaşadığı ve etkileşim içerisinde olduğu bir alandır. Tarihte değişik kültürlere ev sahipliği yapan bölgedeki Hristiyan nüfus varlığı, koloni dönemi ile başlamıştır ve süregelen dönemde bölgede Hristiyan inancına ait dini yapılar inşa edilmiştir.

XIX. yüzyılda yaşanan siyasi gelişmeler, XX. yüzyıl başlarında Hristiyanların büyük çoğunluğunun bölgeyi terk etmeleri ile sonuçlanmıştır. Bu durum bölgenin sosyal yapısında önemli bir değişim meydana getirmiştir. Bölge barındırdığı toplumların dinsel, törensel ve geleneksel yaşayış farklılıkları odağında şekillenmiştir ve bu farklılıkların bölgenin mimari yapılarına etkisi kaçınılmazdır. Bu nedenler ile bölgedeki Hristiyan inancına ait dini yapılar da işlevlerini sürdüremedikleri için çevresel koşulların ve zamanın tahribatına maruz kalmıştır.

Günümüze kadar ulaşabilen kiliselerin neredeyse tamamı Tanzimat fermanı ve onu izleyen dönem içerisinde (1839 ve sonrası) Hristiyanlara tanılan hakların iyileştirilmesi sonucu inşa edilmiştir. Çalışmada; Maçka Bölgesi kırsalında yer alan ve bölgedeki Hristiyan nüfus tarafından XIX. yüzyılda inşa edilen kiliseler (tespit edilebilir nitelikte olan toplam 14 adet) yapısal varoluşları, tarihsel süreç içerisinde bölgenin belleğinde nasıl yer edindikleri ve nasıl korundukları/korunamadıkları soruları üzerinden ele alınmıştır. Çalışma kiliselere dair rölöve çalışmaları ve analizler gerçekleştirilmiştir.

Maçka bölgesinin büyük bir kısmı, günümüzde idari bakımdan Trabzon iline bağlı Maçka ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. İlçe sınırları Şekil 6'da verilmiştir. Ancak, çalışma kapsamında bölge, tarihsel süreç içerisinde ele alındığı için idari bakımdan Maçka ilçe sınırları yerine Değirmendere Havzası (Şekil 6) genelinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle çalışma alanının tanımlanması için Maçka Bölgesi ifadesi kullanılmıştır. Bu ifade Değirmendere Vadisi tanımını da kapsamaktadır.

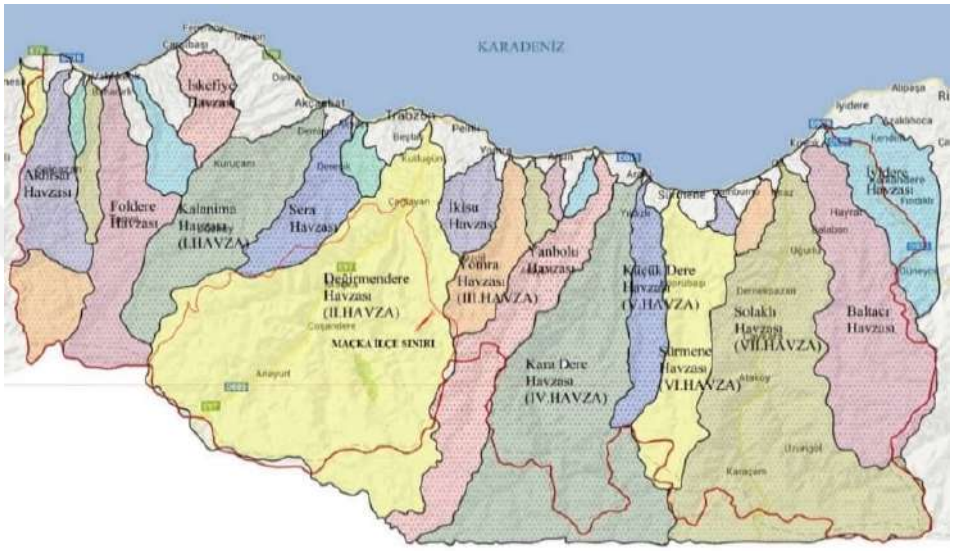

Şekil 7. Trabzon havza sınırları ve Maçka ilçe sınırı [URL-2, 2019].

Değirmendere Vadisi ve kolları; kuzeyden başlayarak Değirmendere'si, güney doğu yönünde Galyan deresi, güneye doğru devamındaki Hamsiköy Deresine V şeklinde sağ ve sol yönlerde bağlanan kollardan oluşmaktadır (Şekil 7). Kuzeyden başlayarak Esiroğlu mevkiinden doğu yönünde ayrılan kol Galyan deresini, devamında Maçka merkezinin yakınında çatallaşarak güney doğuya ayrılan kol Meryemana Deresini, yine bu kolun batısındaki kol Larhan Deresi'ni oluşturmaktadır. Değirmen Derenin Maçka merkezden itibaren güneye doğru Zigana'ya kadar olan uzantısına Hamsiköy Deresi denilmektedir. Maçka merkezden kısa bir mesafe sonra Çatak mevkiinde batıya doğru ayrılan kol Mulaka Deresidir. Bu dereler Değirmendere Vadisi'nin kollarını ve aynı zamanda yerleşim havzalarını oluşturmaktadır Hamsiköy deresi, Harşit çayının bir kolunun güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzayan Zigana deresi olarak da tanımlamaktadır. Maçka yakınlarında Maçka deresi, Maçka'dan sonra Değirmendere adını almaktadır. Esiroğlu yakınlarında Galyan deresi de Değirmendere'ye katılmaktadır (Demir, 2005; Kazaz, 2016) (Şekil 7).

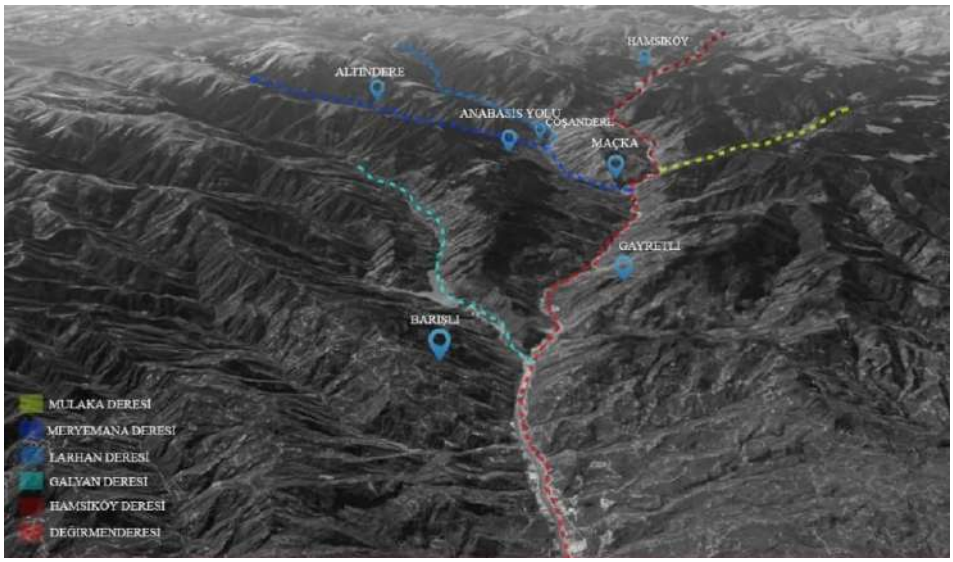

Şekil 8. Maçka Bölgesi (Değirmendere Vadisi) kollarını gösteren harita.

Çalışma alanı olarak, Doğu Karadeniz Dağları ve kıyı kesimi arasında kalan, tarih boyunca önemli bir yerleşim alanı olarak varlığını sürdüren Maçka Bölgesinin seçilme nedenleri:

- Bölgenin tarihsel süreçte farklı kültürlere ev sahipliği yapmış olması,
- Bölgenin Hristiyan inancı için önemli bir alan olması ve çok sayıda manastır, kilise ve şapel barındırması,
- Bölgedeki Hristiyan dini yapılarının doğal, çevresel ve insana bağlı etkenler nedeniyle yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olması,
- Bölgedeki Hristiyan dini yapı varlığının korunmasına yönelik kapsamlı bir çalışmanın bulunmaması, olarak açıklanabilir.

Tez kapsamında, çalışma alanı olarak belirlenen Maçka Bölgesi'nin geçtiği tarihsel süreçler hakkında bilgi toplamak, bölgedeki Hristiyan dini yapılarının fiziki özelliklerini araştırmak, bölgenin kırsal mimari dokusunu anlamak ve güncel durumunu analiz etmek amacıyla çeşitli araştırmalar gerçekleştirilmiştir.

1.5.1. Maçka Bölgesi'nin Tarihi

Maçka, Maçoka, Maçuka, Maşka ve Macga (Rumca: Matsuka, Lazca: Maçxa) gibi farklı şekillerde söylenen bölge adının ilk kez nerede ve kimler tarafından kullanıldığı bilinmemektedir. Ancak, günümüzde kullanılan Maçka adı, yazılı kaynaklarda iki yüzyıl kadar ötelere dayanmaktadır (Eyüpoğlu, 2004).

Eyüpoğlu (2004) bölgeyi tanımlamak için kullanılan adlara dair ortaya konulan farklı yaklaşımları gruplandırarak, şu şekilde açıklamıştır:

- "Maçka sözcüğünün Kafkas dillerinden geldiği, sonradan yerli Hristiyanların ağzında değişik biçimlerde söylendiği bilinmektedir. Sözcüğün anlamı 'iki dağın arasında düz yer', 'oylum', bir dağın yamacında ya da üstündeki 'düzlük' olarak ifade edilmektedir. Bir diğer kullanım biçimi olan ve Kafkas dillerinden gelip, yöresel Rumcaya 'Matsuka (Maçuka)' olarak geçen anlamı da 'değnek', herhangi bir nesnenin/aracın 'sapı' şeklindedir".
- "Maçka adının, ilçenin konumu dikkate alındığında, Kafkasya'dan gelen göçmenler ya da demir madeni işleten Gürcülerce verildiği, bölgede kurulan manastırlarla bağlantılı olduğu sanılmaktadır. Bölgedeki mezar taşlarında yapılan incelemelerde, bu sözcüğün en eski kullanımı (bulunan taşlara göre) yaklaşık olarak 200 yıl öncesine aittir (Arapça yazılmıştır ve Hicri 1195 tarihlidir). Buradan hareketle; iki yüz yılı aşkın bir süreden beri Maçka adının Müslüman yerlilerce de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, incelenen bölgeye dair 'ferman (Osmanlı İmparatorluğu devrinde hükümdarın tuğrasını taşıyan yazılı emirler)' belgelerinde 'Maçka', kimi kaynaklarda 'Maçoka' biçiminde geçmektedir ki, bu 'Maçuka' şeklinde de okunabilir".

Sümer (1972)'e göre 'Maçka' sözcüğü 1358 yılında, yazılı belgelerde yer almaktadır. Ancak, Eyüpoğlu (2004) bu anlatımın bugünkü yerle ilgisini bulmanın zor olduğunu, dile getirilen tarihte yörenin Trabzon (Komnenos ya da Pontus Rum) İmparatorluğu'nun egemenliği altında olması nedeniyle Türklerin bu sözcüğü pek bilmediklerini ifade ederek, bu durumun o çağlarda bugünkü Maçka yörelerinde geçen kimi olguların açıklanmasında, yer belirlemek için, şimdiki adın kullanılmasından kaynaklandığını ifade etmiştir.

Eyüpoğlu (2004) ayrıca, 'Trabuzon Sancağı Mufassal Dirlik Defteri, 921' adlı dört yüz sayfalık bir kaynakta ise bu adın 'Macuka' biçiminde geçtiğini belirterek; belgenin tarihinin 1516 yılını gösterdiğini ve Yavuz Selim dönemine (1512-1520) ait olduğunu, bu durumda, bahsi geçen çağlarda Maçka adının, değişik söyleniş biçimleriyle, devlet kütüklerinde belli bir yerleşme yerinin adı olarak geçtiğini ancak, 1817 tarihli bir belgede Trabzon Maçka'nın (bugünkü yazılış biçimiyle) yüz elli köylük bir yer olduğunun bildirildiğini aktarmaktadır. Bu belgeden, Türk dilinde 'Maçka' sözcüğünün XV. yüzyıl sonlarında da yasal belgelerde geçtiğinin anlaşıldığını söylemektedir.

Trabzon'un bir imparatorluk başkenti olması dolayısıyla, onu konu edinen yabancı kaynaklarda da, 'Maçka' sözcüğünün hangi yılda kullanılmaya başlandığını gösteren kesin bir açıklama yoktur. Bu yapıtların çoğu XIX. yüzyıl dolaylarında yazıldığı için, 'Maçka' sözcüğü kaynağıyla değil, Osmanlı belgelerindeki biçimiyle anılmıştır (Eyüpoğlu, 1986).

Şekil 9. 1940 yılında Maçka'nın görünümü [URL-3, 2024].

Eyüpoğlu (2004), sonuç olarak, ‘Maçka’ sözcüğünün Kafkas dillerinden olduğunu, oradan gelen kimselerce verildiğini, sonraki süreçte yerli Hristiyanların söyleyişleriyle bugünkü biçimini kazanıp yayıldığını ifade etmiştir.

Maçka Bölgesini tanımlamada, Cevizlik adı da kullanılmış ve kullanılmaktadır. Tarihsel dönem içerisinde farklı sınırların ifade edildiği Cevizlik adının kökeni incelendiğinde ilk olarak Strabon (Strabonis ya da Strabo/M.Ö. 64-M.S. 24)’un ‘Coğrafya (Geographika, Γεωγραφικά)’ adlı eseri konu hakkında öncü bilgiler sunmaktadır. Bu yapıtta (on bir ile on altı arası kitaplar) günümüz Bayburt-Gümüşhane-Maçka dolayları anlatılırken Giresun’un dağlık yerlerinde yaşayan ‘Mosynoikoi (Kulelerde yaşayanlar)’ oymağından (topluluk, küme) söz edilir, sonra yine Trabzon’un dağlık güney yörelerine geçilir. Eser, yöre insanlarının dağlarda, oyuklarda yaşadıklarını, ceviz ve avcılıkla geçindiklerini, çok yırtıcı, saldırgan olduklarını, yiyeni çıldırtan bir bal (delice bal) yediklerini, bunu çok yiyince insandaki saldırganlığın arttığını, dahası ölebileceğini bildirir. Strabon’un bu açıklaması, sonraki yıllarda bölgeye neden ‘Cevizlik’ denildiğini anlama açısından oldukça önemlidir (Eyüpoğlu, 2004).

Cevizlik sözcüğü, bölgeye (Maçka’ya) Türkler tarafından, bu yörede oldukça fazla miktarda ceviz (Ceviz sözcüğü Türkçe ’de çok yaygın olmasına karşın Türkçe değil Arapçadır, Türkçe karşılığı ise koz ’dur) yetişmesi nedeniyle verilmiştir. Bölgedeki bütün manastırların özel ilaç, yağ, boya yapımında kullanılmak üzere, özel ceviz bahçeleri yaptığı/yaptırdığı bilinmektedir. Ceviz yetiştiriciliği, ağacının taşıdığı özel değerle yakından ilişkilidir. Eski

kaynaklarda, özellikle Maçka manastırlarından söz edenlerde cevize büyük bir önem verildiği, Maçka cevizlerinin ayrı bir değer taşıdığı görülmektedir. Ayrıca, ceviz ağacı yapı malzemesi/elemanı olarak kullanım yönünden uygundur. Bu nedenler ile özellikle XX. yüzyılın ilk yarısında bölge ve çevresinde bulunan ceviz ağaçları, neredeyse tek bir tane kalmayacak düzeyde kesilmiştir (Eyüpoğlu, 2004).

Şekil 10. Çatak (Meksila) görünümü (Cevizlik mevkii).

Eyüpoğlu (2004), Maçka'nın tarihçesini yazmanın, onu geçmişinden bugüne değin, bir bütünlük içinde eksiksiz sergilemenin kolay olmadığını ifade ederek bu durumu şu iki nedene bağlamıştır:

- "Maçka ile Trabzon yörelerinde, ilkçağı aydınlatacak kazılar ve bilimsel araştırmalar yapılmamıştır. Bölgeye dair hazırlanan kitapların yabancı yazarlar (Yunan dilinin, Yunan uygarlığının, Yunan ulusunun üstünlüğüne inanmış, Yunanca ile öğrendikleri Hristiyanlığa çok bağlı kimseler olan Rice ve Talbot gibi) tarafından birtakım varsayımlardan, kilise belgelerinden kaynaklandırılarak ve yanlı bir yaklaşımla hazırlanmıştır". Eyüpoğlu (2004)'na göre bu yazarlar, kilise belgelerinden öte kaynak tanımaz ve tanımak da istemezler. Oysaki Osmanlı Tahrir defterleri ve arşiv kayıtları bölgeye yeni bir bakış açısı sunmaktadır.
- "Osmanlı İmparatorluğu döneminde bölgeye dair bilgiler içeren yazılı kaynaklar, genellikle 'Vergi' ve 'Dirlik' konusunu içeren, bilimsel araştırmadan uzak, sınırlı belgelerdir. Eyüpoğlu (2004)'na göre son dönemlerde, hazırlanan yazılı kaynakların pek

çoğu olaya çok dar bir açıdan bakan ya Hristiyan ya da yalnız Osmanlı kaynaklarından yararlanan yapıtlardır. Bu nedenle onlardan da bilimsel bir sonuç çıkarma olanağı yoktur. Yapılan çalışma kapsamında, bölgenin kuruluşuna ve geçirdiği tarihsel sürece (Koloni öncesi dönemden, günümüze kadar) dair bilgiler farklı kaynaklardan derlenerek verilmiştir.

* Maçka Bölgesi'nin Kuruluşu

Maçka Bölgesini de içine alan Doğu Karadeniz bölgesinde tarihsel yerleşim kültürü ve bölgede yaşayan uygarlıklara dair yeterli araştırma bulunmamasından ötürü bu dönemleri aydınlatacak yeterli veriye sahip değiliz.

Maçka Vadisi yerleşmeleri hakkında ilk yazılı kaynak Ksenophon (Xenophon; Yunan Asker/Komutan; M.Ö. 431-354) ve ordusunun M.Ö. IV. yüzyılda Anadolu'daki yürüyüşünü anlatan Anabasis (On binlerin göçü)'dir (Bal, 2001). Ksenophon bu yürüyüşü komuta etmekle birlikte, bu tarihsel olayı yazılı hale getirmiştir. Ksenophon'un komuta ettiği ordu Zigana Dağlarını aşıp denize, yani Trabzon'a ulaşmak için Maçka Vadisinden geçmiştir (Şekil 10). (Gökçöl, 1998; Bal, 2001).

Şekil 11. On binlerin izlediği yol/ilkçağda bölge toplulukları (Bilgin, 2000).

Ksenophon geçtikleri vadideki yerleşimleri şöyle anlatmaktadır: "… Doğuya ulaşan Yunanlılar bol erzak dolu birçok köyde konakladılar. Bu köylerde onları şaşırtan bir tek

şeyle karşılaştılar. Birçok kovan vardı ve bu kovanlardaki peteklerden bal yiyen insanlar kustular, ishal oldular ve içlerinden hiçbiri ayakta duramıyordu. Oradan iki günde yedi fersenk (eskiden kullanılan yol ölçü birimi; fersah) açıp deniz kıyısında Yunan şehri olan Trapezus'a (Trabzon'a) ulaştılar …" (Gökçöl, 1998).

Bal (2001), bu anlatımda ifade edilen yedi fersenklik mesafenin yaklaşık 35 km'ye denk geldiğini, buradan hareketle M.Ö. IV. yüzyılda bugünkü Maçka İlçesi çevresinde köy olarak nitelendirilebilecek yaşam alanları ve kısıtlıda olsa tarım yapılabilen yerleşmelerin olduğunun betimlendiğini belirtmektedir.

Bal (2001)'de ise bu sınıflandırma doğrultusunda Maçka Vadisi Kırsal alan yerleşmelerinin gelişimini şu aşamalar üzerinden açıklanmıştır:

- 1. aşama, başlangıçtan Pontos Devletinin kurulduğu M.Ö. 288 yılına kadar süren, çeşitli oymak/toplulukların konar-göçer biçimde kısal alanlarda yaşadığı dönemdir. Bu tarihsel süreçte, toplu yerleşim kültürünün ilk örneklerinin Maçka Bölgesinde oluşmaya başlamıştır. Bu aşamanın son bölümü Pers (İran) egemenliği altında geçmiş, Büyük İskender'in Anadolu'yu ele geçirdiği M.Ö. 334 yılına kadar sürmüştür (Bal, 2001).
- 2. aşama, Roma egemenliği dönemidir. Bu dönem 450 yıl sürdükten sonra, Roma'nın 395 yılında Doğu-Batı şeklinde ikiye ayrılmasıyla Maçka Bölgesi Doğu Roma (Bizans) yönetimine girmiştir. Bu dönem Trabzon (Komnenos; Rum Pontus) İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu'nca, 1461 yılında fethedilmesine kadar sürmüştür.
- Fetihten sonraki süreçti ise Maçka Bölgesi ev sahipliği yaptığı topluluklara yeni topluluklar ekleyerek, yerleşim kültürünü geliştirmeye devam etmiş ve etmektedir (Bal, 2001).

Özetle, Maçka Bölgesinin ilk olarak ne zaman kurulduğuna dair net bir kaynak ya da bilgi bulunmamaktadır. Ancak, yörede çeşitli toplulukların yaşadığına dair izler mevcuttur. Ayrıca, bölge tarih boyunca pek çok devletin hâkimiyeti altında kalmıştır. Bu gelişmeler hep çevredeki sahada olmuştur. Günümüzde Maçka ilçe merkezinin bulunduğu alanın yerleşim tarihi yeni olarak değerlendirilebilir.

* Maçka Bölgesi'ne Hâkim Olan Devlet ve Topluluklar

Maçka bölgesinin tarihine geçmeden önce, bu alanın içinde bulunduğu Trabzon'a dolayısıyla Karadeniz Bölgesi'ne ve özellikle bölgenin doğusuna dair tarihi araştırmalarda ortaya çıkarılan bilgilerin özetlenmesi gereklidir. Çünkü Durmuş (2010)'un da belirttiği gibi

Trabzon için coğrafi ve ekonomik açıdan oldukça önemli olan Maçka (Değirmendere Vadisi) Bölgesinin tarihi, Trabzon'un ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin tarihi ile yakından ilişkilidir.

Karadeniz Bölgesi, başta dağlık arazi yapısı ve yılın dört mevsiminde yeşil bitki örtüsü ile kaplı olması etkenleri nedeniyle Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Arkeolojisi yönünden az araştırılan bölgelerindendir (Özsait, 1998). Bölgenin uygarlık yönünden en eski tarihinin M.Ö. 1.000.000-100.000 yılları arasındaki Alt Paleolitik (Yontma Taş) devrinde başladığı, alanda yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular (bu devre tanıklık eden âletler vb.) sonucu dile getirilmiştir. Karadeniz Bölgesinde, Neolitik (M.Ö. 8000-4500) olabilecek bir yerleşmeye dair henüz bir tespit gerçekleştirilmemiştir, Kalkolitik Çağ (M.Ö. 5000-3000) yerleşmelerine ve Tunç Çağı (M.Ö. 3000-1200) yerleşmelerine ait çeşitli bilgiler elde edilmiştir, ancak bu bulgular Doğu Karadeniz Bölgesinden elde edilmemiştir (Özsait, 1998).

M.Ö. 2000 yılının ilk yarısında Anadolu'da Kızılırmak kavsinde Hitit Krallığı'nın kurulduğu bilinmektedir. Aynı şekilde, M.Ö. 3000 yılından beri de Anadolu'nun doğusunda Hurri Devleti bulunmaktadır (Şekil 11) (Van Den Hout, 2013; Cevher, 2019).

Günümüz Trabzon-Rize illeri yerleşim alanlarının Hititler devrinde Hayaşa (Azzi) olarak adlandırıldığı belirtilmektedir (Özsait, 1998). Doğu Karadeniz bölgesi tarihi, Anadolu'nun büyük oranda Hitit egemenliğinde bulunduğu bu dönemde Hitit etkisinden uzak kalmıştır (Şen, 2015).

Şekil 12. M.Ö. II-III. yüzyılda Anadolu'ya hâkim güçler (Van Den Hout, 2013).

Gologlu (2013) Hititlerin bölgede varlık göstermediklerini söylerken Asur (M.Ö. 2025-612) varlığına işaret etmekte, Asurluların başta ticaret amaçlı olarak Doğu Karadeniz

kıyılarına kadar çıktıklarını belirtirken, ‘Charles Texier (Fransız mimar, arkeolog ve gezgin; 1802-1871)’den referans vererek Doğu Karadeniz kıyılarına ilk şehirleri Yunanlılardan önce Asurluların kurduğunu ve bu kıyılarda Fenikelilerle (M.Ö. 1200-800) ticaret yaptıklarını ifade etmektedir (Şen, 2015).

Doğu Karadeniz’in tarihi üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde, birçok kaynağın hem fikir olduğu noktalardan biri, bölge tarihinin yörenin yerli (otokton) halkları ile M.Ö. II-III. yüzyıllarda başladığıdır (Bilgin, 2000; Bilgin, 2017).

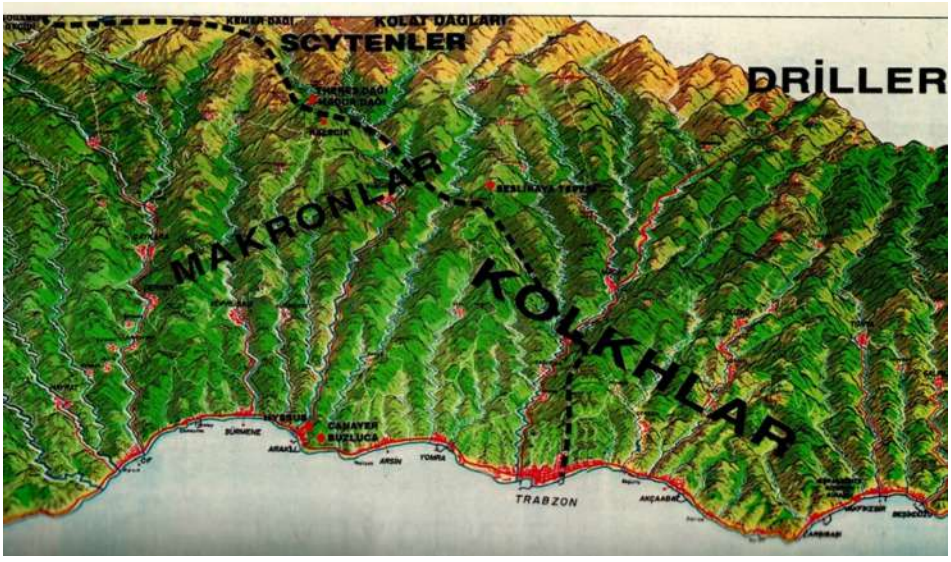

Şekil 13. On binlerin Trabzon’a geliş güzergâhı ve yerli halklar (Bilgin, 2000).

Trabzon şehrinin yazılı tarih çağları koloni dönemiyle başlamaktadır. Karadeniz bölgesinin kolonizasyon sürecine dair bilgiler oldukça kısıtlı olsa da Trabzon şehrinin (Trapezus Kolonisi), Sinop (Sinope Kolonisi)’dan gelen Miletliler (Miletoslular) tarafından (Şekil 13), M.Ö. 756’da kurulduğu görüşü genel olarak kabul edilmektedir (Bilgin, 2000; Bilgin, 2017). Goloğlu (2013) koloni kurmak amacıyla Karadeniz’e gelen Yunanlıların, hiç bilinmemiş, içinde hiç oturulmamış bir yerde zenginlik aramaya çalışmalarının mümkün olmadığını, dolayısıyla 756 yılında Trabzon’a gelen Miletlilerin Trabzon’da kurulu bir şehir bulmuş olmaları gerektiğini, nitekim Yunanlıların, burada bir şehir kurmaktan ziyade ticaret yapabilecekleri bir konaklama merkezi oluşturdukları tespit ve düşünceleri ile bölge tarihinin Miletlilerden önceye dayandığı tezini desteklemektedir. Miletlilerden sonra, bölgede Anadolu ve Azerbaycan’da ilk bozkır kültürünü yaşayan ve ‘Proto (ilk, ön) Türkler’ olarak kabul edilen Kimmerlere rastlanır. Kimmerlerin Karadeniz Bölgesindeki varlığını gösteren arkeolojik ve filolojik kanıtlar mevcuttur (Özsait, 1998).

Şekil 14. Yunanlıların (Greklerin) koloni güzergâhları (Topalidis, 2019).

Bilgin (2017), Kimmerlerin şiddetli saldırıları neticesinde Karadeniz'in kuzey ve güneyindeki Helen kolonilerinin tamamen yok olduğunu, Kimmerlerin bölgede M.Ö. VII. yüzyıla kadar yaklaşık 100 yıl yaşadıklarını, bölgede Kimmer alanlarının sona ermesiyle birlikte M.Ö. 670 yıllarından itibaren Miletlilerin tekrar koloniler kurmaya yöneldiklerini, buradan hareketle Trabzon'un da M.Ö. 656 yılında kurulmuş olduğunu belirtmiştir. Miletlilerin bölgeye tekrar nüfuz etmeye başladıkları kolonizasyon sürecine Korinthos ve Megara gibi kentlerin de katıldığı sanılmaktadır (Bilgin, 2017). Özsait (1998), Gaius Plinius Secundus (Büyük Plinius ya da Yaşlı Plinius; 23-79)'un 'Naturalis Historia' isimli eserinde bölgede 90 koloni kurulduğunu ve bunların birçoğunun küçük pazar yeri (emporion) olabileceğini yazdığını aktarmıştır.

Ksenophon (Xenophon)'un, bölge ile ilgili olarak verdiği bilgiler arasında, Sinop, Ordu, Giresun ve Trabzon'un Karadeniz'in güney sahillerindeki önemli Milet kolonileri olduğu ve bunların hepsinin de Sinop'a bağlı bulunduğu yer almaktadır (Goloğlu, 2013; Bilgin, 2017).

Kimmerlerden sonra bölgede İran kaynaklarında Afrasyab, Türk kaynaklarında Alp Er Tunga olarak geçen kralları zamanında Anadolu'yu işgal eden İskitlere (Sakalara) rastlanır. İskitlerin egemenliğine M.Ö. 606 yılında Med kralı Keyaksares son vermiştir. Medler, Asur Devleti'ni yıktıktan sonra, Lidyalılar ile Anadolu'yu bölüşmek amacıyla anlaşıp, Doğu Karadeniz Bölgesini ellerine geçirmişlerdir (Goloğlu 2013; Bilgin, 2017).

M.Ö. 550 yılında İran'da güçlenen Persler (Ahameniş İmparatorluğu), Medlerin giderek güçsüzleşmesinden yararlanarak Med Devleti'ne son verdiler (Goloğlu, 2013;

Bilgin, 2017). Bu nedenle bölgenin geçirdiği tarihsel süreçte, M.Ö. 550-332 yılları arası Pers dönemi olarak kabul edilir.

Persler, başlangıçta Trabzon'un özerk yönetimine karışmamış, fakat sonraki süreçte koloni kentlerine kendi idarecilerini getirmeye çalışmışlardır. Örnek bir adım olarak I. Dateios (Büyük Darius)'un, İmparatorluk topraklarını Satraplıklara (Pers medeniyetinde ülke topraklarının ayrıldığı idari birimlere verilen isim) ayırırken, Trabzon'un da Kapadokya Satraplığı içinde yer alması verilebilir. Ayrıca, devam eden süreçte Doğu Karadeniz Bölgesinin sahip olduğu önemden dolayı Pontos (Pont) Satraplığı olarak ayrıldığını belirtmek gerekir. Pontos (Pont) Satraplığının merkezi Amasya olup zamanla sınırları genişlemiştir. Pontos (Pont) Satraplığı M.Ö. 520 yılında Pers İmparatorluğu'nun 19. eyaleti olarak kurulmuştur (Özsait, 1998; Öksüz, 2006).

Tarihi akış içerisinde Perslerin zayıfladığı dönemlerde, Yunan asıllı koloniler özerkliklerine kısa süreliğine erişmiştir ancak Datames isimli Satrab, koloni kentlerine otoritelerini yeniden kabul ettirmiştir. Datames'in ölümüyle Trabzon özerk hale gelmiştir. Bu statüsünü M.Ö. 332'de Büyük İskender (III. Aleksandros)'in hâkimiyeti altına girene kadar sürdürmüştür. Pers Kralı III. Dareios'la mücadele etmek ve hızlı, kesin sonuç almak isteyen, Makedonya Kralı Büyük İskender doğu seferinde Karadeniz Bölgesi sahil kesimine çıkmamıştır. Bu nedenle Doğu Karadeniz'in durumunda bir değişiklik olmamıştır (Özsait, 1998). İskender'in ölümünden sonra fethettiği topraklar, Babil (Babylon)'de yapılan toplantıda komutanlar arasında paylaştırılırken Trabzon (Trapezos), Eumenes (Büyük İskender'in Arşivcisi)'in payına düşmüştür (Özsait, 1998; Öksüz, 2005). Ancak, bu dönemde bölge üzerinde net bir hâkimiyet kurulamamış, bölgedeki kentler bağımsızlıklarını korumuştur.

Trabzon M.Ö. 280'de Sinop (Sinope)'da ortaya çıkan Mitridates ailesinin hâkimiyeti altına girmiştir. Mitridates Ktistes'in M.Ö. 298'de kurduğu Pontos Devleti, Kral I. Famakes Dönemi'nde Karadeniz kıyılarına yayılmıştır (Özsait, 1998). Kral VI. Mitridates Eupator zamanında (M.Ö. 120-63) ülkede çatışmalar ve istikrarsızlık hâkim olmuştur. M.Ö. 63 yılında Pompeius, Trabzon'u zapt ederek, bölgeyi Roma İmparatorluğu topraklarına katmıştır (Tekindağ, 1967: Goloğlu, 2013).

I. yüzyıl ortalarından itibaren Trabzon gelişmeye başlamıştır. Vespasianus Devri'nde (M.S. 69-79) Trabzon'u Anadolu'ya bağlayacak askeri yol olan Trapezos-Satala güzergâhı açılmıştır. İmparator Hadrianus (M.S. 117-138) zamanında, Trabzon'da bir liman yaptırmasıyla şehir daha da önem kazanmaya başladı (Bilgin, 2000; Goloğlu, 2013).

Vespasianus ve Hadrianus dönemlerinde başlayan gelişim süreci yüz yıldan fazla sürdü ancak Trabzon şehri 257 yılında Gotlar tarafından işgal edilip tahribata uğradı (Bilgin, 1990; Özsait, 1998).

Şekil 15. I. Famakes döneminde Pontos İmparatorluğu haritası (McGing, 2018).

M.S. 395 tarihinde Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı şeklinde parçalanması ile Trabzon kenti Doğu Roma (Bizans) sınırları içerisinde kalmış, bölgede Doğu Roma hâkimiyeti dönemi başlamıştır (Tuğlacı, 1985).

Bizanslılar döneminde de Trabzon kenti önemini korumuş, Doğu Karadeniz Bölgesinin büyük bir kısmını içine alan 'Pontos Polemonikaos' eyaletinin (Şekil 14) merkezi olmuştur. (Üstün Demirkaya, 2014). VII. Yüzyılda Trabzon kenti sürekli el değiştirmiştir ve 739 yılında son olarak Bizanslıların eline geçmiştir (Hacıfettahoğlu, 2001).

1072'de bir ara Trabzon, Türklerin eline geçmiş 1075 yılında ise Theadore Gavras tarafından geri alınmıştır (Cahen, 1979; Öksüz, 2005; Ayan, 2007). Trabzon'a vali olarak atanan Gavras ve 1098'de ölümü üzerine yerine gelen oğlu Gregory Taronites Bizans'tan bağımsız hareket etmişlerdir. 1119'da buraya atanan Costantin Gavras da kendinden öncekiler gibi çevredeki Türkmenlerle ilişkiler kurup bağımsız hareket etmiştir. 1185'de Bizans halkı ayaklanarak Komnenos hanedanını tahtan indirerek onun yerine Angelos

hanedanını tahta çıkarmıştır. İmparator Andronikos Komnen ve oğlu Manuel öldürülürken Manuel'in oğulları Aleksius ve David Gürcistan'a kaçırılmışlardır. 1204 yılına gelindiğinde Gürcistan Kralı Thamar'ın desteği ile Komnenoslar Trabzon'u ele geçirmişlerdir (Cahen, 1979; Şevket, 2001; Goloğlu, 2013). David'in 1206 yılında ölümüyle I. Aleksius İmparator unvanını tek başına alarak Trabzon'da hüküm sürmüştür. Bu dönemde (XIII. yüzyılda) Trabzon, bölgede yaşanan ekonomik gelişmelerin etkisiyle önemli bir ithalat ve ihracat merkezi haline gelmiştir (Tellioğlu, 2009; Demirkaya, 2014).

Şekil 16. Doğu Roma hâkimiyetinde Anadolu'da yönetim sınırları [URL-4, 2024].

1222'de I. Aleksius vefat etmiş, yerine Andronikos Ghidos (1222-1235) geçmiştir (Tellioğlu, 2009; Üstün Demirkaya, 2014). XIII. yüzyıl aynı zamanda Türklerin Karadeniz sahillerine yerleşmeye başladıkları dönemdir. Bu dönemde, Trabzon'a yönelik Türk akınları giderek artarken, 1228 yılında Trabzon kuşatılır ancak fetih gerçekleşmez. Yine de, Trabzon İmparatorluğu Selçuklulara vergi vermek zorunda kalır (Tellioğlu, 2015).

Andronikos Ghidos'un ardından yerine I. Manuel geçmiştir (Tellioğlu, 2009). I. Manuel döneminde 1243 yılında Anadolu Moğollar tarafından istila edilmiş, bölgedeki tüm devletler gibi Trabzon'da Moğollara tabi olmuştur (Tekindağ, 1974). Bu dönemde, Trabzon Ayasofya Kilisesi inşa edilmiştir (Üstün Demirkaya, 2014).

I. Manuel dönemi 1263 yılında sona ermiş, yerine II. Andronikos tahta çıkmıştır. Kısa süreli bu dönemin ardından Georgios Komnenos (1266-1280) yönetime geçmiştir. (Tellioğlu, 2009). Devamında tahta II. Ioannes (1280-1297) geçmiştir (Finlay, 1851; Üstün Demirkaya, 2014). II. Ioannes'in vefatının ardından tahta geçen II. Aleksios (1297-1330) döneminde Türklerle ve İtalyanlar ile ilişkiler kurulmuştur (Miller, 2007).

II. Aleksios'un ölümünün ardından 20 yıl içerisinde tahta beş yönetici geçmiştir. (III. Adronikos, II Manuel (1332-1332), I. Vasili (1332-1340), İrina Paleolog (1340) Anna Anakutlu (1341-1342), III. Ioan (1342-1343), Mikhail (1344-1349) (Hahanov, 2004).

Şekil 17. 1263 yılında Trabzon (Komnenos) İmparatorluğu [URL-5, 2024].

XV. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti, Anadolu'da pek çok yeri fethetmiş, Trabzon sınırına kadar gelmiştir. Osmanlılar, 1442'de II. Murat, 1456'da İstanbul'un fethinin ardından Fatih Sultan Mehmet döneminde Amasya valisi Hızır Bey ile Trabzon üzerine akınlar yapmıştır. Fatih Sultan Mehmet, 1461'de Amasra, Kastamonu ve Sinop'u alıp kara yoluyla Trabzon'a yönelmiştir (İnan, 1999). Böylece Anadolu kentleri açısından her zaman önemli bir pazar ve transit ticaret merkezi olan Trabzon Fatih Sultan Mehmet tarafından aynı yıl fethedilmiştir (Aygün, 2005). Fethin ardından kente sancakbeyi, kadılar, dizdarlar ve kale muhafızları tayin edilmiş, kent sancak haline getirilmiştir.

Şekil 18. Osmanlı Dönemi Trabzon Vilayeti sınırları [URL-6, 2020].

1683-1690 ve 1723-1746 yıllarında meydana gelen savaşlar, bölgede devlet otoritesinin zayıflamasına, kent ve kasabaların tenhalaşması ile asayişsizlik sorunlarına neden olmuştur (Öztürk, 2011).

XVIII. yüzyılda başlayan askeri mağlubiyetlere ilaveten ekonomik ve idari yapının dönemin gerekliliklerini karşılamaması, devlet sistemin zayıflatmış ve yeni devlet düzeni arayışlarını ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla 1839 yılında Tanzimat Fermanı ilan edilmiş ve Osmanlılarda sosyo-ekonomik ve idari alanda yeni bir dönem başlamıştır (Yazıcı, 2007; Yılmaz, 2014).

XX. yüzyıla gelindiğinde ise bu dönemde yaşanan I. Dünya Savaşı (1914-1918) sonucunda Kafkasya coğrafyasındaki hâkimiyet mücadelesi Türklerin aleyhinde sonuçlanmış, bu durum Türklerin büyük oranda toprak kaybına uğramalarına neden olmuştur. Kentte 1914'de başlayan ve 1918'e dek süren bu işgal sırasında kentte yapılan düzenlemelerin yanı sıra birçok yer tahrip edilmiştir. Bölgedeki işgalin sona erdirilmesi ile bölge yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin mahalli yönetim birimi içerisinde Trabzon ili olarak varlığını sürdürmüştür. Maçka Bölgesi, günümüzde Trabzon ilinin bir ilçesi olarak yerleşim yeri varlığını devam ettirmektedir.

* Maçka Bölgesi'nde Demografik Yapı, Sosyal ve Dini Yaşam

Maçka bölgesi, kıyı alanlarını iç kesimlere bağlayan bir köprü konumunda olması, önemli ticaret yolları (ipek yolu, kervan yol) güzergâhında bulunması, zengin maden yataklarına sahip alanlara yakınlığı nedenleri ile farklı kültürlerin etkileşim sahası olmuştur. Anadolu, Kafkaslar, Orta Doğu ve Uzak Doğu ile sürekli etkileşim içinde olan bölgede ticaret potansiyelinin yüksek oluşu bölgenin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu durum bölgenin demografik, kültürel ve sosyal yapısının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Maçka bölgesinde, özellikle yüksek kesimlerde yerleşme varlığından bahsedilen ilk yazılı kaynağın, Ksenophon tarafından yazılan Anabasis (On binlerin göçü) kitabı olduğu ifade edilmiştir ve Ksenophon, bölgede yaşayan topluluğu Kolkhoslar (Kolklar) adıyla betimlemektedir (Şekil 17). Makronlar ile komşu olan, onların kuzeyinde oturan bu topluluk dağlarda, yaylalarda konar-göçer durumda yaşamaktaydı (Gökçöl, 1998). İlk çağ haritalarında Kolkhoslar'ın yaşadıkları yerin, Trabzon'un güneyinde, dağlık bölgede olduğu gösterilmektedir (Şekil 17). Ancak Makronlar daha tanınmış, daha geniş alana yayılmış bir topluluktur. Kimi kaynaklar, Kolkhoslar'ın Zigana Dağı yaylalarında yaşadıkları, daha

kuzeye inerek bütün Maçka dolaylarını egemenlikleri altına aldıkları kanısındadır (Umar, 1982; Eyüpoğlu, 2004). Kolkhoslar'ın varlığı Grek yazılı kaynakları aracılığıyla anlaşılmaktadır. Ancak, bu topluluk Grek değildir ve dilleri de farklıdır. Ksenophon denize (Sinop iline bağlı bir Yunan kolonisi olan Herekleia, günümüzde Trabzon'un Araklı İlçesine) ulaşmak için bu topluluk ile savaşmak ve sonrasında anlaşma yapmak zorunda kalmıştır (Umar, 1982; Gökçöl, 1998; Eyüpoğlu, 2004).

Kolkhoslar, zaman içerisinde yavaş yavaş, konar-göçer yaşama biçimini bırakmış, öteki komşu topluluklar gibi yerleşik düzene geçmişlerdir. Oldukça saldırgan ve savaşçı olan bu topluluğun bulunduğu bölgede, başka bir obanın barınma, yerleşme olanağı olmadığı ve İlkçağda, bu dağlık bölgelerde, büyük, düzenli orduların yönetilip yönlendirilmesinin kolay olmayacağı varsayımı ile bütün Zigana Dağlarının çevresini kuşatacak büyüklükte bir yabancı yerleşmenin söz konusu olmadığı düşünülmektedir. Bu insanlar, çağların akışı içinde, yavaş yavaş yerleşik yaşama düzenine geçmişlerdir. Ancak, döneme dair kaynakların yetersiz olması nedeniyle bölgenin yaşadığı bu sürece dair bilgiler oldukça kısıtlıdır. Benzer şekilde, bölgedeki kolonizasyon süreci toplum yaşantısına dair bilgiler de oldukça kısıtlıdır. Ancak, M.Ö. 288 dolaylarında I. Midridates'in çalışmalarıyla, bağımsız bir birlik olarak kurulan ve Batı Anadolu'ya, Kafkasya'ya değin uzayan bir alanda egemenliğini sürdüren Pontos Devletinin bütün insanlarının, eskiden beri bu yörede yaşayan insanlar olduğu bilinmektedir. Pontos Devletine batıdan önemli, etkili göçler olmamıştır. Çağın ulaşım olanakları göz önünde tutulduğunda, böyle bir yerleşim yeri kuracak nitelikte büyük göçler ile dağlık bölgelere yerleşmek de mümkün değildir (Eyüpoğlu, 2004).

Pontos Devleti, Roma orduları başkomutanı Pompeius tarafından M.Ö. 63 yılında yıkılmıştır. Böylece 225 yıl bağımsız yaşayan Pontus Devleti ve insanları bir Roma ülkesi (Arz-ı Rum ya da Diyar-ı Rum) ve insanı durumuna gelmiştir. Bölge insanları Roma egemenliği altındı, M.S. 395 yılına değin, 458 yıl yaşamıştır. Roma İmparatorluğu, 395'te Doğu ve Batı şeklinde ikiye bölününce, Maçka yöresinin de içinde bulunduğu bütün Trabzon ve çevresi, sonradan Bizans adını alan Doğu Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalmıştır. Bu dönemde, bölge insanının sosyal, kültürel ve dini yaşamına dair bilgiler kısıtlı olmakla beraber çok tanrıcı bir inanç ortamında yaşadıkları, eskiçağdan beri varlığını sürdüren doğa tanrılarına inandıkları düşünülmektedir (Anabolu, 1969; Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1996; Emiroğlu, 1997).

Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu döneminde, bölgede Tek tanrıcı döneme geçiş başlamıştır. M.S. 395 yılından önceki dönemde, Trabzon ve çevresinde Hristiyanlık dinine

tabi olan bir kimsenin varlığı bilinmemektedir. Bu yörelerde Hristiyanlığın benimsenmeye başlaması Bizans İmparatoru İustinianos (482-565) dönemindedir. Çok tanrıcılığa karşı çıkan, Ortodoks inancını benimsemiş olan İustinianos kiliselerin, manastırların kurulmasına katkı sağlamış, Hristiyanlık dininin yayılmasına öncülük etmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1996; Eyüpoğlu, 2004). Trabzon ve Maçka dolaylarında, Hristiyan keşişlerin, din yayıcıların dolaşmaları, çok tanrıcı insanları Hristiyanlaştırmaya çalışmaları bu dönemde hızlanmıştır. Eyüpoğlu (2004) bu dönemde bölgeye Batıdan, özellikle Ege adalarından göçlerin olmadığını, Karadeniz kıyılarına Batıdan gelenlerin yalnızca yasal görevliler, din yayıcılar, ticaret ile uğraşanlar ve gemiciler olduğunu ifade ederek; bu yörelerde yaşayan dağ topluluklarının savaşçı ve saldırgan yapıları nedeniyle bu gelenlerinde bölge içlerine, dağlık alanlara gidip yerleşmelerinin söz konusu olmadığını belirtir.

Romalılar ve Makedonyalılar hâkimiyeti sırasında bölgede Yunan ve Bizans kültürü yayılmaya başlamıştır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun IV. yüzyılda bölge halklarını devlete bağlamak için Hristiyanlığı resmi din, Grekçe dilini de ibadet dili haline getirmesinin bu yayılmada önemli bir payı vardır. Bu tarihten sonra bölge insanları, Arapların Roma vatandaşı anlamında kullandığı Rum kelimesi ile isimlendirilmiştir (Tellioğlu, 2015).

Hristiyanlığın bölgede yayılması ile süreç içerisinde bölgede birçok kilise ve Ortodoks Hristiyan inanç için son derece önemli olan üç büyük manastır (Meryemana/Sümela, Vazelon ve Kuştul manastırları) inşa edilmiştir. Hristiyan varlığının gelişmesi ve yayılması bölgenin sosyal, kültürel ve etnik yapısını şekillendiren unsurların başında yer almaktadır. Genel olarak sosyal yapıya bakıldığında bölge halkı tarım ve hayvancılıkla uğraşmasının yanı sıra değerli sanat ve zanaat işleri de görülmektedir.

Bizans İmparatorluğu, Ortodoks inanç düzeninin odağı durumundadır ve yasal dininin Hristiyanlık, yasal dilinin de Grekçe olduğu bilinir. Bizans İmparatorluğu yönetimi altında bulunan bütün yörelerde yasal işlemler Grekçe dili yapılırdı (Tellioğlu, 2015).

1204 yılında, IV. Haçlı seferleri ile İstanbul (Konstantinopolis)'un Latinlerin (Haçlıların) eline geçip, tahrip edilmesi sonucunda Trabzon'a kaçan, Bizans Hanedan üyesi olan Komnenoslar tarafından Trabzon İmparatorluğu (Komnenos ya da Pontos Rum İmparatorluğu) kurulmuştur (Fallmerayer ve Tellioğlu, 2011). Bizans (Doğu Roma) döneminde bölgede yaşanan değişim Komnenoslar döneminde görülmemiştir. Komnenoslar yönetimi daha çok bölgenin yerli unsurlarına dayandırmakta Roma etkisinden bölgeyi korumayı amaçlamaktadır.

Trabzon İmparatorluğu, yoğun bir Laz nüfusa ve ticaret bölgesi olması nedeniyle başta

Ermeniler, Cenevizliler, Venedikliler ve Türkler gibi farklı etnik gruptan insanlara ev sahipliği yapmıştır. Bu durum bize bölgenin içe kapalı bir yerleşim değil, dışa dönük bir yerleşim olduğu hakkında ipucu vermektedir (Tellioğlu, 2009). Trabzon şehrinin bu dönemdeki nüfusuna dair sayısal veriler ancak XV. yüzyılın ilk yarısında, bölgeye gelen seyyah Pero Tafur tarafından aktarılmıştır. Seyyah, Trabzon'un 19 farklı dine ev sahipliği yaptığını ve kentin 4000 kişilik nüfusa sahip olduğunu belirtmektedir (Bostan, 2018). Üstün Demirkaya (2016) fetihle birlikte gerçekleşen sürgünün ardından 1486 tarihli Tahrir Defteri'nden Trabzon şehrinde 5500 kişilik gayrimüslim nüfus yasadığının anlaşıldığını, buradan hareketle fetihten önce kentin nüfusunun 6000 kişiye yakın olabileceğini ifade etmiştir. Komnenos döneminde kentin nüfusuna dair çeşitli tarihçiler tarafından farklı açıklamalar da yapılmış, nüfusun azlığına işaret edilmiştir.

Komnenos hanedanı ve Trabzon İmparatorluğu, zaman zaman egemenliği sarsılmış olmasına karşın 1461 yılında kadar varlığını sürdürmüştür. Bu tarihte bölge, Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiştir. Fetihten önce Maçka bölgesinde dini yaşam özetle çok tanrıcı ilk dönem ve tek tanrıcı (Hristiyan) ikinci dönemdir. Bu çağın son kesimi 257 yıl sürmüş, 1461 Fatih Sultan Mehmet'in eline geçerek, inanç bakımından, İslam egemenliği altına girmiştir. Ancak, Kadı sicillerine dayanarak bölgenin XVI. ve XVII. yüzyıl toplum yapısı ve ekonomisini inceleyen Jennings (1986), bölge toplumunun yaşam biçimi ve tarzının fetihten sonra da Komnenoslar döneminde olduğu gibi sürdüğünü tespit etmiştir (Jennings, 1986).

Fetih sonrasında bölgeye Doğu Anadolu dan bir takım Müslüman toplulukların göçtürülüp (Yavuz Sultan Selim'in valiliği döneminde Akkoyunlular ve Akkoyunlu ittifakına dâhil boylara mensup Türkmenlerin bölgeye yerleştirilmesi gibi) yerleştirildiği tarihi kaynaklarda yer almaktadır. Fetihten sonra hem bölgeye başka yerlerden getirilen halkla hem de Hristiyan halkın bir kısmının din değiştirmesi sonucu zamanla alandaki Müslüman sayısında artışlar meydana gelmiştir. Konum olarak bakıldığında; fetihten sonra vadilerin yukarı kısımlarında Hristiyanların, aşağı kesimlerindeki köylerde ise Türklerin yaşadığı ifade edilmektedir. Ayrıca Hamsiköy Vadisi'ndeki Hristiyanların çoğunluğunun Ortodoks Türkler olduğunu belirtilmektedir (Durmuş, 2011). Değirmende Vadisi ve çevresindeki vakıf arazilerine bakıldığında manastır topraklarının daha çok Altındere/Meryemana Vadisi, Galyan'ın iç kesimleri ve Hamsiköy'ün yukarı kısımlarında olması bu durumu desteklemektedir.

XVII. yüzyıl ortalarında ise ortaya çıkan Maçka bölgesi ve çevresinde ciddi miktarda gizli din taşıyan halkın varlığı dönemin sosyal düzenini etkileyen en önemli olaylardan

olmuştur. Bu durum sosyal açıdan incelendiğinde arkasında yatan birtakım sebepler olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sebeplerden öne çıkanlar; bazı ağır vergilerden kurtulmak ve bir takım sosyo-ekonomik avantajlar sağlama çabaları olarak gösterilebilir. Özellikle haraç vergisinden kurtulmak, bölge içerisinde iskân serbestisine sahip olmak için ve çevrede bulunan gümüş madenlerinde rahatça çalışabilmek için bu bölge halkının gizli Hristiyanlığı benimsediğini belirtilmektedir (Erdengiz, 1991). Maçka Bölgesinin (Değirmendere Vadisi ve çevresinin) sosyal ve kültürel yapısını ilgilendiren bu olay bölgedeki dini yapıların kaderini de etkilemiştir. Gizli Hristiyanların yaşadıkları bölgelerde durumun açığa çıkmaması için dışa ya da devlete göstermelik camiler yapılmıştır. Gümüşhane'nin madenleri ile ünlü Krom şehrinde gizli Hristiyanlara dair bir takım söylenti ve şüpheleri ortadan kaldırmak için gizli Hristiyan halkın 1815'te Krom'un merkezinde bir cami inşa ettikleri bilinmektedir (Durmuş, 2011).

Osmanlı döneminde Hristiyanların kendileri için kilise inşa etmelerinin önünde kanunen engeller vardır. İmparatorluk genelinde olduğu gibi bölgede var olan kiliselerin korunmasına, yeni kilise yapımı ve çan çalınmasının yasaklanmasına karar verilmiştir. Bu durumun XVIII. yüzyıl sonuna kadar yeni kilise yapılmamasından hareketle yaygın olarak Anadolu'da da uygulandığı ifade edilmektedir.

1774 yılında yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması, 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile XVIII. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyıl ortalarında gayrimüslimlere bir takım sosyal ve hukuksal olaylar sonucunda gayrimüslimler geniş haklara sahip olmuşlardır (Pekak, 2009). Herkese inanç özgürlüğü teminatı verilmesi, gayrimüslimlerle Müslümanların eşit haklara sahip olması için yapılan düzenlemeler bölgedeki gizli Hristiyan halktan parça parça gerçek inançlarını açıklayanlar olmuştur. XIX. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı Devleti'nin aldığı siyasi kararlar doğrudan bölgedeki Hristiyan sayısında önemli artışlara neden olmuştur. Bu durum 'gizli din taşıyanların' asıl dinlerine dönmeleri olarak açıklanmıştır (Durmuş, 2011; İbrahim, 2022). Tüm bu sosyal olaylar ve nüfus hareketlerindeki değişlikler Maçka Bölgesi'nin yapı kültürünü ve dini yapılarını da şekillendirmiştir.

Yeni düzenlemelerin getirdiği inanç özgürlüğü ile birlikte dini yapılara da serbestlik getirilmiştir. Gayrimüslim halka sağlanan büyük imtiyazlar sayesinde kilise inşası ve onarımı eskiden Osmanlı Devleti'nin iznine tabi iken artık izne gerek olmadan serbest hale gelmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren Anadolu'da ve Ortodoks Hristiyanlığın ruhani merkezi sayılan Maçka Bölgesi'nde kilise sayısında ciddi artışlar gözlemlenmiştir (Durmuş, 2010).

Bunun yanında, bölgede giderek artan Hristiyan nüfus ve oransız bir biçimde artan kilise sayısı yerel yönetimlerin de dikkatini çekmiş, İstanbul'a bu durum bildirilmiş ve bunun üzerine Osmanlı Devleti Maçka'daki cami sayısını artırıcı yönde politika izlemiştir (Deringil, 2012). Bu politika gereğince Maçka Bölgesi ve çevresinde Müslüman halkın fiziki kanıtları olan camilerin yapılmasına önem verilmiştir. Günümüzde var olan kırsal camilerin ya da varlığı bilinen eski camilerin çoğu XIX. yüzyıla dayanmaktadır (Kazaz, 2016).

Soteriades'in verdiği bilgiye göre 1908 ile 1912 yılı arasındaki dört senelik zaman diliminde bölgedeki Müslüman nüfus ciddi derecede düşmüştür. Soteriades'in 1912 tarihli istatistiğine göre; Maçka'da 4.283 Türk ve 13.437 Rum; bulunmaktaydı (Okur ve Usta, 2009). Maçka Bölgesinde bu dönemde görülen Hristiyan nüfustaki artış ve Müslüman nüfustaki azalışın (Maçka bölgesine dair nüfus verilerinin, Osmanlı Devleti'nin gelir kaynaklarının tespiti amacıyla tuttuğu Tapu Tahrir Defterlerinden elde edilmesi mümkündür) temel nedenlerinden biri Tanzimat Fermanıyla birlikte gizli Hristiyanların dinlerini açıklamalarından kaynaklanmış olmalıdır (Durmuş, 2011; İbrahim, 2022). Bostan'ın verdiği bilgiye göre XIX. yüzyılda bölgede 13572 kişi Müslüman, 397'si Ermeni olmak üzere 16260 Hristiyan yaşamaktaydı (Bostan, 2002).

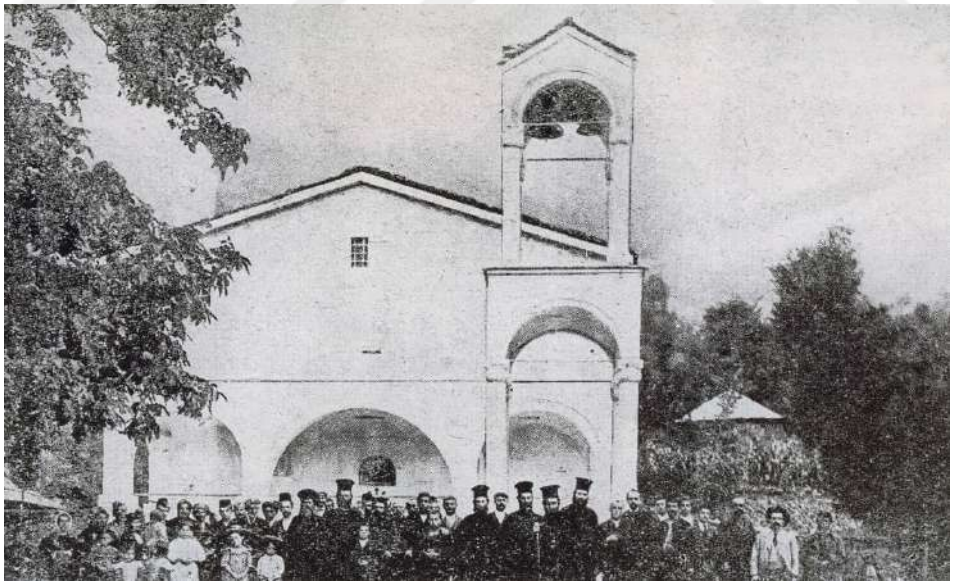

Şekil 19. Livera Aya Yorgi Katedralinde Hristiyan halk [URL-7,2024].

'Maçka Ortodoks Hristiyanlarının Müslümanlar karşısındaki nüfus üstünlüğü iki nedene dayanıyordu. Birinci neden, bu bölgenin doğudan gelen ticaret mallarının Trabzon'a girdiği Pontus kapısını oluşturmasıydı. Diğer neden, dağlık arazinin ve önemli üç manastırın

bölgede Hristiyan dininin korunmasına katkıda bulunmuş olmasıdır (Durmuş, 2011). Bölge nüfusundaki artış bölgeye önemli göç olaylarının yaşandığını göstermektedir. Bostan, Müslüman ve Hristiyan nüfusun artmasında, 1843'te kapatılan Gümüşhane (Krumni/Krom) madenlerinde çalışan halkın bölgeyi terk ederek sahillere doğru yayılmasının etkisinin büyük olduğunu belirtmektedir (Bostan, 2022).

Durmuş (2010) XX. yüzyıl başına kadar, Maçka Bölgesinin büyük bölümünün Ortodoks Hristiyan halktan (Rum olarak adlandırılmaktadırlar) oluştuğunu, 1918 Rus savaşında ve 1923'te gerçekleşen mübadele ile bu halkın bölgeden ayrıldığını belirtmektedir. Lozan Barış Antlaşması kapsamında gerçekleştirilen Mübadele ile 1.200.000 Ortodoks Hristiyan Rum Anadolu'dan Yunanistan'a, 500.000 Müslüman Türk de Yunanistan'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Mübadele kapsamına giren kişiler ile mübadele kapsamına girmeyen kişiler arasındaki ayrımda ana kıstas olarak ırk ya da dil değil din esas alınmıştır. Krom Vadisi ve İmera nüfuslarının büyük kısmı mübadelede Yunanistan'a gitmiştir. Durmuş (2010) Mübadele nedeniyle gidenlerden boşalan yerlere Trabzon'un hatta civar şehirlerin farklı yerlerinden insanların yerleştirildiğini aktarmaktadır. Böylece bu bölge farklı kültürdeki insanların karışımından oluşan bir yer haline gelmiştir. Bu durum farklı vadilerin köylerindeki yerleşik halkın kültürünün, töresinin, hayvanlara bağlılığının ve tarım anlayışının birbirinden farklı olması üzerinden de anlaşılabilmektedir (Durmuş, 2010).

Özetle; Maçka'da yaklaşık olarak 1000 yıl süren Ortodoks kültürün izlerine günümüzde rastlamak mümkündür. Özellikle kırsal yerleşim yerlerinin eski isimleri halen bilinir. Bölgede yaşayan Rum Ortodoksların mübadele ile bölgeden göç ettirilmesi ile Maçka'nın bugünkü nüfus yapısı ortaya çıkmıştır.

* Maçka Bölgesi'nde Yönetim ve İdari Yapı

M.Ö. IV. yüzyılda bile, çevresi geniş bir yerleşme yeri olan Maçka'nın, bir yönetim yeri olması yakın yüzyıllar içerisindedir. Bölgenin yönetimi, hem coğrafi yapı hem de yaşam şekli nedeniyle vadileri idari olarak birbirinden ayrı birim olarak ele alma gerekliliği üzerinden şekillenmiştir. Bu nedenle bölgeye hâkim olan siyasi güçler, vadilere yayılmış yerleşimleri temel alan idari birimler kurmuşlardır. Maçka bölgesinin yönetim ve idari yapısı alana hâkim olan erkler üzerinden açıklanabilir. Ancak, koloni öncesi döneme ait yeterli

tarihi kaynak ve bilginin olmaması nedeniyle yönetim ve idari yapılanma süreci koloni dönemi ve sonrası dikkate alınarak şu şekilde verilmiştir:

- Koloni döneminde yönetim ve idari yapı: Ksenophon (Xenophon)'un, bölge ile ilgili olarak verdiği bilgiler arasında, Sinop, Ordu, Giresun ve Trabzon'un Karadeniz'in güney sahillerindeki önemli Milet kolonileri olduğu ve bunların hepsinin de Sinop'a bağlı bulunduğu anlaşılmaktadır.
- Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu döneminde yönetim ve idari yapı: Askeri ve idari açıdan 'theme' olarak adlandırılan belli bölgelere ayrılan Bizans yönetimi içinde Trabzon, 'Theme of Chaldia' olarak tarif edilen bölgenin merkezini oluşturmaktaydı. Bu bölgelerde kendi içinde 'banda' veya 'bandon' olarak adlandırılan birimlere ayrılmıştı. Doğu Karadeniz bölgesinde bu ayrım coğrafyanın getirmiş olduğu zorunluluklara göre şekillenmiştir. Kıyıdan başlayarak Doğu Karadeniz dağlarına kadar dikine uzanan dik vadi sırtları bitişik bandalar için sınır oluşturmuştur. Bu dönemde bölge Matzouka Bandon'u olarak sınırlandırılmaktadır.
- Trabzon (Komnenos) İmparatorluğu döneminde yönetim ve idari yapı: Sınırlar olarak bakıldığında Maçka, Komnenoslar döneminde Yomra 'bandon of the Gemorans' ve Akçaabat'ı içine alan 'bandon of the Trikomians' ile çevrili olduğu ve Trabzon ve Boztepe'nin güneyinde bir yerden başlayarak Değirmendere Vadisi boyunca devam ettiği anlaşılmaktadır.
- Osmanlı İmparatorluğu döneminde yönetim ve idari yapı: Osmanlı İmparatorluğu döneminde Maçuka nahiyesi olarak anılan bölge, 1530 tarihli İcmal defterlerine göre önce Trabzon Merkez Sancağına bağlı bir nahiye iken XVI. yüzyılın sonuna doğru Gümüşhane sancağına bağlanmıştır (Durmuş, 2010; Özkan ve Yurttaş, 2012).

Durmuş, 1530 yılına ait arşiv kayıtlarına göre Maçka sınırlarını şöyle belirtmiştir. "Haritaya göre ortada işaretli olan (Şekil 19) ve Hava, İspelya, Hortokop, Kisera, İlaksa, Zanoy ile Haçevera köylerini içine alan bölge Maçuka nahiyesi bölgesidir. Yomra ilçesinin Diron, Civara, Uz (Özdil), Mesahor köyleri, Merkez ilçenin Meserya (Düzyurt), Zurha (Kendirli), Sovri (Yanyamaç), Murle (Başkurt), Virena (Kırankaş) köyleri ile Torul ilçesinin Haldiyan köyleri Maçuka sınırları içindedir" (Durmuş, 2010: 5). Bu tespite göre XVI. yüzyılda Maçka sınırlarının günümüz ile karşılaştırıldığında daha geniş olduğu anlaşılmaktadır.

Tanzimat'ın ilanından sonra 16 Ocak 1848'de idari yapılanmadaki değişikliği içeren yazışmadan 1848'de Maçka'nın hala Gümüşhane'ye bağlı olduğu anlaşılmaktadır (Aygün,

2005). Daha sonra Maçka'nın konum itibarıyla Trabzon'a yakınlığı başta olmak üzere çeşitli nedenler sonucunda Trabzon Merkez Sancağına bağlanması uygun görülmüştür. 1869 yılı ve devamındaki Trabzon salnamelerinde Maçka, merkez vilayete (Trabzon) bağlı nahiye olup mutasarrıflık konumundadır. 1911 yılında Maçka Halkı'nın talebi üzerine 1912 yılında Osmanlı hükümeti Maçka nahiyesini 3. sınıf kazaya çevirmiştir (Durmuş, 2010). 1916 yılında Rusların eline geçen bölge, 1918 yılında tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.

Şekil 20. 1530-387 nolu icmal defterine göre Maçka haritası (Durmuş, 2010).

- Cumhuriyet döneminde yönetim ve idari yapı: Maçka bölgesi idari bakımdan, Trabzon iline bağlı bir ilçedir. İlçenin doğusunda Yomra İlçesi, batısında Akçaabat, Düzköy ve Tonya İlçeleri, kuzeyinde Trabzon (Ortahisar), Güneyinde Gümüşhane İli ve Torul İlçesi bulunmaktadır.

Maçka İlçe Merkezi Meryemana ve Hamsiköy derelerinin birleştiği vadide kurulmuştur. İlçe 340 rakımda bulunup, yüzölçümü 1000 km^2'dir. Yüzölçümü bakımından Trabzon' un en büyük İlçesidir. İlçenin 57 köyü, 19 mahallesi, 96 Mezra ve 137 Yaylası vardır. 2022 yılında yapılan Adrese Dayalı Nüfus sayımına göre Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) vermiş olduğu verilere göre ilçenin toplam nüfusu 24709 kişiden oluşmaktadır [URL-8, 2020].

* Maçka Bölgesi’nde Ticaret Aksları

Doğu ile batı arasında bir geçit işlevi gören Anadolu toprakları, coğrafi konumu nedeniyle, eski çağlardan beri uygarlıkların doğup geliştiği bir yer olagelmiştir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, çeşitli dönemlerde değişik güzergâh ve nitelikte yol ağları Anadolu'yu sarmıştır. Doğunun ipeği ile baharatının ve diğer ürünlerinin kervanlarla Batıya taşınmasında kullanılan, Çin'den Avrupa'ya uzanan ve bugün ‘İpek Yolu’ olarak adlandırılan ticaret yolları bölgedeki en önemli yol ağı olarak ele alınabilir (Şekil 20).

Anadolu, İpek Yolunun en önemli kavşak noktalarından birini oluşturmuştur. Orta Çağda, ipek yolları Çin'den başlayıp Orta Asya'da birden fazla güzergâhı (bir kolu Özbekistan’ın Kaşgâr kentine, oradan Doğu Türkistan, Moğolistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan’ı geçip Hazar Denizi’ne; diğer kolu Karakurum Dağları [Pakistan, Çin ve Hindistan'daki sıradağlar; Himalayalar'ın batı uzantısı]’nı aşarak İran üzerinden Anadolu’ya ulaşıyordu) izleyerek köprü niteliği taşıyan Anadolu'yu geçip Trakya üzerinden Avrupa'ya uzanmıştır. Ayrıca, Ege kıyılarında Efes ve Milet, Karadeniz'de Trabzon ve Sinop, Akdeniz'de Alanya ve Antalya gibi önemli limanları kullanarak deniz yolu ile Avrupa'ya ulaşmıştır (Şahin, 2020; URL-9, 2024).

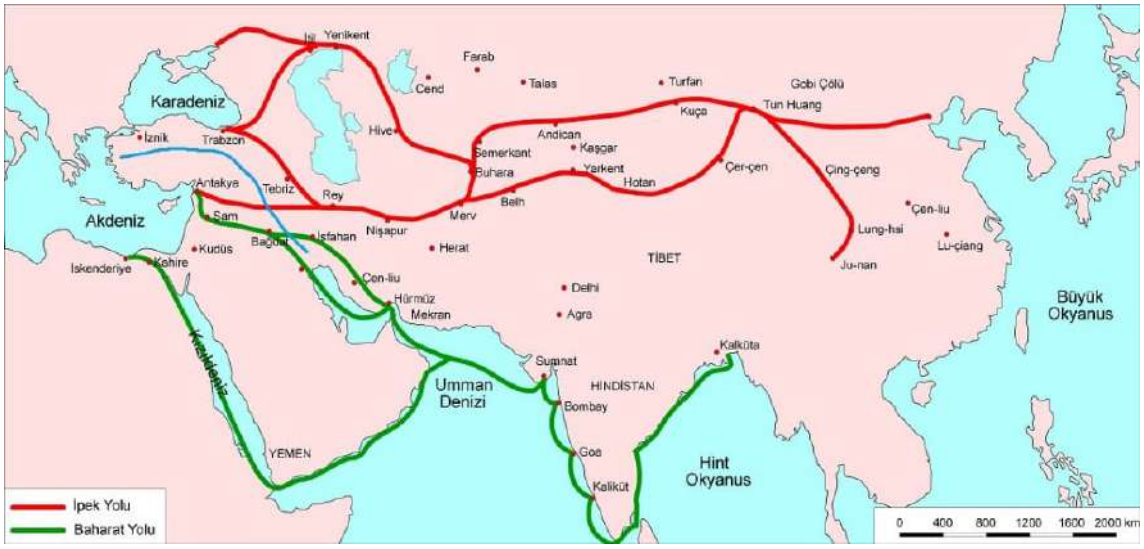

Şekil 21. İpek ve Baharat yolu güzergâhı [URL-10, 2020].

İpek Yolu’nun tarihi, yaklaşık olarak MÖ IV. yüzyıla kadar iner. Kayıtlara yansıdığı kadarıyla da en erken MÖ I. yüzyıldan beri, Orta Asya göçebe halkları, Doğu ile Batı, Çin ile Ortadoğu ve Akdeniz dünyası arasında mal ve kültür alışverişine aracı olmuşlardır.

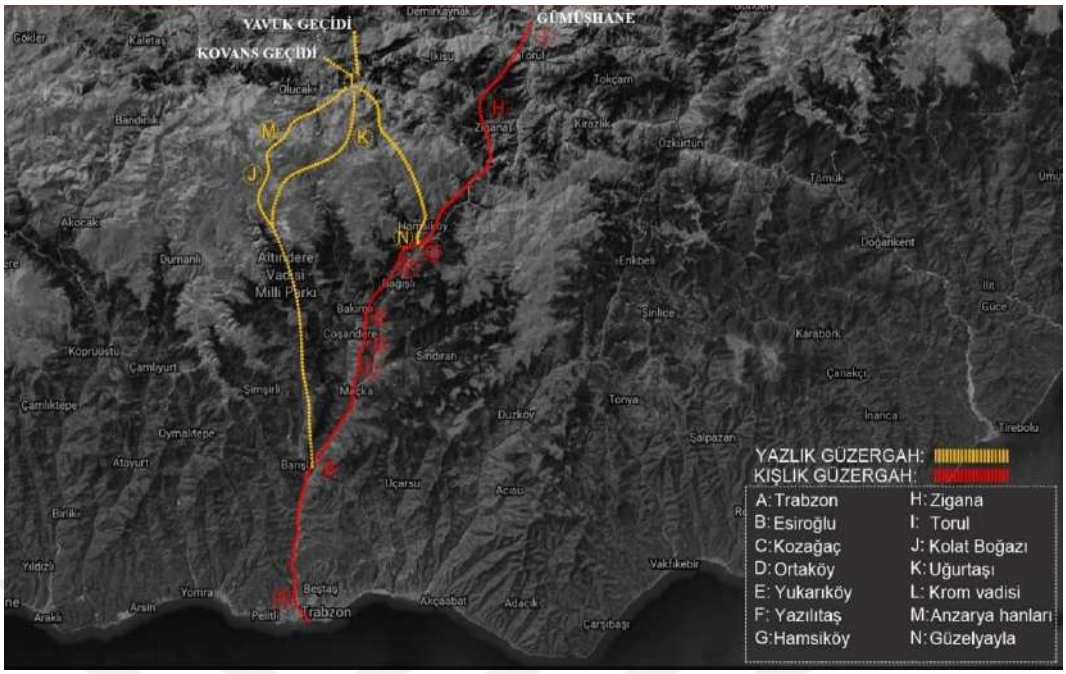

Şekil 22. Taşkın (2008)'e göre Maçka Vadisi ticaret güzergâhları haritası.

Tarihi ipek yolunun rotaları konusunda bilim adamlarının farklı tespitleri vardır ve ipek Yolu zamana ve şartlara bağlı olarak, sonradan açılan ikinci derecedeki yollarla ticarî bir yol şebekesine dönüşmüştür. Bu yüzden tek bir ipek yolu rotasından bahsetmek mümkün değildir ancak genel özellikleri üzerinden konuşulabilir. Bu bakımdan da ipek yolunun, Çin'den başlayarak Orta Asya ve Güney Asya üzerinden Avrupa'ya uzanan yollar bütünü olduğu söylenebilir (Diyarbekirli, 2008; Kefeli vd., 2008).

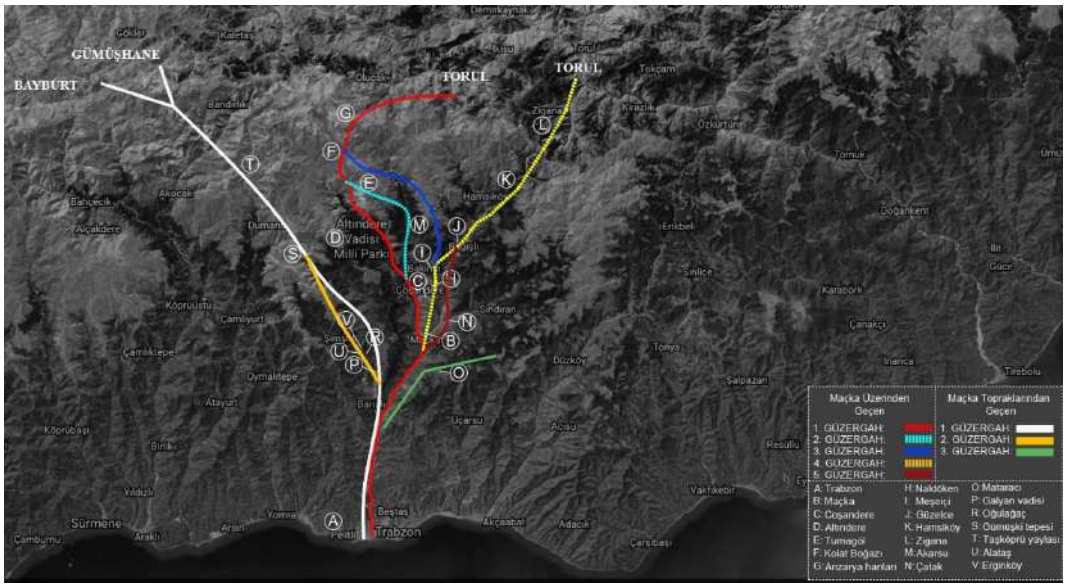

Şekil 23. Durmuş (2010)'a göre Maçka Vadisi ticaret güzergâhları haritası.

Çin'den başlayarak Akdeniz ve Avrupa'ya ulaşan bu yol şebekesi çalışma alanı olan Maçka Bölgesi kapsamında incelendiğinde; bu yolun İran üzerinden Erzurum-Bayburt-Gümüşhane ya da Erzurum-Erzincan-Trabzon istikametini takip ederek, Maçka Bölgesi (Değirmendere Vadisi) üzerinden geçtiği ve Trabzon'a ulaştığı görülür. Trabzon'dan başlayıp Kars-Tebriz üzerinden Semerkant'a ulaşan İpek Yolu bölümüne Avrupalılar 'Semerkant'a giden altın yol' adını vermişlerdir (Taşkın, 2008).

Taşkın (2008) ve Köse (2012) Maçka bölgesindeki İpek Yolu'nu, alanın coğrafi ve iklim yapısı nedeniyle yazlık ve kışlık olmak üzere iki güzergâh (çeşitli alternatif yollardan oluşan) olarak aktarmıştır. Kış yolu olarak bilenen ilk yol Trabzon'da Boztepe'nin doğusunda Karadeniz'e dökülen Değirmendere Vadisi'ni takiben başlar ve güneye doğru vadiyi takip ederek Esiroğlu'na ulaşır. Buradan güneye doğru ve vadinin yamaçlarında tırmanarak eski isimleri ile Hortokop (Kozağaç/Ortaköy/Yukarıköy), Yayandon (Yanandoz; Yazılıtaş), Palima (Hamsiköy) üzerinden 2000 metre yüksekliğindeki Zigana geçidine ulaşır. Yol buradan Zigana köyü üzerinden Gümüşhane'nin Ardasa (Torul) ilçesine bağlanır. Yaz yolu olan ikincisi ise Esiroğlu'ndan itibaren çeşitli güzergâhlar izlerdi. Nedeni yol güzergâhlarındaki konaklama yerleriydi. Bu yollar Kolat Boğazı, Karakaban, Ferganlı (Güzelyayla), İstavri (Uğurtaşı), Krom (Yağlıdere), Anzarya hanlarından bazılarına uğrayarak Gümüşhane şehir merkezine hiç uğramadan kestirmeden Kovans veya Vavuk Geçidine ulaşarak kış yolu ile buluşurdu (Taşkın, 2008).

Durmuş (2010)'da bu yolların ticari ve askeri bakımdan çok önemli olduklarından yerleşim yerleri, askeri savunma merkezleri, haberleşme kuleleri ve kervanların konaklama yerlerinin vadiler boyunca uzanan bu yolların kenarında oluştuğunu ifade etmiştir. Maçka Bölgesinden geçen bu yolları Durmuş (2010); Maçka içinden ve Maçka topraklarından geçen şeklinde iki gruba ayırarak şöyle sıralamaktadır:

- Maçka üzerinden geçen yollar: Durmuş (2010) bu yolları beş güzergâhta toplamaktadır. İlk yol; Trabzon-Maçka-Coşandere (Kospidiyos)-Altındere (İskalita)-Kara Kaban-Hoca Mezarı-Turnagöl-Kulat-Anzarya Hanları güzergâhını takip eder. Bu yol yaz ve kışları kullanılırken 1871'den sonra dördüncü güzergâh yani Naldöken (Yukarıköy içinde) –Meşeiçi (Bakımlı Mah. içinde)-Güzelce (Pontila/Bondila)-Hamsiköy-Zigana-Torul üzerinden devam eden yol yapılınca sadece yazın kullanılır duruma gelmiştir (Durmuş, 2011). İkinci yol; Trabzon-Maçka-Coşandere (Kospidiyos) - Larhan (Akarsu) -Kara Kaban-Hoca Mezarı-Turnagöl-Kulat-Anzarya Hanlarını takip eder. Bu yolun birinci yol ile Meryemana Manastırının dağın arkasındaki Larhan Vadisi'nden geçmiş olması gibi küçük

bir fark vardır. Üçüncü yol; Trabzon-Maçka-Coşandere (Kospidiyos) -Naldöken (Yukarıköy içinde)-Kara Kaban-Hoca Mezarı-Turnagöl-Kulat-Anzarya Hanları güzergâhını takip eder. Dördüncü yol; Trabzon-Maçka-Coşandere (Kospidiyos)-Naldöken-Meşe İçi-Güzelce (Bondila) -Hamsiköy-Zigana-Torul güzergâhını takip eder. Mahmut Goloğlu'na göre yol, 1865-1871 arasında yapıldı. Beşinci yol; Trabzon-Maçka-Çatak-Güzelce (Bondila) -Hamsiköy-Zigana güzergâhını takip eder (Durmuş, 2011).

- Maçka topraklarından geçen diye bahsettiği güzergâhlar ise iki yöne ayrılır. Bunlar Galyan Vadisi ve Haliya (Mataracı) üzerindendir. Haliya yolu Torul bağlantılı diğer yollar gibi kavşak noktasında olmadığından fazla bağlantı alternatifleri olmamasına rağmen kestirme olduğu için ticaret yolu olmasının yanı sıra posta tatarları tarafından ve şehre kömür taşınması için sıkça kullanılan bir yol olmuştur (Durmuş, 2011). Galyan Vadisi üzerindeki yol ikiye ayrılmaktadır. İlk yol; Trabzon-Esiroğlu-Oğulağaç (Lipadomoz Mevkii)-Manastır- Gümüşki- Taşköprü güzergâhında dağların tepelerinden geçerek Gümüşhane veya Bayburt'a ulaşan yazlık yoldur. İkinci yol; Trabzon- Esiroğlu-Oğulağaç-Alataş-Taşalan-Ergin-Gümüşki-Taşköprü güzergâhında dağların eteklerinden geçerek yine Gümüşhane veya Bayburt'a bağlanan kışlık yoldur. Galyan Vadisi'ndeki Oğulağaç'tan ayrılan bir kol Çevirme yaylasından Yazlık köyüne ulaşmaktadır. Durmuş, Bilgin'e dayanarak Ksenephon'un bu yolu On bin askeri ile dönüş yolunda kullanarak Lipadomoz mevkiinde Makronların kendilerine kurdukları pazardan alışveriş yaptıklarını belirtmektedir (Durmuş, 2011).

Köse (2012) de Galyan ve Yazlık arasındaki Çevirme yolu bağlantısına dikkat çekmekte ve bu alanı daha detaylı bir biçimde şöyle tarif etmektedir. "Krom, İstavri, İmer-Kolat yerleşkelerine bağlantısı olan yazlık yol Sümela Manastırı'nın güneyinde yer alan karşı yamaçlardan devam ederek XV. yüzyıl Osmanlı Tahrir Defterlerinde Sameruksa adı ile anılan köyden geçerdi. Bugün bu alan, Altındere Köyü ile Saveriksa yaylasının arasındaki geniş otlak alanlardan geçmektedir". Altındere Köyü'nün yukarı yamaçlarında bulunan bu yayla Yazlık (Livera) köylülerinin sadece yazın kullandıkları bir yer olarak belirtilmektedir. Tahrir defterlerinde Galyan Köyü'nün Saveriksa Köyü'nün karşı yamacında konumlandığının belirtilmesi bu yer tespitini doğrulamaktadır. Şuanda Altındere Köyü'nün yukarı sınırları ve Saveriksa yaylasının aşağı sınırında çevrili ve yarım metre kalınlığında etrafı yüksek duvarlarla çevrili Çevirme adında düz bir mera vardır. Buranın kervanlar için güvenli bir bölge olarak yapılmış olabileceği belirtilmektedir. Murat Arslan'dan alıntı yapan Köse, yazlık karavan yollarından birinin Çevirme'nin yukarısındaki Kusal'dan geçerek

Saverikse yaylasına ulaşılacağını ve 17,5 km uzunluğundaki taş kaplı yolun Roma Yolu'nun kalıntıları olduğunu bildirmektedir. Çevirme ve Çevirme'nin yukarısından Saveriksa'ya ulaşan bu yolların hepsinin Yazlık köyüne ulaştığını belirtmektedir (Köse, 2012). Yılda 30.000 den fazla deve, at ve katırın gidip geldiği bu yol, 1800' lü yıllara kadar Meryemana Vadisi'ndeki Yazlık Köyü'nden geçmekteydi. Daha sonra bu güzergâh Larhan Vadisi'ne ve Zigana Vadisi'ne dönmüştür (Taşkın, 2008; Durmuş, 2010; Durmuş, 2011).

Durmuş'un bahsettiği Maçka topraklarından geçen ikinci yol Maçka merkezin batı yamaçlarından geçerek hem Torul'a giden yolla hem de Larhan Vadisi üzerindeki Bakımlı'dan gelen kervan yolu ile birleşmektedir. Bu güzergâh; Trabzon- Mağmat (Geçit)- Sorsi Boğazı- Limni (Kaynarca)- Lişer Yaylası- Yerlice- Yaylabaşı- Haldiya (Haliya) olarak devam etmektedir.

Trabzon-Tebriz arasındaki kervan yollarını inceleyen Weeks, Trabzon'dan Erzurum ve Tebriz'e kadar uzanan bu güzergâhı dünyanın en eski kervan yolu olarak tanımlamaktadır. İran'dan Karadeniz'e deve ile üç aylık yol olduğunu, kervanların gece ilerleyip gündüz dinlendiklerini belirtmektedir. Kervan yolu üzerinde Cevizlik olarak bilinen Maçka merkezini "…uzun ana cadde üzerinde geniş saçaklı evlerin, bir veya iki lokantanın ve bir otelin sıralandığı küçük düzenli bir köy…" olarak tarif etmektedir. Dik vadinin yanından yukarı doğru tırmanırken derenin aşağıda kaldığı, bir köprüden karşıya geçtiklerini ve yükseklerden aşağıdaki ekili yamaçlara, bağlıklara ve vadinin her iki tarafında ormanlarla kaplı tepelere baktıklarını anlatmaktadır. Buradan devam ederek Taşköprü hanları, Gümüşhane, Bayburt üzerinden ilerleyişini betimlemektedir (Weeks, 1986). Weeks'in anlatımından Cevizlik ve Taşköprü arasındaki güzergâhı anlamak tam olarak mümkün değilse de yüksek dağ tepelerini takip ettiklerine göre yazlık rotalardan birini izledikleri çıkarımı yapılabilir.

Köse (2012), kervan yollarının Maçka'da ikiye ayrıldığını belirtir. Biri Zigana'dan geçip Gümüşhane, Bayburt ve Erzurum'a giden kışlık güzergâh diğeri ise Meryemana Deresi'ni takip ederek Altındere Vadisi'nde Sümela Manastırı'nın önünden geçen bahar ve yaz aylarında kullanılan güzergâh olarak tanımlanır. İkinci yol Sümela Manastırı'nın devamında Kolat Hanlarına ulaşır. Eski Krom antik kenti ve sonra Gümüşhane de diğer yollarla birleşmek için genellikle bu güzergâh izlenirdi (Köse, 2012). Bryer (1985)'dan aktaran Köse, bu yolu anlatırken istilacı ya da tüccar herkesin yükseklerdeki dağlık alanda Camiboğazı ve Zigana Vadisi arasında bulunan geçitten geçtikten sonra Yazlık Köyü'ndeki huni biçimindeki vadiden geçmek zorunda olduğunu, Marco Polo ve İspanyol seyyah

Clavijo gibi birçok seyyahın bu güzergâhı takip ettiğini belirtmiştir. Yazlık Köyü'nün batı girişinde tüm vadiyi kontrol edebilecek bir noktaya, ticaret yollarının güvenliği için yapılan gözetleme kulesinin kalıntılarından bahsetmektedir (Köse, 2012).

Eski adı 'İskalita' olan Altındere Köyü'ndeki Sümela manastırının bulunduğu Altındere Vadisi, Kolat hanlarında birleşen antik Krom, İstavri ve İmera yerleşimlerinden geçen antik kervan yollarının keşişim noktası niteliğindedir. Hem ticaret yolları hem de değerli madenlerin sevkiyatı için Krom'dan geçerek Maçka'ya varan yazlık yolların yapımı, genişletilmesi ve bakımına her zaman özen gösterilmiştir. Yolların güvenliğini sağlamak için stratejik noktalara kaleler inşa edilmiştir (Köse, 2012).

Bryer (1985), 'The Byzantine Monuments and Thopography of Pontus' adlı eserinde Trabzon'dan başlayarak güneyde Harşit (Philabonitas)'e doğru giden yolları, geçitleri ve coğrafyayı anlatmıştır. Maçka'dan geçip güneye devam eden rotaları yazlık ve kışlık olmak üzere ikiye ayırmıştır ve kendi içlerinde farklı kullanım alternatiflerini tarif etmiştir. Değirmendere Vadisi içindeki kışlık yol güzergâhı Hortokop ve Yanandol'dan geçerek Değirmendere'nin doğu yamacından yukarı doğru tırmanırken tekrar Hamsiköy'ün aşağısında dereye doğru inmektedir. Burada yol kendi içinde alternatifler oluşturur. Kışlık yol güneydoğu istikametinde Değirmendere'nin asıl kaynağını oluşturan dere boyunca devam ederek Zigana geçidine tırmanır. Zigana geçidi 2025 m.'de ağaç çizgisinin biraz üzerinde kışlık merada bulunur. Fakat nispeten iyi korunmuştur. Buradan güneye doğru Zigana köyüne kadar ormanlıklar içinde Harşit'in bir kolu olan vadiye inilir. Zigana geçidini takip eden kışlık yol yazlık yollara göre daha uzun ve dolambaçlıdır. Üstelik yazlık yol farklı rota alternatiflerine sahiptir. Seyyahlar az engelle karşılaşılan açık kış meralarından Harşit'e, nerede inmek istediklerine göre karar vererek devam ederler.

Yazlık yolların batı yönündekiler Doğu Karadeniz'in giriş kapısı anlamındaki 'Pontic Gate' diye adlandırılan 2400 m.'deki Kolat Boğazı'ndan geçmek zorundadırlar. Bu yol kışlık yolla birlikte Maçka olarak bilinen Cevizlik'ten güneye doğru Hortokop'a kadar çıkar fakat sonra Doğu Karadeniz'in giriş kapısına varmak için, güneydeki Karakaban'a doğru dağın sırt çizgisi boyunca tırmanır. Bu yolun biraz değişkeni ise güneydeki Hamsiköy'e kadar kış rotasını takip edip oradan doğu yönündeki Güzelyayla eski adı 'Ferganlı' yoluyla 'Kapı'ya ulaşmaktır. Buradan güneye doğru bir yol İstavri ve Krom Vadisi'ne inmektedir. Cevizlik, Maçka'dan başlayarak Kınalıköprühan'a kadar iki yol daha Meryemana Deresini takip etmektedir. Biri güney yönünde Larhan, Ağursa köyleri ve mineralli suyu geçerek su bölümü çizgisi ve zirvedeki yoldan Anzarya Hanlarına ulaşır. Buradan bir yol güney batıya doğru

Krom Vadisi'ne diğeri güneye doğru İmera'ya ilerler. Bu yolun diğer bir alternatifi ise Meryemana deresinden ilerleyerek Sümela Manastırı'nı geçtikten sonra ya zirveden Anzarya Hanları'na birleşebilir ya da Karakaban dağının etrafından Taşköprü'ye ya da Kostan Dağı'nın altındaki zirve yolundan güneydeki Bayburt'a doğru sapılabilir. Bryer'ın tarif ettiği bir diğer yol ise Galyan Vadisi'nde Kuştul'u geçtikten sonra yukarıda bahsedilen güzergâhla Taşköprühanları'na ulaşılabilir. Diğer bir yol ise Değirmendere'nin doğu yamacında Zefonos yolu ile Taşköprü hanları ve Bayburt'a ulaşılabilir (Bryer ve Winfield, 1985; Kazaz, 2016).

Bryer (1985) ve Durmuş'un (2010-2011) tarif ettikleri güzergâhlar birbirine benzer olmakla birlikte Durmuş (2011) kışlık güzergâhı Maçka merkezden sonra Çatak'tan geçirerek Güzelce köyü ve Hamsiköy'den devam eden yol olarak tanımlarken Bryer (1985) kışlık rotayı Maçka merkezden sonra Hortokop (Ortaköy) ve Yanandol (Yazılıtaş)'dan geçtiğini belirtmektedir.

Birbirine yakın olan bu yerleşimlerin içinde yine alternatif bazı yollar olabilir ve belli dönemlerde bu yollar birbirine göre daha yoğun kullanılmış olabilir.

Kervan yollarının farklı alternatifler oluşturarak Değirmendere Vadisi üzerinden geçmesi bölgenin sosyal ve ticari faaliyetlerini de etkilemiştir. Kervan yollarının geçtiği yerleşim yerleri kalkınmış hatta zenginleşmiştir (Durmuş, 2011).

Yol üzerinde belli noktalarda han gibi yapılar durak ve dinlenme noktaları oluşmuştur. Değirmendere Vadisi'nin yükseklerinde yazlık ve kışlık kervan yolları üzerinde yer alan Anzarya, Taş Köprü, Gümüşki, Kolat Hanları gibi yapılar bunlardan bazılarıdır (Durmuş, 2010; Durmuş, 2011).

Şekil 24. XIX. yüzyılın başında Maçka'da yeni yolların açılması (Durmuş, 2011).

Trabzon'dan başlayan kervanların Değirmendere Vadisi içindeki ilk konaklama yeri ilçe merkezi olan Cevizlik'tir (Durmuş, 2011). Dükkân, Çarşı ve Pazar yerlerinin varlığıyla burası önemli bir merkez ve durak yeridir. Kışlık yol güzergâhları üzerinde bulunan ve 'Stama' ya da 'İstama' olarak bilinen Başar köyü Maçka Topolojisi (yer adlarının, kökenlerinin ve anlamlarının incelendiği bilim dalı)'nde konaklama yeri anlamına gelmektedir (Karagöz, 2006). Değirmendere adından da anlaşılacağı gibi bir zamanlar bölgede oldukça fazla sayıda bulunan değirmenler hem köylülerin hem de yolcuların ihtiyaçlarını karşıladıkları önemli noktalar olmuşlardır (Durmuş, 2011). XIX. yüzyılda farklı alternatif yolların açılmasıyla bu yollar eski önemini kaybetmiştir (Köse, 2012). Ancak, bölgenin geçirdiği tarihsel süreci anlamak açısından oldukça önemlidir.

Ticaret güzergâhlarında olmasının yanında, Trabzon, Romalılar devrinde özellikle de İmparator Nero (M.S. 54-68) zamanında önemli bir ikmal üssü olmuştur ve tarihsel süreçte bu özelliğini sürdürmüştür. Vespasianus Devri'nde (M.S. 69-79) Trabzon'u Anadolu'ya bağlayacak askeri yol olan Trapezos-Satala güzergâhı açılarak, Kelkit ve Çoruh vadisine açılan yolla şehrin hinterlandı ile bağlantısı sağlanmıştır. Bir süre sonrada sahil yolu yapılmıştır. Bu faaliyetler Trabzon'un ticari açıdan gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. İmparator Hadrianus (M.S. 117-138)'un Trabzon'da bir liman yaptırmasıyla şehir daha da önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde limanla birlikte saraylar, tapınaklar, su kemerleri ve dalgakıran da yaptırılmıştır (Özsait, 1998; Üstün Demirkaya, 2014).

1.5.2. Maçka Bölgesi'nde Turizm

Dünya Turizm Örgütü (WTO) tarafından "… kendi olağan çevresinin dışında bir yere, belirlenmiş bir süreden daha az kalmak üzere giden ve ana amacı ziyaret ettiği yerde para kazanılan bir faaliyetin denenmesi dışında seyahat etmek olan bir kişinin faaliyetleri…" şeklinde tanımlanan (WTO, 1991) turizm; dünya genelinde özellikle II. Dünya savaşı sonrası dönem ile birlikte başta küreselleşme olmak üzere birtakım gelişmelerin etkisiyle kitlesel bir faaliyet olarak gelişme göstermiştir. Yaşanan küresel gelişmeler ve turizmin gelir getirme potansiyeli ile birlikte turizm sektörü XX. yüzyılının ortasından itibaren ülke politikalarında önemli bir yer tutmuştur (Roney, 2002).

Dünya genelinde; nispeten ulaşım, konaklama vb. hizmetlerin sağlanması konusunda daha az karmaşık olan kitle turizmi erken döneme hâkim olan turizm türü olmuştur ve

Türkiye'de de dünya turizmine paralel olarak ilk olarak bu tür faaliyetler gelişmiş, yapılan düzenlemeler ile sağlanan teşvikler kitle turizmine yönelik olmuştur (Çelik, 2018).

Türkiye'de kitle turizmi, başlangıçta Akdeniz ve Ege sahillerinde "deniz-güneş-kum" şeklinde ifade edilen turizm çeşidi üzerinden geliştirilmiş, yıllar boyunca ülkeye tek başına önemli ölçüde ekonomik girdi sağlamıştır. Ancak, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde kitle turizminden kaynaklanan çevresel ve sosyal bozulmaların itici etkisiyle doğal-yapılı çevreye, bölge kültürüne ve tarihi eserlerine zarar vermeden, bu değerlerin de turistik faaliyetlere katıldığı alternatif turizm türleri gelişmeye başlamıştır.

Şekil 25. Sümela Manastırına bakış.

Alternatif turizm türü olarak; dağ, spor, av turizmi, kültür turizmi, inanç turizmi, eko turizm ve sağlık turizmi örnekleri verilebilir (Roney, 2002; Çelik, 2018). Bu alternatif turizm türleri gün geçtikçe kitle turizminden aldığı payı arttırmaktadır ve bu artış bölgelerin alternatif turizm türlerini karşılayacak potansiyellerine odaklanmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamda; 2000'li yıllarda doğa temelli alternatif turizm türlerinin tüm dünyada gelişmeye başlamasıyla birlikte, Doğu Karadeniz Bölgesi de sahip olduğu doğal ve kültürel potansiyeli ile Türkiye turizminde önemi giderek artan bir destinasyon haline gelmiştir. Doğu Karadeniz Bölgesi, nehirleri, orman ve vadileri, endemik bitki örtüsü, yaylaları, geleneksel yaşam kültürü ve festivalleriyle başta kırsal turizm çeşitleri olmak üzere birçok turizm türüne hizmet edebilme potansiyeline sahiptir (Kızılırmak vd., 2014).

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde en çok ziyaretçiyi Maçka Bölgesi çekmektedir (Doğu Karadeniz Turizm Master planı, 2018). Bu durum Maçka Bölgesinin sahip olduğu doğal ve kültürel kaynak değerleri ile oldukça zengin bir alternatif turizm potansiyeline sahip olmasından kaynaklanır. Ayrıca, bölgenin dini amaçlı ziyaretlerin turizm olgusu içerisinde değerlendirilmesi ile şekillenen inanç turizm bakımından da sahip olduğu değerler (envanter) bu duruma yüksek katkı sağlamaktadır.

Maçka Bölgesi kamu tarafından da hayata geçirilen ya da geçirilmek istenen projeler ile alternatif turizm merkezi olarak ön plana çıkarılmak istenmektedir. Bu kapsamda yürütülen çalışmalara örnek olarak; Türkiye turizm strateji belgesi-2023, Doğu Karadeniz Turizm Master Planı-2018, Maçka turizm bilgilendirme altyapısının geliştirilmesi projesi, Sümela Manastırı restorasyon projesi-2018, Maçka yürüyüş rotaları hazırlanması, Anabasis yolu envanterinin hazırlanması, muhtelif ulaşım ve alt yapı projeleri verilebilir.

1.5.3. Maçka Bölgesi'nin Fiziki Özellikleri

Çalışma kapsamında Maçka Bölgesi ve çevresinin fiziki özellikleri; bölgenin (Değirmendere Vadisi) coğrafi konumu, topografik (arazi) yapısı ve iklimsel özellikleri başlıklarında incelenmiştir.

* Maçka Bölgesi'nin (Değirmendere Vadisi) Coğrafi Konumu

Çalışma alanı olarak seçilen Maçka Bölgesi'nin büyük bir bölümü, yönetim bakımından Türkiye'nin kuzey doğusunda Karadeniz kıyısında bulunan Trabzon ilinin bir ilçesidir. 40° 6'-40° 8' kuzey paralel daireleri ile 39° 5'-39° 9' doğu meridyenleri arasında yer alan İlçe, kuzeyden ve kuzeydoğudan Trabzon/Ortahisar, kuzeybatıdan Akçaabat, batıdan Düzköy ve Tonya, güneyden ve güneydoğudan Gümüşhane, doğudan Yomra ile çevrilidir (Şekil 24).

Trabzon ilinin Karadeniz'e kıyısı olmayan iç kesiminde yer alan ilçe toprakları Zigana (Kalkanlı) Dağları ile sınırlanmaktadır. İlçe Trabzon–Gümüşhane karayolu üzerinde ve Trabzon'a 29 km uzaklıktadır. Denizden yüksekliği 365 m. olan ilçenin yüzölçümü yaklaşık 1000 km²'dir. İlçe arazisi, Zigana Dağlarından doğan Hamsiköy Deresi'nin ve Meryemana Deresi'nin birleşmesinden doğan Değirmendere ve bu dereye açılan küçük derelerin oluşturduğu vadilerle kaplı eğimli bir araziyle kaplıdır (Gül, 2001).

Şekil 26.. Maçka Bölgesinin uydu görünümü ve Maçka ilçe sınırları (siyasi).

* Yerleşme ve Yerleşim Özellikleri

Trabzon'un güneyinde, denize paralel sıralar halinde olan dağların arasındaki Hamsiköy ve Meryemana vadileri, ulaşıma elverişli iki kanal gibidir. Vadileri oluşturan dereler Maçka'da buluşur. Denize yakın ve kısa bir mesafede 2000 m rakımın üstüne kadar yükselmiş dağların yamaçlarında; zamanla meydana gelen çökmeler sonucu yerleşim için uygun yerler ortaya çıkmıştır (Uçar, 2010). Durmuş (2010) Maçka'nın dağlarındaki yerleşimin Trabzon şehrinin kurulmasından da eski olduğunun Hitit kitabelerinden anlaşıldığını aktarmaktadır. Bölüm 1.4.1.'de Maçka Bölgesinin yerleşim tarihine dair bilgiler verilmiştir. Ayrıca bölüm 2.2.'altında Maçka Bölgesini oluşturan vadilere ve vadilerde yer alan yerleşim alanlarına ait tanımlamalar yapılmıştır.

* Topografik (Arazi) Yapısı

Genel olarak dağlık bir yapıya sahip olan Maçka Bölgesi, Kuzey Anadolu dağlarının bir bölümünü oluşturmaktadır ve alanda yükselti genel itibariyle 1500-2000 m. arasındadır (Şekil 25). Karadeniz'e uzanan akarsu vadileri boyunca açılan ulaşım yolları, bölgeyi il ve ilçe merkezlerine bağlayan en önemli noktaları oluşturur (Uçar, 2010).

Maçka, dağlar ile kıyı kesimi arasında kalan topografyası ile korunaklı bir alan sunması, vadilerle bölünmüş dağlar ile iç kesimlere ulaşımın sağlanması, Asya üzerinden gelen ve karadan denize açılmayı sağlayan tarihi ticaret akslarının üzerinde olmasından dolayı Trabzon için önemli bir merkez haline gelmiştir.

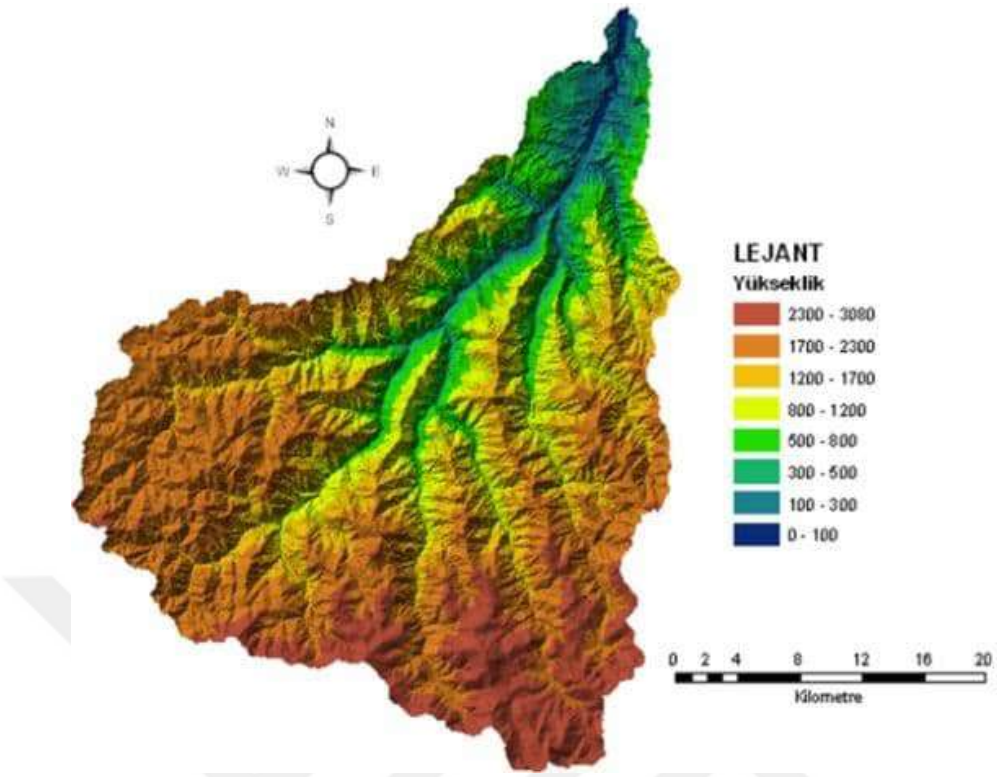

Şekil 27. Maçka Bölgesi (Değirmendere Havzası) Genel Görünümü (Uçar, 2010).

Milattan öncesi yıllardan itibaren bu bölgenin yaşanılan bir merkez olması sahip olduğu topografyası ile doğrudan ilişkilidir.

* İklimsel Özellikleri

Maçka bölgesi jeomorfolojik özellikleri ve bulunduğu konumu ile kendine özgü iklimsel şartlara sahiptir ve Doğu Karadeniz Bölgesi hâkim iklim yapısı ile benzerlik göstermektedir. Bunda Karadeniz'e paralel olarak uzanan sıra dağların kuzeye ve denize bakan yamaçlar üzerinde yer alması etkilidir. Karadeniz'e uzanan paralel sırtlar yüksek Zigana Dağları ile birleşerek alanın Doğu Karadeniz iklim tipi içerisinde yer almasına neden olmaktadır. Ancak, bölgenin yüksek kesimleri Orta Karadeniz iklimine geçiş sahasında kalmaktadır. Bu nedenle bölgenin yüksek kesimlerinde yağış miktarı azalır (Düzgüneş, 2009).

Maçka Bölgesinin genel iklim yapısı, yıl boyu süren yağışlar nedeni ile ılıman ve nemlidir. Bölgede yıllık ortalama yağış miktarı 800-850 kg/m^2'dir. En az yağmur yağan aylar Temmuz ve Ağustos aylarıyken, en çok kar ise Şubat ayında yağmaktadır. Sıcaklığın en düşük olduğu dönem ise Ocak ve Şubat aylarıdır. Maçka ilçesi ve bu ilçeyi çevreleyen

coğrafya (Maçka Bölgesi), yıl boyu süren yağışların ve içinde barındırdığı akarsuların etkisiyle verimli bir toprak yapısına sahiptir. İlçenin verimli toprak yapısı birçok bitki ve çiçek çeşidini ve yoğun bir ormanlık alanı içinde barındırır. Öte yandan, ilçe topografyasının aşırı eğimli ve engebeli oluşu, tarım ve tarıma dayalı geçim kollarının gelişimini engellemektedir (Düzgüneş, 2009; Uçar, 2010).

1.5.4. Kırsal Doku ve Mimari Karakter

Maçka Bölgesi yerleşmeleri, Zigana dağlarından doğup Trabzon merkezden denize dökülen Değirmendere'nin oluşturduğu güney-kuzey doğal aksının etrafında yer alırlar. Maçka Vadisi tabanından akan Değirmendere, küçük derelerle beslenmektedir. Maçka Vadisi kırsal yerleşmeleri, ana vadi yatağına dik olarak birleşen bu küçük derecikler ve oluşturdukları vadilerin etrafında ana vadi yönünde konumlanırlar.

Şekil 28. Hamsiköy mahallesine bakış.

Doğu Karadeniz kırsal alan yerleşmelerinin genel özelliği olan, dağınık yerleşim karakteri Maçka Bölgesi yerleşmelerinde de benzer özelliklerle görülür. Konutlar köy alanı içerisinde araziye dağınık olarak yerleşmişlerdir. Ortak kullanılan binalardan oluşan köy merkezleri çoğunlukla dağ yamaçlarında oluşan çöküntü alanlarında konumlanır. Köy merkezi etrafında yamaçlara serpilen konutlar genel anlamda mahalle özeliği göstermezler. Tarım arazisinin azaldığı ve coğrafyanın tarımı olanaksız kıldığı alanlarda yerleşim dokusunun yoğunlaştığı, bu nedenle konutlar arası mesafenin azaldığı gözlemlenir. Maçka

Vadisi'nde su kaynaklarının kolaylıkla ulaşılabilir olması nedeniyle su kaynaklarının konumu yerleşimi şekillendirmede etkin rol oynamaz.

Maçka Bölgesinde vadiler köylerin sınırlarını coğrafi bariyerler olarak belirlerler. Bununla birlikte, vadinin geniş bir alana yayılması durumunda aynı vadi üzerinde birden fazla köy yerleşmesi de bulunabilir.

1.5.5. Kırsal Mimari Özellikleri

Maçka Bölgesi, Anadolu'nun kırsal alanlarında biçimlenmiş kırsal mimarinin çeşitliliği açısından ilginç özellikler sunan bir bölgedir. Maçka'da bulunan yöresel yapıların gelişiminde, bölgenin doğal (topografya, jeolojik yapı, iklim ve bitki örtüsü), ekonomik ve sosyo-kültürel (malzeme-malzeme imkânları, kullanma ve tecrübe, yaşayış, din, örf, gelenekler ve kültür) yapısının etkisi büyük olmuştur. Bölge mimarisi bu etkenlerin, yerel ustaların bilgisi, becerisi ve halkın yaşam şekillerinin bir araya gelmesiyle şekillenmiştir ve yere ve yerele uygun özellikler göstermektedir (Aydın ve Alemdağ, 2014).

Maçka vadisi coğrafi yapısı, sahilden başlayarak otuz kırk kilometre sonra iki bin metre rakıma varan dik eğimli yamaçlardan ve bu yamaçları kesen akarsu vadilerinden oluşur. Doğu Karadeniz bölgesinde topografya kısıtlayıcı bir etkendir. Arazinin oldukça eğimli olması sonucu denize dik uzanan vadi ve yamaçlardaki yerleşmelerde, konutlar doğuya ve batıya daha çok yönelmişlerdir. Evler yamaç eğimine zorunlu uydurulmuş; girişler ve mekanlar buna göre düzenlenmiştir (Sümerkan, 1998).

1.5.6. Yapım Teknikleri ve Malzeme Özellikleri

Dayanıklılık ve çok yönlülük kırsal mimarinin karakteristik özelliğidir. Amaç, kolay ve işleve uygun yapı üretmektir. Bu nedenle en yakın çevredeki yapı malzemesinin seçilmesi doğaldır. Doğu Karadeniz Bölgesi kırsal mimarisinin ana malzemeleri en eski ve temel doğal malzemelerden olan ahşap ve taştır. Ağacın her yerde bulunabilmesine karşın, işlemeye elverişli doğal taş malzeme, her yerde yüzeye yakın olarak bulunmaz. Akçaabat-Söğütlü Vadisi deresi başta olmak üzere Maçka. Araklı vadilerinde taş malzeme bolca ve kullanıma uygun durumdadır (Sümerkan, 1998). Bu nedenden dolayı, taş malzemenin Maçka Bölgesi gelenekse konutunda, taşıyıcı duvar ve dolgu malzemesi olarak yoğun şekilde kullanıldığı gözlemlenir.

Şekil 29. Ordu Gürgentepe Cami ve Rize İkizdere Şimşirli Köyü Cami.

1.5.7. Maçka Bölgesi’nin Güncel Durumu (İdari ve Demografik)

İdari bakımdan Maçka bölgesi, Trabzon ilinin bir ilçesidir. Trabzon’un yüzölçümü bakımından en büyük ilçesi olan Maçka, Trabzon-Gümüşhane karayolu (E-97) üzerinde bulunmaktadır. Turizm bakımından Doğu Karadeniz'in ve Trabzon'un en önemli ilçelerinden olan Maçka, doğal güzellikleri ve sınırları içerisinde yer alan tarihi eserlerle birlikte oldukça önemli bir alandır. Şekil 26’da Maçka İlçe sınırları ile ilçe merkezine güney yönden bakış verilmiştir. Şekil 27’de ise Maçka ilçesinin Mahalleri (Köyleri)’nin 2020 yılına ait sınır ve nüfus bilgileri verilmiştir.

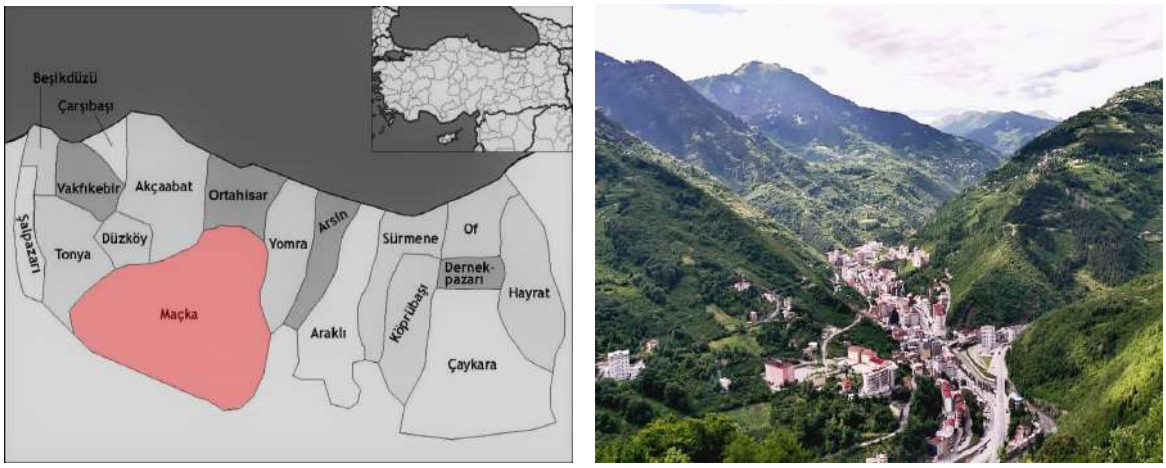

Şekil 30. Maçka ilçe sınırları ve güncel yerleşim görünümü (Güneye bakış).

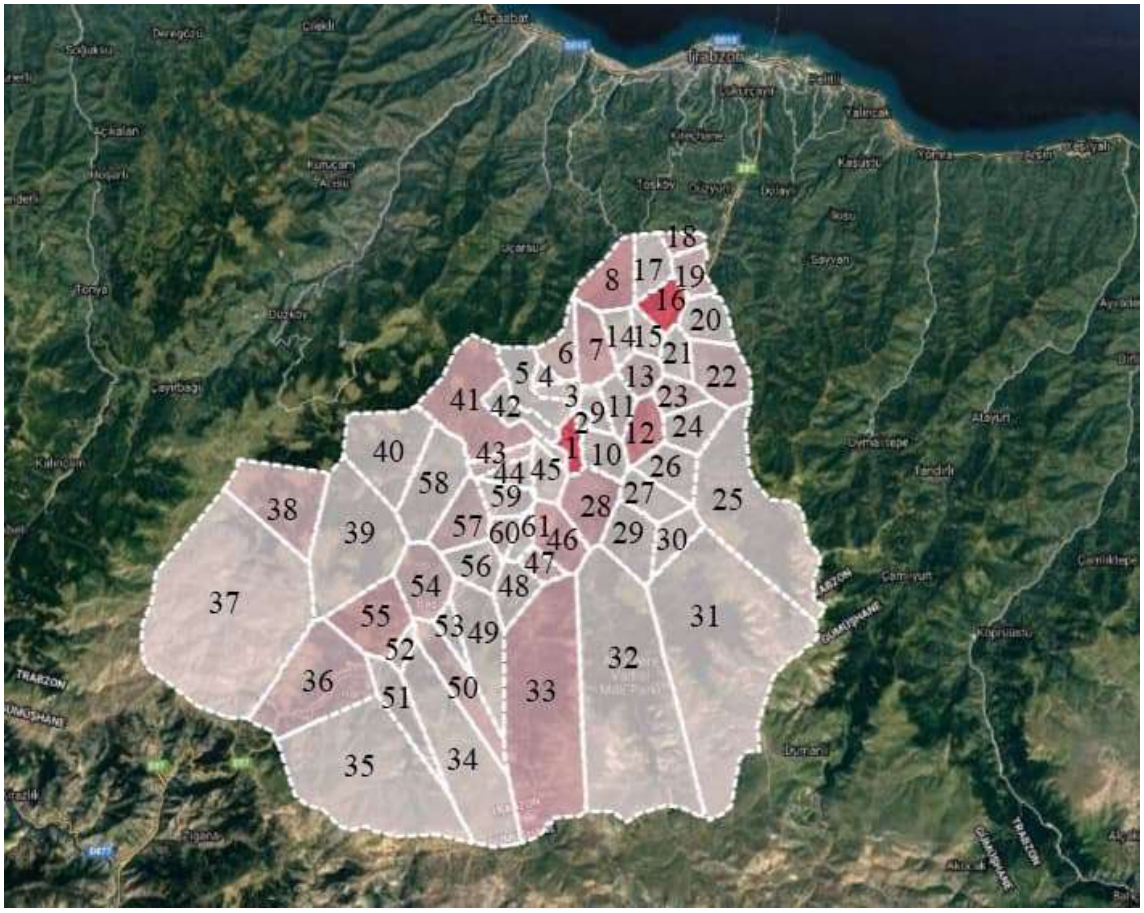

1.Merkez	2068	2.Güney	359	3.Yeşiltepe	110	4.Örnekalan (Mağura)	239	5.Yeşilyurt (Haçavera)	186
6.Sevinç (Soldoy)	423	7.Mataracı (İlaksa)	680	8.Kaynarca (Limni/Limli)	774	9.Kapuköy (Zuza)	258	10.Bakırcılar (Kizera)	260
11.Zaferli (Zelfiri)	116	12.Atasu	1127	13.Akmescit (Zanoy)	441	14.Gayretli (Hozari)	239	15.Hızarlı (Hozari)	148
16.Esiroğlu (Anbela)	2077	17.Alaçam (Konga)	136	18.Armağan (Kok)	667	19.Günay (Sesara)	513	20.Barışlı Zagena	210
21.Yeniköy	72	22.Temelli (Prastiyos)	393	23.Oğulağaç (Kodrul)	386	24.Alataş (Mandiranoy)	148	25.Şimşirli(Kuş tul/Peristera)	223
26.Erginköy (Armanos)	86	27.Ormaniçi (Kodila)	136	28.Yazlık (Livera)	587	29.Kuşçu (Cibanos)	121	30.Çayırlar (Livadia)	189
31.Yüzüncüyıl (Vasinoy)	116	32.Altındere (İskalita)	247	33.Akarsu (Larhan)	522	34.Anayurt (Kirnasa)	146	35.Çıralı (Melanli)	242
36.Hamsiköy (Palima/Hapsi.)	408	37.Üçgedik (Boğaç)	166	38.Yaylabaşı (Y. Mulaka)	350	39.Çamlıdüz (Paparza)	99	40.Sındıran (A. Mulaka)	278
41.Ocaklı (İspela)	693	42.Konak(Galyan/Mesahor)	219	43.Çatak (Meksila)	325	44.Çeşmeler (Zenha)	176	45.Ortaköy (O. Hortokop)	266
46.Çoşandere (Kosbitiyos)	609	47.Kırantaş (Kuduya)	416	48.Bakımlı (Ağursa)	288	49.Yazılıtaş (Yanandoz)	244	50.Gürgenağaç (Yanakandoz)	324
51.Güzeyayla (Ferganlı)	251	52.Dikkaya (Zavera)	248	53.Güzelce (Pontila)	168	54.Bağışlı (Konaka)	326	55.Başar (İstema)	554
56.Kiremitli (Sersa)	150	57.Köprüyanı (Sahanoy)	300	58.Ormanüstü (Kusera)	264	59.Sukenarı (Hamurya)	251	60.Yukarıköy (Y. Hortokop)	354
61.Ardıçlıyayla (İskopya)	187	*** Toplam Nüfus: 26.626 kişidir (2020 yılı). A: Aşağı, O: Orta, Y: Yukarı anlamına gelmektedir.							

Şekil 31. Maçka ilçesindeki mahallelerin nüfus bilgileri [URL-8, 2020].

1.5.8. XIX. Yüzyıl Maçka ve Çevresi Kilise Mimarisi

Yunanca ‘eklesia’ sözünden gelen kilise, toplanılan yer, toplantıya çağırma yeri anlamına gelir. Kilise, ilk dönemlerde bir mekândan çok bir cemaati temsil etmektedir. İsa’nın inancını kabul etmiş ve inananları bir araya getirerek oluşturduğu topluluklara kilise, meclis veya cemaat denmiştir (Aydın, 2008). Kiliselerin açık birer kuruluş olarak ortaya çıkışı, Roma imparatorlarının Hristiyanlığa yayılma şansı vermelerinden sonraya rastlamaktadır (Aydın, 2008). Cemaatin ibadetlerini gerçekleştirebilmek için yapılar inşa etmesi ile bu yapılara kilise denmiştir (Aydın, 2002). Kilise mimarisi, ihtiyaçlara ve ibadet şekillerine göre gelişmiştir. İlk başlarda yer altında oluşturulan basit ibadet mekânları (Katakomb) ya da özel evlerin uygun mekânları (Kilise Evler) kullanılmıştır. Sonraki dönemlerde, Kiliseler Hristiyanlığın da gelişimine bağlı olarak mimarlık yapıtlarına dönüşmüştür (Batar, 2007). İlk kiliseler, ince uzun yapısıyla Roma mahkeme binalarına benzeyen bazilika tarzında inşa edilmiştir (Aydın, 2002).

Kilise ve manastır yapılarının temel plan tipini oluşturan bazilika tarzı, III. ve IV. yüzyıla kadar hem doğu hem de batı kiliselerinde kullanılmıştır. Bazilika plan tipindeki farklılaşma ile kubbeli bazilikalar, transeptli bazilikalar gibi çeşitli şemalar ortaya çıkmıştır (Aydın, 2002; Mango, 2006).

Kilise mimarisi, inşa edildiği dönemin sosyal ve siyasi koşulları ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle XIX. yüzyıl Maçka Bölgesi kilise mimarisinin incelenebilmesi için ilk olarak bu dönemde bölgeye hâkim olan sosyal ve siyasi yapı ele alınmalıdır. Maçka Bölgesi XV. yüzyılda Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına girmiştir ve XX. yüzyılın başlarına kadar bölgede yönetim el değiştirmemiştir.

XVIII. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyıl ortalarına kadar geçen süreçte, Osmanlı Devleti yapılan hukuki düzenlemeler ile gayrimüslimlere yönelik bir takım yeni haklar vermiştir. Osmanlı Devleti’nin aldığı siyasi kararlar ve yaptığı hukuki düzenlemeler Müslüman ve gayrimüslim tebaa arasındaki farklılıkları asgari düzeye indirmiştir. Bu durum bölgedeki Hristiyan sayısında önemli artışlara neden olmuştur. Bazı kaynaklar, bölgede ‘gizli din taşıyanların’ asıl dinlerine dönmelerini bu artışın en önemli nedeni olarak açıklamıştır. Tüm bu siyasi, sosyal olaylar ve nüfus hareketlerindeki değişiklikler Maçka Bölgesi’nin yapı kültürünü ve dini yapılarını da şekillendirmiştir (Pekak, 2009).

XIX. yüzyılda kilise inşası ve onarımının Osmanlı Devleti’nin iznine tabi olmaktan çıkması ve hukuki düzenlemelerin getirdiği serbestlik ile birlikte Anadolu’da ve Ortodoks

Hristiyanlığın ruhani merkezi sayılan Maçka Bölgesinde kilise sayısında ciddi artışlar meydana gelmiştir. Durmuş (2013) Maçka Bölgesinde 1856 yılına kadar 20 gayrimüslim yerleşim biriminde toplam 30 kilise varken, 1879 yılında bölgedeki kilise sayısının 80 olduğunu aktarmaktadır. Durmuş (2013) ek olarak, Maçka'nın metropoliti olan Yazlık (Livera) Köyü'nde 1917 yılında toplam 45 adet kilise ve şapel olduğunu ve bunlardan 14 tanesinin kilise, 31 tanesini de aile kilisesi ya da şapeli (küçük kilise) olduğunu bildirmiştir (Durmuş, 2013).

Bilgin (1990), Maçka Bölgesinde yaşayan gayrimüslimlerin ticaret, zanaat ve sanat gibi alanlarda önde olduklarını ve bu sayede ekonomik olarak elde ettikleri güç ile Tanzimat sonrası kendilerine tanınan imtiyazlarla köylerin mevcut tahtadan ya da kâgirden yapılmış küçük kiliselerini yıkarak yeniden köylerin hâkim noktalarına daha büyük ve taştan kiliseler inşa etmeye başladıklarını belirtir. Maçka Bölgesinde günümüzde var olan veya kalıntısı izlenebilen birçok kilise için gerek güvenlik gerekse haberleşme gibi sebeplerden dolayı bu durum gözle görülür bir biçimde uygulanmıştır (Bilgin, 1990).

Kiliselerin mekân kurgusu, komünyonda kullanılan mefruşatın düzenlemesi, kilisede topluluk ile rahiplerin organizasyonu ve kilisenin epigrafik programlarının yorumlanması olarak okunabilmektedir (Caraher, 2003) Kilisede yer alan mekânlar ve işlevleri çeşitli nedenler ile farklılık gösterebilmektedir. Çalışma alanı olan Maçka bölgesi insanlarının Ortodoksluk inancına sahip olmaları nedeniyle kiliselerin mekân kurgusu ve organizasyonu bu mezhep üzerinden ele alınmıştır.

Ortodoksluk mezhebi ile Hristiyanlığın diğer mezhepleri arasında bazı farlılıklar mevcuttur. Bu farklılıklar; litürjik takvim, din adamlarının günlük ibadetleri, oruç, araf, manastır hayatlarıdır (Demirci, 2007). Ortodoksluğu diğer mezheplerden ayıran en önemli özellik ikonlardır. İnanç, ritüellerde ve ibadetlerde kullanılan ikonlar evlerde ve kiliselerde resim ya da kabartma olarak kullanılmaktadır (Demirci, 2007).

Ortodoks kiliselerinin genel formu, bir gemiyi andıracak biçimde dikdörtgen yapıdır. Neredeyse bütün Ortodoks kiliselerinin ana girişi batıya konumlandırılmış, doğu-batı yönündedir. Bu yönelim, ibadet edenin günahın karanlığından (batıdan) gerçeğin ışığına (doğuya) geçişini sembolize eder (URL-21).

Ortodoks kiliselerinin apsis mekânları ile naos mekânı arasında, diğer kiliselerden farklı olarak üzerinde ikonların bulunduğu genelde ahşap malzemeden imal edilen ikonastasis mevcuttur (Eyice, 1963). Kilise yapılarında ana ibadet mekânı naos olarak adlandırılır, naosun yanlarında nef mekânları yer alır. Naos mekânının sonunda koro bölümü

mevcuttur. Bu bölüm kilise zemininden daha yüksek olup koro ve org için ayrılmış balkona benzer çıkmalar bulunmaktadır. Ortodoks kiliselerinde koro bölümü son bulduktan sonra üzerinde aziz tasvirlerinin bulunduğu ikonastasis olarak nitelendirilen bir paravan mevcut olup bu paravan naos ve nefleri bema mekânından ayırmaktadır. Kilise yapısının en kutsal yerini bu bölüm oluşturur (Turani, 1980; Hasol, 1979; Acara, 1998).

Ortodoks kiliselerinde dikkat çekici en önemli özellik, kilise içerisinde bank ve sıraların bulunmamasıdır. Kilise babaları, dini ibadet sırasında ibadet eden inananların oturmasını saygısızlık olarak belirtmişlerdir. Boşluk alanların çok olmasını dikkat etmişler, bu sayede Ortodoks ibadetine has olan secde, reverans etme ve baş eğerek selamlama gibi uygulamalar ayin esnasında rahatlıkla icra edilebilmektedir (URL-21).

Apsis mekânı kilise yapılarının en doğusunda yer almakta ve bazı kiliselerde sadece orta nefin (naos) hizasında bulunurken, bazı kiliselerde de kuzey ve güney nefte de bulunur. Apsis mekânında genellikle en üst düzeyde din görevlileri bulunur (Karaca, 2008).

Kilise yapılarında narteks mekânı kilisenin ana ibadet mekânına giriş yeridir. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde dine ilgi duyanlar, vaftiz olmayanlar, günah işlemiş olanlar naos mekânına girip ayin yapamazken, dini törenlerini bu mekânda gerçekleştirmişlerdir. Günümüzde İstanbul'daki Rum Ortodoks kiliselerinde açık ve kapalı narteksli olan yapılar mevcuttur. İçerde yer alan narteksler yapı ile birlikte çözülmüş olup yapı eksenine dik konumlandırılmıştır. Narteksten dışa açılan doğu ve batı yönünde simetrik pencere açıklıkları mevcuttur. Narteksi dışarda çözümlenen kilise yapılarında bu mekân dışarı revaklı bir şekilde atriyuma bağlanmaktadır. Rum Ortodoks kilise yapılarında galeri kadınlara ayrılmış bir mekândır. Narteksin durumuna göre galeri mekânı konumlandırılmış olup, narteksi olan yapılarda galeri, narteksin üzerinde ve naosa doğru 'U' plan tipinde çıkmalar yapmaktadır. Narteksi olmayan yapılarda ise naosun üzerine konumlandırılmıştır (Karaca, 2008).

Rum Ortodoks kiliselerinin duvar örgü sisteminin moloz ve kaba yonu taş kullanılarak inşa edildiği, bu duvarların içten ve dıştan sıvandığı, iç mekânlarında fresko (sıva üstü boyama) tekniğiyle geometrik, bitkisel ve dinsel motiflerin kullanıldığı, zeminin mermer döşeli olduğunu ve cephelerin sade ve basit tasarlandığı bilinmektedir [URL-11, 2020].

Rum Ortodoks kiliselerinde mevcut olan litürjik öğeler:

- Naos, Rum Ortodoks Kiliselerinde neflerle düzenlenmiş nef ayrımı yuvarlak ya da kare kesitli taşıyıcılarla sağlanmıştır. Genellikle üç neften oluşur; orta nef yan neflere göre daha geniştir. Bazı kiliselerde ise yan neflere göre daha yüksektir. Nefler arasındaki basamak

uygulaması ağırlıklı olarak İstanbul'daki kiliselerde görülmektedir. Rum Ortodoks Kiliseleri'nde ayin, orta nefte ayakta izlenmektedir. Ancak XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra naosta oturma yerleri bulundurulmaya başlanmıştır (Karaca, 2000). Üç nefli naos uygulaması, tek nefli kiliselere göre çoğunlukta olup daha büyük ölçekteki kiliselerde kullanılmıştır. Tek nefli kiliseler genellikle yerleşim yerleri dışında kullanılmıştır (Karaca, 1995; Çavuşoğlu, 2013; Özkan, 2018).

- Ambon, naosta bulunan mimari öğelerdendir ve üzerinde İncil'in okunduğu bölümdür. Ambon orta nefe bakacak şekilde kuzeydeki taşıyıcı sırasının genellikle doğudan üçüncü ya da dördüncü elemanına oturmaktadır (Karaca, 1995; Çavuşoğlu, 2013).
- Despot koltuğu ise Osmanlı döneminde kilisenin ruhani başkanı olan Despot' un ayini yönetirken oturması için ayrılan koltuktur. Yine naosta, güneydeki taşıyıcı sırasının genellikle doğudan üçüncü elemanı önünde ve ambon gibi orta nefe bakacak şekilde yer almaktadır (Karaca, 1995; Çavuşoğlu, 2013).
- Bema, din görevlilerine ayrılmış, cemaatin girmesine izin verilmeyen kutsal bölümdür. Naosun doğusunda apsis önünde, genellikle serbest taşıyıcılar hizasında İkonastasis ile sınırlandırılmıştır (Karaca, 2000; Çavuşoğlu, 2013).
- İkonastasis, kilisenin en değerli ikonalarının bulunduğu mimari elemandır. İkonostasis, naosun doğusunda bemayı sınırlayan İkonostasis genellikle ahşaptan yapılmakta ve naostaki üç nefi de kapsamaktadır. İkonostasis genellikle ahşaptan yapılmakta ve naostaki üç nefi de kapsamaktadır. Genellikle oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel veya geometrik motiflerle bezenmektedir. İkonalar İkonostasis duvarına belirli bir düzende yerleştirilmiştir. Alttaki büyük çerçeveler simetrik, üstte yer alan küçük çerçeveler ise bir veya iki sıradır (Çavuşoğlu, 2013).
- Altar masası, bema bölümünde kilisenin sahip olduğu kutsal öğeler ve eksende apsis önünde yer almaktadır. Altar genellikle ahşap olup dikdörtgen biçiminde ve ayaklıdır (Karaca, 1995).
- Apsis, naosun doğusunda bulunan ve ibadet için yön olan, orta nefte ya da orta ve yan nefler hizasından eksende yer almaktadır. Apsis genellikle içte ve dışta yarım yuvarlak formda olup eksende çıkıntı yapmaktadır. Bazı kiliselerde apsis yarım yuvarlağının merkezi içeride olup apsis derinliği fazla ya da dışarıda olup derinliği az olabilmektedir. İçte yuvarlak olan apsisin dışta çok cepheli olduğu örnekler de vardır. Apsislerin mimarisi, tarihlendirme konusunda büyük faydalar sağlayan bir unsur olarak görülmektedir. Erken devirlerde yalnız

dıştan üç cepheli olan apsisler, zamanla çok cepheli bir görünüş almışlar ve Bizans devrinin sonlarına doğru bir takım nişlerle süslendirilmişlerdir (Eyice, 1963).

Rum Ortodoks Kiliseleri, tek ya da üç apsislidir. Üç apsisli örneklerde orta nefteki apsis, yan nef apsislerinden daha büyüktür. Orta nef ilişkisi incelendiğinde, genelde apsisler taşıyıcılar hizasında orta neften biraz küçük tutulmuştur. Bazı apsislerde yarım yuvarlak nişler düzenlenmektedir. Tek apsisli kiliselerde eksende bir niş, üç apsisli kiliselerde simetrik olarak düzenlenmiş birden fazla niş bulunmaktadır. Naosun yükselmesi bema tonozunda devam ettirildiği gibi ona bağlı olan apsis yarım kubbesinde de etkisini devam ettirmektedir. Yan apsisler, basık ve dar olduğundan orta nefe göre kayda değer bir özellik kazanamamışlardır (Karaca, 1995; Çavuşoğlu, 2013).

- Narteks, asıl ibadet mekânına açılan giriş mekânıdır. Genellikle kiliselerde narteks bulunmaktadır. Sayıları çok az olmakla beraber narteksin olmadığı örnekler de vardır. Kiliselerin bazılarına da narteks sonradan eklenmiştir. Narteks, Bizans ve Erken Hristiyanlık döneminde içte ve dışta olmak üzere iki tipte uygulanmıştır. Birinci tip, Bizans dönemi kiliselerinde görülmektedir. İçte çözümlenen narteks, ana eksene dik konumda naosu batısında sınırlamaktadır. Dışa kapalı olarak düzenlenen bu tipte, giriş açıklıkları ve girişin iki yanında simetrik pencereler ile dışa açılmaktadır. İkinci tip uygulamada Erken Hristiyanlık dönemi kiliselerinde görülür. Batıdaki duvar içeriye çekilmiş ve narteks dışa bir revakla açılmıştır (Karaca, 1995; Karaca, 2008).

Rum Ortodoks Kiliselerinde narteks düzenlemelerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı örnekler çoğunluktadır. Kuzey ve güney cepheleri de sararak ‘’ U ‘’ planlı veya kuzey güney cephelerinden sadece birini sararak oluşmuş ‘’ L ‘’ planlı örnekler de mevcuttur (Çavuşoğlu, 2013).

- Galeri, nasoun batısında bulunan mekân kadınlar mekânı olarak düşünülmüştür. Narteksin olmadığı veya sonradan eklendiği kiliselerde, naosta batıda bulunan sonra taşıyıcılara oturarak nefler üzerinde; narteksi olan kiliselerde ise narteksin üzerinde bulunmaktadır. Galerisi olmayan kiliseler de mevcuttur (Karaca, 1995).

Narteksin planını yansıtan galeri ayrıca nefler üzerinde ve dışa doğru yaptığı çıkmalarla ‘U’ ve ‘L’ formlarını almaktadır. Rum Ortodoks Kiliseleri’nde galeri merdivenleri, galerinin konumuna göre naosta veya nartekste bulunmaktadır. Orta nef ve yan neflerin örtüsü galeride de devam etmektedir. Yani naosun örütüsü galerinin de örtüsüdür.

Ek yapılar, Rum Ortodoks Kiliseleri' nde özellikle kent merkezlerindeki büyük kiliselerin avlularında ek yapılar bulunmaktadır. Ek yapılar genellikle ayazma, idari ve sosyal yapılar ve çan kulesidir. Bu yapılar kiliseye bitişik veya kilise bahçesindedir (Hançerlioğlu, 1993; Çavuşoğlu, 2013).

- Ayazma sözcüğü, Yunanca 'Hagiasma' sözcüğünden gelmektedir. Suyunun birçok hastalığı iyileştirdiği düşünülen kuyu ya da pınar yani kutsal su anlamına gelen ayazma, bir ermişin adına adanmakta ve genellikle kiliselerin içinde bulunmaktadır. Ayazma, zamanla ibadet mekânına dönüşerek, kiliselerin ek yapılarından birisi olmuştur. Ayrı veya kiliseye bitişik olarak düzenlenmektedir. Bazı kiliselerde ayazma, kilise içinde farklı bir mekân olarak düzenlenmiştir (Hançerlioğlu, 1993; Çavuşoğlu, 2013).
- Çan kulesi, kiliseden bağımsız ya da kiliseye bitişik olarak yapılmıştır. Genellikle yapı ile aynı zemindeki bir kaide üzerinde iki, üç kademe oluşturarak yükselmektedirler. Çan kuleleri kare planlı yapılardır ve üst örtüleri kubbedir (Karaca, 2000; Çavuşoğlu, 2013).
- Okul ve idari sosyal yapılar, kilise avlusunda değişik konum ve biçimlerde okullar, idari ve sosyal yapılar yapılmıştır. İdari yapılar kilisenin yönetimine ilişkin faaliyetlerin yürütüldüğü yerlerdir. Sosyal yapılar, cemaatin bir araya geldiği sosyal dayanışmanın ve aralarındaki ilişkinin yürütülmesi amacıyla kurulmuş dernek, aşevi, sağlık evi gibi yapılardır (Çavuşoğlu, 2013).
- Örtü sistemi; Rum Ortodoks Kiliseleri' nde genellikle dışta kırma veya beşik çatı, içte tonoz veya düz tavandır. Örtü siteminin malzemesi ahşap, yapım tekniği ahşap konstrüksiyon veya bağdadi tekniğindedir. Naostaki nef farklılığının örtü sistemine yansıtıldığı uygulamalarda, dışta orta nef beşik çatı, yan nefler tek yüzlü çatı ile örtülmüştür. Apsis içte yarım kubbe, dışta yarım konik çatı ile örtülüdür. Narteksin örtüsü, içte düz tavan veya tonoz, sonradan narteks eklenen kiliselerde ise dışta eğik veya kırma çatıdır (Hasol, 1979; Çavuşoğlu, 2013).
- Yapım tekniği ve malzeme; kiliselerin inşasında kullanılan genellikle kaba yonu taştır. Kaba yonu taş ile inşa edilmiş yapılarda üst bölümlerde, köşelerde, batı cephesinin alt kısmında yer alan narteks duvarında veya apsis duvarında düzgün kesme taş kullanılmıştır.

Bazı kiliselerde ise geliştirilmiş bir sanayi kolu olan tuğla başlıca yapım malzemesi olmuştur. Düzenli tuğla sıraları halinde yapılmış kilise duvarlarında tuğla kullanımı, bazı cephelerin tamamında veya yer yer görülmektedir. Ayrıca taş-tuğla sıraları halinde yapılmış kilise duvarlarında tuğla almaşığı kullanılan kiliseler de mevcuttur. Bir sıra taş iki sıra tuğla düzeninde almaşık tekniğinde inşa edilmiş örneklerde karşımıza çıkmaktadır. Pencere

kemerlerinin malzemesi de genellikle tuğla olmaktadır. Pencerelerdeki lento ve sövelerin malzemesi ise taştır. Kiliselerin tümünün içi sıvalı olup bazı kiliselerin dış duvarlarının tamamı veya bir kısmı sıvasız olmaktadır. Genellikle düzgün kesme taşla yapılmış kiliselerin dış duvarları sıvanmamaktadır (Eyice, 1963; Karaca, 1995; Çavuşoğlu, 2013).

- Cephe özellikleri; Genellikle sade ve basit olan cepheler giriş ve pencere açıklıklarıyla düzenlenmiştir. Kuzey ve güney cepheleri ile doğu ve batı cephelerinin üst kısmı kendi aralarında benzer özellikler göstermektedir (Karaca, 2000).

Rum Ortodoks Kiliseleri' nin genel cephe özelliklerini yansıtan örneklerde kuzey ve güney cephelerinde, yaklaşık orta yükseklikte bir sıra halinde pencerelerle, batıda galeri hizasında küçük boyutlu birkaç pencere, doğuda ise bema hizasında küçük bir giriş açıklığı bulunmaktadır. Batı ve doğu cephelerinde ise üstte orta nef hizasında karşılıklı üçlü pencereler, altta doğu cephesinde apsis sayısı ve konumu ile batıda narteks düzenlemesiyle farklıdır. Batı cephesi, eksende giriş veya yan neflerdeki girişler ve aralarındaki pencere açıklıklarıyla düzenlenmiştir (Karaca, 1995).

Kiliselerde iç mekân düzenlemesinin cepheye yansıtıldığı örnekler de vardır. Naostaki nef ayrımı örtüde farklı kotlarda yükseltilerek, galeri narteks ayrımı cephedeki silmeyle yansıtılmıştır (Çavuşoğlu, 2013).

- Plan özellikleri; Kökeni Hristiyanlık öncesine dayanan Bazilikal plan tipi Rum Ortodoks Kiliseleri' nde ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Genellikle üç nefli olan bu tip kiliselerde, orta nef yan neflerden daha yüksek ve geniştir. Naosta simetrik düzende mekân anlayışı görülmektedir. Doğuya bakan kısa kenarda apsis, batıya bakan kısa kenarda narteks bulunmaktadır (Karaca, 1995; Karaca, 2000).

Bazilikal plan tipindeki kiliselerde zamanla farklı plan tipleri ortaya çıkmıştır. Rum Ortodoks Kiliseleri' nde orta nefin veya tüm neflerin tonozla örtüldüğü tonozlu bazilikalar, orta nefte apsis önünde kubbe ile örtülü merkezi bir mekânın olduğu kubbeli bazilikalar, bazilikal plan tipinin farklılaşmasıyla ortaya çıkmıştır (Karaca, 1995).

İstanbul Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmeden önce, kiliselerde özellikle merkezi mekânın kubbe ile örtüldüğü Kapalı Yunan Hacı plan tipi yaygın olarak kullanılmıştır (Karaca, 1995; Çavuşoğlu, 2013).

Son Dönem Bizans Kiliseleri' ni inceleyen Eyice' ye göre kiliseler " Dehlizli " tip, " Kapalı Yunan Haçı " planlı tip, " Tek Sahınlı " tip ve " Yonca " planlı tip olarak sınıflandırılmıştır. XII. yüzyılın ikinci yarısından sonra çıkan dehlizli tip, kiliseye hakim olan pandantifli, yüksek kasnaklı bir kubbe ve yüksek bir naos kısmından ve bu mekânı üç

taraftan çeviren basık dehlizlerden oluşmaktadır. Dehlizli tipte, ortada yükselen kısım bütün kubbe sistemini taşımaktadır. Naos aydınlık, yüksek ve kubbenin hâkimiyetinin hissedildiği bir mekân haline gelmiştir. Buna karşılık dehlizler tamamen ihmal edilmiş ve oldukça basık yapılmıştır (Eyice, 1963).

IX. yüzyılın ilk yarısından itibaren Yunanistan'da ve İstanbul'da ilk örnekleri görülen Kapalı Yunan Haçı plan tipi Bizans mimarisinde bu devrin icadı kabul edilmiştir. Bu tipin birdenbire önem kazanmasındaki en büyük etken kilisenin mecbur ettiği yeni nizam ve esaslara en uygun plan tipi olmasıdır. Dört kolu eşit haç şeklinde olan kilisenin haçının her bir kolunun üstünde, beşik tonoz ve ortada kolların birleştiği yerde ise dört desteğe dayanan bir kubbe bulunmaktadır.

Tek sahınlı kiliseler Hristiyanlığın başından beri inşa edilmiş ve geç devirlerde de uygulanmıştır. Küçük ölçekli kiliselerde uygulanan Tek sahınlı tip, doğu-batı aksında uzama göstererek dar uzun bir mekân oluşturmaktadır. Apsis kısmı zengin bir karakter almış; Bizans mimarisinin hâkim unsuru olan kubbeye yer verilmiştir. Bu plan tipine kiliseden mescide çevrilen Manastır Mescidi ve Kariye Güney Şapeli örnektir.

Yonca planlı tip, her dönemde uygulama alanı bulmuş ve Bizans sanatının son dönemlerinde kuvvetli bir hâkimiyet kurmuştur. İstanbul'daki iki örnekten birinde kemerleri karşılayan sütunları, diğeri ise bema kısmına bitiştirilen ekler ile planın yeni sanat zevkine hitap ettiğini göstermektedir.

1.6. Kırsal Mimari ve Korumaya İlişkin Yaklaşımlar

Kırsal mimariyi koruma, geleneksel ve kültürel değerlere sahip olan kırsal bölgelerdeki mimari yapıları ve çevresini koruma amacını taşır. Bu yaklaşım, doğal ve kültürel çeşitliliği sürdürmek, geleneksel yaşam tarzlarını korumak ve bütünsel bir kırsal dokunun sürdürülebilirliğini sağlamak üzerine odaklanır. Kırsal mimarinin korunması gerekliliği ve değerlerinin anlaşılma çabası ilk olarak 1800'lü yıllarda başlamıştır. Kırsal mimarinin korunması için uluslararası düzeyde başlayan çalışmalar daha sonraki yıllarda Türkiye'de de yansımalarını bulmuştur.

Kırsal koruma yaklaşımlarını daha iyi ifade edebilmek için öncelikle kır, kırsal, kırsal yerleşim alanları, köy gibi terimlerin ve kır-kent ayrışımının anlaşılması gerekmektedir. Farklı disiplinlerin farklı tanımlamalar ortaya koyduğu bu kavramlar, kır ve kentin

ayrımında coğrafik, ekonomik, demografik, siyasi ve sosyo-kültürel özelliklerin olduğunu ortaya koymaktadır.

İnsanoğlunun gelişiminin belgesi ve güvencesi olan ve tamamı anonim özellikli yani tüm insanlara ait olan sözlü, yazılı, basılı, folklor ürünleri, geleneksel sanat eserleri ve mimari yapılar gibi değerlere 'kültürel miras' denir. Kültürel miras tekil olmayıp kitleseldir; çok yönlü yaşam birikimidir. Yani yaşayan ve yaşatan birikimlerimizdendir (Şahin ve Güner 2006). Bu birikim, doğa-insan-kültür etkileşimini en yalın biçimiyle barındıran kırsal alanlarda gözler önüne serilmektedir (Sözen, 2012).

Kırsal alan, insan toplulukları için beslenme başta olmak üzere, temel gereksinimleri karşılayan, olmazsa olmaz yaşam kaynağıdır. Bu yaşam kaynağını tanımlayan ve biçimlendiren en önemli öğelerinden bir tanesi de kırsal mimaridir (Sözen, 2012; Asatekin, 2004)

Çalışmanın bu adımında içerdiği ve günümüz toplumuna aktardığı bilgiler nedeniyle belge niteliğine haiz bu mimari yapılardan oluşan kırsal mimari kavramı ve kırsal mimarinin korunmasına ilişkin ulusal/uluslararası yaklaşımlar başlıklar halinde açıklanmıştır.

1.6.1. Kırsal Mimari Kavramı

Kırsal mimari kavramını ve kırsal mimarinin nasıl bir gelişim/değişim gösterdiğini ortaya koyabilmek için öncelikle, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de farklı kıstasların dikkate alındığı çeşitli tanımlamalara sahip kır, kırsal ve kırsal alan terimlerinin ne anlama geldiğini açıklamak faydalı olacaktır. Bu tanımlar, zaman içerisinde değişe gelen ifadeler olmakla birlikte, genel geçer kabul görmüş tanımlara sahip değildirler ancak konu ile ilgili literatür incelendiğinde farklı ölçütlere dayanan tanımlara rastlanmaktadır (Pilevne, 2022).

Hasol (1979) kırı, "kent dışı" olarak ifade ederken, Türk Dil Kurumu (TDK) kırsalı, "nüfusu az olduğu, şehir merkezlerinin dışı" şeklinde, nüfus miktarı üzerinden tanımlanmıştır (URL-12, 2024). Kayıkçı (2009) kırsalı karakterize eden iki temel unsurun, ekonomide tarımın ağırlığı ve düşük nüfus sayısı/yoğunluğu olduğunu belirterek, "kırsal alan" tanımda ise bunun pek mümkün olmadığını, kırsal alanın tanımının, üretim etkinlikleri, nüfus ve yönetsel statü kıstasları üzerinden ya da kentsel alanın zıddı olarak da tanımlanabildiğini ifade etmiştir. Yılmaz (2019) ise Türkiye'de kırsal yerleşim alanlarının tarihsel olarak nüfus kriteri ve idari statü ölçütü üzerinden şekillendiğini belirtmiştir.

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında kırsal alanlar, “kent sayılan yerleşim yerlerinin dışında kalan yerler” olarak ele alınmaktadır (Kalkınma planı, 2014). Uzun yıllar boyunca, genel olarak kabul görmüş tanımları olmasa da kır–kent yerleşimleri genellikle nüfus (büyüklük, yoğunluk), ekonomik faaliyet ve sosyokültürel yapı gibi kriterler üzerinden sınıflandırılmıştır. Günümüzde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hazırlanan, fiili kent-kır yapısını daha doğru yansıtan yeni bir sınıflama olan “yoğun kent, orta yoğun kent ve kır” sınıflandırması yapılmıştır (URL-13, 2024).

Kırsal alan politikalarının etkili bir şekilde uygulanabilmesi için kırsal alan tanımının doğru ve işlevsel biçimde yapılması önemli bir gerekliliktir. Türkiye’de kırsal alan tanımı yapılmasına yönelik öncü çabalar 1924 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanunu ile başlayan ve sonrasında nüfus sayımlarında şehir-köy ayrımlarıyla devam eden dönemde başlamıştır. Cumhuriyet’in ilk 40 yılında kırsalın köy ile eş değer tutulduğu söylenebilir ancak bu tarihten sonra “kırsal eşittir köy” algısının değişmeye başladığı da bir gerçektir (Yardımcı, 2023). İlk defa İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (D.P.T., 1968) nüfusu 10 binden az olan yerleşim yerlerinin “kırsal” olarak nitelendirilmesi bu açıdan önemli bir kırılmadır ve bu bakış açısı, Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T., 1982) tarafından 1982 yılında yayımlanan "Kent Eşiği Araştırması Türkiye İçin Kent Tanımı" çalışması ile nüfusu 20 binin altında olan yerleşim yerleri olarak güncellenerek varlığını sürdürmüştür (Yardımcı, 2023). Bu kent-kır sınıflamasının yerini 2022 yılı itibariyle, TÜİK tarafından hazırlanan, fiili kent-kır yapısını daha doğru yansıtan ve kent-kır tanımı mahalle-köy düzeyinde "Yoğun kent, orta yoğun kent ve kır" şeklinde üç sınıftan oluşturan tanımlama almıştır (URL-13, 2024).

Kır ve kırsal alanların temel unsurlarından olan kırsal mimarlık kavramına gelince; Dünya Vernaküler Mimarlık Ansiklopedisi’nin yaptığı “… inşa eyleminin halk tarafından gerçekleştirildiği tüm evlerin ve diğer yapılar…” tanımı bu kapsama giren öğeleri belirtmesi açısından dikkat çekicidir. Sözen’e (2012) göre ise kırsal mimarlık; yerel gereksinimlere ve yapım malzemelerine dayanan, yerel gelenekleri yansıtan bir mimarlık türüdür. Kırsal mimarlığın en önemli boyutu yapının işlevidir; estetik kaygı ikincil önemdedir. Sözen (2012) kırsal mimarlığı en iyi, ‘halk tarafından yapılan halkın mimarlığı’ sözünün anlattığını öne sürerek; sanayi öncesi usta işi yapıları ifade eden bu deyimin, birbirine akraba ‘halk mimarlığı’, ‘yöresel/yerel mimarlık’, ‘vernaküler mimari’, ‘spontan mimarlık’, ‘tarım çağı mimarlığı’ gibi farklı nitelemelerle de anıldığını belirtir. Kaya (2012) ise kırsal mimariyi, ‘doğal çevre özellikleri, sosyal ve kültürel yapı, yöresel malzeme ve yerel yapım tekniklerini kullanarak, geleneklere dayalı olarak üretilen mimarlık’ şeklinde açıklar.

Kırsal mimarlık, bir döneme ve yöreye özgü mimarlıktır. Kırsal mimarlık ürünü yapıların büyük çoğunluğu konutlardır. Batur ve Gür (2005) kırsal konutlar üzerine yaptıkları değerlendirmelerde; iklim, yeryüzü şekilleri, toprak ve su gibi çevresel etkenlerin, dünya görüşü, kültürel değerler ve normlar gibi kültürel etkenlerin, toplumsal tutumlar, aile yapısı gibi sosyal etkenlerin ve bireysel etkenlerin kırsal konutların oluşumundaki başlıca etkenler olarak sınıflandırmışlardır.

Şekil 32. Aşağı Çamlıca Camii, Çamlıhemşin-Sivil Mimari (konut), Kemaliye.

Kırsal mimarlık ürünleri gösterişsiz, yalın ve çevresiyle uyumludur. Kullanılan doğal malzeme en yakın yerel kaynaklardan, ustalar veya ev sahipleri tarafından sağlanır. Malzemenin kolay elde edilmesi ve iklim özelliklerine uygunluğu önemlidir. Şekil 28'de Doğu Karadeniz Bölgesi kırsalından (Rize/Çamlıhemşin) ve Doğu Anadolu Bölgesi Kırsalından (Erzincan/Kemaliye), kırsal mimari örnekleri verilmiştir.

Kırsal yapılar ve yerleşmeler, insanla doğa arasındaki etkileşimin benzersiz örnekleridir. Bu yapılar doğal çevreleriyle ileri düzeyli bir uyum içindedir ve çevreye olumsuz etkileri hemen hemen yoktur (Sözen 2012). Bütün bu sağlam yapının ardında kuşaktan kuşağa aktarılan bir kadim bilgi, deneyim, beceri ve ustalık yatmaktadır (Sözen 2012). Sözen (2012), kırsal mimari öğelerinin neler olduğunu şu ifadeler ile belirtir "… her ne kadar evler kırsal mimarlık içinde özel bir konuma sahip ise de, köy yerleşmelerindeki samanlık, ahır, avlu, bahçe, ambar, köy mescidi, cami, depo, köy kahvesi, değirmen, köy odası, köprü, tuvalet, kuyu, kümes, ağıl, işlik gibi yapılar da kırsal mimarlığın alanı içine girer…". Buradan anlaşıldığı üzere kırsal yaşantının bir parçası olan ve farklı işlevlere sahip yapılar, kırsal mimarinin birer bileşeni olarak değerlendirilmesi gereken öğelerdir.

Özetlemek gerekirse; kır, kırsal ve kırsal alan tanımlamaların da belirtildiği üzere; profesyonel mimarlar tarafından tasarlanmamış, bulunduğu doğal çevrenin sunduğu imkânlar ve yapı kültürünü şekillendiren gelenekler doğrultusunda inşa edilmiş ve günümüz dünyasında mevcut yapı stokunun azımsanmayacak bölümünü oluşturan kırsal mimarlık kavramının tanımlanmasında (geleneksel mimarlık, yerel mimarlık, yöresel/vernaküler mimarlık, halk mimarlığı, sivil mimarlık, anonim mimarlık, mimarsız mimarlık, spontane/kendiliğinden mimarlık, ilkel/primitive mimarlık) (Güler, 2016) ortak bir kabulün olmadığı ortadadır.

1.6.2. Kırsal Mimariyi Koruma Yaklaşımları

Sözen (2012) kırsal mimarlık ve halk mimarlığına ilk dikkat çekenler arasında, Sanat ve Zanaat Hareketi (Arts and Crafts Movement) olarak nitelenen akımın öncülerinden William Morris'in olduğunu belirtir.

Sözen (2012) XIX. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de ortaya çıkan bu hareketin, sanayinin yarattığı çevre çirkinliğine karşı, halk sanatları ve yöntemlerini yeni bir çıkış olarak görmekte olduğunu belirtir. Ancak kırsal mimarlık örneklerinin yakın zamanlara kadar mimarinin önemsiz parçası sayılarak incelenmeye değer bulunmadığını da ayrıca belirtir. Sözen (2012) ancak XX. yüzyılın ortalarında, estetik değeri olan birer örnek olarak mimarlık sergilerinde yer almaya ve kültür çevrelerinin ilgi merkezi olarak kitaplarda görülmeye başladıktan sonra kırsal mimarlık kavramının tanınırlık kazandığını ifade etmektedir.

Eres (2013) ise insanlığın barınma temelli ihtiyaçlarını giderdiği, işlev odaklı biçimlenmiş sıradan binaların korunması ve sergilenmesi kavramı ilk olarak, sanayileşme ve ziraat tekniklerinde yaşanan gelişmeler ile birlikte kırsal ve kentsel alanda önemli değişim, dönüşümlerin meydana geldiği Endüstri Devrimi sürecinde ortaya çıktığını belirtir.

Eres (2013) bu bağlamdaki öncü fikrin ise 1790 yılında, İsviçreli bir yazar olan Charles Victor de Bonstetten (1745-1832) tarafından "çiftlik evlerinin geçmiş kültürün somut verileri olarak" bir parkta toplanması şeklinde ortaya atıldığını da ekler (Eres, 2013). Bunun yanı sıra, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda gelişen Aydınlanma Çağı ile birlikte gelişmeye başlayan ulus kavramının etkisi ile toplumlar, ulus kavramlarının oluşum ve gelişimine katkı sağlamak amacıyla kırsal kültürlerini koruma ve sergileme yoluna gitmişlerdir (Eres, 2013). Bu dönemi, XX. yüzyıl başlarında Avrupa'nın farklı ülkelerinde geleneksel kırsal mimari

yapıların açık havada sergilenmesine yönelik çeşitli açık hava sergilerini açılması takip etmiştir.

Eres (2013) bu açık hava müzelerini, Romanya'da yeni kurulan devletin kendi ulus tarihini kurgulaması çerçevesinde, 1936 yılında açılan açık hava müzesi ile örneklendirir ve Avrupa ülkelerinde özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra çok sayıda açık hava müzesi açıldığını belirtir.

* Uluslararası Düzeyde Yapılan Çalışmaların Tarihsel Süreci

Kayın (2012) XIV. yüzyıldan XX. yüzyılın ortalarına uzanan süreçte kırsal yerleşimlere yönelik bir ilgi var olsa da bu kapsamdaki yasal çerçevenin geç geliştiğini belirtir. Genç (2019) ise XX. yüzyılın ilk çeyreğine değin anıt eser restorasyonu ile sınırlı kalan koruma anlayışının, kentsel ölçekte koruma anlayışına vurgu yapılan 1933 tarihli Atina Tüzüğü ile değişmeye başladığına ancak, temel koruma ilke ve kavramlarının ancak 1960'lı yıllarda gelişebildiğine dikkat çeker.

Konu üzerine yapılan pek çok araştırmada; koruma kapsamdaki öncü belge olarak, geleneksel kent dokularının sağlıksız koşullar sunduğu öne sürülerek yıkıldığı ve artan göçle birlikte, geleneksel kent dokuları üzerinde yeni konut üretmek amacıyla yıkım baskısının yoğun bir şekilde hissedildiği II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, 1962 yılında kabul edilen "Malraux Yasası" gösterilebilir (Songülen, 2009).

Malraux yasasının önemi, koruma konusunda ilke belirleyici olması ve sistematik bir biçimde hem planlama sürecinin hem de araçların şemasını belirlemesidir. (Eres 2013 ve Songülen, 2009). Aralık 1962'de UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization; Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu)'nun Paris'te düzenlediği "Yerleşmelerin ve Doğal Çevre Ortamlarının Kimliğinin ve Çekiciliğinin Korunması Konferansı (Recommendation concerning the safeguarding of the beauty and character of landscapes and sites)" sonrasında çıkartılan tavsiye kararları da kırsal alanın ve onunla bağlantılı doğal çevrenin korunmasına ilişkin erken tarihli bir çabadır (Eres, 2013; URL-14, 2024).

1964 yılında yayımlanan Venedik Tüzüğü, kentsel ve kırsal dokuların korunması kavramının birçok ülke tarafından kabul edildiği, bugün bile kabul edilen ilkelerin belirlendiği önemli uluslararası bir belgedir (Muşkara, 2017; Eres, 2013; Ahunbay, 2017).

1965 tarihli Palma Tavsiye Kararı da doğal, bilimsel, estetik, tarihî, etnolojik değerler taşıyan sitlerin kentsel ya da kırsal olabileceğini açıklar (Kayın, 2012).

1970'li yıllardaki tüzüklerde kırsal yerleşimler ve doğaya yönelik ifadeler çoğalır. 1975 tarihli Avrupa Mimari Miras Tüzüğü ve Amsterdam Bildirgesi'nde "bütünleşik koruma" kavramını ortaya koyulur (Kayın, 2012). Ayrıca, bu yıllarda kırsal mimariyi de korunması gerekli kültür mirası olarak tanımlayan, sürdürülebilmesine yönelik çözümler üretmeyi hedefleyen çeşitli uluslararası sempozyumların da yapıldığı görülür (Kayın, 2012; Eres, 2013). Bu dönemde özellikle Avrupa Konseyi tarafından 29 Ekim 1977 yılında Granada'da düzenlenen "Bölgesel Planlamada Kırsal Mimari, Avrupa Pilot Projeler Programı Sempozyumu (Rural Architecture in Regional Planning, Symposium of European Programme of Pilot Projects)", kırsal mirasın önündeki tehditlerin belirtilmesi, mimarinin planlamada gözetilmesinin önemine vurgu yapılması, kırsal ekonomi güçlendirilirken aynı zamanda mimari ve doğal çevrenin de korunması gerekliliğinin ortaya konması açısından önemlidir (Madran ve Özgönül, 2005; Eres, 2013; Genç, 2019).

1989 yılında Avrupa Konseyi kırsal mimarlık mirasının korunmasına ve yaşatılmasına ilişkin tavsiye kararı üretir (Eres, 2013). Bundan bir yıl sonra alınan tavsiye kararı kırsal alandaki altyapı ve ulaşım sektörüne ilişkindir (Eres, 2013).

1990'lı yıllarda artık kırsal mimarlık mirası ve onu çevreleyen doğal çevre (kısmen insan eliyle şekillenen) bir bütün olarak "kültürel peyzaj" (kültürel doğal çevre ortamı) kavramı içinde değerlendirilmeye başlamıştır (Eres, 2013).

1999 yılında kabul edilen ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü (Charter on Built Vernacular Heritage)'nde ise geleneksel yapım süreci tanımlanarak, günümüz dünyasında yöresel yapı gelenekleri ekonomik, kültürel ve mimari bir tek tipleşme ile tehdit edildiği belirtilmiştir. İlgi tüzükte; tek tipleşmenin temel kaynağı olan küreselleşmeye nasıl karşı durulacağının sorumluluğunun toplumların yanı sıra, hükümetlerde ve çeşitli disiplinlerin uzmanlarında olduğu belirtilerek; kültürün bir örnekleşmesi (tek tipleşmesi) ve tüm dünyadaki sosyo-ekonomik değişim nedeniyle terk, iç denge ve bütünleşme gibi ciddi sorunlarla karşı karşıya kalan geleneksel yapıların çok zor durumda olduğu, buna bağlı olarak, geleneksel mimari mirasın bakımı ve korunması için Venedik Tüzüğü'ne ek olarak ilkeler belirlenmesi gerekliliği belirtilmiştir (ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü, 1999).

2000 yılında ise kırsal peyzaj alanlarının korunması ve alanlarda yaşam kalitesinin gözetilerek kır-kent arasında denge kurulması gerekliliğine yönelik bir adım olarak "Avrupa

Peyzaj Sözleşmesi" imzalanmıştır (Coe, 2000). Bu dönemde, Avrupa kıtasının sürdürülebilir mekânsal gelişimine yönelik ilkeler oluşturulmuştur. Kent ve kır arasındaki dengenin sağlanması, doğal mirasın korunması ve sürdürülebilir turizm konularında öneriler getirilmiştir (Cemat, 2000; Saldamlı, 2023).

Avrupa Parlamentosu tarafından 2006 yılında Strazburg'da alınan "Avrupa'nın Kırsal ve Ada Bölgelerindeki Doğal, Mimari ve Kültürel Mirasın Korunması Kararları" da somut, soyut tüm kültür mirasını bir bütün olarak korumayı hedeflemektedir.

2014 yılında ICOMOS'un düzenlediği Floransa'daki sempozyum sonucu oluşan bildirgede kültürel miras ve peyzajın taşıdığı değere ilişkin tavsiyelerde bulunulmuş ve mirasa bir insani değer olarak yaklaşarak; merkezde insanın olduğu, sürdürülebilir kültürlerarası gelişmenin desteklenmesi gerektiği yayınlanmıştır (ICOMOS, 2014).

Kırsal alanları ilgilendiren bir diğer evrensel çağrıda; Dünya genelinde yaşanan yoksulluk, iklim değişikliği, eğitim, aşırı tüketim vb. 17 ana başlıktan oluşan sosyal, kültürel ve ekolojik meselelerin çözümüne yönelik Birleşmiş Milletler üyesi ülkeler tarafından 2030 yılı sonuna kadar ulaşılması amaçlanan hedefleri içeren Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) (Sustainable Development Goals - SDGs)'dır. 2016 yılında yürürlüğe giren bu amaçlar kapsamında 2020-2030 yılları arasında gerçekleşmesi amaçlanan hedefler "Eylem On yılı" adında sunulmuştur (URL-15, 2024). Sunulan hedefler arasında kırsal alanlarda yoksulluğun azaltılması ve kırsal altyapının desteklenmesi yer almaktadır.

2017 yılında ICOMOS-IFLA tarafından "Miras Olarak Kırsal Peyzaj ile İlgili İlkeler (Principles Concerning Rural Landscapes As Heritage)" adıyla sunulan ilkeler, kırsal mirasın toplumların bir bileşeni olduğu, koruma ve sürdürülmesi, geleceğe aktarılması konuları hakkında olmuştur (ICOMOS-IFLA, 2017).

Avrupa Birliği desteğiyle başlatılan RURITAGE (Kültürel Miras Esaslı Sistematik Stratejiler Yoluyla Kırsal Yenilenme; Rural regeneration through systemic heritage-led strategies) adındaki projede, mirasın odağa alındığı bir yolla kırsal kalkınma ve sürdürülebilir gelişme amaçlanmıştır. Bu dönemde yapılan çalışmalardan bir diğeri de 2021 yılında ICOMOS tarafından, doğal ve kültürel miras yoluyla kalkınmaya yönelik yol gösterici olması amacıyla yayınlanan "Miras ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları: Miras ve Kalkınma Aktörleri için Politika Rehberi (Heritage and the Sustainable Development Goals: Policy Guidance for Heritage and Development Actors)" adlı belgedir (ICOMOS, 2021).

Tablo 4. Kırsal mimarinin korunması ile ilgili uluslararası metinler.

Yıl	Kurum/Kuruluş	Belge	Öz
1962	UNESCO Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)	**Yerleşmelerin ve Doğal Çevre Ortamlarının Kimliğinin ve Çekiciliğinin Korunması Konferansı** (Recommendation concerning the safeguarding of the beauty and character of landscapes and sites)	Tanımlar Genel prensipler Belgeleme Kırsal planlama Kırsal koruma Doğal kaynaklar
1964	2.Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi (The Second International Congress of Architects and Technicians of Historical Monuments)	**Venedik Tüzüğü** (The Venice Charter)	Anıt tanımı Koruma Restorasyon
1965	Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (International Council on Monuments and Sites - ICOMOS) kuruldu. Aynı yıl alınan **Palma tavsiye kararları** da kırsal koruma alanında önemli bir adımdır.		
1972	**Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme** (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) imzalanmıştır.		
1973	Avrupa Konseyi (Council of Europe)	**Köy ve Kent Arasındaki Dengede Kırsal Canlandırma Politikalarına İlişkin İlke Kararı** On Rural Revival Policies In The Balance Between Town And Country	Nüfusta azalma Kırsal canlandırma
1975	Avrupa Konseyi (Council of Europe)	**Amsterdam Bildirgesi** (The Declaration of Amsterdam)	Bölgesel koruma Bütünleşik koruma
1977	Bölgesel Planlamada Kırsal Mimari Sempozyumunda alınan **Granada Kararları** (The Granada Appeal) bölgesel planlamalarda mutlaka kırsal mimarinin de gözetilmesi gerektiğine vurgu yapar.		
1979	Avrupa Konseyi (Council of Europe)	**Kırsal Mimari Mirasa İlişkin Tavsiye Kararı** Recommendation On The Rural Architectural H.	Kırsal miras Kültür mirası
1985	Avrupa Konseyi (Council of Europe) **Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi** (Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe) 1985 yılında imzalanmıştır.		
1989	Avrupa Konseyi (Council of Europe)	**Kırsal Mimari Mirasın Korunması ve Değerinin Arttırılması Hakkında Tavsiye** Recommendation on the Protection and Enhancement of the Rural Architectural Heritage	Kırsalda değişim Kırsalda tehditler Kırsal miras Kırsal koruma
1990	Avrupa Konseyi (Council of Europe)	**Kırsal Alandaki Altyapı ve Ulaşım Hakkında Tavsiye** Rec. on Services and Infrastructures in Rural Areas	Kır-kent dengesi Kırsal canlandırma
1995	Avrupa Konseyi (Council of Europe)	**Çevre Politikaları Kapsamında Bütünleşik Kültürel Çevre Koruması Üzerine Tavsiye** Rec. on Integrated Conservation of Cultural Landscape Areas as Part of Landscape Polices	Doğal çevre Arazi kullanımı Kültürel kimlik
1999	ICOMOS	**Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü** Charter on the Built Vernacular Heritage	Kırsal mimarlık Kültürel çeşitlilik
2006	Avrupa Parlamentosu (European Parliament)	**Avrupa'nın Kırsal ve Ada Bölgelerindeki Doğal, Mimari ve Kültürel Mirasın Korunması Kararları** European Parliament resolution on the protection of the European natural, architectural and cultural heritage in rural and island regions	Kırsal miras Kırsal koruma Avrupa mirası
2016	Birleşmiş Milletler United Nations (UN)	**Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları** Sustainable Development Goals (SDGs)	Çevresel sürdürülebilirlik
2017	ICOMOS	**Miras Olarak Kırsal Peyzajlarla İlgili ilkeler** Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage	Kırsal miras Kırsal peyzaj

Yukarıda aktarılan ve Tablo 3'te özetlenen uluslararası belgelerden de görüldüğü üzere, kırsal yerleşimlerin koruma literatüründe yer edinmesi XX. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmekte, 1970'li yıllardan beri ise daha kapsamlı olarak ele alınmaktadır (Genç, 2019).

ICOMOS'un uluslararası düzeyde hazırladığı "Tehdit Altındaki Kültür Mirası" raporunda kırsal yerleşimlerin hızla yok olduğu aktarılmıştır (Eres, 2013). Bu rapor ve benzeri çalışmalardan, yapılan tespitlerden de anlaşıldığı üzere kırsal korumaya ilişkin uluslararası kararlar, kanunların gelişim göstermiş, başta anıtsal eserler özelinde şekillenen çabalar kırsal alanı da kapsayıcı bir noktaya evirilmiş olsa da kırsal mimarinin korunması konusu halen uygulama alanında yeteri kadar karşılığını alamamıştır.

* Ulusal Düzeyde Yapılan Çalışmaların Tarihsel Süreci

Tanzimat dönemi, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı İmparatorluğu döneminde eski eserlerin korunmasına ilişkin ilk yasal düzenlemelerin tarihlendirildiği devirdir (Madran, 2002). Bu dönemde yayınlanan, arkeolojik eserlerin korunması ve arkeolojik kazıların düzenlenmesine ilişkin maddeler içeren nizamnameler (Asar-ı Atika Nizamnameleri) bu alandaki öncü uygulamalardır (Madran, 2002; Özdemir, 2005).

Cumhuriyet dönemi ile birlikte de bu alanı düzenlemeye yönelik çeşitli adımlar atılmıştır. Bu dönemdeki öncü adım; 2 Temmuz 1951'de yürürlüğe giren 5805 sayılı yasayla Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun (GEEAYK) kurulmasıdır. Özdemir (2005) kurulan bu kurulun, kısıtlı olanaklarla miras korumada önemli olaylara imza attığını, halen geçerliliğini koruyan pek çok ilkenin, bu kurul sayesinde ulusal koruma alanına kazandırıldığını belirtir. Ayrıca, bu dönemde Türkiye, ICOMOS, ICCROM gibi kuruluşlara taraf olmuştur (Özdemir, 2005). Türkiye'de 1964 tarihli Venedik Tüzüğü'nün uygulanması ise 1967 yılında alınan kararla olmuştur. Bu adım ile 'sit koruma' kavramı da ulusal koruma literatüründe yerini almıştır (Eres, 2013).

1973 yılında çıkan 1710 sayılı Eski Eserler Yasası (1906 yılında yayımlanan Dördüncü Asar-ı Atika Nizamnamesi, 1710 sayılı bu Kanun yürürlüğe girene kadar çeşitli değişiklikler ile varlığını sürdürmüştür) ile 'sit' kavramı tanımlanmış ve anıtların çevresiyle birlikte korunması gerekliliği ilkesi ulusal düzeyde ortaya konulmuştur. 1710 sayılı bu Kanunda; tarihi, arkeolojik ve doğal sit tanımlarına yer verilmiş ancak kentsel ya da kırsal sitle ilgili herhangi bir tanımlama yapılmamıştır (Güler, 2016).

Türkiye'nin ulusal koruma mevzuatını etkileyen önemli olaylardan bir tanesi de 1982 yılında alınan Bakanlar Kurulu kararıyla; Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair sözleşmenin kabul edilmesidir. Sözleşmenin kabulünden bir yıl sonra, 1710 sayılı Eski Eserler Yasası kaldırılarak 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çıkartılmıştır. Kanunda önceki yasadan farklı olarak 'eski eser' yerine 'kültür ve tabiat varlığı' ifadesi yer almıştır. Durukan (2004) bu Kanun'da sit kavramının, kentsel, arkeolojik, tarihi ve doğal sit ayrımlarının açık bir şekilde yapılmadığı ve kırsal siti çağrıştıran herhangi bir açıklamanın Kanun'da yer almadığını ifade etmiştir. Bu Kanun'a 1987 yılında kabul edilen 3386 sayılı kanun ile birkaç değişiklik ve ilaveler yapılmıştır. 1987'de güncellenen 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile kültür ve tabiat varlıklarının korunması konusundaki kurumsal yapı ortaklaştırılarak bu alanda Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları yetkilendirilmiştir. XX. yüzyılın son döneminde Türkiye'de korumanın çerçevesini oluşturan bir diğer etken Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ilke kararlarıdır.

Türkiye'de mevcut yasal düzenlemeler içindeki koruma mevzuatı kapsamında "kırsal" yerleşmelerin korunması için özel bir düzenleme bulunmamaktadır. Sözen (2012) 'bugüne kadar koruma politikalarımızda bilerek, bilmeyerek göz ardı ettiğimiz bu yerleşmelerin de koruma yöntemlerinin artık konuşulma zamanı' diyerek bu konuya dikkat çekmiştir. Eres (2013)'te yeni düzenlemelerle birlikte, kırsal – kentsel ayrımı olmamasına karşın, tanımlar ve diğer esaslarda kırsal alanların da göz önünde bulundurulduğu ifade etmiştir. Bu bağlamda ICOMOS Türkiye tarafından 2013 yılında yayınlanan Türkiye Mimari Miras Koruma Bildirgesi önemlidir.

1.6.3. Kırsal Mimarinin Korunmasındaki Sorunlar

XXI. yüzyıl özellikle teknoloji ve iletişim alanlarında getirdiği yenilikler ile çok yönlü küresel bir değişim süreci başlatmıştır. Oldukça hızlı yaşanan bu değişim süreci ekonomik faaliyetlerin kırsal alanlardan kentsel üretim alanlarına kaymasına sebep olmuş, kırsal yerleşmelerden kentlere göçü ivmelendirmiştir (Genç, 2019). Tarımsal alanların ve doğal kaynakların hatalı kullanımı, sürdürülebilir olmayan tarım politikaları, tarımda modernizasyona bağlı istihdam sorunları (Türkiye'de özellikle 1948-1951 yıllarında gerçekleşen Marshall planı sonrası tarımda makineleşme hız kazanmıştır) gibi birbirini tetikleyen çokça etkende, kırsal nüfusun tarım ve hayvancılık temelli gelir kaynaklarını

azaltmıştır (Kayıkçı, 2009; Güler, 2016; Eres, 2016; Genç, 2019). Ayrıca, kırsal yaşamda toplumun modern hayat getirilerine ayak uydurması ya da ayak uydurma çabası kırsal hayatın sürdürülmesini de zorlaştırmıştır. Tüm bunların yanında ulusal ve uluslararası düzeyde yaşanan siyasi gelişmeler ve özellikle son iki yüzyılda Anadolu'da yaşanan kitlesel göç hareketleri vb. değişimlerin etkileri, kırsal alanda çok boyutlu sorunları ortaya çıkarmıştır (Sözen, 2012; Eres, 2016; Saldamlı, 2023).

Yıldız (2019) uzun yıllar boyunca doğa ve insanın birlikteliği ile şekillenen kırsal alanların varoluşunu, doğa ile insan arasındaki bağın devamlılığına bağlar. Diğer bir ifadeyle kırsal alanların geleneksel özelliklerinin sürdürülebilirliğini; insanların o alanlarda aktif ve bilinçli yaşaması ile mümkün olabileceğini belirtir. Kırsal alanlardaki değişim sürecinin getirdiği küresel ve bölgesel ölçekteki sorunlar ve buna bağlı olarak geleneksel kırsal yerleşmelerin tehdit altında olması Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de kırsal mimarlık kültürünü korumak ve yaşatmak üzerine yapılan çalışmaların artmasını sağlamıştır (Genç, 2019; Bilgin, 2023).

Türkiye'de kırsal mimari mirasın korunmasında kavramsal yaklaşımları ve uygulama yöntemlerini değerlendirdiğimizde, uluslararası ilkelere ve standartlara uygun ortak bir anlayıştan bahsetmek mümkündür (Muşkara, 2017). Son yıllarda sivil ve kırsal mimari konularında yapılan akademik çalışmalar (Elif Acar Bilgin, 2023'te konu üzerine yapılan akademik çalışmaları yüksek lisans ve doktora tezleri temel alınarak gruplandırılmıştır) artış göstermiştir. Bilgin (2023)'te farklı yazarlara ait görüşler ve çalışmalar, kırsal alanlardaki üst ölçekli sorunları farklı açılardan ortaya koymaktadır. Bu kapsamda hazırlanan ulusal belgeler ise şunlardır:

- Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi Belgesi I (UKKS/2007-2013) (D.P.T, 2006)
- Güney Marmara Kırsal Strateji Raporu (2013),
- Kırsal Kalkınma Planı (KKP / 2010-2013)
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Kırsal Dönüşüm Çalıştayı sonuç raporu (2015)
- Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)
- Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi Belgesi II (UKKS / 2014-2020)
- On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)
- Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi Belgesi III (UKKS / 2021-2023).

Yukarıda sıralanan belgelerin tamamında; günümüzde kırsal mirasın karşı karşıya olduğu çok fazla sorun ve tehdit bulunduğu belirtilmekte ve bu sorunlar aktarılmaktadır. İlgi metinlerde aktarılan, kırsal mimarinin korunmasına ilişkin sorunlar ve bu sorunlar arasındaki

ilişkilere yönelik tespit ve değerlendirmeler çalışma kapsamında ‘yapısal sorunlar’, çevresel sorunlar ve ‘yönetsel-yasal sorunlar’ olmak üzere üç başlık altında irdelenmiştir. Yapısal sorunlar, yapının ihtiyacı karşılayamaması, işlev değişikliği, strüktürel hasarlar, malzeme bozulmaları (fiziksel eskime), doğal afetler, yağmalama ve vandalizm gibi kırsal yerleşmelerin tümünü etkileyen sorunları kapsamaktadır. Çevresel sorunlar ise, sosyo-kültürel, ekonomik, konum ve erişilebilirlik alt başlıklarında açıklanmıştır. Diğer bir başlık olan yönetsel-yasal sorunlar kapsamında ise ulusal politikalar ve stratejiler ile yasal düzenlemelerden kaynaklanan sorunlar ortaya koyulmuştur.

* Yapısal sorunlar

Kırsal mimariyi şekillendiren kırsal yapıların iç ve/veya dış etkenlerden kaynaklanan çeşitli yapısal korunma sorunları, aşağıda başlıklar halinde verilmiştir:

Yapının ihtiyacı karşılamaması (işlevsel eskime): XXI. yüzyılda yaşanan ve tüm dünyayı etkisi altına alan teknoloji ve iletişim alanlarındaki gelişmeler, kırsal alanlarda yerleşik nüfusun yaşam biçimini, dolayısıyla mekân ihtiyacını değiştirmiştir. Bu değişimin kırsal mimari miras üzerindeki etkisi, günümüz yaşam koşullarının getirdiği konfor beklentilerine cevap veremeyen kırsal mimari yapıların terk edilmesi ya da özgün karakterine aykırı şekilde yeni koşullara uyarlanması şeklinde gözlemlenmektedir (Şekil 29). Bu uyarlanma, yalnızca yapıları değil, yerleşim alanlarını da içerisine almaktadır. Her iki durumda da kırsal mimari miras yapısal sorunlara maruz kalmaktadır. Bu duruma Türkiye’nin Doğu Karadeniz Bölgesi (DKB) özelinde bir örnek vermek gerekirse; değişen mekân gereksinimlerine cevap veremeyen kırsal konutlar ve eklentileri, yerel mimari karaktere aykırı tuğla, beton vb. malzemeler ile genişletilmekte (kırsal alanlarda özellikle 1980’li yıllar sonrasında tuğla, briket gibi malzemelere erişim kolaylaşmıştır), dolayısıyla kırsal mimarlık ürünü olan yapının özgün plan şeması ve cephe karakteri değiştirilmektedir (Şekil 29).

Eres (2016) geleneksel karakterde inşa edilmiş kırsal/tarihi yapıların değişen kullanıcı gereksinimlerini karşılayamadığını dolayısıyla genç neslin, geleneksel konutlar yerine konfor koşulları yüksek çağdaş konutları tercih ettiğini belirtir. Genç (2019) ise toplumsal ilişkilerin yanı sıra kalabalık aile yapısının, çekirdek aileye dönüşüyor olmasının da demografik yapının ve konut kullanımının değişiminde büyük etken olduğunu söyler.

Genç (2019) bu tespitini; kalabalık aile fertlerinin bir arada yaşadığı geleneksel konutların yerine çekirdek ailelerin artık aile büyükleriyle bir arada yaşamayı tercih etmemesi, dolayısıyla barınma ihtiyaçlarını çağdaş yaşam koşullarının ve konfor ihtiyacının karşılanmasını sağlayacak modern malzeme ve inşaat tekniklerinin tercih edildiği yeni konut alanlarında karşılama eğilimleri üzerinden açıklar. Bu eğilim, kırsal alanlarda kentsel ölçekteki apartman tipi konutların inşa edilmesinin de ana sebeplerindendir (Şekil 29). Bu yapılaşmalar kırsal alanların yerel mimari karakterinin kaybolmasına ve plansız, çarpık bir düzene nedene olmaktadır.

Şekil 33. DKB kırsal mimari öğelerinde gerçekleştirilen aykırı uygulamalar.

Kırsal yerleşimler, doğal çevreleri ve özgün yapıları ile dikkat çekmektedir ancak uyumsuz yapılaşmaların olumsuz etkileri ve bunlara ilaveten son yıllarda artış gösteren ikincil konut talebiyle birlikte planlama tasarım sorunları oluşmaktadır (Eminağaoğlu ve Çevik, 2007).

Mevcut örnekler, kontrol mekanizmasındaki aksaklıkların da önemli bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Şekil 30).

Günümüz dünyasından değeri giderek daha derinden anlaşılmakta olan ve korunmasına yönelik çalışmaların/çabaların yoğunlaştığı kırsal mimarinin korunmasına katkı sağlanması amacıyla, geleneksel yapılı çevrelerin değişen yaşam koşullarına uygum sağlayacak yapısal özelliklere, yerel mimari özellikleriyle birlikte ulaştırılması, kırsal mirasın korunmasına yönelik uygun çözümlerin bu bağlamda geliştirilmesinin önemli bir gereklilik olduğunu belirtmekte yerinde olacaktır.

Şekil 34. DKB kırsalında apartman tipi yapılaşma örnekleri.

- İşlev değişikliği: Türkiye'de ulusal düzeyde gerçekleştirilen kırsal kalkınma çabalarının da etkisiyle son dönemlerde kırsal turizme olan talebin artmasının bir sonucu olarak kırsal alanlarda değişiklikler meydana gelmektedir. Yerel halk ve yönetimler bölgeyi tanıtma ve çoğunlukla ekonomik gelir elde edebilme amacıyla alternatif çözümler aramaya başlamış, artan turizm hareketlerine bağlı olarak insanlar konutlarını turistlere hizmet edecek şekilde yeniden işlevlendirmiştir ve bu süreç devam etmektedir. Bu durum kırsal yapının aktif kullanımına ve korunmasına yönelik önemli fırsatlar sunabileceği gibi önemli yapısal sorunlara maruz kalmasına da neden olabilmektedir.

Şekil 35. DKB kırsalında konaklama tesisine çevrilen kırsal konutlar.

Son yıllarda sayısı hızla artan bu uygulamalar içerdikleri yanlış müdahaleler, bilinçsiz onarımlar vb. nedenlerle özgün kırsal mimari dokuya zarar vererek, kırsal alanların kimliğini kaybetmesine neden olmaktadır.

Kırsal alanlarda gözlemlenen özelliklede değişen yaşam biçimi ve turizm baskısı sonucu meydana gelen işlev değişiminin yanında toplu göç hareketleri de kırsal mimari yapılarda işlev değişimine neden olan önemli olaylardır. Bu olaylara örnek olarak; Cumhuriyetin Kuruluş döneminde gerçekleşen (1923-1930 yılları arasında) Türkiye ve Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesi verilebilir.

Şekil 36. Mübadelede terk edilmiş bir köy, Sazak köyü/İzmir (URL-16, 2024).

Gerçekleştirilen mübadelenin kırsal mimari ürünlere etkisini örneklendirmek için mübadele sonrasında bölgedeki gayrimüslim ibadet yapılarının (kilise, şapel vb.) işlevsiz kalması ele alınabilir. Terkedilen ve işlevsiz kalan bu yapılardan bazıları bir süre sonra Cami olarak yeniden işlevlendirilmiştir. İlk başlarda Cami olarak yeniden işlevlendirilen gayrimüslim ibadet yapıları bu sayede mevcudiyetlerini korumuş olsalar da artan nüfus ve değişen ulaşım olanakları, dolayısıyla malzeme ve yapım tekniklerinde yaşanan gelişmelerin kırsalı etkilemesi sonucu yeni Camilerin inşa edilmesi süreci sonrasında, Camiye çevrilen gayrimüslim yapılarının pek çoğu tekraren terk edilmiştir. Bu süreçte bazı gayrimüslim yapıları okul, askeri depo, depo, samanlık vb. işlevlerde kullanılmıştır. Bu işlevsel değişim

kırsal mimari yapıların özgün karakterine ileri düzeyde zarar vermiş olsa da varlığını korumasına katkı sağlamıştır.

- Strüktürel hasarlar: Kırsal mimari öğelerde görülen ana strüktürel hasarlar genellikle zemin/temel kaynaklıdır. Yapının konumlandığı zeminde yaşanan homojen olmayan oturmalar strüktürel hasara neden olur. Yapılarda gözlemlenen çatlakların yeri ve şekli üzerinden hasarın zemin ile ilişkisi yorumlanabilir ancak yapı zeminlerinin incelendiği gelişmiş uygulamalar (muayene çukurları açılması, jeoradar uygulamaları) ile kesin sonuçlar elde edilebilir. Ek olarak, yapıların taşıyıcı sistemlerinin ilk tasarımlarında yapılan boyutlandırma hataları (yetersiz kalınlıkta duvar ya da ayaklar vb.) ve yığma yapım tekniğinde kullanılan harç malzemenin zayıflığı da ciddi strüktürel bozulmalara neden olabilmektedir.

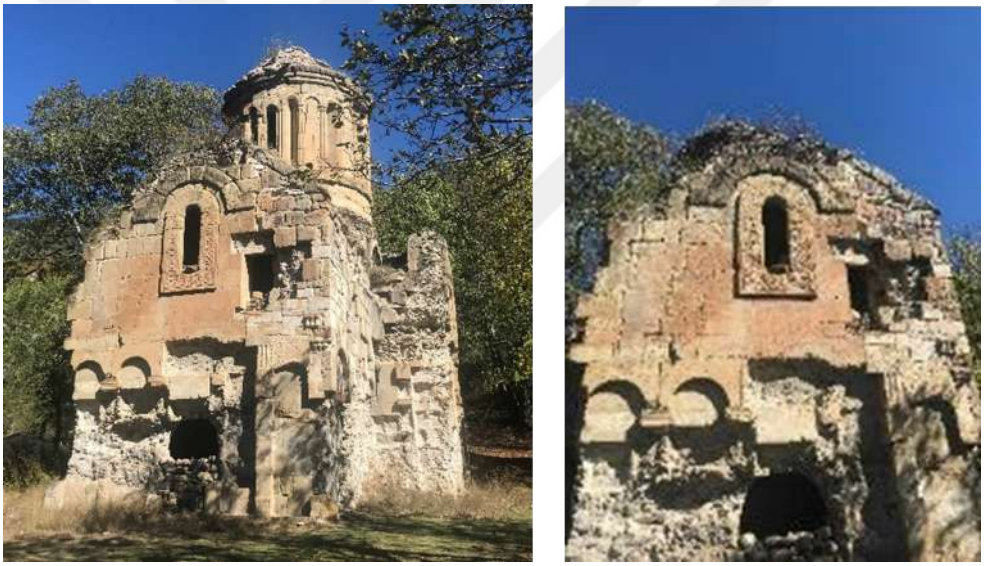

Şekil 37. Artvin/Ardanuç Rabat Kilisesine ait görseller; 2023.

Zemin kaynaklı strüktürel hasarların yanında; kırsal alan özelinde yaşanan göçler (ekonomik kaynaklı, güvenlik tedbirleri kaynaklı, baraj yapımı kaynaklı, maden üretimi kaynaklı, mübadele kaynaklı vb.) nedeniyle kırsalın terk edilmesi/boşaltılması da önemli yapısal sorunlara neden olmaktadır. Bu durum, terk edilerek bakımsız bırakılan, doğal etkenlere maruz kalan kırsal mimari ürünleri üzerinde meydana gelen strüktürel bozulmalardan kaynaklanır. Özellikle geleneksel malzemelerden taş ve ahşap kullanılarak inşa edilen yapılarda; atmosferik koşullar (yağmur, kar vb.) nedeniyle ve bitkilenme kaynaklı derz boşalması, parça kopması, çürüme (ahşap malzemelerde), çatılarda/damlarda bitkisel oluşumlar, su/nem kaynaklı yoğun tahribatlar meydana gelmektedir. Bu bozulmalar

devam eden süreçte yapıda çatlakların oluşmasına, yer yer göçmelere, strüktürel bütünlüğün bozulmasına ve nihai durumda yapının tamamen yıkılmasına (göçmesine) neden olmaktadır. Bunların yanında, Anadolu Coğrafyası 'nın tarihsel süreçte pek çok savaşa tanıklık etmiş olması da kırsal mimari yapılar üzerinde yapısal sorunların oluşmasına neden olmuştur.

- Malzeme bozulmaları (fiziksel eskime): Kırsal mimari taş, ahşap, kerpiç gibi doğal yapı malzemeleri ile inşa edilmiştir ve bu malzemelerin kullanımında yerel temin olanakları dikkate alınmıştır. Bu malzemeler tabiatları gereği çevresel koşulların etkisi altında bozulmaya maruz kalmaktadır (Bozulmalar, iklimsel özelliklerden doğrudan etkilenmektedir. Örneğin, kuru-sıcak ve ılıman-nemli iklimlerde malzeme bozulma süreçleri farklı işlemektedir). Ayrıca, geleneksel malzemeler hatalı kullanılmışta olabilir. Dolayısıyla, yapı malzemeleri belirli aralıklarla bakım, onarım/yenilemeye ihtiyaç duymaktadır. Günümüzde bu malzemeleri ve bu malzemeler ile geleneksel inşa uygulamalarını yapacak yetkin kişileri bulmakta kolay değildir. Dolayısıyla teorik olarak geleneksel malzeme ve teknikler ile yapı inşa süreci ya da mevcut bir yapının özgün karakterine uygun yenilenmesini kurgulamak zor olmasa da pratikte uygulamanın önünde ciddi sorunlar mevcuttur.

Şekil 38. Taş malzemede bozulma örneği; Artvin/Ardanuç'ta bir okul; 2020.

Tüm bunların yanında zorlu iklim koşullarına karşın etkin koruma sağlamayan geleneksel mimari malzemeler ve detaylarda (örneğin sürekli bakım gerektiren düz damlı/toprak damlı yapılar) günümüz konfor koşullarını karşılama konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu sorunların yanında geleneksel yapı inşa sürecinin uzunluğu ile yüksek

maliyetli olması gibi teknik uygulama sorunları da gözlemlenmektedir. Şekil 35'te görüldüğü üzere kırsal mimari konutların ahşap saçaklarında OSB levha kullanılmıştır. Kırsal mimari karakter ile uyuşmayan bu imalatlar, yerel malzeme ve nitelikli iş gücünün temininde yaşanan zorlukların göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Şekil 39. DKB kırsalında yöreye aykırı malzeme kullanımı; 2022.

- Doğal afetler: Kırsal mimari ürünü yapıların korunması ile ilgili önemli sorunlardan bir tanesi de deprem, heyelan, sel baskını, çığ düşmesi, fırtına, yıldırım gibi doğal afetlerin neden olduğu tahribatlardır.

Şekil 40. 6 Şubat 2023 Depremlerinde yıkılmış tescilli bir konut Antakya/Hatay.

Geçmişten günümüze yaşanan doğal afetler pek çok kırsal mimari ürününün yok olmasına, tahrip olmasına neden olmuştur. Bu afetlerden en derin yapısal zarar vereni hiç kuşkusuz depremlerdir.

İki aktif deprem kuşağı arasında yer alan Türkiye topraklarının %92,3'ü deprem riski barındırmakta, ülke nüfusunun ise %95'i deprem tehlikesi altında yaşamaktadır. Depremde hasar almış/yıkılmış kırsal mimari yapılara örnek olarak Hatay/Antakya'dan bir konut Şekil 37'de verilmiştir. Deprem dışındaki doğal afetlerden heyelan da özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kırsal mimariyi oluşturan geleneksel yapıların tahrip olmasına neden olmaktadır. Bu doğal afetlerin yanında yangın tehlikesi de özellikle ahşap yapı malzemesinin yoğun kullanıldığı kırsal mimari yapılar üzerinde yok edici etki oluşturmaktadır.

- Yağmalama ve vandalizm: Kırsal mimari miras öğesi yapıların yıkılması, bozulması, tahrip edilip yok edilmesi bu yapıların yağmalanması anlamına gelmektedir. Literatürde çeşitli şekillerde tanımlanmakta olan ve Türkçe literatüre "tahripçilik" şeklinde giren "vandalizm" ise Sanat Kavram ve Terimleri (Sözen ve Tanyeli, 2007) sözlüğüne göre "… sanat yapıtlarını bilinçli biçimde tahrip etme tutumu…" şeklinde açıklanmıştır. Kırsal alanlarda özellikle terk edilmiş ve görsel kontrolün sağlanamadığı alanlarda yağmalama ve vandalizm kaynaklı ciddi yapısal sorunlar yaşanmaktadır (Şekil 38).

Şekil 41. Kırsal yapılarda define aranması tahribatına dair örnekler; 2018.

Yağmalama ve Vandalizm kapsamında Türkiye'de en yaygın görülen durum defineciliktir. Özellikle yerleşim yerlerinden uzakta kalan kırsal yapılarda defineciler tarafından tahribatlar gerçekleştirilmektedir. Bu tahribatlar (zeminde çukur açma, duvarlarda

delik açma, parça koparma vb.), atmosferik yıpratıcı etkilerin yapıya etki düzeyini arttırarak yapıların bozulma süreçlerini hızlandırıcı nitelikte olabilmektedir.

* Çevresel sorunlar

ICOMOS-IFLA (2017) belgesinde kırsal alanlar ile ilgili tehditlerin alt başlığı olan çevresel tehditler başlığında "…iklim değişikliği, kirlenme ve sürdürülebilir olmayan madencilik, çevresel bozulmanın toprak, bitki ve hava kalitesine etkileri, biyoçeşitliliğin ve tarımda biyoçeşitliliğin yitirilmesi…" tanımlamaları yer almaktadır. Eres (2016) ise yapılı çevrenin fiziksel olarak korunması söz konusu olduğunda mimarlık mesleğinin önem kazandığını belirterek mimari çevreye ilişkin temel sorunları; mevcut kırsal yapılı çevrelerin yeterince hijyenik/sıhhi olmaması ve günümüz yaşam koşullarına uymaması şeklinde özetler. Eres (2016) bu bağlamda kırsal sorunların çözümüne yönelik çalışmaları XX. yüzyıl başlarına tarihlendirir ve Türkiye'de güncel sorunların kamu eliyle çözülmeye çalışıldığını belirtir. Çalışma kapsamında kırsal yerleşmeden tek yapı ölçeğine ilişkin kırsal alanı etkileyen çevresel sorunlar başlıklar halinde şu şekilde açıklanmıştır:

- Sosyo-Kültürel sorunlar: Kırsal alanlarda yaşanan değişim süreci, tabii olarak toplumsal ve kültürel etkiler, değişimler meydana getirmiştir. Bu etkilerin tetiklediği en önemli değişim yaşam biçiminde gözlemlenir ve bu durum hem toplum yaşantısını hem de aile yapısını etkilemiş durumdadır. Bu değişim kırsal yaşamı etkilemiş, kamusal ve özel mekânların kullanım biçimlerini de değiştirmiştir (Sözen, 2012; Güler, 2016; Eres, 2016; Dinç, 2019).

Eres (2016) Türkiye'de geleneksel mimari çevrelerinin korunmasında en temel sorunun toplumsal beğeninin değişmiş olmasına bağlar. Eres (2016) kırsalda yaşayanların içerisinde bulundukları çevreyi korunması gerekli bir diğer olarak görmediğini belirterek, geleneksel konutlarda yaşamanın toplumsal statü açısından düşük bir düzey olarak değerlendirildiğine, günümüzde genç neslin kırsalda yaşamak istemediğine, sunduğu ekonomik olanaklara bakmaksızın kent çeperine taşınmayı tercih ettiklerine vurgu yapar. Eres (2016) kırsal yerleşmelerde köy meydanı, köy kahvesi gibi ortak kullanım alanların güncel varlığını koruduğunu ve halen köylerin sosyal yaşamında önemli yer tuttuğunu belirtir ancak kooperatifçilik sistemi gibi ortak üretim mekanizmalarının kapanması, imece usulü işlerin azalması, taşımalı eğitim sistemine geçilmesi ile okulların kapatılması gibi çokça etkenin kamusal mekânın kullanımında değişime sebep olduğunu da ekler

Koruma Kültürü: Ulusal düzeyde bir değerlendirme yapıldığında, pek çok araştırmacı Türkiye'de halkın koruma mevzuatı konusunda bilgi sahibi olmadığı ve koruma konusunda bilinçsiz olduğu konularında hemfikirdir. Genç (2019), kırsal alanlarda koruma kavramının olduğu gibi bırakmak (dondurmak) şeklinde algılandığını ve değişimlerin yoksa sayılmakta olduğunu belirtir. Ayrıca, kırsal alanlarda korumanın seçkin (zengin) bir tavır olarak algılandığını ifade etmektedir. Bu durumun yanında; bazı yapılarda iyi niyetli onarım/yenileme amacıyla bilinçsiz müdahaleler (yapıların girişlerinin değiştirilmesi, doğramaların yenilenmesi, iç mekân duvar yüzeylerinin kaplanması vb.) yapılarak bu yapıların özgün plan şeması ve cephe karakterinin bozulduğu örneklerde ulusal düzeyde azımsanmayacak kadar mevcuttur.

Şekil 42. Özgün karaktere aykırı cephe kaplaması; Kütahya Moymul Cami; 2019.

Halkın koruma konusunda bilinçsizliği üzerine farklı bir değerlendirme yapan Eres (2013) ise halkın neden bilinçsiz olduğu ya da nasıl daha bilinçli duruma getirilebileceği üzerine yorumların çok az olduğuna dikkat çeker.

- Ekonomik sorunlar: Uzun yıllar boyunca doğa ve insanın iç içe olmasıyla meydana gelen ve insan doğa etkileşiminin en seçkin ürünleri olarak betimlenen kırsal mimari ürünleri, doğayla insan arasındaki bağın devamlılığı sayesinde var olmaktadır (Sözen, 2012; Yıldız, 2019).

XXI. yüzyılda yaşanan teknolojik ilerlemeler, özelliklede iletişim alanındaki hızlı gelişmeler dünyayı derinden etkileyerek zorunlu bir değişime maruz bırakmıştır ve yaşanan bu değişim, ekonomik faaliyetlerin kentsel üretim alanlarına kaymasına sebep olmuştur. Dolayısıyla da kırsal yerleşmelerden kentlere göçü hızlandırmıştır. Bunun yanında, Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri'nden almış olduğu Marshall yardımlarını (1949-1951) tarımsal araç-gereç ithalatında kullanması, ekili arazi miktarı ve üretiminde artışı

sağlamış olsa da diğer taraftan iş gücü gereksinimi azaltarak, kırsal alanda işsizlik sorununun ortaya çıkmasına olumsuz yönde katkı sağlamıştır (Gürbüz ve Karabulut, 2008). Yenigül (2017)'de kırsal alanlarda yaşanan değişim sürecindeki tarımda modernleşme çabalarının kırsal alanda çözülmeyi hızlandırdığını, azalan nüfus ve değişen demografik yapıyla birlikte kalkınmaya ilişkin sorunların döngüsel olarak devam ettiğini ifade etmektedir.

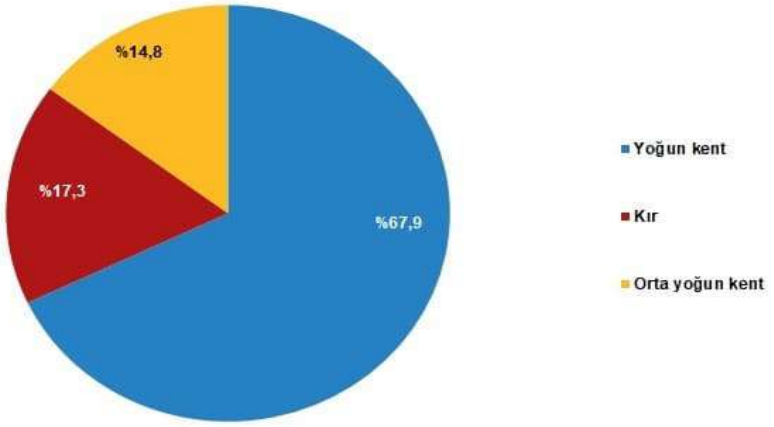

Şekil 43. Kent-kır sınıflamasına göre nüfusun dağılımı, 2022 (URL-13, 2024).

TÜİK tarafından hazırlanan 31 Aralık 2022 tarihli çalışma incelendiğinde; Türkiye'nin toplam yüzölçümünün yalnızca %1,6'sını oluşturan ve yoğun kent olarak sınıflandırılan yerleşim yerlerinde 57 milyon 934 bin 583 kişi yaşadığı, diğer bir ifadeyle Türkiye nüfusunun %67,9'unun söz konusu yerleşim yerlerinde ikamet ettiği anlaşılmaktadır. Kır olarak sınıflandırılan ve Türkiye yüzölçümünün %93,5'ini oluşturan yerleşim yerlerinde ise toplam nüfusun %17,3'ünün ikamet ettiği, orta yoğun kent olarak sınıflandırılan ve ülke yüzölçümünün %4,9'unu oluşturan yerleşim yerlerinde ise nüfusun %14,8'inin ikamet ettiği görülmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin toplam nüfusunun %9,9'unu oluşturan 65 yaş ve üzeri nüfusun %30,1'inin kır olarak sınıflandırılan yerleşim yerlerinde ikamet ettiği bilgisi yer almaktadır.

Konum ve erişilebilirlik: Konu ile ilgili yapılan ulusal düzeydeki pek çok araştırmanın ortak noktada buluştuğu söylem; kırsal yerleşimlerin zorlu topoğrafya ve iklim koşullarına sahip alanlarda, dağınık biçimde konumlanmış olmalarının bu yerleşimlere hizmet götürülmesini zorlaştırmakta olduğu; 2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı 'On Üç ilde Büyükşehir Belediyesi ve yirmi yedi ilçe kurulması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair Kanun'da bu durumu olumsuz etkilediğidir

(Yıldız, 2019; Dinç, 2019). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi III (2021-2023) belgesinde belirtildiği üzere kırsal yerleşimlerin gelişmişlik düzeyi gerek iller arasında gerekse il içinde önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Bu noktada kentsel merkezlere ve pazara uzaklık önem kazanmaktadır.

Ekonomik sorunlar başlığında da değinildiği gibi yeterli gelişmelerin sağlanamadığı geleneksel yerleşimlerde genç nüfusun kente göç etmesi, mevcut yapıların terk edilmesine ve dolayısıyla bakımsızlığa bağlı olarak yıpranmasına yol açmaktadır. Bu sorunların yanında kırsal alana yönelik altyapı yetersizliği ve altyapının ulaştırılmasında yaşanan zorluklar (dağınık yerleşme düzeni, zorlu iklim ve topografya vb. nedenlerle), ulaşım, park etme, taşıt yollarının boyutsal yetersizliği vb. problemler de gündeme gelmektedir.

* Yönetsel ve yasal sorunlar

Yönetsel sorunlar: Anadolu Coğrafyasına hâkim olan büyük devletler (Pers, Roma, Osmanlı gibi) asker-çiftçi yöntemi temelinde kırsal alanların yönetimini önemsemişlerdir (Aktüre, 2018). Osmanlı toplumunun büyük bir kısmı da kırsal alanlarda yaşamıştır ve devletin kırsal alan politikaları toprak-insan ilişkisi üzerinden belirleyici olmuştur. XIV. yüzyılda yaşanan sanayi devrimi ve Tanzimat fermanı sonrası dönemde pek çok alanda olduğu gibi kırsal alanları ilgilendiren konularda da yeni düzenlemeler yapılmıştır (Aysu, 2018). Erken Cumhuriyet döneminde de kırsal alan politikaları gündemdeki yerini korumuştur. 1924 yılında Köy Kanunu çıkarılması kırsal alanların ve kırsal kalkınmaya verilen önemin somut adımlarıdır (Keleş ve Mengi, 2022). Devam eden süreçte de devlet politikalarında yer alan kırsal alan; uzun yıllar yalnızca kırdan kente göç merkezli olarak ele alınmıştır.

Kırsal planlama konusu dünyada özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren farklı şekillerde ele alınmıştır ancak Türkiye'de kırsal planlama kavramı başlıca bir planlama türü olmayıp, kalkınma planları kapsamında ele alınmaktadır. Bu noktada özellikle; kırsal alan tanımının güncellemesini, kırsalda barınma sorunlarının çözülmesini ve en önemlisi de ilk kez Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisinin yürürlüğe girmesini içeren Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) ve kırsalda tarım konusunda verimlilik ile kırsal kalkınmada sürdürülebilirlik başlıklarını içeren On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) önemlidir.

Kalkınma planlarında yer alan politikalar içinde, mimarlık ve mimari koruma alanını öncelikli olarak ilgilendiren bölümler kırsalda yeni yapılaşma ile kültür ve tabiat

varlıklarının korunmasıdır. Kırsal alanlarda yapılacak envanter çalışmalarının güncellenmesi ihtiyacı ayrıca belirtilmiştir (Bilgin, 2023).

Türkiye'de kırsal alanların yönetimini etkileyen önemli yasal düzenlemelerden biri de 2012 yılında çıkarılan ve 2014 yılı yerel seçimlerinden sonra yürürlüğe giren 6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'dur (14.03.2013 tarihli ve 6447 sayılı Kanunun 1 inci maddesiyle, bu Kanunun başlığında yer alan On Üç ibaresi On Dört olarak, Yirmi Altı ibaresi Yirmi Yedi olarak değiştirilmiştir). Bu kanun ile on dört ilde büyükşehir belediyelerinin sınırları il mülki sınırı olmuş, köylerin ve belde belediyelerinin tüzel kişiliği kaldırılarak idari olarak mahalle statüsüne dönüşmüştür (6360 sayılı Kanun, 2012). Bu yasa büyükşehir belediyelerine kırsal alanların, bir başka deyişle köylere hizmet götürülmesi konusunda ek yük ve sorumluluk getirdiği için yönetsel sorunlar ve zorluklara sebep olmuştur. Bu yasa aynı zamanda kırsal alan planlama konusunun yerel yönetimlerin gündeme getirilmesi açısından da önemlidir. Ancak yerel yönetimler kentsel alanlara öncelik vermektedir. Kırsal alanların öncelik sırasında arka planda kalmasının yanında yerel yönetimlerdeki teknik personel yetersizliği, özellikle koruma amaçlı imar planları (KAİP) hazırlanması ve onaylanması sürecinin uzun olması, yerel yönetimlerin yeterli ekonomik gücü sahip olmaması da kırsal alanlar üzerinde yönetsel sorunlara neden olmaktadır. Ayrıca, yerel halkın planlama çalışmalarının (koruma amaçlı imar planı vb.) hazırlanma sürecine katılımı ve etkisi yeterli düzeyde olamamaktadır. Bunun yanında, uygulama noktasında karar mekanizması ve uygulama süreçlerinde yetki kargaşası mevcuttur. Ek olarak, Koruma Bölge Kurullarının iş yükü oldukça fazladır. Sit ve tescil kararlarının alınmasına ve bu bağlamda çeşitli uygulamaların olmasına karşın koruma mekanizması uygulamada yetersiz kalmaktadır .

Özetlemek gerekirse; son yıllarda kırsal planlama çalışmalarının daha çok gündeme gelmediği ancak bu kapsamda hazırlanan politika ve stratejilerin uygulamada beklenen düzeyde karşılık bulamadığı söylenebilir. Bu noktada, kırsal alanlara eğitim, sağlık ve altyapı hizmetlerinin yeterli düzeyde getirilmesinin de önemi bir vurgulanmalıdır.

- Yasal sorunlar: Türkiye'de bilimsel koruma süreci, bir yapının ilgi Kanunlar doğrultusunda yetkili kurum/kuruluşlar tarafından kültür varlığı (2863 sayılı Kanun öncesi eski eser olarak ifade edilmekteydi) olarak "tescil" edilmesi ile başlamaktadır ve tescilli yapılar için geçerli olmaktadır. Bu bağlamda Eres (2016) tescilli olmayan basit bir köy

evinin yıkılmasının ya da keyfi şekilde onarılmasının yasal bir sorun oluşturmayacağına dikkat çeker.

Türkiye'de mevcut koruma mevzuatında tescilli yapılar 1. ve 2. grup altında toplanır. Kentte ya da kırsal da herhangi bir tescilli yapı kapsamlı onarım için benzer süreçlere maruz kalmaktadır. Eres (2016) bu durumu, kırsalda ekonomik gücü olmayan insanların konutlarının tescilini kendi deyimleri ile "…evine çivi çakamaz…" anlamına gelmek şeklinde yorumladığını ifade eder. Eres (2016) bu durum hakkında ilaveten konutlarının "tescil" işleminden çekinen insanların hızlıca konutlarını yıkması konusuna da değinerek, kırsaldaki tescillerin koruma bağlamındaki etkisini sorgular.

Türkiye'de özelliklede de kırsal alanlarda tescillenerek koruma altına alınan ve mülk sahibi/sahiplerinin maddi yetersizleri nedeniyle onarılamayan pek çok kırsal yapı mevcuttur. Bu yapıların esaslı onarımı için tıpkı kentlerde olduğu gibi rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması gerekmektedir. Bu noktada koruma gruplarının belki de kent-kır anlamında da bir ayrım içerisinde gerçekleştirilmesi önemli olacaktır. Bunlara ek olarak, bazı örneklerde arkeolojik sit ilanı ile alana getirilen yasal kısıtlamaların yerel halkı zorunlu terk durumuna getirdiği gözlemlenmektedir (Altınöz ve Güliz, 2007).

2. YAPILAN ÇALIŞMALAR

2.1. Günümüze Ulaşan Kırsal Kiliselerin Tespiti ve Alan Çalışması

Koruma yaklaşımının ilk aşamasını kırsal alandaki mirasın tespiti, değerlendirilmesi ve analizi oluşturmaktadır. Kiliseler özelinde yapılan bu çalışmada öncelikli olarak yapıların tespiti ve yapılara ait bilgilerin elde edilmesi için Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Fener Rum Patrikhanesi başta olmak üzere ilgili kamu ve özel kurum/kuruluşlardan bilgi ve belgeler temin edilmiştir. Yapılan bu ön çalışmada, kurum/kuruluşlardan elde edilen bilgilerin dağınık, eksik ve zor bulunabilir olması, dijital sistemin olmaması ya da yetersiz olması, arşivlerin düzensiz olması bilgi ve zaman kayıplarına neden olmuştur. Bu bağlamda çalışmanın hedeflerinden olan koruma kararlarının yönetimsel aşamasında, kurum/kuruluşlardaki envanterin güncellenmesi ve düzenlenmesi konularına da değinilmiştir.

Çalışmanın yapılmasının önemli gerekliliklerinden biri de alanda bulunan kiliselerin herhangi bir ölçekli ve detaylı rölöve çalışmasının bulunmamasıdır. Bazı kaynaklarda kiliselerin bir kısmına ait şematik anlatımlar olsa da mevcut kiliselerin envantere detaylı anlatımlarla, uygun teknikte hazırlanmış çizimlerle kazandırılması ile birlikte literatürdeki verilerin de güncellenmesi, bir araya toplanması ve alanda tespit edilen kiliselerin devam eden bozulma süreçlerine karşı nasıl bir yöntem izlenmesi gerektiğinin cevabını bulmak için bu çalışmanın yapılması gerekli görülmüştür.

Yapılan saha çalışmasının, yani koruma adımının ilk aşamasını oluşturan yapıların alandaki mevcut durumlarının tespiti oldukça önemlidir. Sahadaki tespitlerin, sonraki aşamalarda kiliselerin toplumsal belleğe nasıl kazandırılabileceği, nasıl korunabileceği vb. koruma sorularına cevap olacak kararların alınmasına altlık oluşturması hedeflenmiştir.

Çalışma alanı olarak seçilen Karadeniz'in tipik dağlık, bol yeşilli ve engebeli topografyasına sahip olan Maçka Bölgesi, Altındere, Hamsiköy, Mulaka, Galyan ve Esiroğlu olmak üzere beş vadinin birleşiminden oluşmaktadır. Aynı zamanda bu vadilerin birleşimi Değirmendere havzası olarak da adlandırılmaktadır. Değirmendere havzası ve kollarının coğrafi olarak tipik özelliği deniz kıyısından uzakta bulunması ve birkaç vadi sistemini içinde barındırmasıdır (Bryer ve Lowry, 1982). Korunaklı bir alan sunması, tarihi ticaret akslarında olması ve denize açılan bir kanal özelliği taşıması, bölgeyi her zaman tercih edilir

kılmıştır. İpek Yolu'nun bölge içindeki önemi yerleşim kararlarını da etkilemiştir. Bölgede, bu yolun varlığı ile canlanan ya da bu yolun güzergâh değiştirmesi ile önemini kaybeden köyler bulunmaktadır. Yerleşim kararlarında büyük önem taşıyan bu yol, kiliselerin birçoğunun inşa kararlarında da etkili olmuştur. Bu ticaret aksları ve Hristiyan dini yapılarının yerleşimi Şekil 40'da gösterilmiştir.

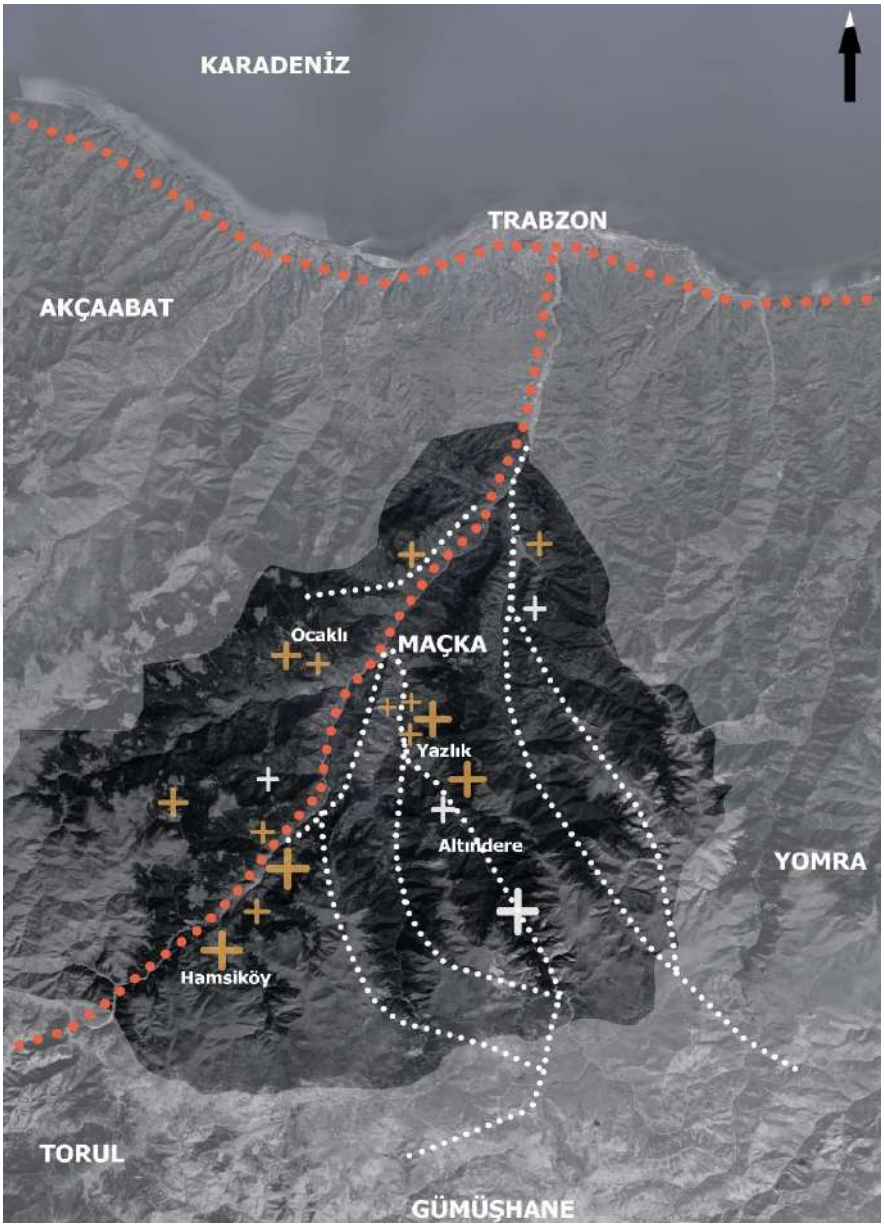

Şekil 44 Maçka Bölgesi İpek Yolu güzergâhları ile kilise-manastırların konumu.

Maçka Bölgesi, Trabzon'daki diğer kırsal alanlardan farklı olarak Hristiyan dini açısından önemli bir merkezdir ve bunun sonucunu dini yapı yoğunluğundan görmekteyiz. Bölgede 3 adet manastır, 15 adet kilise ve 8 adet şapel bulunmaktadır.

Yapılan alan çalışmasında vadiler, mahalleler ve kiliseler ayrı ayrı ele alınmıştır. Bölgede bulunan 5 vadinin topografik, sosyo-kültürel, demografik özellikleri incelenmiştir. Vadi analizlerinden sonra kiliselerin bulunduğu mahalleler incelenmiş ve bu mahallelerin fiziksel özellikleri, kent bağlantıları, yapı kurgusu, tarihi dokusu ve kiliselerin çevresiyle olan ilişkisi analiz edilmiştir. Mahallelerden sonra kiliselere geçilmiş ve bu yapıların fiziksel özellikleri, bozulma analizleri ve tipolojileri incelenmiştir.

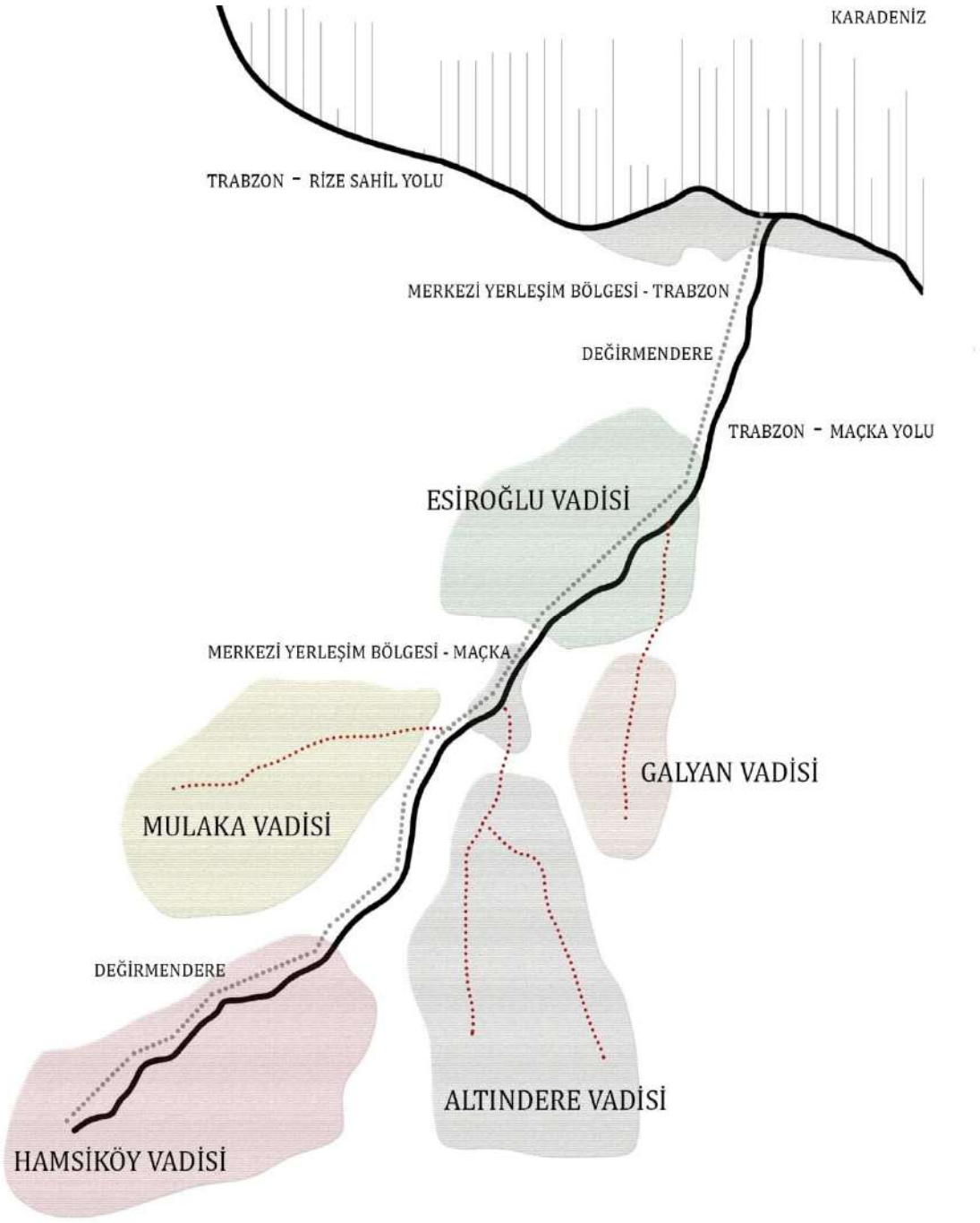

Şekil 45 Maçka Bölgesi vadilerinin konumları.

2.2. Altındere (Meryemana) Vadisi Özellikleri ve XIX. Yüzyıl Kiliseleri

Vadi, Trabzon merkeze 48 km, Maçka merkeze ise 18 km uzaklıktadır. Güneyinde Gümüşhane il sınırı, kuzeyinde Galyan Vadisi ve Çayırlar Mahallesi, doğusunda Hamsiköy Vadisi ve batısında Coşandere Mahallesi bulunmaktadır. Akarsu (Larhan), Altındere (İskalida), Ardıçlıyayla (İskobya), Bakımlı (Ağursa), Coşandere (Kosbidiye/Kosbidiyos), Kırantaş (Kudula) ve Yazlık (Livera) olmak üzere toplam 7 mahallesi vardır.

Maçka bölgesi içinde vadinin önemini gösteren başlıca özelliklerden biri Gümüşhane'den şehre giren tarihi İpek Yolu hattının giriş kapısı olması, bir diğer özelliği ise Hristiyanlık için kutsal merkezlerden biri olan Sümela Manastırı'nın varlığıdır. Sınırları içerisinde ayrıca Altındere milli parkı, bölgenin metropolitlik merkezi ve farklı mahallelerde olmak üzere toplam 5 adet kilise bulunmaktadır. Bu özellikleri ile hem diğer vadilerden hem de kentin diğer kırsal bölgelerinden ayrışmaktadır. Bölgedeki en yoğun Hristiyan dini yapı stoku bu vadide bulunmaktadır.

Altındere vadisi, içerisinden İpek Yolunun geçmesi özelliği ile her zaman yoğun ve canlı bir vadi olmuştur. Aynı zamanda, Gümüşhane'nin Krom vadisi ile İstavri ve İmera yerleşimlerinden geçen tarihi ticaret yollarının kesişim noktası niteliğindedir.

Ticaret yolları ile değerli madenlerin sevkiyat için Krom'dan geçerek Maçka'ya gelmesi, yazın kullanılan ticaret akslarının genişletilmesi, bakımlarına özen gösterilmesi, güvenliği sağlamak için stratejik noktalara kaleler inşa edilmesi bu yollardaki yoğun kullanımı ve önemi göstermektedir (Köse, 2012).

Farklı güzergâhlara sahip olan, yazlık ve kışlık rotalar olarak değişkenlik gösteren, farklı vadileri birbirine bağlayan 5 güzergahtan birincisi olan Durmuş'un ve Bryer'in tespitlerine göre Anzarya Hanları-Kulat-Turnagöl-Hoca Mezarı-Kara Kaban-Altındere-Coşandere-Maçka-Trabzon hattı bu vadiden geçmektedir. Bu hat yaz ve kış mevsiminde kullanılmaktadır ancak 1871 yılından sonra açılan dördüncü güzergâh sonucunda vadi içinden geçen yol sadece yazın kullanılır hale gelmiştir (Durmuş, 2011).

İpek Yolunun varlığı ile aktif ve yoğun kullanıma açık olan bölge halen bu özelliğini korumakta ve turizm potansiyelinin oluşturduğu değer altında bu yoğunluğu sürdürmektedir. Sümela Manastırı'nın varlığı ile turizm potansiyeli artan bölgede tarih, inanç ve kültür turizmin yanında doğa turizmi de ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında batı Palearktiğin en önemli kuş göç yollarından birisi üzerinde olan vadi, özellikle yırtıcı kuş türlerinin kuzey-güney göçü esnasında yoğun olarak kullandıkları bir güzergâhta yer almaktadır. Bu nedenle

Doğa Derneği ve Bird Life International tarafından Türkiye'nin 100 önemli kuş alanlarından birisi olarak ilan edilmiştir (Düzgüneş ve Demirel, 2013). Bölge yayla festivalleri, kamp alanları, yeme-içme mekânları ve konaklama tesisleri ile ziyaretçilere farklı alternatifler sunmaktadır.

Vadi, Ortodoks dünyası için önemli dini yapılara sahiptir. Manastır, kiliseler ve şapeller bu bölgede yoğunluktadır. Çalışmaya konu olan 5 adet kilisenin bir tanesi cami olarak kullanılmakta olup iki tanesi bir dönem cami olarak kullanılmış ancak günümüzde kullanılmamaktadır, diğer iki tanesi ise harap haldedir. Vadide dini yapılar haricinde taş köprüler, gözetleme kulesi ve çeşmeler de bulunmaktadır. Ayrıca sit alanı olarak ilan edilmiş olması diğer vadilerden ayrışan bir diğer özelliğidir.

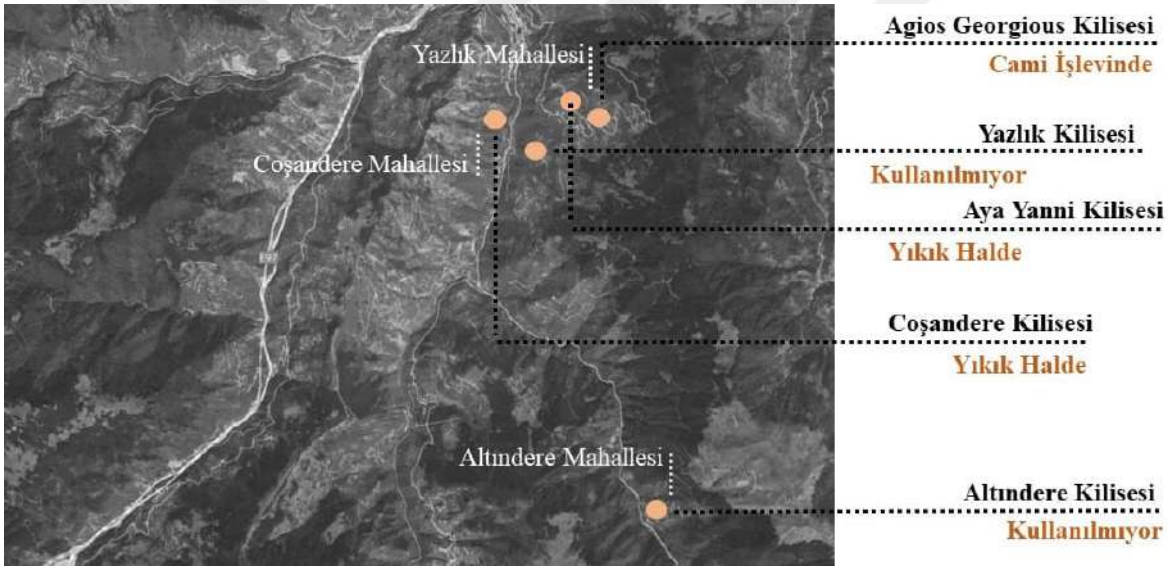

Şekil 46. Altındere vadisinde bulunan kiliselerin konumu.

Altındere vadisinde Akarsu (Larhan), Altındere (İskalida), Ardıçlıyayla (İskobya), Bakımlı (Ağursa), Coşandere (Kosbidiye/Kosbidiyos), Kırantaş (Kudula) ve Yazlık (Livera) olmak üzere 7 mahalle vardır. Günümüzde bu mahallelerden Altındere, Yazlık ve Coşandere mahallelerinde kilise bulunmaktadır (Şekil 43.).

Maçka'da bulunan Hristiyan dini yapıları ile ilgili günümüze kadar ulaşan birçok bilginin sebebi Sümela Manastırı'nın varlığıdır. Sümela Manastırının varlığı birçok gezginin, tarihçinin ve din adamlarının bu bölgeye gelmesine ve çeşitli araştırmalar yapmasına neden olmuştur. Anthony Bryer, Heath Lowry, David Winfield ve Selina Ballance'ın yaptığı çalışmalar ve kiliseler hakkında verdikleri bilgiler önemli bir veri olmuştur.

Mübadeleden sonra boşaltılan Altındere vadisi köylerine ağırlıklı olarak Çaykara, Of, Sürmene, Araklı, Arsin ve Yomra köylerinden gelenler yerleştirilmiştir. Vadilere sonradan yerleştirilen kişilerin farklı bölgelerden olması vadiler arasında kültür, töre, şive gibi başlıklarda farklılıklar oluşmasına neden olmuştur. Hamsiköy vadisine ise Torul'un köylerinden, Çaykara, Tonya, Şalpazarı, Üçgedik, Yerlice köylerinden gelenler yerleştiğinden buradaki şive daha farklıdır. Bu yörenin kültürü, töresi, anlayışı, hayvanlarına bağlılığı, tarım anlayışı da Altındere vadisinden daha farklıdır (Durmuş,2011).

2.2.1. Altındere Mahallesi Kilisesi Özellikleri

* Konum ve Erişilebilirlik

Bulunduğu vadi ile aynı adı taşıyan Altındere Mahallesi, Gümüşhane üzerinden gelip Trabzon sahil hattına uzanan İpek yolu ticaret aksının üzerinde yer alması, Sümela Manastırı'nın da bulunduğu Altındere milli parkının bu mahalle sınırları içinde olması nedeni ile büyük öneme sahiptir.

Altındere Mahallesi Maçka ilçesinin güneydoğusunda yer alan Meryemana deresi ve Maçka-Sümela Manastırı ana yol hattı üzerinde bulunan mahallenin, güneyinde Hamsiköy Vadisi ve Akarsu Mahallesi, kuzeyinde Yazlık Mahallesi, doğusunda Sümela Manastırı ve Gümüşhane il sınırı, batısında ise Coşandere Mahallesi bulunmaktadır.

Eski adı olan İskalida kelimesinin Arapça kökenli olduğunu düşünen Durmuş (2011), bu kelimenin, "ağır bir şeyi yükleme, yükletme" anlamına sahip olması ve bölgede İpek yolu üzerinde konumlanmış çeşitli konaklama yerlerinin bulunmasından dolayı mahallenin adının "yükleme yeri" olabileceği varsayımında bulunmuştur (Durmuş, 2011). Öztürk (2011)'e göre ise isim Rum kaynaklarında Skalita olarak geçmekte ve Yunanca Skali olan 'merdiven, basamak' kelimeleri ile ilişkilidir (Öztürk, 2011).

Altındere, 1530 yılı Muhasebe ve İcmal Defterinde ayrı bir köy iken 1700 yılı sonlarında İpek Yolunun Larhan Vadisine dönmesi sonucu, sosyal canlılığını yitirerek Coşandere köyünün bir mahallesi durumuna getirilmiştir. Mübadele sonrası yeniden köy durumuna gelen Altındere mahallesi, 2014 yılında ise Trabzon'un büyükşehir olması sonucu tekrar mahalle olmuştur (Durmuş. 2011).

Altındere Mahallesi Maçka ilçe merkezine 13,5 km uzaklıkta, Trabzon il merkezine ise 43 km uzaklıktadır. Mahalleye, Maçka'dan Sümela Manastırı'na giden ana yoldan

ayrılan 5 m genişliğindeki toprak yol ile ulaşım sağlanmaktadır. Engebeli arazisi yolun şeklini etkilemektedir. Eğime uygun olarak yerleştirilen yol hattı virajlıdır ve mahallenin iç kesimlerine doğru yolun eğimi artmaktadır.

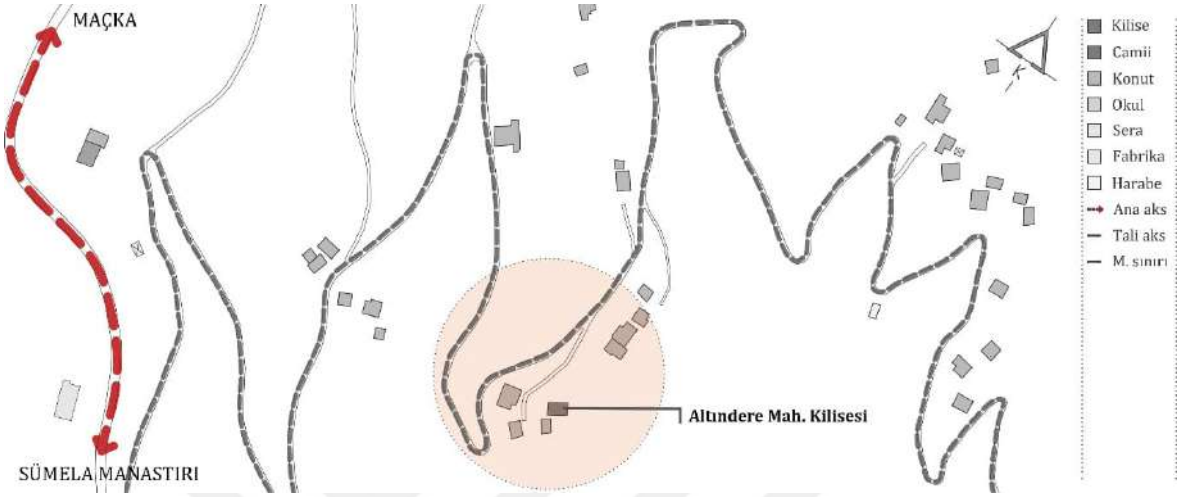

Şekil 47. Altındere Mahallesi kilisesi ve çevresi yol-yapı-işlev analizi.

Mahallede bulunan kilise, konut işlevli yapı grubunun arasında kalmaktadır ve kiliseye ulaşım patika yoldan, yaya olarak sağlanmaktadır. Ana yolun 350 m doğusunda bulunan kilise, eğimli arazi yapısı ve yeşil dokudan dolayı çevreden zor algılanmaktadır.

Mahalle içinde yer alan Altındere milli parkı yoğun turist ilgisine sahiptir. Park içinde yer alan ve son restorasyonu 2022 yılında tamamlanan Sümela Manastırı ile Aya Varvara kilisesi bölgede en çok ziyaret alan yapılardır.

Mahallenin eğimli topografyası yapılaşmayı dağınıklaştırmıştır. Şekil 43'te görüldüğü gibi mahallenin en yoğun yerleşim alanı bu bölgedir. Mahallede toplam 107 konut, 1 cami, 1 kilise (eski cami), 1 okul binası (şu an kullanılmıyor) ve 1 fabrika bulunmaktadır.

Altındere mahallesinde günümüzde 1 adet kilise bulunmaktadır. Bir dönem cami olarak kullanılan yapı şu an kullanılmamaktadır. Maçka'nın içinden Sümela Manastırı'na giden ana yolun 350 m doğusunda, virajlı yol hattının üzerinde konut kümesinin arasında bulunmaktadır. Bölgenin eğimli yapısından dolayı kilisenin görünürlüğü yapıya yaklaştıkça azalmaktadır.

İpek Yolu'nun geçtiği güzergahta olmasına rağmen mahallede yoğun bir yapılaşma görülmemektedir. Bunun sebebi mahallenin sit alanı olarak ilan edilmesidir. Altındere milli parkı ile yakın ilişkide olan mahalle 1. derece doğal sit alanı olarak ilan edilmiştir. Bölgede yaşayanların, yapılaşma konusunda çeşitli şikâyetler gündemdedir.

* Mimari Özellikler

Plan Özellikleri: Altındere mahallesinde bulunan eski adı bilinmeyen kilise, 3 nefli ve 8,10 m x 12,50 m boyutlarında olup bazilikal planlıdır. Batıda bulunan ahşap giriş kapısının iki yanında, toplam dört adet kesilmiş ahşap gergiler daha önce burada narteks alanının olduğu bilgisini vermektedir. Ana girişe ek olarak kuzey duvarında bir yan giriş daha bulunmaktadır. Bu giriş kapısının alınlığında 1876 yılında yapıldığı yazılıdır. Zemininde büyük tahribat gözlemlenen yapı bir dönem cami olarak kullanılmıştır ancak günümüzde kullanılmamaktadır.

Ana iç hacim ortalama olarak 6,07 m x 10,96 m boyutlarında olup ikişer adet dairesel kesitli sütun ile üç nefe ayrılmıştır. Batı duvarında gözlemlenen aynı hat üzerindeki belirli aralıklarla çıkarılan taş bloklar bu yüzeyde daha önce galeri olabileceği bilgisini vermektedir. Cami işlevi ile kullanıldığı dönemde yapıya ahşap minber eklenmiştir ve günümüzde halen yapının içinde bulunmaktadır.

Yapıda 2 adet dairesel, 6 adet dikdörtgen kesitli olmak üzere toplam 8 adet pencere bulunmaktadır. Yapının genel durumuna bakacak olursak tahribat çok fazla olmasına karşın orijinal halini koruyan birçok detay bulunmaktadır.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Kilise, kaba yonu taş kullanılarak yığma yapım tekniğiyle inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı 95 cm'dir ancak apsislerin yıkıldığı bahsi geçen doğu duvarının kalınlığı 78 cm'dir.

Yapı, 95 cm kalınlığındaki duvarlar ile 40 cm çapındaki sütunların birbirlerine kemerlerle bağlanmasıyla taşınmaktadır. Ayrıca bu kemerler birbirlerine hem doğu-batı ekseninde hem de kuzey-güney ekseninde ahşap gergiler ile bağlıydı ancak şu anda kesilmiş haldedirler. Yapının zemini tahribata uğradığından taşıyıcı sistemin ayakları toprak altında kalmıştır. Camiye dönüştürülürken zemin ahşapla kaplanmış ancak tahribat sonucu onlarda sökülmüş ve küçük bir bölgede kalmıştır.

Cepheler: Yapıya ait tipik duvar örgüsü kabayonu taştır. Yapıya dışarıdan eklenen herhangi bir ek bulunmamaktadır. Dikdörtgen planlı, beşik çatılı, tek kat yüksekliğinde olan cephe, çeşitli süslemelerle detaylandırılmış olup iç mekân tavanlarında freskler bulunmaktadır.

Batı cephesinde bulunan taş söveli ahşap kapının üst sövesinde kılıç ve çiçek kabartması bulunmaktadır. Kapının üstündeki taş kitabe yerinden çıkarılmıştır. Bu cephede orta aksta çatı silmesinin altında bulunan yuvarlak kesitli, etrafı yıldız kabartmalı kare söveli

küçük bir pencere bulunmaktadır. Sümerkan ve Okman'ın (1999) yaptığı çalışmadan anlaşıldığı üzere orijinal kapı büyük kase içinde üzüm asmaları ile süslenmiş, ahşap işçilikli bir kapıdır ancak günümüzde yerinde basit bir ahşap kapı bulunmaktadır.

Tablo 5. Altındere Mahallesi kilisesine ait çizimler.

<table>
<tr><td colspan="2">Altındere Mahallesi Kilisesi</td><td></td></tr>
<tr><td>Yapım yılı</td><td>: XIX. yüzyıl (1876)</td><td rowspan="8"> </td></tr>
<tr><td>Günümüz işlev</td><td>: Kullanılmıyor</td></tr>
<tr><td>Koruma durumu</td><td>: Orta</td></tr>
<tr><td>Plan tipi</td><td>: Bazilikal</td></tr>
<tr><td>Taşıyıcı sistem</td><td>: Yığma / D. taş</td></tr>
<tr><td>Boyut (taban oturumu)</td><td>: 8,10 m*12,50 m</td></tr>
<tr><td>Yükseklik (iç mekan)</td><td>: 7,15 m</td></tr>
<tr><td>Çatı örtüsü</td><td>: Beşik çatı</td></tr>
<tr><td>Süsleme</td><td>: Var (taş ve fresko)</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Plan (Zemin kat)</td><td>Kesit (B-B kesiti) ve Görünüş (Kuzey cephe)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> 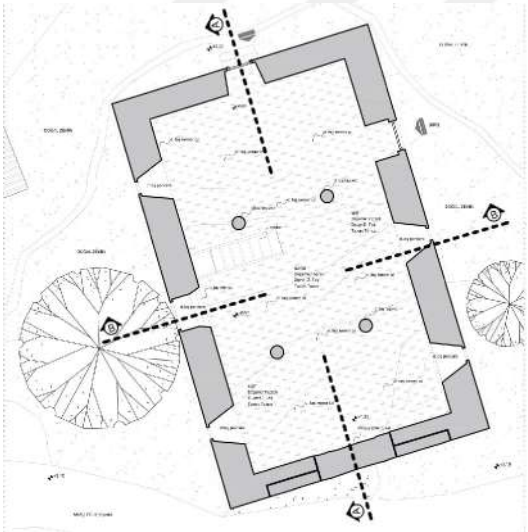 </td><td> 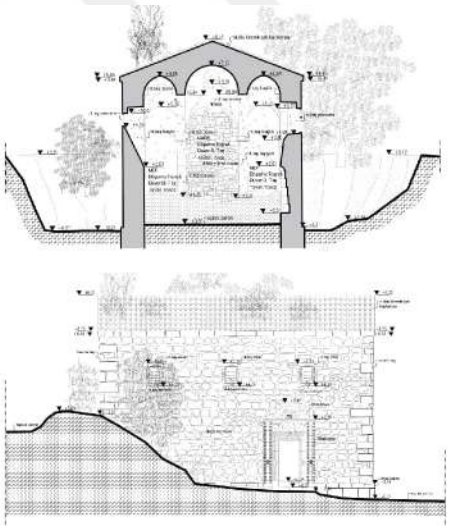 </td></tr>
</table>

Taş işçiliğin yoğun olduğu, iki yanında plastırlar ve üst sövesinde kabartmalar bulunan kuzey cephedeki giriş kapısı ise yapının önemli bir mimari elemanıdır. Cephede bulunan 3 pencere kabartmalı sövelerden oluşmaktadır ve bu pencerelerde demir parmaklıklar bulunmaktadır.

Doğu cephede yıkılan apsislerin düzgün yarısını korurken yıkımdan dolayı oluşan boşluklar moloz taşlarla doldurulmuştur. Orta kemerde doldurulan alanda bazı taşlar

yerinden çıkmış ve boşluklar oluşmuştur. Bu cephede de küçük dairesel ve kare söveli bir pencere bulunmaktadır. Pek bakım görmeyen yapının bu cephesinin önüne toprak ve taş yığılmıştır. Yapının çevresinde ve çatısında yabani otlar büyümüştür hatta çatıda bir çam ağacı bile yetişmiştir. Güney cephesi, kuzey cephesi ile simetrisini korurken pencere sövelerinde birbirlerinden farklılaşmaktadırlar. Bu cephedeki pencereler kabartması olmayan düz söveli pencerelerdir. Ortada bulunan pencerenin söveleri yerinden çıkarılarak daha büyük formda ve tek demir parmaklıktan oluşan bir pencereye dönüştürülmüştür.

Şekil 48. Altındere Mahallesi kilisesine ait fotoğraflar.

Mimari Donanım ve Bezeme: Yapıda dikkati çeken en önemli detaylardan birisi fresklerinin hala görünüyor olmasıdır. Orta nef tonozunun yüzeyinde bulunan, fresko tekniği ile yapılmış dini içerikli resimler beyaz badana altında kalmış olmasına rağmen hala okunabilmektedir. Orta nef tonozunun orta bölümünde yuvarlak bir madalyon içerisinde "Pantokrator İsa", tonozun doğudaki bölümünde ise yine yuvarlak madalyon içerisinde "Platytera Meryem" tasviri görülebilmektedir. Güney nef tonozu yüzeyinde görülen yuvarlak, küçük madalyon içerisine, açık sarı zemin üzerine kahverengi boya yazılan "Agios" kelimesi okunabilmektedir (Yılmaz Okuyucu, 2018). Yapının diğer detayları ise kapı ve pencere etrafındaki taş işlemeleridir.

* Bozulma Biçimleri

Yıkılan kısımlar: Yapının batı duvarında giriş kapısının yanında bulunan ve kesilmiş olan ahşap gergiler, burada daha önce bir narteksin olduğu izlenimini vermektedir. Ayrıca yapının doğu duvarında sonradan doldurulduğu belirgin olan ve apsis kemerlerinin

görüldüğü bu alanda ise 3 apsisin bulunduğu açıktır. Yapının iç mekânındaki galerinin de yerinde olmadığı tespit edilmiştir. Yapının kuzey duvarında bulunan giriş kapısının üstünde bulunan kabartmalı taş işçiliğine sahip silmenin orta kısmı yerinden sökülmüştür.

Ek ve değişiklikler: Yapı bir dönem cami olarak kullanılmıştır ancak uzun bir süredir işlevsizdir. Bu durumu yapıyı çevredekilerin deposu haline dönüştürmüştür. İşlev değişikliği sırasında iç mekâna doğal taş bir mihrap ve ahşap minber eklenmiştir. Zemin ahşapla kaplanmıştır ancak günümüzde zeminde yapılan ağır tahribattan dolayı ahşaplar kısmen sökülmüş ve büyük bir kısmı toprak altında kalmıştır. Doğu duvarındaki apsis, duvar örülerek kapatılmış iç kısımda herhangi bir sıva yapılmamıştır. Yan apsisler de taş ile doldurulmuştur ancak iç mekânda bu yüzeyler sıva ile kapatılmıştır. Yapıya kütlesel olarak herhangi bir ek yapılmamıştır.

Ana giriş kapısı üzerinde bulunan kemerli pencere kapatılmış olup yapıda var olan birçok pencere sonradan açılmıştır. Alt kat pencereler ile üst kat pencerelerinin formları ve boyutları birbirlerinden farklıdır.

Strüktürel Hasar: Yapının cephelerinde düşey yönde derin çatlaklar bulunmaktadır. Bunlardan en belirgin olanı kuzey cephede, çatı saçağından giriş kapısının üstüne kadar uzanandır. İç mekânda da belirgin çatlaklar bulunmaktadır. Özellikle naosun üzerindeki çatı tonozunda doğu-batı ekseninde görülen çatlak, çatı strüktüründeki bozulmaların önemli bir göstergesidir.

İnsana bağlı bozulmalar: Yapının zemin döşemesi sökülüp, define aramak amacıyla gerçekleştirildiği değerlendirilen kazı çalışmaları yapılmıştır.

Bakımsızlık: Yapı oldukça atıl ve bakımsızdır. Uzun süredir kullanılmıyor olması yapının tahribatını oldukça artırmıştır. Çatı örtüsünde, ileri düzeyde bitkilenme hatta ağaç oluşumu gözlemlenmiştir. Ayrıca, tavanda ve duvar yüzeylerinde başta nem kaynaklı olmak üzere çeşitli nedenlere bağlı sıva dökülmeleri mevcuttur.

Yapının genel durumuna bakıldığında, özgün yapı karakterinin tamamı korunamamış olsa da mimari donanım ve bezeme özellikleri bağlamında hala özgün durumunu yansıtır niteliktedir. Özelikle tavan yüzeyindeki fresklerin mevcudiyeti, özgün kapı ve bezemelerin korunmuş olması bölgedeki diğer kiliseler ile karşılaştırıldığında, özgünlük anlamında daha iyi durumda olduğunu göstermektedir. Yapının iç mekânı oldukça bakımsızdır. Cephede malzeme bozulmaları mevcuttur. Özellikle çatının üst örtü malzemesinde bitkilenmeler mevcuttur. Tüm bu çıkarımlardan hareketle yapının koruma derecesinin ‘orta’ olduğu söylenebilir.

2.2.2. Coşandere Mahallesi Kilisesi (Venizana Kilisesi) Özellikleri

* Konum ve Erişilebilirlik

Kilise, Coşandere mahallesi içinde yer almaktadır. Bu mahalle Panaret'e göre Sümela Manastırına yıllık vergi, bakım ve onarım bedeli verdiği için Komnen Devletince vergiden muaf tutulmuştur (Gökbilgin, 1962; Durmuş, 2011). 1530 Yılına ait haritada 'Kospito', H. 1251/1835 tarihli Maçuka Nüfus Defterinde Kuspidi, Panaret Tarihinde ise 'Kuspidiya' olarak yazılıdır. 1860 yılından sonra bütün isimlere "-os, -es" ekleri eklendiğinden 'Kospidiyos' olarak yazılmıştır. Bu ekler, kilisenin teşviki ile kültürel ayrışmanın başladığını göstermesi bakımından önemlidir (Durmuş, 2011). Mahallenin adı ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Cuspidi (Latin) 'mızrağın değdiği nokta', Cuspit 'nokta' demektir. 'Yolların toplandığı, ya da dağılımın olduğu nokta' anlamında olabileceği gibi İskit ya da Pers halklarından birinin adı veya bir asilzadenin adı olabileceği de düşünülmektedir. Halk dilinde 'Kuspida' olarak bilinen, uzun boylu, sapı köşeli ve damarlı, mor çiçekli bir bitkinin adından dolayı 'Kuspidanın çokça yetiştiği yer' anlamında da olabileceği düşünülmektedir (Durmuş,2011). Bulunduğu yer itibariyle önemli ve büyük bir köydür.

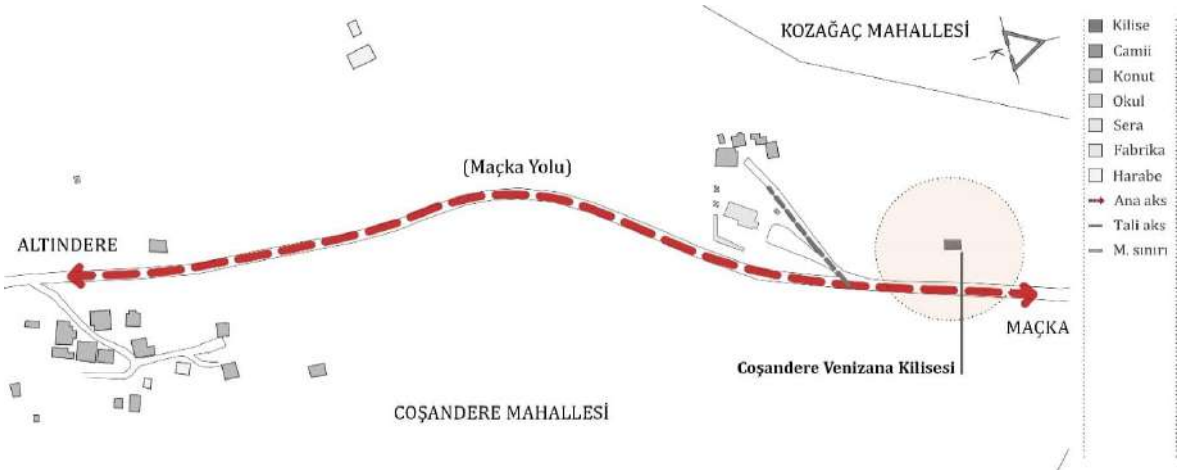

Şekil 49. Coşandere Mahallesi kilisesi ve çevresi yol-yapı-işlev analizi.

1876 Yılı Trabzon Vilayet Salnamesine göre 150 hanede 392 Rum vatandaş vardır. Larhan ve Meryemana Derelerinin birleştiği yerde bulunan bu köy, yerleşim yeri olarak tarıma da uygundur. Kervan yollarının birleştiği ve dağıldığı bir nokta olduğu için, 'kavşak noktası' denilmesi daha anlamlıdır. Maçka'dan Sümela Manastırı'na giden ana yol üzerinde

bulunan mahalle Maçka ilçe merkezine 7,4 km uzaklıkta, Trabzon il merkezine ise 35,3 km uzaklıktadır.

Mahallenin dışında bulunan kilise, ana yola yakın olmasına rağmen fındık bahçesinin içinde ıssız bir alandadır. Bu nedenle kiliseye ulaşım patika yolla sağlanmaktadır. Ana yolun 200 m doğusunda bulunan yapı, yola hâkim bir noktada konumlanmıştır.

Mahalleye ulaşım özel araçlarla sağlanmaktadır. Belediyenin sağladığı herhangi bir ulaşım hattı yoktur. Maçka bölgesinde birçok mahallenin ulaşım hattı yoktur.

Mahalle tipik Maçka bölgesi dağlık arazisine sahip olmasından dolayı, bu alanda yerleşim dağınıktır ve yapılaşma azdır. Maçka-Sümela Manastırı ana yolu üzerinde bulunan mahallenin yola yakın olan kısımlarında eğim azalmaktadır ve yapılaşma azdır. Yol çevresinde daha çok yeşil alanlar hâkim iken yapı olarak bir restoran ve fındık bahçesi içindeki Venizana kilisesi göze çarpmaktadır. Kilisenin çevresinde herhangi bir yapı bulunmamakta olup kilise fındık bahçesi içerisinde atıl vaziyettedir.

Mahallede geleneksel dokuya ait çok fazla yapı kalmamıştır. Rum Mahallesi olarak kayıtlarda yer alan Coşandere Mahallesi'nde günümüzde Rumlardan sadece bir bölümü yıkık olan kilise kalmıştır. Mahalle de ayrıca tarihi bir çeşmede bulunmaktadır. Mahallenin genel yapı karakteri betonarme yapılardan oluşmaktadır.

* Mimari Özellikleri

Plan Özellikleri: Coşandere Mahallesinde bulunan bu kilise 9 m x 11,50 m boyutlarında olup ortalama 115 cm x 72 cm boyutlarındaki dikdörtgen kesitli ayaklar ile üç nefe ayrılmıştır. Narteksi ve apsisleri bulunmayan bu yapının güney cephesi ile yan nefin çatısı yıkılmış olup içi harap haldedir. Batıda toprak kotunun altında kalan tek giriş kapısı, aynı zamanda moloz taş ile doldurularak kapatılmıştır. Zeminde yoğun kazı çalışmaları yapılan bu yapıda zemin malzemesine dair herhangi bir kalıntı kalmamıştır. Doğu-batı doğrultusunda beşik tonoz örtülü ibadet mekânı kareye yakın formdadır. Her bir nefin doğu duvarı içeriden dairesel kesitlidir ancak dışarıdan düzdür. Yapıda, 3 adet doğu duvarında, 3 adet batı duvarında olmak üzere toplam 6 adet pencere bulunmaktadır. Batı duvarında yer alan pencerelerden bir tanesi tahrip olan cephe ile beraber yıkılmıştır, sadece iki sövesi duvar yüzeyinde kalmıştır. Yapı, bu vadide bulunan diğer kiliselere göre daha küçük pencereler ile aydınlanmaktadır. Yapının naos kısmında derin bir çukur bulunmaktadır. Yapı kilise işlevinden sonra herhangi bir işlevle kullanılmamıştır ve harap halde terkedilmiştir.

Tablo 6. Coşandere Mahallesi kilisesine ait çizimler.

Coşandere Mahallesi Kilisesi	
Yapım yılı	: XIX. yüzyıl
Günümüz işlev	: Kullanılmıyor
Koruma durumu	: Kötü
Plan tipi	: Bazilikal
Taşıyıcı sistem	: Yığma / D. taş
Boyut (taban oturumu)	: 9 m*11,50 m
Yükseklik (iç mekan)	: 5,50 m
Çatı örtüsü	: Kırma çatı
Süsleme	: Var (tahrip olmuş/fresk)

Plan (Zemin kat)

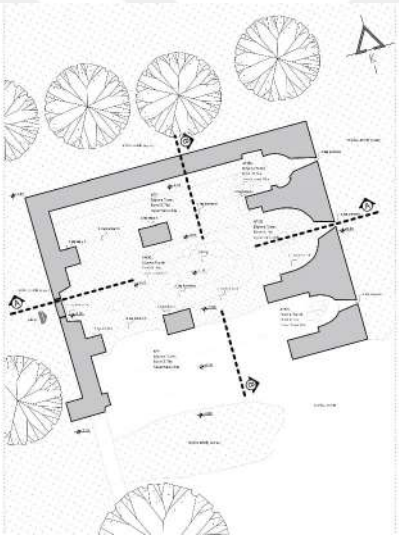

Kesit (B-B kesiti) ve Görünüş (Güney cephe)

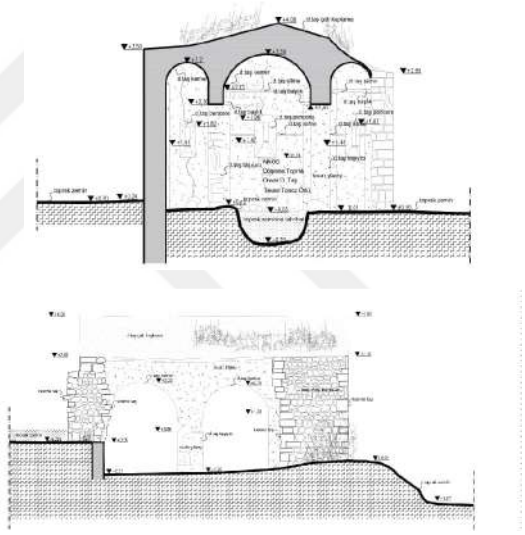

Cepheler: Kilisenin yalın cephe düzeni tarihlendirme konusunda herhangi bir fikir vermemektedir ancak vadide bulunan diğer kiliselerden oran ve taşıyıcı sistem olarak farklılaşmaktadır.

Yapının batı duvarının büyük bir kısmı toprak seviyesinin altında kalması sonucu giriş kapısı kullanılamamaktadır. Ayrıca bu kapı moloz taş ile doldurulmuştur. Bu cephede 3 pencere bulunmaktadır, bunlardan orta nefe bakan pencere dikdörtgen kesitli olup diğer iki kemerli pencereden daha büyüktür. Basit, detaysız düzgün kesme taş söveli bu pencereler yapının genel kurgusunu yansıtmaktadır. Güney cephenin yıkılan duvarı ve çatı örtüsü ile beraber batı cephesinde bulunan güney duvarına yakın pencere de yıkılmış olup iki sövesi duvar yüzeyinde kalmıştır. Yapının kuzey cephesi sağırdır. Bu cephenin büyük bir kısmı yoğun bitki örtüsü (sarmaşıklar) ile kapanmıştır. Doğu cephe, batı cephenin simetrik

kurgusunu korumaktadır. Bu cephede de küçük kemerli 3 adet pencere bulunmaktadır. Bu cephenin de büyük bir kısmı sarmaşık ile kapanmıştır. Yapının çatı örtüsü bitkilerle kaplanmış ve çatısında ağaçlar büyümüştür.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Kilise, yığma yapım tekniğiyle, kabayonu taş kullanılarak inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı ortalama olarak 77 cm olan yapı, 115 cm x 42 cm boyutlarındaki dikdörtgen kesitli ayakların doğu-batı doğrultusunda birbirlerine kemerlerle bağlanmasıyla taşınmaktadır. Yerinde, bu kemerleri birbirlerine bağlayan gergilere rastlanmamıştır.

Zemin kaplama malzemesi tamamen kaybolan kilisenin, duvarlarında da ileri seviyede malzeme kaybı gözlemlenmiştir. Güney beden duvarının yıkılması, iç mekânda sökülen taşlar ve dökülen sıvalar ile yapı genel olarak korunmasız ve bakımsız oluşunu gözler önüne sermektedir.

Mimari Donanım ve Bezeme: Yapı yalın bir üsluba sahiptir ve herhangi bir mimari donanıma rastlanmamıştır. Sümerkan ve Okman (1999) yaptıkları çalışmada orta büyük apsiste fresk kalıntılarından bahsetmişlerdir. Günümüzde de dikkati çeken en önemli detay pencere sövesinde bulunan haç kabartmalarıdır. Ayrıca, iç mekân duvar yüzeyleri sıvalı olmasına rağmen sıva altından okunabilen bazı kelimeler mevcuttur.

Yapının iç mekânında süsleme adına tespit edilen tek örnek, ana apsis duvarı yüzeyinde görülen fresklerdir. Pencerenin hemen altından başlayan sarı, kırmızı ve siyah renklerle yapılmış şerit içerisinde yine aynı renkler kullanılarak yapılan yuvarlak madalyonlar, süslemenin ana hatlarını oluşturmaktadır. Bu bölümler büyük oranda silindiği için, madalyonların iç dolgusunun ne olduğu tespit edilememiştir. Pencerenin güneyi ve ana apsisin örtüsü, tamamen is kaplı olduğundan bu bölümdeki süslemeler görülememektedir (Yılmaz Okuyucu, 2018).

* Bozulma Biçimleri

Yıkılan kısımlar: Yapının güney beden duvarı ve bu duvara oturan çatı örtüsü ile batı beden duvarındaki pencere yıkılmıştır. İç mekânda özgün zemin kaplaması tamamen kaybolmuştur ve bu alanda çukurlar kazılarak toprak yığınları oluşturulmuştur. Ayrıca iç mekânda birçok malzeme kaybı mevcuttur. Duvar yüzeylerindeki taşlarda, orta alandaki taşıyıcı ayaklardaki taşlarda ve genel yapı hacmindeki birçok sıvalı yüzeyde ileri seviyede malzeme kayıpları gözlemlenmiştir.

Ek ve değişiklikler: Yapı terkedilmiş ve herhangi bir işlevle yeniden kullanılmadığı için ek ve değişiklik gözlemlenememiştir. Sadece batı yönünde bulunan kapı boşluğu moloz taşlarla doldurulmuştur.

Strüktürel Hasar: Yapının bir duvarı ve çatı örtüsünün kısmen yıkılmış olması, yapının taşıyıcılığını olumsuz yönde etkilemektedir ve dış etkenlere dayalı bozulma sürecini hızlandırmaktadır. Ayrıca, orta ve yan apsislerde çatıdan zemine kadar inen derin çatlaklar gözlemlenmiştir. Yapının genel olarak yoğun tahribat etkisi altında ciddi hasarlar aldığı söylenebilir.

Bakımsızlık: Duvarın ve çatının yıkılmış olması yapıyı dış etkenlere karşı korunaksız hale getirmiş, malzemelerin bozulmasına, sıvaların dökülmesine ve bezemelerin kaybolmasına yol açmıştır. Bunun yanında, çatı örtüsündeki kaplama taşlarının bir kısmı tamamen kaybolmuş, bazıları kırılmış, çatı örtüsü bitki ve küçük boyutlu ağaçlarla kaplanmıştır.

Malzeme Bozulmaları: Dış etkenlere açık kalan yapının tavan ve duvarlarında su/nem kaynaklı çiçeklenme görülmektedir.

Yapının genel durumuna bakıldığında günümüze, büyük kısmını ve birçok özelliğini yitirmiş halde ulaşabilmiştir. Yapı bütünlüğünün korunmuyor olması, çatı örtüsünün ve beden duvarlarının bir kısmının olmaması, kapı ve pencerelerinin yıkılmış olması yapıyı dış etkenlerin (başta atmosferik olaylar olmak üzere) tahribatına açık bırakmıştır. Uzun yıllar işlevsiz ve harabe olarak kalması, definecilerin bütün zemini tahrip etmiş olması, bölgedeki diğer kiliselerden farklı bir tipolojiye sahip bu kilisenin özgün özelliklerinin pek çoğunun kaybolmasına ve mimari dokusunun bozulmasına neden olmuştur. Strüktürel olarak sağlıklı bir durumda olmadığı değerlendirilen yapı, deprem yüklerine ve her türlü doğal afete karşı hazırlıksız durumdadır ve acil müdahaleye yani korumaya ihtiyaç duymaktadır. Tüm bu çıkarımlardan hareketle yapının koruma derecesinin ‘kötü’ olduğu söylenebilir.

2.2.3. Yazlık Mahallesi Cami (Aya Georgious Kilisesi) Özellikleri

* Konum ve Erişilebilirlik

Yazlık Mahallesi, Maçka ilçesinin güneydoğusunda, Altındere Vadisi sınırları içerisinde, 750 m rakımda yer almaktadır. Yazlık Mahallesinin doğusunda Galyan Vadisi ve

Atasu Mahallesi, batısında Maçka ilçe merkezi ve Coşandere Vadisi, güneyinde Sümela Vadisi ve Gümüşhane Yaylaları, kuzeyinde ise Bakırcılar Mahallesi ile konumlanmaktadır.

Yazlık mahallesinin eski adı "Livera" olarak bilinir. Bu ad ilk olarak, Trabzon İmparatoru III. Aleksios'un (1338-1390) 1365 tarihli fermanında, Trabzonlu Panaretos'un 'Trabzon Kronikleri' adlı eserinde ve Vazelon belgelerinde 'Doubera-Douberan-Dubarites' şeklinde geçmektedir. Osmanlı kayıtlarında ise 'Dubera-Duvera-Livera' adıyla yazılan Livera, adını ünlü bir Kafkas kabilesinden almaktadır (Karagöz, 2006). 1963 yılında ise mahallenin ismi Yazlık olarak belirlenmiştir. Bölgenin bu ismi almasında arazinin düzgün yapısının, ikliminin güzelliğinin, tabii zenginliğinin ve Metropolit Kirillos'un da içinde bulunduğu bazı kişilerin yazlığının burada olmasının rolü vardır (Durmuş, 2013).

Altındere vadisinde yer alan Yazlık Mahallesi birçok bakımdan Maçka'da yer alan diğer mahallelere göre farklı bir öneme sahiptir. Bu özellikler; İskit/Saka'lar ile başlamış olan İpek Yolu'nun üzerinde olması, Ortodoks Hristiyanlığın bölgedeki en önemli mabedi olan Sümela Manastırı'na yakınlığı, düzgün coğrafik yapısı ve verimli tarım toprakları, burayı kilise düzenlemelerinin merkezi haline getirecek Rhodopolis adı altında metropolitliğin yer alması ve hatta bu mahallenin Sultan Selim'in annesi Gülbahar Ayşe Sultan'ın vakfına ait olmasıdır (Karagöz, 2006; Durmuş,2013). Haralampidoy'dan alıntı yapan Durmuş (2013) Livera'nın Rhodopolis merkezi yapılarak Santa dahil bütün manastırların 'Arhiepiskopos' tarafından yönetilmeye başlandığını, Yunan kaynaklarında bu durumun 1874 yılında tesis edildiği bilgisinin yer aldığını ifade etmektedir (Durmuş, 2013).

Şekil 50. Yazlık (Livera) Rhodiapolis Metropolitlik Binası (1907).

Yazlık mahallesi (Livera) Yortu günü Trabzon'dan Meryem Ana Manastırına gelen zenginlerin de uğrak ve yazlarını geçirdiği Maçka'nın en kalabalık köylerinden birisidir (Durmuş, 2013). Bütün bu özellikleri ile Yazlık Mahallesi kaynaklarda bahsi en fazla geçen alan olmuştur. Bu sayede bölgedeki Hristiyan yapılarına ait çeşitli bilgiler, bu kaynaklardan elde edilebilmiştir.

Santalılar tarafından Yazlık Mahallesi'nde (Livera) kurulan Aya Georgios Katedrali ve Livera Rhodopolis metropolitlik merkezi ile bölge Hristiyanlık için önemli bir merkez haline gelmiştir. Öyle ki 1903-1907 yılları arasında Sümela, Vazelon ve Kuştul Manastırları Livera'ya bağlanmıştır (Karagöz, 2006).

Öztürk (2011), 1863 yılında kurulan Rhodopolis piskoposluk bölgesinin de üstü konumunda ve merkezi Maçka'nın Livera Köyü olan Rhodopolis bölgesinde 1913 yılında 1 kasaba ve 56 köyde toplam 24.829 Rum Ortodoks'un yaşadığı, 60 kilise, 5 manastır ve 250 şapelde 1 metropolit ile 108 rahibin görev yapmakta olduğu bilgisini vermektedir. Durmuş (2013) ise Livera mahallesinde toplam 45 adet kilise ve şapelin bulunduğundan bahsederek; bunlardan 14 tanesinin kilise, 31 tanesinin ise aile kilisesi ya da şapel olduğunu ifade etmektedir.

1461 yılında gerçekleşen Trabzon'un fethinden önce Hristiyan Rum halkının yaşadığı Yazlık Mahallesi'nde (Livera'da), fetihten sonra Müslümanlar ile Hristiyanlar birlikte yaşamıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Macuka nahiyesine bağlı Livera (Yazlık) karyesi 1515 tahrir defterlerinde 65 hanede 333 nüfus, 1553 tarihli defterde 86 hanede 440 nüfus, 1857 yılında 200 hanede 1000 nüfus, 1920 yılında ise 260 hanede 1300 nüfus şeklinde gösterilmektedir. Bu birlikte yaşam, Lozan anlaşması gereği 1924 yılında hayata geçirilen mübadele ile son bulmuştur. Bölge nüfusu; Cumhuriyet döneminde ise 1935 yılında 725, 1950 yılında 1087 ve 2017 yılında ise adrese dayalı nüfus istatistiklerinde 531 olarak belirlenmiştir.

1916 yılında Rusların Trabzon'u işgal etmesi ile Maçka da Rus hâkimiyetine girmiş ve 15 Şubat 1918 yılında tekrar bağımsızlığına kavuşmuştur. Bağımsızlığın ilk yıllarında tahrip olan ilçe 1920 yılına kadar merkezini Yazlık Mahallesine taşımıştır.

1989 yılında Trabzon Valiliği tarafından örnek köy ilan edilen Livera'nın adı 1964 yılında Yazlık Köyü olarak değiştirilmiş, daha sonra 2014 yılında Trabzon'un büyükşehir kanununa geçmesiyle birlikte bu alan mahalle statüsüne kavuşturulmuştur.

Yazlık Mahallesi, Maçka ilçe merkezine 5 km uzaklıkta, Trabzon il merkezine ise 33 km uzaklıktadır. Mahalle Maçka ilçe merkezine yakın olup İpek Yolu hattı üzerindedir.

Topografyası düzgün ve yerleşime uygun olan bu bölgede yoğun bir yapılaşma mevcuttur. Maçka merkezden doğuya doğru ayrılan beton yoldan ulaşılan mahallenin iç yolları da geniş ve düzgündür.

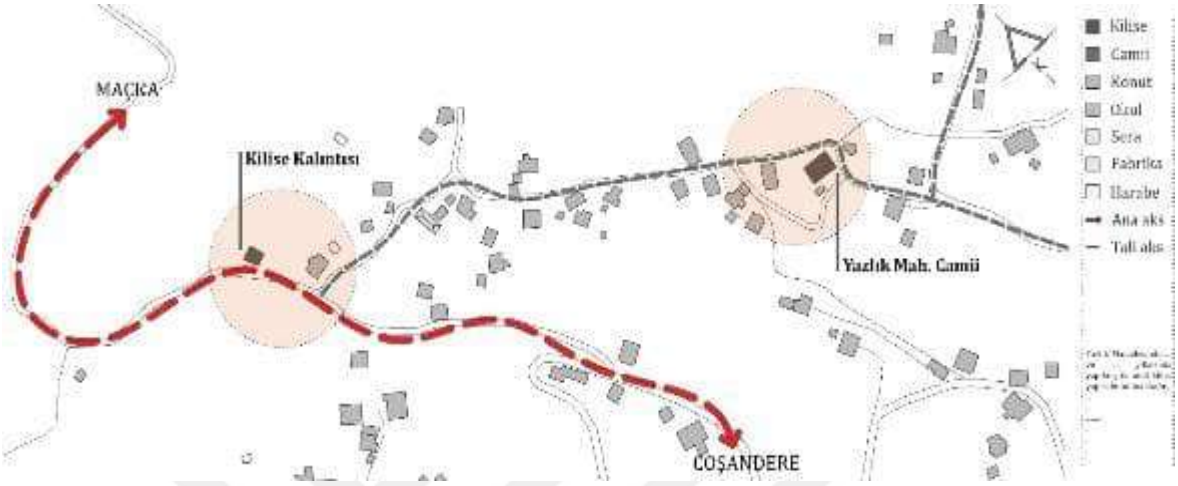

Şekil 51. Yazlık Mahallesi kiliseleri ve çevresi yol-yapı-işlev analizi.

Günümüzde mahallede üç adet kilise bulunmaktadır. Bunlardan büyük olan Yazlık Mahallesi Cami (Agios Georgios kilisesi) mahalleye hâkim bir tepenin üzerindeki düzlüğe yerleşmiştir ve cami olarak kullanılmaktadır. Bu yapının doğusundan geçen stabilize yol, binanın kuzeyinden devam ederek yapı grubunun arasından geçer ve 400 m sonra Yazlık Mahallesi Kilise Kalıntısının (Aya Yanni Kilisesi) önünden geçen mahallenin ana yoluna bağlanır. Mahallenin üçüncü kilisesi ise Aya Ğorğor kilisesidir (Yazlık Mahallesi Eski Camii). Yazlık Mahallesinin en görkemli kilisesi olan bu yapı Hristiyanların mucizeler gösteren Kapadokyalı büyük azizi olan Agios Georgios adına yapılmıştır. (Karagöz, 2006).

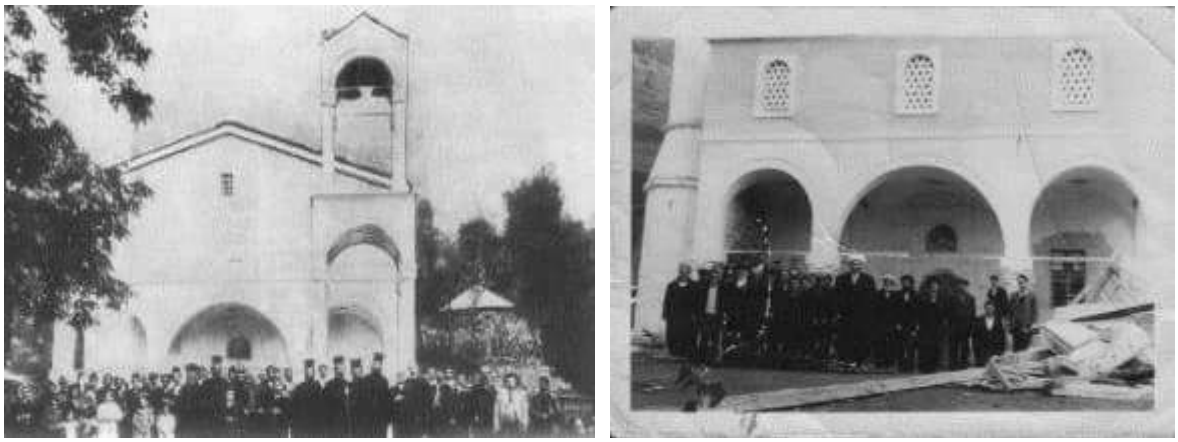

Şekil 52. Agios Georgious Kilisesine (Yazlık Mahallesi Cami) ait eski fotoğraflar.

Karagöz (2006) Aya Georgious Kilisesi'nin (Yazlık Mahallesi Cami) mübadele öncesi dönemde köyün en önemli toplantı yeri olduğunu belirterek, kilisenin çevresinde kahvelerin, fırınların, dükkânların varlığından ve karşısında bulunan metropolitlik merkezinin daha sonraki yıllarda yıkıldığından da bahsetmektedir.

* Mimari Özellikleri

Plan Özellikleri: Aya Georgios Kilisesi 3 nefli ve 11,40 m x 17,10 m boyutlarında olup, orta nef yan neflerden daha geniştir. Batıda, beşik tonoz ile örtülü 3 birimden oluşan narteks, yapıldığı dönemde açık olup günümüzde camiye çevrildikten sonra kapatılmıştır. Bu kilise Maçka bölgesinde narteksi günümüze kadar ulaşabilmiş tek kilise olması ile önemlidir.

Narteksin orta bölgesinde sonradan eklenen metal kapı ile bu alana girilmekte ve yine narteksin orta bölgesinde yer alan ince oyma ahşap işçiliğine sahip orijinal kapı ile yapıya girilmektedir. Ana girişe ek olarak kuzey duvarında kadınlar mahfiline giriş için bir yan kapı bulunmaktadır. 10,44m x 3.53m boyutlarında dikdörtgene yakın forma sahip olan narteks, orta bölgesinde geometrik süslemeye sahip dört sütunla sınırlandırılmıştır. Narteksin kuzey duvarında yer alan metal kapı, camiye çevrildikten sonra eklenen minareye girişi sağlamak için sonradan eklenmiştir.

Genel yapı strüktürü olarak dikdörtgen forma sahip olan yapı, iç ana mekânda da aynı özelliğini korumaktadır. Karşılıklı kenarları birbirine eşit olmayan, tam paralellik göstermeyen bir yapı olmasına rağmen dikdörtgen form açık bir şekilde okunabilmektedir. Ana iç hacim ortalama olarak 9,40 m x 11,81 m boyutlarında olup ikişer adet dairesel kesitli sütun ile üç nefe ayrılmıştır. Ana girişin üzerinde bulunan galeri ile kuzey duvarına sonradan eklenen ve daha alt kotta bulunan kadınlar mahfili birbirine sekiz basamaklı bir merdiven ile bağlanmaktadır. Orta kısmında dairesel bir çıkma ile genişletilen mahfilin boyutları 11,80m x 2,42m'dir. Bu mahfile zemin kotundan 14 basamaklı bir merdiven ile çıkılmaktadır.

Yapının zemin kotunda 7, üst kotta 13 olmak üzere toplamda 20 pencere bulunmaktadır. Kilise olarak kullanıldığı döneme ait tek cepheden çekilmiş fotoğrafına bakıldığında narteksin üzerinde yer alan galeriye açılan, yapının orta aksına denk gelen tek pencerenin yerine 3 tane daha büyük boyutlarda pencereler yer almaktadır. Genel kilise yapım tekniklerinin de göstergeleri ile yapıda birçok pencerenin sonradan açıldığı belirgindir.

Tablo 7. Yazlık Mahallesi Camine (Aya Georgious Kilisesi) ait çizimler.

Yazlık Mahallesi Cami (Aya Georgious Kilisesi)	
Yapım yılı	: XIX. yüzyıl
Günümüz işlev	: Cami
Koruma durumu	: Orta
Plan tipi	: Bazilikal
Taşıyıcı sistem	: Yığma / D. taş
Boyut (taban oturumu)	: 11,40 m*17,10 m
Yükseklik (iç mekan)	: 9 m
Çatı örtüsü	: Kırma çatı
Süsleme	:Var (tahrip olmuş/fresk)

Plan (Zemin kat)	**Kesit (B-B kesiti) ve Görünüş (Kuzey cephe)**

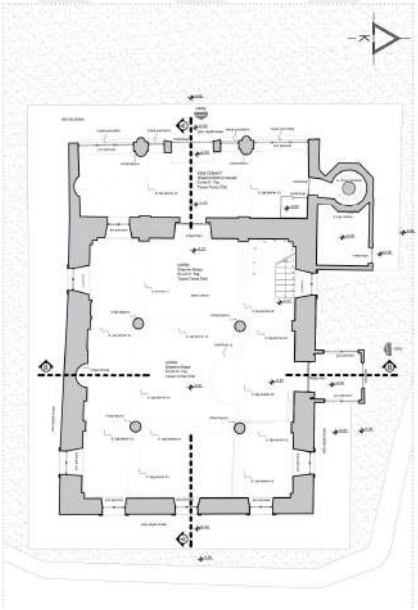

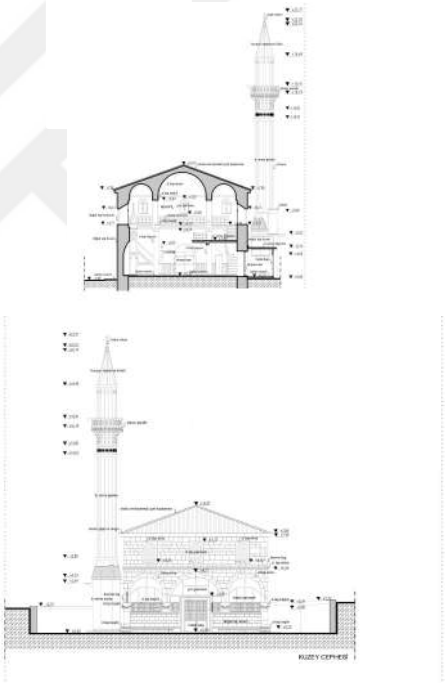

Cepheler: Yapıya ait tipik duvar örgüsü kesme taş ve ince yonu taş düzenidir. Yapıya sonradan eklenen kuzey cephedeki birimler ise betonarmedir. Yapının kuzey cephesine camiye dönüştürüldükten sonra eklenen minare, yapı işlevi ile bütünleşmiş olsa da günümüze yakın yıllarda eklenen betonarme birimler genel yapı karakteri ile bütünleşmemekle beraber yapılan bu ekler mimari anlamda da yapı kabuğuna herhangi bir katkı sağlamamaktadır.

Batı cephe, altta kemerleri sonradan kapatılan narteks ve üzerindeki galeri duvarından oluşmaktadır. Bu alanda bulunan kemerli 3 bölüm, parapet yüksekliğinde duvar malzemesi

üzerine taş kaplama yapılıp üstüne de plastik esaslı pencere doğramaları koyularak kapatılmıştır. Böylece kapatılan bu alan son cemaat mahalli işlevinde kullanılmaya başlanmıştır. Narteks bölümüne açılan yapı ana giriş kapısının üstünde yarım daire biçiminde bir pencere bulunurken günümüzde bu açıklık kapatılmıştır. Narteksin üst kısmında galeriye bakan küçük bir pencere bulunurken camiye çevrildikten sonra bu cephede boyutları orijinal pencereden daha büyük olan 3 pencere açılmıştır. Günümüzde de aynı pencereler mevcuttur.

Karagöz (2006)'e göre mübadeleden sonraki dönemde, 1924-1930 yılları arasında ıssız kalan bu yapı, kilise olarak kalmış ancak batısında yer alan çan kulesi yıkılmıştır. Devam eden süreçte, muhacirlerin bölgeye gelişi ile birlikte yapı, cami olarak kullanılmaya başlanmıştır ancak 1945 yılında apsisleri sökülmüş, beşik çatısı dört omuz çatıya çevrilmiş, kesme taştan olan taban döşemesi sökülerek üzerine beton dökülmüş, betonun üzerine de ahşap kör döşeme imal edilmiştir. Çatının ve taban döşemesinin sökülüp yeniden yapılmasında define arayışının etkin olduğunu belirten Karagöz (2006), ilaveten kilisenin hazinesi olan paranın burada yer aldığı söylentilerinin etkisiyle kilisenin giriş kapısının üstünde yer alan haçın söküldüğünden de bahsetmektedir.

Kilisenin doğu cephesinde yok olan apsislerin yerine duvar örülmüş ve zemin kotunda 3 adet düz söveli dikdörtgen pencere, üst kotta ise daha küçük boyutta 3 adet kemerli ve düz söveli pencereler yer almaktadır.

Kiliseye yapılan muhdes eklerin tamamı kuzey cephededir. Bu cepheye minare, depolama alanı ve kadınlar mahfili için bir giriş alanı eklenmiştir. Yapılan eklerin dışında kalan yapının ana cephesinde zemin kotta 2 adet düz söveli dikdörtgen pencere, üst kotta ise yine diğer cephelerdeki gibi daha küçük boyutta 3 adet kemerli pencere bulunup etrafı düz sövelidir. Kadınlar mahfili için yapılan betonarme giriş alanı 2,13 m x 2,44 m boyutlarında olup düz çatılıdır. Metal parmaklıklı kapı ile girilen bu alanda 2 adet dikdörtgen plastik esaslı pencere bulunmaktadır. Bu alandan, yapının içine (güncel haliyle harim kısmına) iki kanatlı ahşap kapı ile girilmekte ve kuzeybatı köşede yer alan 14 basamaklı ahşap merdiven ile kadınlar mahfiline çıkılabilmektedir. Minareye bitişik olan diğer betonarme ek ise depo alanı olarak kullanılmaktadır. Bu alanda da metal bir giriş ve bir adet dikdörtgen plastik esaslı pencere bulunmaktadır. Ayrıca, düz çatısında baca çıkışı vardır.

Çan kulesi yıkıldıktan sonra kuzey cepheye eklenen minare nartekse bitişik konumlanmıştır. Minarenin içine narteksten açılan kapı ile girilmektedir. Karadeniz Bölgesi XIX. yüzyıl Rum kiliselerinin çan kuleleri Bizans kiliseleri ile benzer konumlardadır. Bizans

kiliseleri çan kuleleri batı cephesi ekseninde, narteksin merkezi üzerine ve batı cephesinin kuzey veya güney köşelerine yerleştirilmek üzere üç konumdadır (Yılmaz Okuyucu, 2018).

Güney cephe, kuzey cepheye yapılan eklemeler ile benzerliği bozulmasına rağmen pencere konumları ile simetri yönüyle bu cephe ile benzerlik göstermektedir. Güney cephenin zemin kotunda 2 adet düz söveli dikdörtgen pencere, üst kotta ise 4 adet kemerli pencere bulunup etrafları düz sövelidir. Üst kottaki pencerelerden bir tanesi ise galeri penceresidir ve bunun simetriğinde kuzey cephesinde minare yer almaktadır. Cepheler saçak silmesi ile bitirilip üzerine sonradan değiştirilen dört omuz çatı oturtulmuştur.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Kilise, düzgün kesme taş ve ince yonu taş kullanılarak, yığma yapım tekniğiyle inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı ortalama olarak 95 cm'dir. Apsislerin yıkıldığından bahsedilen doğu duvarının kalınlığının 72 cm olması bu bilginin doğruluğunu desteklemektedir. Duvar kalınlığından yola çıkılarak yapım tekniğinde çift sıra taşların kullanıldığı varsayımı ortaya çıkmaktadır.

Yapı, 95 cm kalınlığındaki beden duvarları ile 48 cm çapındaki sütunların birbirlerine kemerlerle bağlanmasıyla taşınmaktadır. Ayrıca bu kemerler birbirlerine hem doğu-batı ekseninde hem de kuzey-güney ekseninde demir gergiler ile bağlanmıştır.

Maçka bölgesinde yer alan kiliselerin tamamının zemini insan kaynaklı tahribata maruz kaldığından zemin malzemeleri değişmiştir. Camiye dönüştürülenler yeniden döşenmiştir ancak kullanılmayan kiliseler tahrip halde bırakılmıştır. Bu yapı da cami olarak kullanılmasından dolayı sökülen döşemenin yerine beton dökülüp ahşap ile kaplanmış ve halı döşenmiştir. Dönüşümle beraber yapılan müdahaleler ile birlikte çeşitli mimari kayıplar söz konusudur.

Şekil 53. Yazlık Mahallesi Camii'ne ait çeşitli görseller.

Mimari Donanım ve Bezeme: Yapıda dikkati çeken en önemli mimari eleman çift başlı kartal motifi ve kase içinden çıkmış üzüm asmaları ile bezenmiş ahşap kapıdır. Camiye dönüşüm sürecinden dolayı iç mekân tavan süslemeleri kapatılmıştır. Boyama işlemi sırasında çekilen bazı fotoğraflarda fresklerdeki detaylar görülebilmektedir. Yapı, yalın bir cephe diline sahiptir. Cephe kurgusunda etkili olan tek dekoratif eleman geometrik detaylarla hareketlendirilmiş sütun başlıklarıdır.

* Bozulma Biçimleri

Yıkılan kısımlar: Özgün inşa tarihinde yapının güneybatı köşesinde bulunan çan kulesi ile doğu duvarındaki apsisler, mübadele sonrası dönemde yıkılmıştır.

Ek ve değişiklikler: Yapı, cami olarak kullanılıyor olmasından dolayı işleve yönelik çeşitli eklemeler ve değişiklikler geçirmiştir. İç mekânda, güney duvarının orta eksenine mihrap eklenmiş olup, mihrabın yanına ahşap minber de eklenmiştir. Yapının geçirdiği restorasyon sırada tavanda yapılan raspalama işlemi ile sıva altında kalan dini içerikli resimler ortaya çıkmıştır daha sonra yeniden kapatılarak üzerine cami içlerinde bulunan çeşitli motifler eklenmiştir. İlaveten, kilisenin batı duvarında yer alan galeri katından birkaç basamak alt kotunda kuzey duvarında yer alan kadınlar mahfili eklenmiştir. Ayrıca, yapının kuzeybatı köşesine minare eklenerek narteksten minareye giriş kapısı açılmış, narteks kapatılarak son cemaat mahalli olarak kullanılma sunulmuş, doğu duvarındaki apsis, duvar örülerek kapatılmış ve diğer cephelerdeki pencere kurgusuyla tamamlanmıştır. Yapının ana giriş kapısı üzerinde bulunan kemerli pencere kapatılmış olup yapıda var olan birçok pencere sonradan açılmıştır. Alt kat pencereler ile üst kat pencerelerinin formları ve boyutları birbirlerinden farklıdır.

Yapıya kütlesel olarak eklemelerin yapıldığı tek yüzey kuzey cephesidir. Buraya minare, depolama alanı ve camiye ikinci bir giriş alanı eklenmiştir. Bunların yanında, yapının beşik çatısının yerine dört yöne kırma çatı yapılmıştır ve güney batı köşesine yakın bir mesafede şadırvan eklenmiştir.

Strüktürel Hasar: Yapıda strüktürel bir hasar belirlenmemiştir.

Malzeme Bozulmaları: Yapının halen kullanılıyor olması, kısmen de olsa bakımlarının yapılmasına olanak sağlamıştır. İç mekânda genel olarak fiziksel tahribat gözlenmemiştir.

Yapının genel durumuna bakıldığında, birtakım müdahaleler geçirmiş olsa da strüktürel bütünlüğünü koruyarak günümüze geldiği anlaşılmaktadır. Çatı örtüsü ve formu

değişen, apsisleri ve çan kulesi yıkılan yapının beden duvarları ile kapı ve pencereleri özgün haliyle korunmuştur. Yapı formunun kapalı olması, tahrip edici dış etkenlere karşı koruma sağlamıştır ancak işlev değişikliği temelli uygulamalar başta olmak üzere birtakım müdahaleler yapının özgün değerlerini fazlasıyla tahrip etmiştir. Tüm bu çıkarımlardan hareketle yapının koruma derecesinin 'orta' olduğu söylenebilir.

2.2.4. Yazlık Mahallesi Kilise Kalıntısı (Aya Yanni Kilisesi) Özellikleri

* Konum ve Erişilebilirlik

Mahalleye ulaşım özel araçlarla sağlanmaktadır. Belediyenin sağladığı herhangi bir ulaşım hattı yoktur. Maçka ilçe merkezine gelindikten sonra buradan taksilerle mahallenin içine ulaşım sağlanmaktadır. Maçka ilçe merkezine yakın olması ve altyapısının gelişmiş olması mahalleye ulaşımı kolaylaştırmaktadır. Mahallenin yüksek kesimlerinde bulunan kamp alanı ve alternatif turizm faaliyetleri bölgenin yaz kış kullanımına olanak sağlar.

Mahalle, sahip olduğu özelliklerden dolayı diğer mahallelere kıyasla hem üst yapı hem alt yapı olarak daha gelişmiştir. Yazlık mahallesi, tarihi değerlerin yanı sıra kültürel ve turizm değerleriyle de ön plana çıkmaktadır. Turizme açılan mahalle, 'Anabasis Yolu' adıyla doğa yürüyüşü turizmine, kamp turizmine, Livera Kalandar Festivali ile yayla turizmine katkı sağlamaktadır. Bu sayede bölge günümüzde de hem yazın hem kışın kullanım potansiyeline sahiptir.

Bölgede geleneksel konutlar, genellikle 50-60 cm kalınlıkta taş duvarlıdır. 60-70 m^2'lik bu binalar, sahibinin ekonomik durumuna, anlayışına göre yontma taştan ya da kaba yontulmuş taştan yapılmıştır. Ayrıca, iki katlı evlerin alt katı büyük baş hayvanların ahırı olarak kullanılmaktadır (Durmuş, 2013). Ancak günümüzde bölgede geleneksel konut dokusu izi yok denecek kadar azdır.

Mahallede İlçe Milli eğitim Müdürlüğüne bağlı Yazlık Köyü Hatuniye İlkokulu ile İlçe Müftülüğüne bağlı Yazlık Merkez Kuran Kursu ve Çamlıca Kuran Kursu binaları bulunmaktadır. İlkokul binası 2008 yılında kapatılarak taşımalı eğitim kapsamında ilçe merkezine alınmıştır. Kuran Kursu binalarında ise genellikle kadınlar tarafından Kuran okumayı öğrenme, Ramazan mukabeleleri vb. gibi kurs ve dini faaliyetler düzenlenmektedir. Mahallede 2 adet cami bulunmaktadır; Yazlık Merkez Camii ve Çamlıca Cami. Bunlara bağlı olarak 2 adet lojmanı, morg ve toplantı salonu gibi hizmet binaları da mevcuttur.

Mahallede eski (geleneksel) yapı dokusuna ait herhangi bir iz kalmamıştır. Bir dönem cami olarak kullanılan ancak günümüzde boş olan kilise, harap halde bulunan kilise ve cami işleviyle halen kullanılan kilise ile İpek Yolu'nun savunması için yapılan gözetleme kulesi haricinde tarihi yapı gözlemlenememektedir.

Bölgede bulunan kiliseler hem boyut olarak hem de plan tipleri bakımından birbirlerinden farklıdır. Gözetleme kulesi de kısmen yıkılmış halde varlığını devam ettirmektedir.

Bölgede betonarme ve 2-3 katlı müstakil bahçeli konutlar yoğunlukta olup bunların haricinde ticarethaneler, yeme-içme mekânları, camiler, kütüphane ve okul binaları bulunmaktadır ancak okullar taşımalı eğitime geçilmesinden dolayı boş kalmıştır ve kullanılmamaktadır.

* Mimari Özellikleri

Plan Özellikleri: Eski adıyla Aya Yanni Kilisesi (Yazlık Mahallesi kilise kalıntısı) plan şeması olarak bölgede bulunan kiliselerden oldukça farklıdır. Bu durumu, kilisenin iki ayrı dikdörtgen yapının birleşmesi ile oluşturulmasından kaynaklanmaktadır (Dikdörtgen planlı tek apsisli yapının kuzey duvarına tek apsisli dikdörtgen planlı bir ikiz ek yapılmıştır). Tamamen harabe halinde olan yapının zemini kazılmış ve toprak seviyesi yükseltilmiştir. Çatı örtüsü tamamen yok olan yapının duvarları da kısmen yıkılmıştır. Batıdan girilen yapının, kapısının üzerinde bir adet, güney duvarında üç adet olmak üzere toplam dört adet pencere açıklığı bulunmaktadır.

Genel yapı strüktürü harap halde olan yapının sadece beden duvarları ayakta kalmıştır. İç hacimde duvar yüzeylerinde sütun başlıkları görülebilmektedir ancak çatısı olmadığı için form hakkında herhangi bir yorum yapılamamıştır. Ancak, apsislerinin günümüze ulaşması ile Altındere Vadisindeki diğer kiliselerden ayrışır.

Cepheler: Harap halde olan yapının ayakta kalan duvarları kaba yonu taştır. Güney ve batı cepheleri açık olan yapının, kuzey ve doğu cepheleri bitkilerle (sarmaşıkla) kaplanmıştır. Üst örtüsü olmadığından dış etkenlere açık kalan yapının bozulma süreci hızlanmaktadır. Buna bağlı olarak yapıda ileri düzeyde malzeme kayıpları mevcuttur.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Kilise, kaba yonu taş kullanılarak yığma yapım tekniğiyle inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı 70 cm'dir. Yaşanan strüktürel tahribat neticesinde iç mekânda yer aldığı tahmin edilen taşıyıcı sütunlar gözlemlenememiştir.

Tablo 8. Yazlık Mahallesi kilise kalıntısına (Aya Yanni Kilisesi'ne) ait çizimler.

Yazlık Mahallesi kilise kalıntısı (Aya Yanni Kilisesi)

Yapım yılı	: XIX. yüzyıl
Günümüz işlev	: Kullanılmıyor
Koruma durumu	: Kötü
Plan tipi	: Bazilikal
Taşıyıcı sistem	: Yığma / D. taş
Boyut (taban oturumu)	: 11,40 m*12,00 m
Yükseklik (iç mekan)	: Ölçülemedi
Çatı örtüsü	: Tespit edilemedi
Süsleme	: Yok

Plan (Zemin kat)

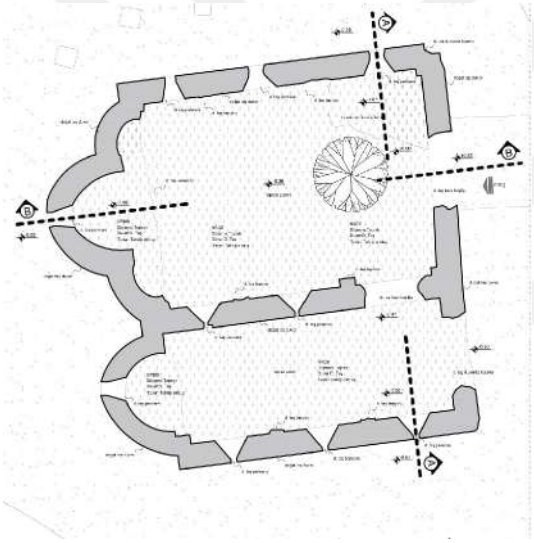

Kesit (B-B kesiti) ve Görünüş (Güney cephe)

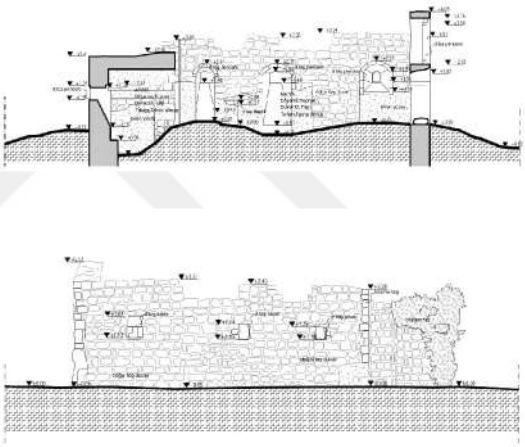

* Bozulma Biçimleri

Yıkılan kısımlar: Beden duvarlarının büyük bir kısmı ayakta olan yapının çatı örtüsü, pencereleri, giriş kapısı yıkılmıştır. Ayrıca, tüm zemin kaplamları yok olmuş, özgün zemin kotu kazılarak tahrip edilmiştir. Güncel halinde iç mekan zemininde, define amaçlı açıldığı değerlendirilen, çapı değişken (50 cm - 3 m) çok sayıda çukur mevcuttur.

Ek ve değişiklikler: Yapı işlev değişikliğine uğramamış, özgün işlevini yitirmesinden (kullanıcı nüfusunu kaybetmesinden) sonra atıl halde kalmıştır. Bu durum, kilisenin tahrip olması sürecini hızlandırarak, günümüzdeki harap haline dönüşmesi noktasında temel etken olmuştur. Ayrıca, yapıya özgün formu haricinde ekleme ve/veya değişiklik yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Strüktürel Hasar: Yapı, beden duvarları düzeyinde ayakta kalmış olsa da genel strüktürünü koruduğu söylenemez. Bu durumu hızlandıran ana unsur, binayı başta atmosferik etkenler olmak üzere dış müdahalelere karşı koruyan çatının yok olması olarak verilebilir.

Malzeme Bozulmaları: Yapının beden duvarlarında, çatı örtüsünün yok olmasından kaynaklı dış etkilere fazlasıyla maruz kalma durumunun etkisi kendisini; ayrışma, dökülme, çatlama ve bitkilenme (yosunlanma) şeklinde göstermektedir. Ayrıca yapının giriş cephesi dahil toplam üç cephesinde bitkilenme mevcuttur ve yapının iç kısmında da ağaçlar büyümüştür.

Yapının genel durumuna bakıldığında günümüze, büyük kısmını ve birçok özelliğini yitirmiş halde ulaşabilmiştir. Yapı bütünlüğünün korunmuyor olması, çatı örtüsünün ve beden duvarlarının bir kısmının olmaması, kapı ve pencerelerinin yıkılmış olması yapıyı dış etkenlerin tahribatına açık bırakmıştır. Uzun yıllar işlevsiz ve harabe olarak kalması, definecilerin bütün zemini tahrip etmiş olması, bölgedeki diğer kiliselerden farklı bir tipolojiye sahip bu kilisenin özgün özelliklerinin pek çoğunun kaybolmasına ve mimari dokusunun bozulmasına neden olmuştur. Strüktürel olarak sağlamlığı söz konusu değildir. Deprem yüklerine ve her türlü doğal afete karşı dayanıksız durumdadır. Acil müdahaleye ve korumaya ihtiyaç duymaktadır. Kapsamlı koruma çalışması bünyesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Tüm bu çıkarımlardan hareketle yapının koruma derecesinin ‘kötü’ olduğu söylenebilir.

2.2.5. Yazlık Mahallesi Eski Cami (Aya Ğorğor Kilisesi) Özellikleri

* Konum ve Erişilebilirlik

Mahallenin üçüncü kilisesi olan Aya Ğorğor Kilisesi (Yazlık Mahallesi Eski Cami) küçük Livera olarak adlandırılan bölgede olup diğer kiliselere 3,5 km, ana yola ise yaklaşık 1 km uzaklıktadır. Kilise, Yazlık mahallesinin 800 m kuzeyinde, köye hâkim bir düzlükte kurulmuştur ve günümüzde cami olarak kullanılmaktadır.

Kilisenin orijinal giriş kapısı üzerinde yer alan haç sökülmüş olup, kitabesi de günümüze ulaşamamıştır. Arşivlerden elde edilen bilgiler, yapıyı 1863 yılına tarihlendirmektedir. Ancak günümüz kitabesinde camiye çevrildiği yıl olan 1945 yılı yazmaktadır.

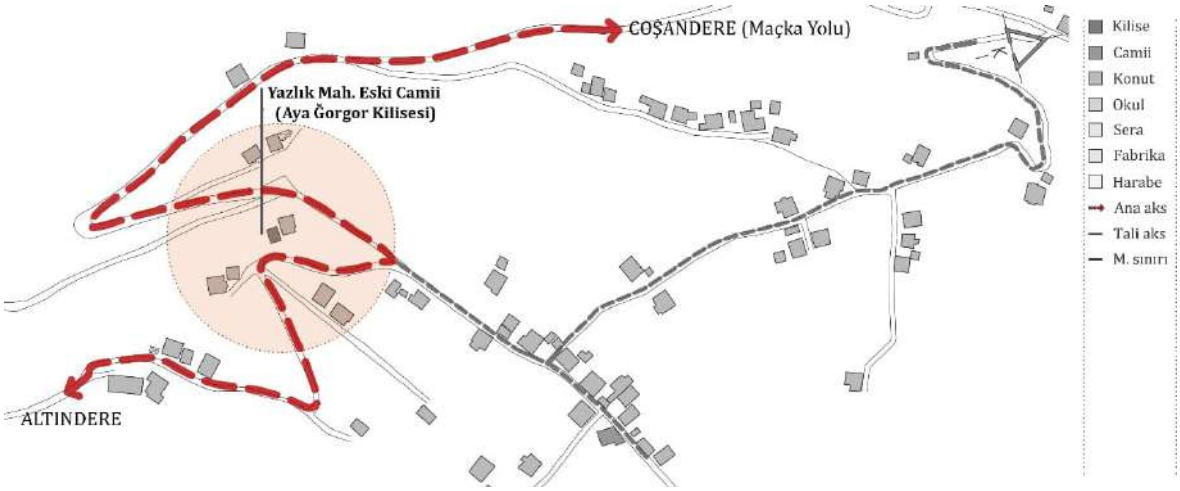

Şekil 54. Yazlık Mahallesi kiliseleri ve çevresi yol-yapı-işlev analizi.

* Mimari Özellikleri

Plan Özellikleri: Yazlık Mahallesi Eski Cami (Aya Ğorğor Kilisesi) 3 nefli ve 7,45 m x 10,25m boyutlarında olup ikişer adet dairesel kesitli sütunlarla üç nefe ayrılmıştır. Batıda tek girişi bulunan yapının dikdörtgen kesitli toplam 7 penceresi bulunmaktadır. Bu pencerelerden batı cephede bulunan ile güney cephede bulunan pencerelerden bir tanesinin boyutu diğerlerine göre daha büyüktür. Narteksi bulunmayan bu yapının apsisleri de yıkılmıştır.

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, beşik tonoz örtülü ibadet mekânında apsis bulunmamaktadır. Bir süre cami olarak kullanılan yapının zemini ahşaptır ve güney duvarına, ortadaki pencerenin altına mihrap eklenmiştir. Yapının ana hacmi genel olarak sağlamdır. Ancak günümüzde kullanılmıyor olmasından dolayı iç mekân bakımsız kalmıştır.

Cepheler: Yapıya ait tipik duvar örgüsü kaba yonu taştır. Cami olarak kullanılmış olmasına rağmen yapıya kütlesel bir ek yapılmamıştır. Dikdörtgen yapı kabuğu beşik çatı ile sonlandırılmıştır. Batı cephesinde bulunan tek giriş kapısı metal kapı olarak değiştirilmiştir. Yapıda tercih edilen taş renginden farklı olarak kapı ve pencere söveleri gridir. Giriş kapısının etrafında bulunan kesme taş silmeler kademeli olarak yerleştirilmiştir. Giriş kapısının üzerindeki kemerli bölümden bir taş blok sökülüp çıkarılmıştır. Aynı cephede orta aksta dikdörtgen kesitli, kesme taş söveleri derz ile hareketlendirilmiş bir pencere bulunmaktadır. Yapının genel pencere kurgusu, dikdörtgen kesitli olup üst kısımlarında kemer formunda iç kısmı beyaz blok taş dolgulu ve etrafı söveli olmaları şeklindedir.

Tablo 9. Yazlık Mahallesi Eski Cami'ne (Aya Ğorğor Kilisesi'ne) ait çizimler.

Yazlık Mahallesi Eski Cami (Aya Ğorğor Kilisesi)

Yapım yılı	: XIX. yüzyıl (1863)
Günümüz işlev	: Kullanılmıyor
Koruma durumu	: Orta
Plan tipi	: Bazilikal
Taşıyıcı sistem	: Yığma / D. taş
Boyut (taban oturumu)	: 7,45 m *10,25 m
Yükseklik (iç mekan)	: 6,90 m
Çatı örtüsü	: Kırma çatı
Süsleme	: Var (taş süsleme)

Plan (Zemin kat)

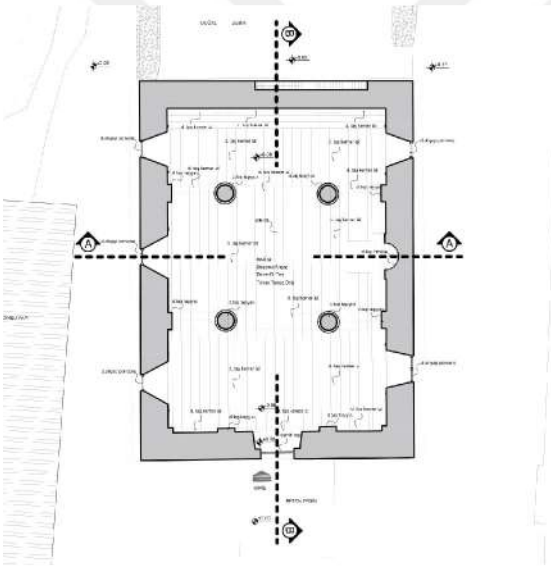

Kesit (B-B kesiti) ve Görünüş (Güney cephe)

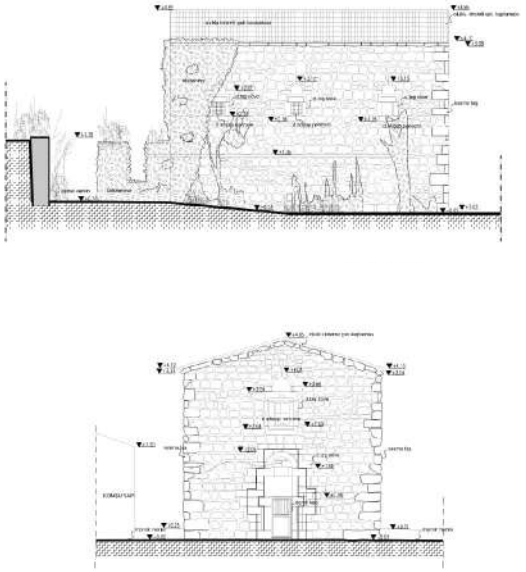

Güney cephede bulunan ve kuzey cephe ile simetriyi bozan, pencerelerden ilki boyut olarak diğer pencerelerden farklıdır, etrafındaki taş söveler de daha büyüktür ve demir parmaklık bulunmamaktadır. Bu pencerenin sövelerinde haç işareti kabartmaları mevcuttur. Üst sövede ortada büyük, yan sövelerin baş kısmında küçük olmak üzere toplam 3 haç işareti kabartması mevcuttur. Bu cephede bulunan diğer pencere açıklıklarında ızgara şeklinde demir parmaklıklar bulunmaktadır.

Doğu cephesinde yıkılan apsislerin yeri moloz taş ve tuğlalarla doldurulmuştur. Bu cephe tamamen sarmaşıkla kaplanmıştır. Apsislerden boşalan alan harap haldedir ve taş, toprak yığınları ile doldurulmuştur.

Kuzey cephede tipik taş örgünün yanında zeminden yaklaşık iki metre yükseklikte kırmızı renkli taşlarla bir silme hattı oluşturulmuştur. Bu cephede birbiri ile aynı, yapının tipik pencere kurgusunda, 3 adet ızgara şeklinde demir parmaklıklı pencere bulunmaktadır.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Yapı, yığma yapım tekniğiyle inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı ortalama olarak 75 cm olan yapı, 43 cm çapındaki dairesel sütunların birbirlerine kemerlerle bağlanmasıyla taşınmaktadır. Bu kemerler birbirlerine sütun başlarından ahşap gergilerle bağlanmıştır ancak günümüzde bunlardan bazıları kesilmiştir.

Fiiliyatta Cami olarak kullanılan yapının zemin malzemesi ahşaptır. İç mekânda duvarlar sıvalıdır ve sütun başları ile parapet yüksekliğine kadar bütün duvar yüzeyleri yeşile boyanmıştır. Yapılan dönüşümle beraber yapı genel olarak sağlamdır ve malzeme bazında belirli oranda korunmuş durumdadır.

Mimari Donanım ve Bezeme: Yapıda dikkati çeken en önemli detay pencere sövesinde bulunan haç kabartmalarıdır. Ayrıca iç mekân duvar yüzeyleri sıvalı olmasına rağmen sıva altından okunabilen bazı kelimeler mevcuttur.

Yapı, yalın bir cephe diline sahiptir. Cephe kurgusunda etkili olan tek dekoratif eleman geometrik detaylarla hareketlendirilmiş pencere söveleridir.

* Bozulma Biçimleri

Yıkılan kısımlar: Yapının apsisleri yıkılmıştır. Narteksin varlığına dair yapı izlerine rastlanmamıştır. Giriş kapısının üzerinde bulunan taş blok yerinden çıkmıştır ve kuzey cephesinde üst sıra taşlardan birkaç tanesi düşmüştür.

Ek ve değişiklikler: Yapı cami olarak kullanılmasından dolayı apsis, duvar örülerek kapatılmıştır. Güney duvarının orta ekseninde pencerenin altına mihrap eklenmiştir. Günümüzde kullanılmadığı için ahşapla kaplanan zemin malzemesi üzerindeki halı kaldırılmıştır.

Apsis üzerinde bulunan yuvarlak pencereler iç mekândan açıktır ancak dışardan bitki örtüsü ile (sarmaşıkla) kapanmıştır.

Kuzey cephesinde bulunan boyutları ile cephe kurgusunu ve simetriyi bozan pencerenin sonradan değiştirilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Strüktürel Hasar: Yapıda strüktürel bir hasar belirlenmemiştir.

Malzeme Bozulmaları: Yapının halen kullanılıyor olması yapının çeşitli bakımlarının yapılmasına olanak sağlamıştır. İç mekân genel olarak temiz ve bakımlıdır.

Yapının genel durumuna bakıldığında günümüze, strüktürel bütünlüğünü koruyarak geldiği söylenebilir. Beden duvarları, çatı örtüsü, kapı ve pencereleri yerinde olan yapı, dış etkenlere karşı iyi korunmuştur. Yapının apsisleri yıkılmıştır ancak pencere sövelerindeki özgün bezemelerin korunmuş olması önemlidir. Tüm bu çıkarımlardan hareketle yapının koruma derecesinin 'orta' olduğu söylenebilir.

2.3. Hamsiköy Vadisi Özellikleri ve XIX. Yüzyıl Kiliseleri

Hamsiköy Vadisi, Trabzon il merkezine 52 km, Maçka ilçe merkezine ise 25 km uzaklıktadır. Vadinin Güneyinde Gümüşhane il sınırı, kuzeyinde Maçka-Erzurum yolu (E97), doğusunda Altındere Vadisi ve batısında Mulaka Vadisi bulunmaktadır. Vadi bünyesinde; Anayurt, Bağışlı, Başar, Çatak, Çıralı, Dikkaya, Gürgenağaç, Güzelce, Güzelyayla, Hamsiköy, Kiremitli, Köprüyanı, Sukenarı ve Yazılıtaş olmak üzere toplam 14 mahalle barındırır.

Hamsiköy vadisi, İpek yolu üzerinde olmasından dolayı Maçka bölgesi için önemli bir merkezdir. Trabzon-Erzurum arasında işleyen İpek Yolu başta Altındere Vadisinden geçmekte olup sonraki yıllarda Hamsiköy Vadisine kaydırılmıştır. Cumhuriyet döneminde de değişikliğe uğrayarak Maçka-Çatak-Hamsiköy üzerinden geçen yol, aynı zamanda taşıt trafiğine açılmıştır. Hamsiköy üzerine çevrilen bu yol sayesinde vadi önemli bir dinlenme ve duraklama yeri olmuştur, bu sayede ekonomik hareketlilik ve gelir kaynağı sağlanmıştır (Durmuş, 2011). Vadi, günümüzde halen aktif, ekonomik anlamda hareketli ve canlıdır. Hamsiköy mahallesinin turizme açılması ve her yıl düzenlenen 'sütlaç festivali' ile bölgede çok sayıda yeme-içme ve konaklama mekânları açılmıştır.

Maçka'da bulunan üç manastırdan bir tanesi ve en eskisi olan Vazelon Manastırı bu vadidedir. Maçka ilçe merkezinden Güneybatıda yönünde 6 km uzaklıkta, Kiremitli köyünde bulunan manastıra 3-4 km uzunluğunda patika yol ile ulaşılmaktadır. Yahya Peygamberin adına yapılan Vazelon Manastırı, bölgedeki en önemli yapıdır. Sümela Manastırı gibi kaya üzerinde kurulmasa da kayaya yaslanmış bir şekilde inşa edilen 3 katlı manastırın restorasyon çalışması yapılmamıştır ve ulaşım problemlerinden dolayı ziyaret konusunda pek fazla tercih edilmemektedir.

Vazelon Manastırı Maçka ilçe merkezine 14 km uzaklıkta olup bazı kaynaklarda 270 yılında inşa edilmiş olduğundan bahsedilse de kesin inşa tarihi bilinmemekte ve XIII. yüzyılda yapılmış olma ihtimalinden bahsedilmektedir. Ancak inşa edilen ilk yapının, bugün

yerinde olan yapı olmadığı, sonraki yıllarda büyüyerek şimdiki haline geldiği de belirtilmektedir. Manastır, dini özellikleri dışında kültürel, sosyal ve ekonomik yönüyle de önemli bir konumdadır. Bazı kaynaklara göre Sümela Manastırı'ndan elde edilen gelirle inşa edilmiştir.

Maçka Bölgesinin arazi şartlarının zorlu olmasına bağlı olarak alanda çoğunlukla erkek manastırı kurulmuştur. Bölgede üç büyük erkek manastırının yanında bir tane kızlar manastırı bulunmaktadır (Köse, 2012). Vazelon Manastırı'nın yakınlarında bulunan Kızlar manastırı ise günümüze ulaşamamıştır.

Ortodoks dünyası için önemli dini yapılara sahip manastır, kiliseler ve şapeller bulunan vadideki, çalışmaya konu olan dört adet kilisenin tamamı cami olarak kullanılmaktadır ve Anayurt, Bağışlı, Gürgenağaç ve Hamsiköy mahalleleri sınırlarında yer almaktadır.

Şekil 55. Hamsiköy vadisinde bulunan kiliselerin konumu.

2.3.1. Hamsiköy Mahallesi Cami Özellikleri

* Konum ve Erişilebilirlik

Hamsiköy mahallesi; bulunduğu vadi ile aynı adı taşıyan, tarihi İpek Yolu'nun Altındere vadisinden kaydırılıp Hamsiköy vadisine taşınan yeni güzergahı ile canlanan, Trabzon-Gümüşhane eski yolunun içinden geçtiği, kuzeyde Güzelyayla mahallesine, doğuda

Çıralı mahallesine güneyde ise Gümüşhane'ye sınır olan mahalledir. Arapça 'Hamse Köy' yani '5 köy' den gelmektedir. Bu yerleşim yeri beş köyün birleşmesinden oluşmaktadır ancak günümüzde bu köyler ayrılıp hepsi farklı mahalleler olmuştur. 1486 tarihli Tımar Defterinde 'Habsi' olarak geçen köyde 6 hane, 1 mücerred (yetişkin) olarak toplam 31 nüfus bulunmaktadır. 1530 tarihli Muhasebe ve İcmal defterinde de adı aynı isimle geçen köyün adı 1928 yılı Köylerimiz adlı kitapta Hamsiköy olarak yazılıdır. 1835 yılı nüfus sayımlarına göre mahallede yaşayan Hristiyan nüfus, 60 hane ve 341 Hristiyan olarak kayıtlıdır. 1876 yılı vilayet salnamelerinde ise 215 hane, Ermeni ve Müslüman nüfusun olmadığı, Rum nüfusun ise 502 olduğu belirtilmektedir.

Hamsiköy üzerine çevrilen ticaret yolu sayesinde vadi, önemli bir hareketlilik ve gelir kazanmıştır ancak 1980 yılında yolun tekrar güzergâh değiştirmesi ile Hamsiköy'de bulunan dükkanlar ve konaklama yerleri kapanmak zorunda kalmıştır. Başar köyüne dönen yol burada dükkanların ve konaklama yerlerinin açılmasına olanak sağlamıştır (Durmuş, 2011). Coğrafi işaretli ürün olan Hamsiköy sütlacı ile ünlü olan mahalle bugün, eski dönemlerdeki canlılığını devam ettirmektedir. Birçok yeme-içme ve konaklama mekanına sahip olan mahalle, turizmin canlandırdığı noktalardandır.

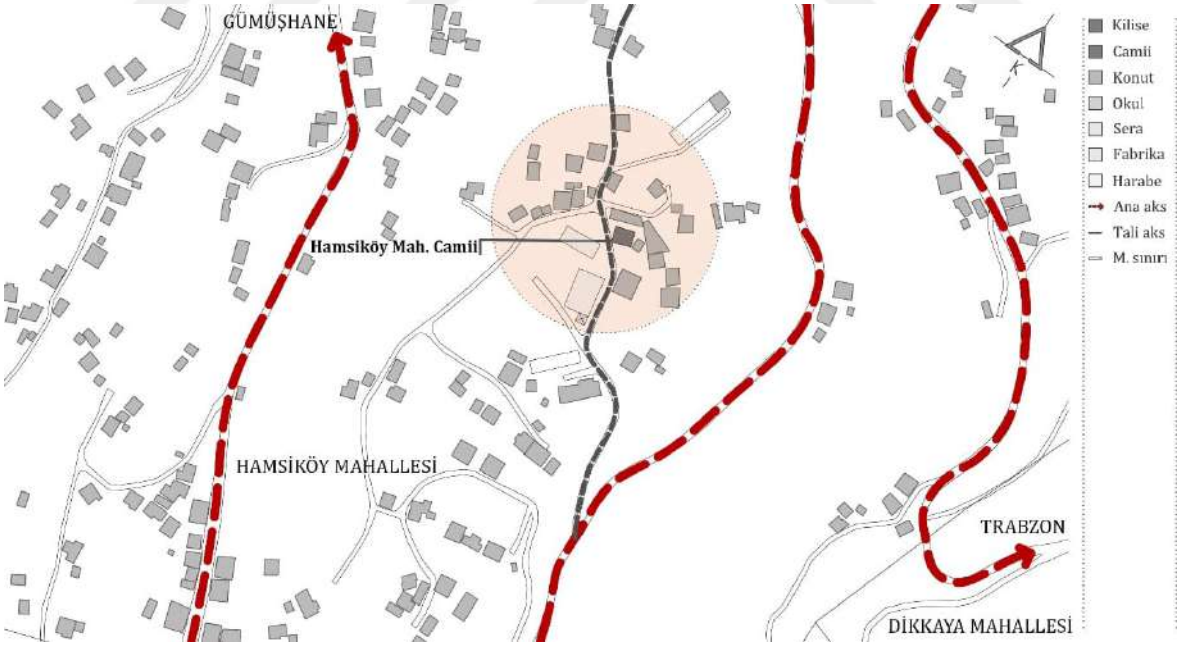

Şekil 56. Hamsiköy Mahallesi kilisesi ve çevresi yol-yapı-işlev analizi.

Hamsiköy Mahallesi, Trabzon il merkezine 51,6 km, Maçka ilçe merkezine ise 31,6 km uzaklıktadır. Mahalleye hem Trabzon-Gümüşhane yeni yolu ile hem de eski yol ile

ulaşım sağlanmaktadır. Eski yol mahallenin içinden geçmekte olup buradan çevre mahallelere ulaşım sağlanmaktadır.

Mahalleye ulaşım diğer mahallelerden farklı olarak Trabzon Çömlekçi mahallesinden kalkan minibüsler ile sağlanabilmektedir. Mahalleye gelen minibüsler Maçka merkezden Zigana yoluna bağlanıp bu yol üzerinden Hamsiköy mahallesine ulaşmaktadır. Aynı hat yol üzerinde bulunan diğer mahallelerin de ulaşım ihtiyacını karşılamaktadır.

Turizme açılan mahallede yoğun yapılaşma mevcuttur. Mahalle doğu-batı doğrultusunda iki yönde eğimli olup orta alanda eğim azalmaktadır. Eğimin azaldığı noktada ve eğime yerleştirilen ana yol hatları etrafında yapılaşma yoğunlaşmıştır. Batı yönündeki ana yol hattı mahallenin merkez aksı olup üzerinde yeme-içme ve konaklama mekânları sayıca fazladır.

Hamsiköy mahallesinde günümüzde konut işlevinden farklı olarak bir adet cami olarak kullanılan kilise, cami, okul, yeme içme mekânları ve konaklama mekanları bulunmaktadır. Betonarme yapılaşmanın yoğun olduğu mahallede kat yüksekliği 2-3 ve 4 katı bulmaktadır. Mahallede yol hattı üzerinde sıralı olarak restoranlar yoğunluktadır.

Mahallede bulunan kilise, iki dağın ortasında kalan düzlükte yoğun yapı grubunun ortasında sıkışık bir konumdadır. Batı cephesi araç yoluna bitişik olan yapıya erişim kolaydır. Camiye dönüştürülen yapı eklenen minaresi ve açık iki cephesi ile çevreden kolaylıkla algılanabilmektedir.

* Mimari Özellikleri

Plan Özellikleri: Hamsiköy Cami 10,47 m x 12,15 m boyutlarında olup kareye yakın planlıdır. İç mekânda orta alanda bulunan taşıyıcılar yıkıldığından nefler kaybolmuştur. Kuzeyde bulunan tek giriş kapısından içeriye giriş alanı eklenmiştir. Bu alandan kadınlar mahfiline çıkan ahşap bir merdiven bulunmaktadır. Giriş alanından ibadet mekânına açılan ahşap bir kapı bulunmaktadır. İç mekân, 8,90m x 10,57m boyutlarında olup kadınlar mahfilini taşıyan 4 ahşap dikme ile bölünmüştür. Yapıda narteks ve apsis bulunmamaktadır.

Yapıda sonradan açılan pencereler ile birlikte toplam 16 adet pencere bulunmaktadır. Güney cephesinde mihrabın üzerindeki pencere kapatılmış olup, doğu cephesinde bulunan pencerelerden iki tanesinin de boyutları değiştirilmiştir.

Ana girişin üzerinde bulunan, dikdörtgen planlı ve ortasında dairesel balkonu bulunan kadınlar mahfiline 14 basamakla çıkılmaktadır. 2,75m x 10,57m boyutlarında olan kadınlar

mahfili ahşap dikmeler ile taşınmaktadır. Çatısı yıkılıp yeniden yapılan yapıya aynı zamanda minare eklenmiştir.

Tablo 10. Hamsiköy Mahallesi Camine ait çizimler.

Hamsiköy Mahallesi Cami		
Yapım yılı	: XIX. yüzyıl	
Günümüz işlev	: Cami	
Koruma durumu	: Orta	
Plan tipi	: Bazilikal	
Taşıyıcı sistem	: Yığma / D. taş	
Boyut (taban oturumu)	: 10,45 m*12,15 m	
Yükseklik (iç mekan)	: 6,40 m	
Çatı örtüsü	: Kırma çatı (Dört yöne)	
Süsleme	: Yok	
Plan (Zemin kat)		**Kesit (A-A kesiti) ve Görünüş (Güney cephe)**
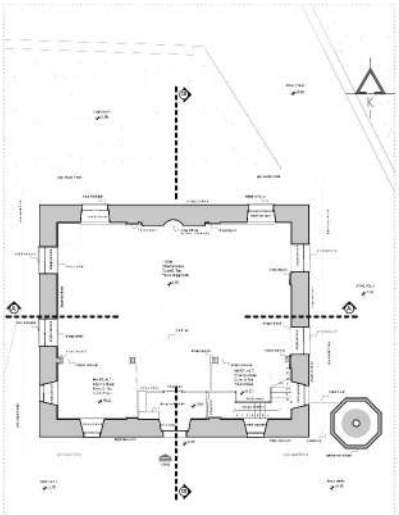		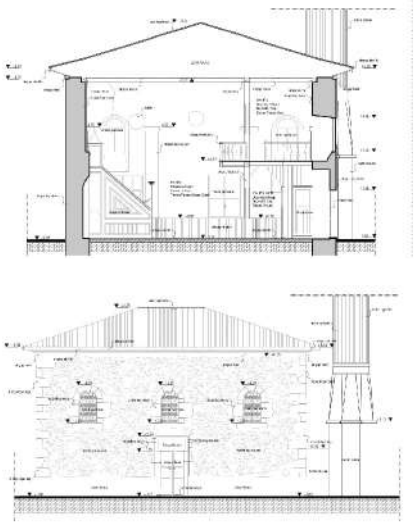

Cepheler: Yalın bir cephe kurgusuna sahip olan kilise, herhangi bir uyum kaygısı taşımayan, sonradan açılan pencereler ile karmaşık hale gelmiştir. Bütün cephelerde zeminden 90 cm yükseklikte sıva üzerine boya yapılmıştır. Köşeler kesme taş olup genel cephe kurgusunda kaba yonu taş kullanılmıştır. Yapının pencere kurgusu her cephede üçer adet olacak şekilde, kemerli ve etrafı kesme taş söveli olup bazıları demir parmaklıklarla çevrelenmiştir. Ancak sonradan açılan pencereler hem enine hem boyuna daha büyük boyutlarda, dikdörtgen kesitli ve etrafı sövesizdir. Bu pencerelerin olup tamamı demir parmaklıklarla çevrelenmiştir.

Kuzey cephesinde bulunan tek giriş kapısı metaldir ve kesme taş söveli olup basit detaylarla hareketlendirilmiştir. Bu cephede yapının özgün pencereleri olan kemerli pencerelerden 3 adet bulunmaktadır. Bu pencereler işlemeli ferforje ile çevrelenmiştir. Kuzeybatı yönüne eklenen minarenin giriş kapısı dışarıdan olup kuzey cephesine yaslanan metal kapı ile minareye girilen alana ulaşılmaktadır.

Doğu cephesi, yapının çevre bina ile en sıkışık halde olan cephesidir. Aynı zamanda bu cephede tahribat da daha fazladır. Cephenin kuzey bölümündeki pencere özgün boyutlarını korurken diğer iki pencere kısaltılarak altlarına dikdörtgen kesitli, pencere akslarını tutmayan büyük boyutlu pencereler eklenmiştir. Cephedeki pencereler diğer cephelerdeki pencerelere göre daha alçak konumlandırılmıştır. Ortada bulunan pencerenin yanına bir baca boşluğu açılmıştır ve etrafı harç ile kapatılmıştır. Cephede sonradan yapıldığı belirgin olan pencerelerin sövelerini de kapatacak şekilde yapılmış ve cephenin yarısını kapatan sıva mevcuttur.

Güney cephe mihrabın olduğu cephedir ve bu cephede özgün pencerelerden ortada bulunanı taş doldurularak kapatılmışken, diğer iki cephenin altına dikdörtgen kesitli pencereler eklenmiştir. Sonradan eklenen pencerelerin etrafında oluşan boşluklar harç ile kapatılmıştır.

Batı cephede de özgün pencerelerden ortada olanı taş doldurularak kapatılmıştır. Cepheden kapatılma izi belirgin olmasa da iç mekândan pencerenin izini görmek mümkündür. Yine bu cephede de sonradan eklenen pencereler özgün pencere aksında yerleşim kaygısı taşımadan düzenlenmiştir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Köşe taşları kesme taş şeklinde ancak beden duvarları kaba yonu taş kullanılarak, yığma yapım tekniği ile inşa edilmiştir. Cephede taşın üzerine yapılan sıva birçok taşın görünürlüğüne engel olmaktadır. Duvar kalınlığı 80 cm'dir ve iç mekânda mahfili taşımak için eklenen ahşap dikmeler dışında herhangi bir taşıyıcı bulunmamaktadır. Duvar yüzeylerinde taşıyıcı sütunların başlıkları ve kemerlerin izleri gözlemlenememektedir.

Yapı, cami işlevine dönüştürüldükten sonra yapılan müdahaleler ile taşıyıcı sistemi zarar görmüş ve yapının özgün özgün karakterine aykırı eklemeler/düzenlemeler yapılmıştır. Plandaki tahribatların yanında cephe tahribatı da ileri seviyededir.

Mimari Donanım ve Bezeme: Yapının yalın ve sade bir dili vardır. Yapı üzerinde yapılan arşiv de saha çalışmaları kapsamında herhangi bir mimari donanım ve bezeme gözlemlenmemiştir.

* Bozulma Biçimleri

Yıkılan kısımlar: Yapının çatısı yıkılıp yerine kırma çatı yapılmıştır. Ayrıca cephede yeni pencereler açılması için bazı duvar yüzeyleri yıkılmıştır. Yapının orta sütunları kaldırılarak ve özgün taşıyıcı sisteme zarar verilmiştir.

Ek ve değişiklikler: Yapı cami olarak kullanılmasından dolayı işleve yönelik çeşitli eklemelere ve değişikliklere maruz kalmıştır. Yapının kuzeybatı köşesine, girişi dışarıdan olan minare eklenmiştir. Güney duvarına mihrap eklenmiştir ve üzerinde bulunan kemerli pencere kapatılmıştır. Kadınlar için mahfil katı eklenmiş ve mahfile çıkılması için ortak giriş alanı düzenlenmiştir.

Strüktürel Hasar: Yapının taşıyıcı sütunlarının yıkılmasından ve üzerine eklenen yeni çatı biçiminden dolayı taşıyıcılığı zayıflatılmıştır. Yapıda düşey yönlü derin çatlaklar gözlemlenmiştir.

Malzeme Bozulmaları: Yapının halen kullanılıyor olması önleyici bakımlarının kısmen de olsa yapılmasına olanak sağlıyor olsa da bölgenin yağışlı ve rutubetli ikliminden kaynaklı su/nem tahribatları, özellikle zemine yakın duvar yüzeylerinde yosunlanma şeklinde gözlemlenmiştir. Ayrıca yapının taş malzemesinde yer yer kopmalar ve çatlaklar bulunmaktadır.

Yapının genel durumuna bakıldığında hem strüktürel müdahalelerin fazla olması hem de kullanıma açık olmasından dolayı risk altında olduğu değerlendirilmiştir. Tüm sütunların yıkılmış olması yapıyı deprem yüklerine karşı dayanıksız bırakmaktadır. Strüktürel olarak acil müdahaleye ve korumaya ihtiyacı vardır. Hem plan hem de cephe karakterine yapılan ileri düzeydeki ve çok boyutlu müdahaleler, yapıyı özgün halinden uzaklaştırmıştır. Ayrıca malzemedeki bozulmalarda temizlenmeli ve onarılmalıdır. Tüm bu çıkarımlardan hareketle yapının koruma derecesinin ‘kötü’ olduğu söylenebilir.

2.3.2. Anayurt Mahallesi Cami (St. Basil Kilisesi) Özellikleri

* Konum ve Erişilebilirlik

Eski adı Kıransa olan mahallenin adı Arapça kökenli olup iki şeyin birleştiği yer, iki yamacın birleştiği yer anlamına gelmektedir (Durmuş, 2011). Durmuş (2011) bu mahallenin ‘kıran’ yani ‘verimsiz sırt yer veya akarsu arasındaki dağ sırtı, bayır’ anlamlarında

kullanılmış olacağını ve mahallenin de bu özellikte bir yer olduğunu ayrıca belirtir. Öztürk (2011) ise mahallenin eski adının Kirnasa olduğunu ve Yunanca krinon, krinea kelimelerinden türeyen beyaz zambak anlamında kullanıldığını belirtmektedir.

1530 yılına ait Trabzon Eyaleti Haritasında adı geçen mahalle, 1835 yılı Maçka nüfus defterinde ise Hristiyanların yaşadığı ve Güzelce (Bondila) köyünün bir mahallesi olarak kayıtlıdır. 1928 yılı Dahiliye vekaletinin çıkardığı 'Köylerimizin adları' adlı kitapta Maçka köy adları arasında Anayurt (Kıransa) adı geçmemektedir. Bunun sebebi mübadele sırasında köyün boşaltılmış olmasıdır (Durmuş, 2011). 1845 yılı nüfus sayımlarına göre mahallede, 57 hane bulunmakta ve 164 Hristiyan yaşamaktadır (Durmuş, 2010).

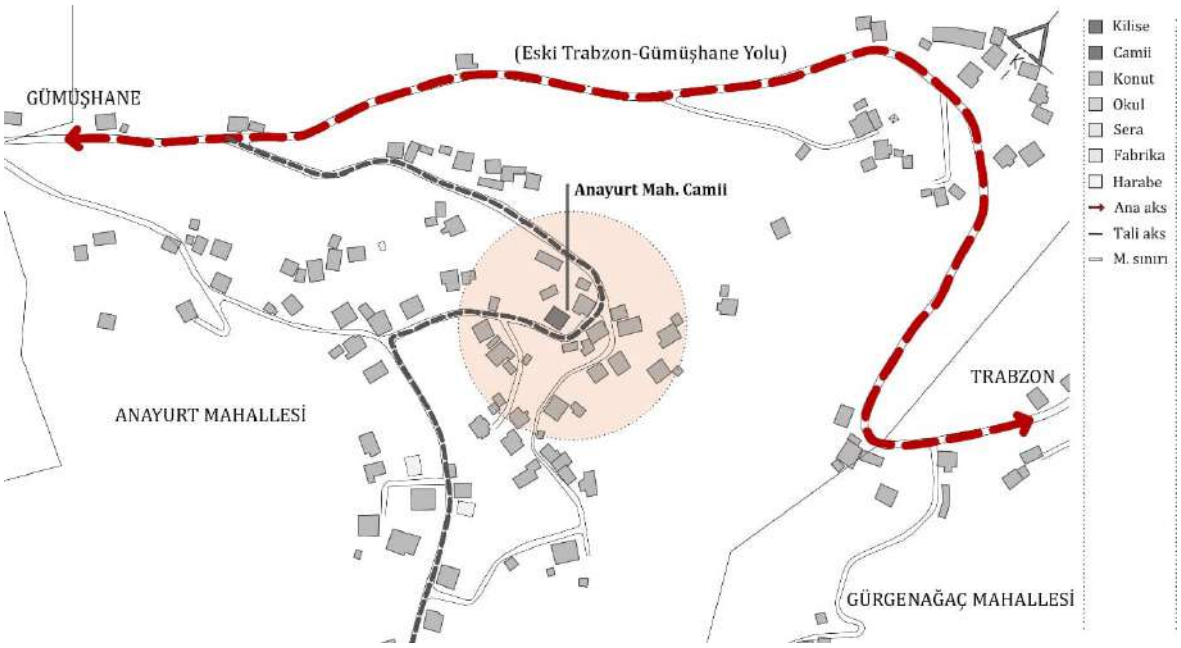

Şekil 57. Anayurt Mahallesi kilisesi ve çevresi yol-yapı-işlev analizi.

Anayurt Mahallesi Trabzon-Gümüşhane eski yolu üzerinde olup Trabzon il merkezine yaklaşık olarak 51,6 km, Maçka ilçe merkezine ise yaklaşık olarak 31,6 km uzaklıktadır. Mahalleye hem Trabzon-Gümüşhane yeni yolu ile hem de eski yol ile ulaşım sağlanabilmektedir. Eski yol mahallenin içinden geçmekte olup buradan çevre mahallelere ulaşım sağlanmaktadır.

Kilise, mahallenin hâkim düzlüğüne konumlandırılmış olup ana yol hattı üzerinde yer almasından dolayı yapıya erişim kolaydır. Açık bir meydanda bulunan kilise kolay algılanabilmektedir. Kilisenin çevresinde mezarlık, okul, bakkal ve muhtarlık bulunmaktadır.

* Mimari Özellikleri

Plan Özellikleri: Anayurt Mahallesi Cami (St. Basil Kilisesi) 3 nefli ve 10,37 m x 11,96 m boyutlarında olup kareye yakın bir plana şemasına sahiptir. Daire kesitli ikişer adet sütunla üç nefe ayrılan yapıda narteks ve apsis bulunmamaktadır. Yapının ana giriş kapısı kuzey cephededir. Yapının eski fotoğrafına bakıldığında 1936 yılında camiye çevrilen kiliseye henüz minare eklenmediği anlaşılmaktadır. Bu dönemde, giriş kapısı açılıp üzerine saçak eklenmiştir. Daha sonraki yıllarda günümüzdeki haline dönüştürülmüştür.

Şekil 58. Anayurt Mahallesi Cami (St. Basil Kilisesi) eski fotoğrafı, 1940'lı yıllar.

Güncel halinde mevcut betonarme giriş alanı ile son cemaat mahalline ve kadınlar mahfiline giriş alanı oluşturulmuştur. Böylece kadınlar mahfiline hem dışarıdan hem yapının içerisinden ulaşım sağlanmıştır. Dışarıdan eklenen bu alanda 8 basamak bulunmaktadır. Basamakların sonunda bulunan kapı, iç mekândaki merdivenin 11. basamağına açılmaktadır.

İç mekânda süsleme bulunmamaktadır. Duvarlar sıvalı ve beyaz boyalı haldedir. Genel olarak bakımlı ve strüktürü sağlamdır. Yapının duvar ve sütunları parapet yüksekliğinde seramik kaplanmıştır. Ayrıca, zemine beton dökülerek üzeri parça halılarla kapatılmıştır.

Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde bulunan eski eser fişinden elde edilen bilgilere göre yapı 1936 yılında camiye çevrilmiştir. Belgelerde yer alan 1970'li yıllara ait fotoğraflarda minare bulunmamaktadır. Ancak günümüzde yapının kuzey batı köşesinde

doğal taştan yapılmış bir minare vardır. Ayrıca belgelerde kilisenin fresklerinin göründüğü de ifade edilmiştir.

Ana iç hacim ortalama olarak 8,90 m x 10,63 m boyutlarında olup ikişer adet dairesel kesitli sütun ile üç nefe ayrılmıştır. Ana girişin üzerinde bulunan 'u' şeklindeki ahşap kadınlar mahfiline 23 basamaklı mermer kaplanmış, betonarme merdiven ile ulaşılmaktadır. Sonradan eklenen kadınlar mahfili yapının pencere seviyesinin ortasına denk gelmektedir.

Toplam 12 pencereye sahip olan yapının özgün pencereleri korunmuş ancak bunlara ilave olarak 3 adet pencere açılmıştır. Ayrıca yapının batı duvarında yer alan özgün kapısı beton bloklarla kapatılmıştır ancak giriş hattı ve kemerli kapı sövesi cephede izlenebilmektedir.

Tablo 11. Anayurt Mahallesi Cami (St. Basil Kilisesi) ait çizimler.

Anayurt Mahallesi Cami (St. Basil Kilisesi)	
Yapım yılı	: XIX. yüzyıl
Günümüz işlev	: Cami
Koruma durumu	: Orta
Plan tipi	: Bazilikal
Taşıyıcı sistem	: Yığma / D. taş
Boyut (taban oturumu)	: 10,35 m *12,00 m
Yükseklik (iç mekan)	: 8,60 m
Çatı örtüsü	: Beşik çatı (kademeli)
Süsleme	: Yok
Plan (Zemin kat)	**Kesit (A-A kesiti) ve Görünüş (Güney cephe)**
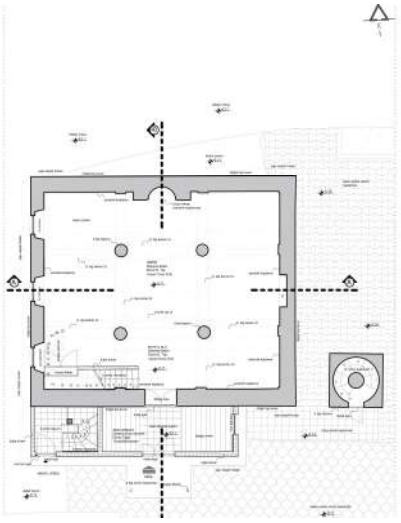	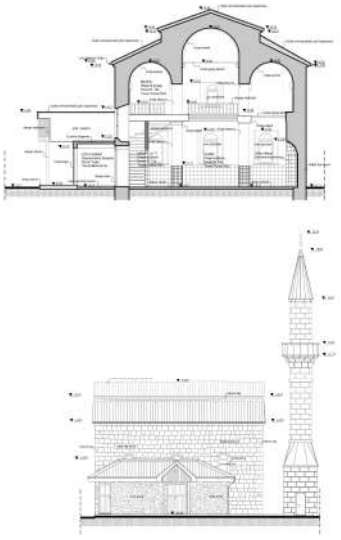

Cepheler: Yapıya ait tipik duvar örgüsü ince yonu taştır. Yapıya sonradan eklenen kuzey cephesindeki son cemaat mahalli ise betonarme olup üzeri taş kaplanmıştır. Üç yöne kırma çatı ile kapatılan ve çatıdan çıkan saçak ile giriş kapısının üstü örtülen bu alan, yapıya sonradan eklenmiştir. Eklenen bu kısım kuzey duvarında bulunan pencerelerin iki tanesini kapatmaktadır. Yapının kuzeybatı köşesine, camiye dönüştürüldükten sonra eklenen minare, yapının cephesiyle renk olarak bütünlük oluşturulması açısından Gümüşhane'den getirtilen taşlarla inşa edilmiştir.

Batı cephesi yapının özgün giriş kapısının olduğu cephedir. Bu cephede yer alan kesilmiş gergiler burada bir narteksin var olduğunu düşündürmektedir. Yöre halkının verdiği bilgilerle de bu durum desteklenmektedir. Cephede 3 adet aynı boyutta, biri orta aksta ve üstte, diğer ikisi sağ ve sol altta olmak üzere kemerli pencereler bulunmaktadır. Özgün giriş kapısı beton bloklarla doldurulmuş olup kemerli kapı sövesi cephede hala okunabilmektedir.

Güney cephesi herhangi bir ekin ve yapısal detayın bulunmadığı yalın bir cephedir. 3 adet kemerli pencerenin bulunduğu çatı silmesiyle sonlanan sade bir cephedir. İç mekânda güney duvarına eklenen mihrap, cephe kurgusundaki düzeni etkilememiştir.

Doğu cephesinde bir adet orta aksta üstte, 3 adet farklı boyutta altta pencere bulunmaktadır. Üstte bulunan pencere, özgün pencere formuna yakın olsa da batı cephesinin simetrisine uymaması ve iç denizliğinin farklı olması bu pencerenin de sonradan açıldığını düşündürmektedir. Cephelerin genel kurgusunda pencerelerde söve bulunmaktadır.

Yapı genel olarak yalın ve sadedir. Yapının özgünlüğünü koruyan önemli elemanlarından biri de çatısıdır. Kademeli olan kırma çatının naos üzerinde bulunan parçası daha üst kademededir. Çatının formu korunmuştur ancak malzemesi değiştirilmiştir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Kilise, ineç yonu taş kullanılarak yığma yapım tekniğiyle inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı 70 cm'dir ancak doğu duvarında 60 cm'ye düşmektedir. 55 cm çapındaki taş sütunların birbirlerine kemerlerle bağlanmasıyla taşınan yapının taşıyıcı sistemi metal gergilerle desteklenmiştir.

Mimari Donanım ve Bezeme: Yapıda günümüze ulaşan herhangi bir bezeme ve mimari donanım bulunmamaktadır.

* Bozulma Biçimleri

Yıkılan kısımlar: İzleri gözlemlenen narteks olduğu düşünülen alan günümüze ulaşamamıştır.

Ek ve değişiklikler: Yapının kuzeybatı köşesine minare eklenmiştir. Kuzey duvarına ise, son cemaat mahalli ve kadınlar mahfiline giriş için 2,30 x 9,35 m boyutlarında bir yapı eklenmiştir. İç mekânda zemin malzemesi değiştirilmiş ve duvar yüzeyleri parapet yüksekliğinde seramik kaplanmıştır. Ayrıca aynı seramik malzemeden mihrap eklenmiştir.

Batı duvarındaki özgün giriş kapısı kapatılmıştır ve yapının doğu duvarına sonradan 4 pencere eklenmiştir. İlaveten, iç mekânda ana giriş kapısının üzerine 'u' şeklinde kadınlar mahfili eklenmiştir.

Strüktürel Hasar: Yapıda strüktürel bir hasar belirlenmemiştir. İç mekân, yapılan bakım ve onarımlar sayesinde temiz ve bakımlıdır. Batı cephesinde yerinden sökülen gergiler gözlemlenmiştir.

Malzeme Bozulmaları: Yapının halen kullanılıyor olması yapının kısmide olsa bakımlarının yapılmasına olanak sağlamıştır. İç mekân genel olarak tahribattan uzaktır. Ancak yapının dış yüzeyinde, özellikle taş malzeme yüzeylerinde yoğun kirlenme ve aşınma gözlemlenmiştir.

Yapının genel durumuna bakıldığında yapı bütünlüğünün sağlam olması, beden duvarlarının, çatı örtüsünün, kapı ve pencerelerinin yerinde olması dış etkenlerden korunmasına olanak sağlamıştır. Strüktürel olarak acil bir müdahaleye ihtiyaç duymamaktadır. Yapıya yapılan niteliksiz ve başarısız eklentiler yapının özgün karakterini fazlasıyla bozmuştur. Tüm bu çıkarımlardan hareketle yapının koruma derecesinin 'orta' olduğu söylenebilir.

2.3.3. Gürgenağaç Mahallesi Cami (St. John Kilisesi) Özellikleri

* Konum ve Erişilebilirlik

Eski adı Yanakandoz olan mahallenin adı Durmuş (2011)'a göre Kuman dilinde 'Han'ın/Kan'ın yanındaki yer' anlamına gelmektedir. Durmuş (2011) aynı zamanda, Ortodoks Kuman Türk yerleşim yeri olan Güzelce (Bondila) köyünün bir mahallesi olmasından dolayı bu mahallenin de Kuman Türklerinin yerleşim yeri olduğunu ifade etmektedir. Öztürk (2011) ise mahallenin adının Rumca Yanakaoğulları anlamında olduğunu ve köye adını bu ailenin verdiğini belirtmektedir. Güzelce köyünün bir mahallesi olduğu için 1876 yılı Vilayet Salnamelerinde adı geçmemektedir.

Gürgenağaç Mahallesi Trabzon-Gümüşhane eski yolundan ayrılan ana yol ile ulaşılan, Trabzon il merkezine 40 km, Maçka ilçe merkezine ise 16 km uzaklıkta olan bir yerleşimdir. Topografyası gereği dağınık yerleşime elverişli olan Maçka Bölgesi mahallelerinin aksine bu alanda ana yol etrafında toplanan merkezi bir yerleşim şekli hakimdir.

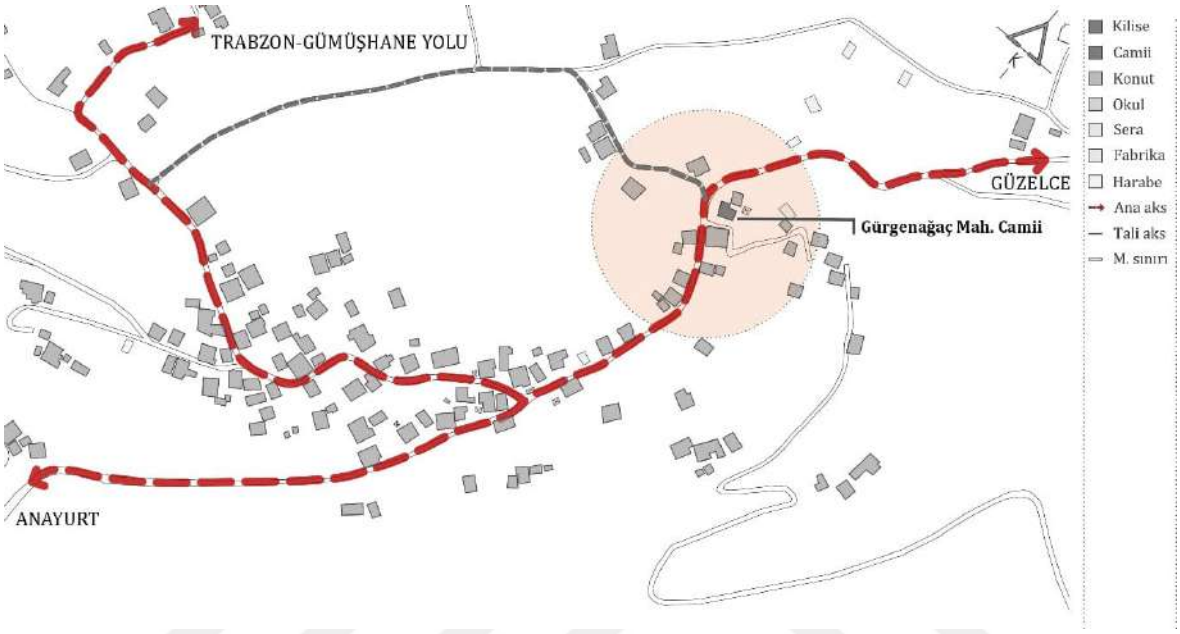

Şekil 59. Gürgenağaç Mahallesi kilisesi ve çevresi yol-yapı-işlev analizi.

Mahallede bulunan kilise, sıralı evler diziliminin sonunda önü açık, manzaraya hâkim bir konumda yer almaktadır. Kilisenin önüne araç ile ulaşım mevcuttur. Önünde yer alan avlusu güzel bir dinlenme alanı oluşturmaktadır. Bu alandan Trabzon-Zigana ana yolu kolaylıkla görülebilmektedir. Mahallenin içinde araç yolundan ilerlerken kiliseyi algılamak zor olsa da karşı vadilerden algılamak kolaydır. Günümüzde cami olarak kullanılan yapı, mahallede aktif olarak kullanılmakta olup mahalle içinde erişimi kolaydır.

Mahalleye ulaşım çoğunlukla özel araçlarla olsa da Hamsiköy mahallesine giden minibüslerin yolu üzerinde olmasından dolayı buraya da belli saatlerde minibüs ulaşımı sağlanmaktadır.

Mahallenin yapı dokusu ana taşıt yolu hattı etrafında yoğunlaşmıştır. Eğimin de bu yol hattı çevresinde azalması, yapılaşmanın yoğunlaşmasına ve sıklaşmasına olanak sağlamıştır. Mahallede bulunan kilisenin çevresinde imam lojmanı, eski Rum okulu ve konutlar bulunmaktadır. Eski papaz evi kilisenin kuzey doğusunda iken bugün yıkılmış olup toprak üzerinde kalan taşlar ile yapının izleri okunabilmektedir.

Mahallede konut işlevi haricinde 2 adet okul bulunmakta ama ikisi de kullanılmamaktadır. Bunlardan bir tanesi eski kilise okuludur ancak yıllardır boş kalmıştır. Diğeri ise mahallenin sonradan yapılan okul binasıdır ancak okulu kullanan öğrenci olmadığı için bu bina da boş kalmıştır. Ayrıca, 1 sağlık ocağı, 2 adet cami (biri kiliseden dönüştürülen), 1 kahvehane, 1 bakkal ve 1 kuran kursu bulunmaktadır.

Mahallede eski yapı dokusuna ait, günümüzde cami olarak kullanılan kilise, kilisenin yanında bulunan ancak uzun zamandır kullanılmayan okul binası ve çeşme bulunmaktadır.

* Mimari Özellikleri

Plan Özellikleri: Eski adıyla St. John Kilisesi 3 nefli ve 9,43 m x 10,70 m boyutlarında olup kareye yakın planlıdır. Yapıda narteks ve apsis bulunmamaktadır. Ancak yapının cephesine ait eski fotoğrafta apsis kemerlerinin izleri açıkça gözükmektedir. Bölgenin geleneksel plan kurgusunu koruyan yapıyı diğer kiliselerden ayıran özelliği çatı formu ve kubbesidir. Yapının en önemli özelliği, kubbe formu sonradan bazı değişikliklere uğrasa da Maçka bölgesinde çatı kubbesi günümüzde var olan tek kilisedir. Doğu cephesinden toprağa oturan kilise, iki farklı kottan girişe olanak sağlar niteliktedir. Bunlardan harim girişi kuzey duvardan, mahfil girişi ise doğu duvardan hemzemin olarak sağlanmaktadır. Ayrıca harim katından mahfile 11 basamaklı döner merdiven ile çıkış sağlanabilmektedir.

Şekil 60. Gürgenağaç Mahallesi kilisesi fotoğrafı (anonim).

Tablo 12. Gürgenağaç Mahallesi Cami'ne (St. John Kilisesi'ne) ait çizimler.

Gürgenağaç Mahallesi Cami (St. John Kilisesi'ne)

Yapım yılı	: XIX. yüzyıl
Günümüz işlev	: Cami
Koruma durumu	: Orta
Plan tipi	: Bazilikal
Taşıyıcı sistem	: Yığma / D. taş
Boyut (taban oturumu)	: 9,45 m*10,80 m
Yükseklik (iç mekan)	: 10,65 m
Çatı örtüsü	: Kırma çatı (kubbeli)
Süsleme	: Yok

Plan (Zemin kat)

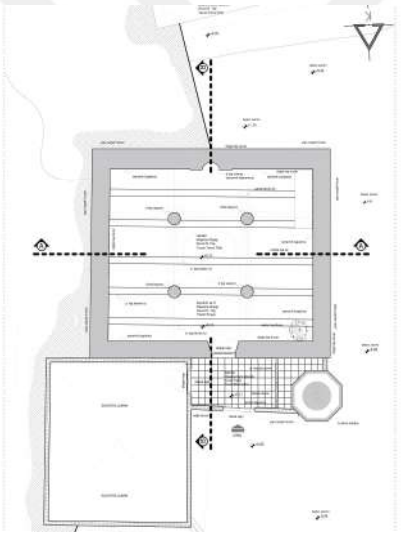

Kesit (A-A kesiti) ve Görünüş (Güney cephe)

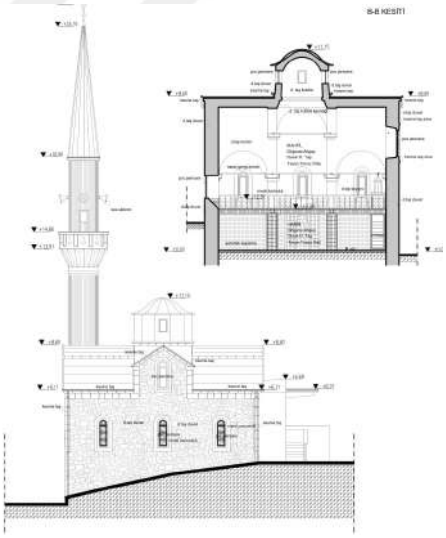

Yapının kuzey cephesine bitişik olarak 6,65 m x 7,52 m boyutlarında betonarme, iki kat yüksekliğinde imam lojmanı eklenmiştir. Yine aynı cepheye minare ve minare ile lojman arasında kalan boşluğa giriş alanı eklenmiştir. Bu alanda camiye gelenler için ayakkabı dolapları, minarenin giriş kapısı ve ayrıca lojman için ikinci bir giriş yer almaktadır.

Batıda, iki adet alt sağ ve sol altta, bir adet ortada üstte olmak üzere toplam 3 adet taş söveli ve kemerli pencere bulunmaktadır. Güney duvarına ise mihrap eklenmiştir ve bu duvarda 3 adet altta bir adet üstte olmak üzere toplam dört adet aynı formda pencere bulunmaktadır. Doğuda ise eski fotoğraftan anlaşıldığı üzere günümüze ulaşmayan apsis bulunmaktadır. Mevcut halinde ise sonradan açılan iki adet dikdörtgen kesitli ve boyutları diğer cephelerdekilerden daha büyük olan pencere ve kadınlar mahfiline açılan ahşap bir

kapı eklenmiştir. Ayrıca yapıya bitişik olan imam lojmanının ana giriş kapısı bu cephedendir.

Ana iç hacim ortalama olarak 7,76 m x 9,22 m boyutlarında olup ikişer adet dairesel kesitli sütun ile üç nefe ayrılmıştır. Ana girişin üzerinde bulunan kadınlar mahfili ise 3,80 m x 9,22 m boyutlarındadır.

Cepheler: Yapı, fiili durumda taş duvar örgüsü üzerine kabartmalı sıva yapılarak derzlerin vurgulandığı cephe karakterine sahiptir. Genel yapı strüktürü sağlam olan ve özgün haline benzer bir şekilde korunabilmiş nadir örneklerdendir. Yapının ana kütlesi, pencereleri, iç hacmi ve bazı değişiklikler geçiren çatı formu kilisenin özgün kurgusunu bugün iyi bir şekilde bizlere göstermektedir. Yapıya yapılan en büyük müdahaleler apsislerin yıkılması ve kiliseyle bitişik halde bulunan lojmanın inşa edilmesidir.

Cami olarak kullanılmaya başlaması yapıda birtakım değişiklikler yapılmasına neden olmuştur. Taş duvar örülerek kapatılan apsis duvarına iki adet sövesi bulunmayan pencere açılmış ve bir kapı eklenmiştir. Yalın bir dile sahip olan yapının pencereleri düzgün ve herhangi bir detayı bulunmayan kesme taştır. Doğu cephesi haricindeki diğer cepheler özgün pencere kurgusunu korumuştur. Yapılan eklerin tamamı kuzey cephededir. Bu cepheye minare, harim için giriş alanı ve lojman yapısı eklenmiştir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Kilise, taş malzeme kullanılarak yığma yapım tekniğiyle inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı ortalama olarak 78 cm'dir ancak mihrabın bulunduğu güney duvarı 89 cm'dir. 53 cm çapındaki toplam 4 adet dairesel kesitli sütunlar yapının taşıyıcılığını sağlamak için dış duvarlara kemerlerle bağlanmıştır. Ayrıca bu sütunlar hem çatı altlarından hem de sütun başlarından birbirlerine demir gergilerle bağlanmışlardır.

Camiye dönüştürülen kiliselerin genelinde olduğu gibi bu yapının da zemini değiştirilerek üzeri halı ile kaplanmıştır. Ayrıca, iç mekânda beden duvarları seramik ile kaplanmıştır. Bunun yanında, tavan ve duvar yüzeyleri sıva üzerine boya yapılarak yalın bir görüntü elde edilmiştir.

Mimari Donanım ve Bezeme: Yapıda dikkati çeken en önemli mimari donanım yapının kubbesidir ancak bu kubbe özgün halinden farklılaşmıştır. Üzeri dört yöne kırma çatı ile kapatılmış olan kare kesitli kubbenin çatısı sökülerek kare kesitin üzerine sekizgen formda 4 küçük pencereli bir ek yapılarak dairesel formda bir çatı ile kapatılmıştır.

Yapı, yalın bir cephe diline sahiptir. Cephe kurgusunda etkili olan herhangi bir dekoratif eleman bulunmamaktadır. İç mekânda da sıva üzerine beyaz boyalı olup herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

* Bozulma Biçimleri

Yıkılan kısımlar: Yapının apsisleri yıkılmıştır. Özgün kubbesi yıkılıp yerine yeni kubbe yapılmıştır.

Ek ve değişiklikler: Yapı cami olarak kullanılmasından dolayı işleve yönelik çeşitli eklemeler ve değişiklikler yapılmıştır. Apsisleri yıkılan doğu duvarı taş ile doldurulup, yüzeyde iki pencere ve kapı açılmıştır. Tescil fişinden elde edilen bilgiye göre yapının batı duvarında bulunan giriş kapısı kapatılmış olup harim girişi kuzey duvarına taşınmıştır. Çatı formu korunmuştur ancak kubbenin şeklinde değişiklikler yapılmıştır ve çatı malzemesi de değiştirilmiştir. Özgün pencereler genel olarak korunmuştur ancak kuzey duvarında yer alan pencerelerden doğu tarafında bulunanı, yapıya eklemlenen lojmandan dolayı cephede gözükmemektedir. İç mekânda da aynı pencere kitaplık olarak kullanılmaktadır. Yapının kuzey cephesine ayrıca minare ve giriş alanı eklenmiştir.

İç mekânda, güney duvarının orta eksenine mihrap eklenmiş olup, mihrabın yanına ahşap minber de eklenmiştir. Ayrıca hem doğu cephesindeki girişten hem de harim katından merdiven ile ulaşılabilen kadınlar mahfili eklenmiştir.

Strüktürel Hasar: Yapıda strüktürel bir hasar belirlenmemiştir.

Malzeme Bozulmaları: Yapının halen kullanılıyor olması yapının çeşitli bakımlarının yapılmasına olanak sağlamıştır. İç mekân genel olarak temiz ve bakımlıdır.

Yapının genel durumuna bakıldığında yapı bütünlüğünün sağlam olması, beden duvarlarının, çatı örtüsünün, kapı ve pencerelerinin var olması dış etkenlerden korunmasına olanak sağlamıştır. Strüktürel olarak acil bir müdahaleye ihtiyaç duymamaktadır. Yapının strüktürünün korunmasının yanında, işlev değişikliğinin kötü uygulamalarından birini bu kilisede görmekteyiz. Yapıya imam evi bitişik şekilde inşa edilerek hem mimari hem kültürel miras hem de estetik değerler yok sayılmıştır. Tüm bu çıkarımlardan hareketle yapının koruma derecesinin ‘orta’ olduğu söylenebilir.

2.3.4. Bağışlı Mahallesi Kilisesi Özellikleri

* Konum ve Erişilebilirlik

Eski adı Konaka olan Bağışlı Mahallesi, 1835 yılında Güzelce (Bondila)’nin mahallesi iken 1876 da ayrı bir köy olarak sınırlarında 99 hanede 194 Rum, 85 Türk’ün yaşadığı

yerleşim yerine evirilmiştir. 1845 yılı nüfus defterine göre Hamsiköy vadisindeki Hristiyan köylerinden bir tanesidir. 1917 yılındaki Rus kayıtlarında ise burada 241 kişilik karışık nüfusun yaşadığı yazılıdır (Durmuş, 2011).

Bağışlı (Konaka) köyünün eski ismi Rum kaynaklarında Bereneia şeklinde yer almaktadır. Tarihsel süreç içerisinde köyün ismi, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Bereneia'dan Konaka'ya, Konaka'dan da bugünkü kullanımı olan Bağışlı'ya dönüşmüştür. Yöreye hâkim olan derebeylerin köyde oturmak için yaptırmış oldukları konaklardan esinlenerek köyün ismi bu adla anılır olmuştur (Ayar, 2017).

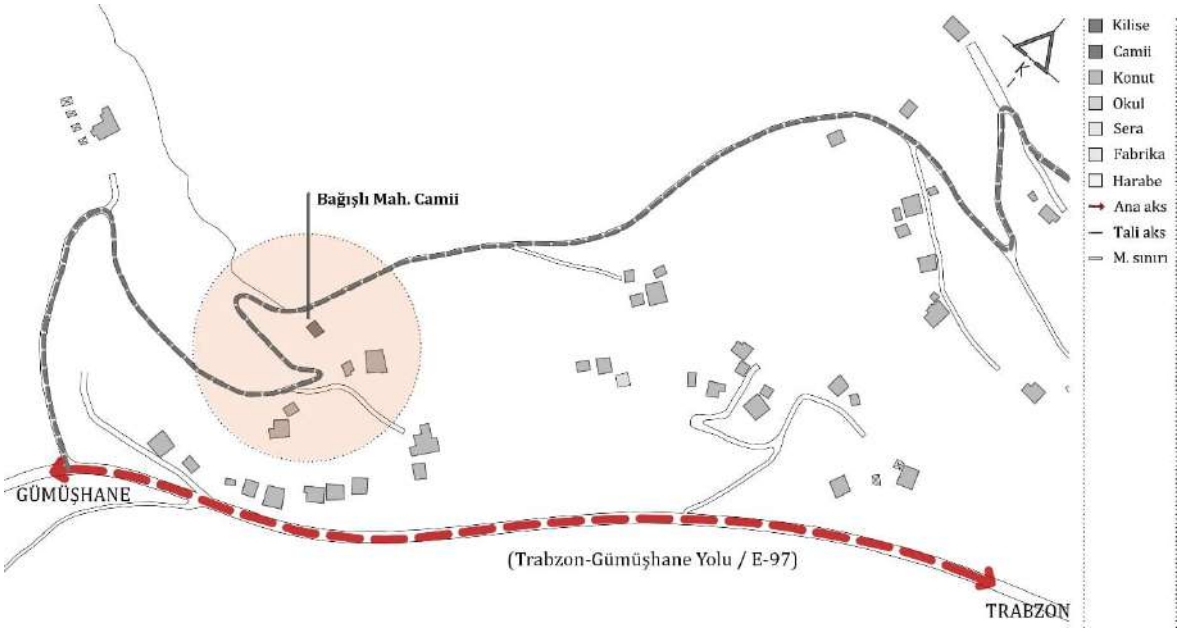

Şekil 61. Bağışlı Mahallesi kilisesi ve çevresi yol-yapı-işlev analizi.

Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki bilgilere göre; "Trabzon vilayeti Maçka kazasına bağlı Pundile karyesinde Rum Cemaati için bir kilise inşasına ruhsat verildiği…(Hicri 10-04-1332)" ifadelerini içeren, 1873 yılında (Hicri 1290) Rum Patrikliği tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazıda, köy halkı kiliselerinin yeniden inşası için izin istemekteydi. Kiliseleri zamanla harap bir vaziyete dönüşmüş, içinde ayin yapılamayacak hale gelmişti. Uzunluğu 13, genişliği 8,5 ve yüksekliği 7 zirâ ölçülerinde yapılması düşünülen yeni kilisenin altı penceresi ve bir kapısı bulunacaktı. Ayrıca köylüler taleplerinde, kendilerine izin verildiği takdirde bundan büyük mutluluk duyacaklarının altını özellikle çizmişlerdi (Ayar, 2017). Zira ölçü birimi arşın olarak da kullanılmaktadır ve metrik birime çevrildiğinde Bağışlı kilisesinin boyutları ile uyumlu olduğu görülmektedir.

İpek yolu üzerinde yer alması ile XIX. yüzyılın başına denk gelen mahallede o dönemde konaklamak için yapılan hanlar da bulunmaktaydı ancak bunlar günümüze ulaşamamıştır (Durmuş, 2011).

Bağışlı Mahallesi Trabzon-Gümüşhane ana yoluna sınır olan mahalledir. Trabzon il merkezine 35 km, Maçka ilçe merkezine ise 14 km uzaklıktadır. Mahalleye E97 ana yolu üzerinden ayrılan yol ile giriş yapılmaktadır.

Arazinin eğimli yapısı yol kurgusunu ve yerleşimi etkilemiştir. Ana yola bağlanan toprak ve eğimli yol ile mahalleye ve kiliseye ulaşım sağlanmaktadır. Trabzon-Gümüşhane yolunun 600 m kuzeyinde yer alan yapı çok yüksekte olmamasına rağmen bölgeye hâkim bir düzlükte inşa edilmiştir. Kilise, mahalle içine giden araç yolunun alt kotunda kalmaktadır ve doğu tarafında az sayıda konut bulunmaktadır. Batı tarafı ise dağın yamacıdır ve yerleşim bulunmamaktadır.

Mahalleye ulaşım özel araçlarla sağlanmaktadır. Ayrıca, Maçka ilçe merkezinden kalkan taksiler ile ulaşım sağlanabilmektedir.

Mahallede dağınık bir yerleşim söz konusudur. Küçük konut gruplarının araziye dağınık yerleşimi ile oluşan bir kurgu hakimdir. Çok büyük olmayan bu mahallede konut işlevi haricinde lokanta, cami, kilise, okul, kahvehane ve bakkal bulunmaktadır.

Mahallede eski yapı dokusuna ait, günümüzde camiye dönüştürülme sürecinde olan kilise bulunmaktadır.

* Mimari Özellikler

Plan Özellikleri: Bağışlı (Konaka) mahallesinde bulunan kilise 6,30 m x 8,50 m boyutlarında olup dikdörtgen planlıdır. Küçük bir iç hacme sahip olmasına rağmen 2020 yılı itibariyle camiye dönüştürülme süreci tamamlanmıştır. Güncel restorasyonu 2020 yılında tamamlanan yapının pencere doğramaları, zemin kaplamaları ve duvar malzemeleri değiştirilmiştir. Ayrıca, yapıya kadınlar mahfili de eklenmiştir. Yapının kuzeydoğu köşesinde harim girişi bulunurken kadınlar mahfili için batı duvarına ikinci bir kapı açılmıştır.

Yapı, batı ve kuzey cephesinden toprağa gömülüdür. Genel yapı strüktürü olarak sağlamdır. Güney duvarında yapının özgün kapısının izleri belirgindir ancak günümüzde o duvara mihrap eklenmiştir. Sonradan açıldığı anlaşılan pencereler, dikdörtgen kesitli olup beş adettir.

Tablo 13. Bağışlı Mahallesi Kilisesine ait çizimler.

Bağışlı Mahallesi		
Yapım yılı	: XIX. yüzyıl	
Günümüz işlev	: Cami	
Koruma durumu	: Orta	
Plan tipi	: Bazilikal	
Taşıyıcı sistem	: Yığma / D. taş	
Boyut (taban oturumu)	: 6,30 m*8,50 m	
Yükseklik (iç mekan)	: 5,90 m	
Çatı örtüsü	: Kırma çatı	
Süsleme	: Yok	
Plan (Zemin kat)		**Kesit (A-A kesiti) ve Görünüş (Kuzey cephe)**
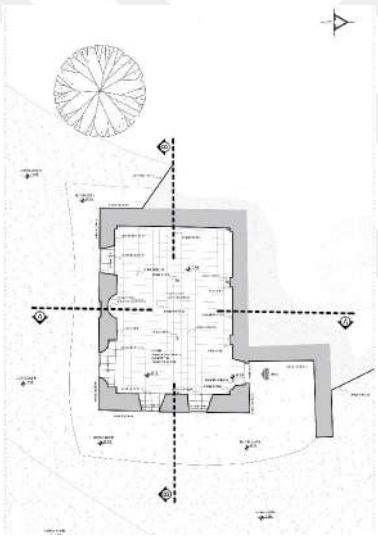		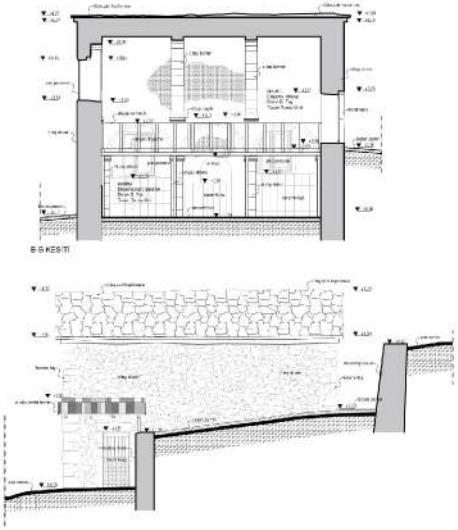

Cepheler: Köşelerde kesme taş kullanılan yapının genel cephe kurgusunda kaba yonu taş kullanılmıştır. Güney duvarında kemerli kapı sövesi belirgin olan ancak kesme taş sövenin yarısından alt hizasının gözükmüyor olması yapının etrafındaki toprak kotunun sonradan yükseldiğini/yükseltildiğini düşündürtmektedir. Kilisenin güney cephesinde iki adet, doğu cephesinde üç adet olmak üzere toplam beş adet plastik esaslı, beyaz renkli pencere bulunmaktadır. Kuzey doğu köşesinde bulunan giriş kapısının üzeri basit bir sundurma ile kapatılmıştır. Ayrıca batı cephesinden kadınlar mahfiline açılan metal bir kapı eklenmiştir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Doğu ve batı duvarları 73 cm, kuzey ve güney duvarları ise 63 cm'dir. Yığma yapım tekniği ile yapılan yapıda tonoz çatı bulunmaktadır. Tonoz

çatının altındaki kemerler kuzey ve güney duvarlarından karşılıklı olarak birbirlerine bağlanmaktadır. Yapıda kırma çatı kullanılmıştır.

Mimari Donanım ve Bezeme: Yapıda herhangi bir mimari donanım ve bezeme bulunmamaktadır.

* Bozulma Biçimleri

Yıkılan kısımlar: Yapıda yıkılan kısımlar tespit edilememiştir.

Ek ve değişiklikler: Yapı, cami işlevi ile kullanılmasından dolayı çeşitli müdahaleler görmüştür. Çalışma alanındaki en küçük iki kiliseden biri olmasına rağmen yapının içine küçük bir ahşap yükselti ile kadınlar mahfili eklenmiştir. Yapının kapı ve pencereleri, zemin döşemesi değişmiştir. Yapının giriş alanına muhdes saçak eklenmiştir.

Strüktürel Hasar: Yapıda strüktürel bir hasar belirlenmemiştir.

Malzeme Bozulmaları: Yapı tadilat aşamasını henüz tamamlamış olduğu için malzeme bozulmaları sağlıklı değerlendirilememiştir.

Yapının genel durumuna bakıldığında yapı bütünlüğünün sağlam olması, beden duvarlarının, çatı örtüsünün, kapı ve pencerelerinin var olması dış etkenlerden korunmasına olanak sağlamıştır. Strüktürel olarak acil bir müdahaleye ihtiyaç duymamaktadır. Yapı boyutu uygun olmamasına rağmen yapılan işlev değişikliği yapının özgünlüğünü tahrip etmiştir. Yapı karakterine uygun olmayan malzeme seçimi ile cephe karakteri bozulmuştur. Yalın ve sade bir üsluba sahip olan yapının müdahaleleri az olsa da kendi ölçeğinde büyük olumsuz etkiler oluşturmuştur. Tüm bu çıkarımlardan hareketle yapının koruma derecesinin ‘orta’ olduğu söylenebilir.

2.4. Mulaka Vadisi Özellikleri ve XIX. Yüzyıl Kiliseleri

Mulaka Vadisi, Maçka ilçe merkezinden yaklaşık 3 km güneyde, Trabzon-Erzurum yolu üzerindeki Çatak mevkiinden güneybatı yönüne doğru ayrılan vadinin adıdır.

Dik yamaçlara sahip olan bu vadi çok sayıda sel ve erozyona uğramıştır. Yerleşime ve tarıma uygun bir arazi yapısına sahip olmaması ve İpek Yolu hattının üzerinde yer almaması bölgenin diğer vadilere göre daha geç dönemde iskân edilmesine neden olmuştur. Ayrıca XIII. yüzyıl’da Vazelon Manastırına ait topraklar ile ilgili envanterde, manastırın Mulaka Vadisinde 8 parça araziye sahip olduğu bilgisi yer almaktadır (Durmuş, 2013).

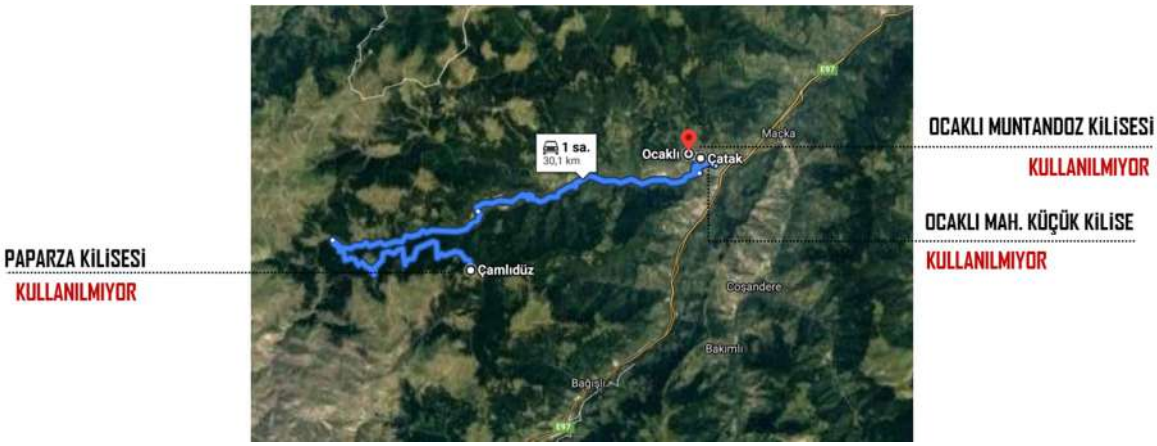

Şekil 62. Mulaka vadisinde bulunan kiliselerin konumu.

Vadiye adını veren “Mulaka” Köyü, vadinin üst taraflarında kurulmuştur. 1876 Yılı Trabzon Vilayet Salnamesinde Mulaka köyünün “Mulaka-i Balâ” ve “Mulaka-i Zir” (Yukarı Mulaka ve Aşağı Mulaka) olarak bölündüğü görülmektedir (Durmuş, 2013).

2.4.1. Çamlıdüz Mahallesi Kilisesi (Paparza Kilisesi) Özellikleri

* Konum ve Erişilebilirlik

Çamlıdüz Mahallesi, Maçka’nın en eski yazılı kaynağı olan “Vazelon Sözleşmeleri (Acta Vazelon)” adlı kütükte “Paparuza” adı ile yazılıdır. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Vazelon Ekümeni Sapouas (Sabuaoğlu) Teodoros vasiyetinde Meksila (Çatak Mevkii) Kilisesinden Paparuza’ya (Çamlıdüz Mahallesi) kadar olan yerlerde, manastırın 8 parça yeri olduğunu belirtmiştir. Daha sonraki yüzyıllarda, konumu (kuzey yönünde yer alması) ve yüksek rakımı nedeniyle kış aylarının sert geçiyor olması, bölgenin terk edilmesine sebep olmuştur. Ancak, Çamlıdüz (Paparza) yaylak olarak kullanılmaya devam etmiştir (Durmuş, 2012).

Karagöz (2006), Çamlıdüz Mahallesinin XX. yüzyıl başındaki nüfus bilgileri hakkında “… 1920 kayıtlarında 200 Türk nüfus ile Vazelon belgelerinde Paparuza/Paparza'da 50 nüfus vardır. Pontos ansiklopedisinde ise 100 nüfuslu Rum köyü olarak geçmektedir…” tespitlerini açıklar. Uzun (2008) ise Çamlıdüz Bölgesinin Vazelon belgelerinde Paparouza olarak, Bizans kaynaklarında ise bir Hazar şahıs adı Paparzys/Paparzın/Patzin olarak geçtiğini belirtir.

Durmuş (2012)'a göre ise bu dönemde Paparza'da 17 hanede 61 Hıristiyan halk bulunmaktadır. Buna karşılık 11 hanede 17 yaşlı, 20 yetişkin, 32 genç olmak üzere toplam 69 Müslüman bulunmaktadır.

Çamlıdüz mahallesi rakımı yüksek bir mahalle olmasından dolayı günümüzde yerleşim yeri olarak kullanılmamakta, yaz mevsiminde yaylak olarak kullanılmaktadır. Günümüzde de bu mahalleye ulaşım oldukça zordur.

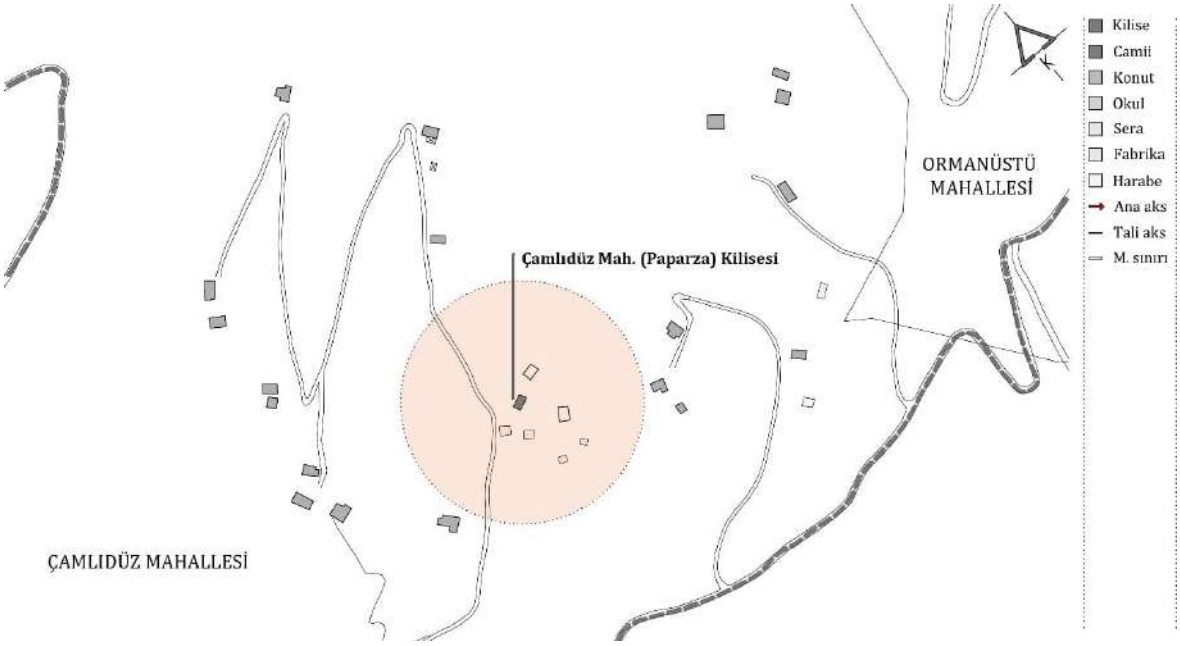

Şekil 63. Çamlıdüz Mahallesi kilisesi ve çevresi yol-yapı-işlev analizi.

Trabzon-Gümüşhane ana yolunun doğusunda bulunan Çamlıdüz Mahallesi, Maçka ilçe merkezine yaklaşık olarak 39 km uzaklıktadır. Mahalleye ulaşımı sağlayan taşıt yolları, özelliklede ana yol ayrımından yaklaşık 10 km sonrasından itibaren ileri seviyede bozuktur. Yani, iki vadinin derin yamaçları arasında asfalt yol ile başlayan ulaşım, mahalleye yaklaştıkça yerini toprak ve taşlı bir yola bırakmaktadır. Bu yollarda ulaşımı oldukça zorlaştırır.

Mahalleye ulaşım sadece özel araçlarla sağlanmakta olup ulaşımı zorlu olduğu için pek fazla tercih edilmemektedir. Rakımı yüksek ve ulaşımı zor olan mahallede yapılaşma çok azdır. Eğime yerleşen dağınık halde bulunan konutlar yoğunluktadır. Bu konutlardan geleneksel yapım sistemine sahip olanları, genellikle tek katlı ya da iki katlı olup, alt katları ahır işlevli olarak kullanılmaktadır. Bunların yanında mahalle sınırları içerisinde cami, kilise ve az sayıda 1-2 katlı betonarme konut da bulunmaktadır.

Mahallede bulunan kilise kaya kütlesi üzerinde, vadiye hâkim bir noktada inşa edilmiştir. Mahallenin içinde, arazinin üzerinde (tanımsız yol güzergâhlarında) rastlantısal giden araçların oluşturduğu iz ile şekillenen yol izleri üzerinden kilisenin konumlandığı kaya kütlesinin yanına kadar taşıt ile gitmek mümkündür.

* Mimari Özellikler

Plan Özellikleri: Kaya kütlesi üzerine inşa edilmiş olan Çamlıdüz (Paparza) Mahallesi kilisesi, çevreye hâkim bir konumdadır. Aynı zamanda yapının çevresi doğal taş duvarlar ile korunma altına alınmıştır.

Yapının taban oturumu, 4,50 m x 9,50 m boyutlarında olup iç hacmi tek neflidir. Duvara gömülü payelerin desteklediği üst örtü beşik tonoz şeklinde düzenlenmiştir. Apsiste bir adet mazgal pencereye yer verilmiştir. Aynı şekilde kuzey ve güney duvarlarına birer adet mazgal pencere konumlandırılmıştır. Apsis kısmında ise kare ve dikdörtgen formlu iki niş yer alır. Kilise, Bizans dönemi üslubunun örneklerindendir.

Cepheler: Yapıya ait tipik duvar örgüsü moloz taş duvar şeklindedir. Moloz taş malzeme kullanılarak inşa edilmiş olan kilisenin çatı biçimi beşik çatı (iki yöne kırma) olup, bu çatının üzeri de kiremitle kaplıdır.

Maçka Bölgesindeki çağdaşlarına göre oldukça küçük bir iç hacme (naosa) sahip olan kilisede bir adet pencere (güney cephe) ve üç cephede (kuzey, batı ve doğu) küçük mazgallar bulunmaktadır. Güney duvarında bulunan pencere boşluğu taş dolgu ile kapatılmıştır. Kuzey ve güney yönde açılmış aynı eksen üzerinde bulunan birer kapıyla iç mekâna geçilir. Bu kapıların kenar söveleri yerinden söküldüğü için hatları belirsizleşmiştir.

Çamlıdüz Mahallesi Kilisesi (Paparza Kilisesi) bölgenin kilise formu sağlam olan (bozulmadan korunmuş) yapılarından bir tanesidir. Yapının ana hacmi ve doğusunda yer alan tek apsiside sağlamdır.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Bölgede incelenen kiliseler arasında en küçük boyutlu olan kilisedir. Tek nefli olan yapının beden duvarları taşıyıcı (yığma) olup 90 cm kalınlığındadır.

Mimari Donanım ve Bezeme: Yapının yalın ve sade bir dili vardır. Yapı üzerinde yapılan arşiv de saha çalışmaları kapsamında herhangi bir mimari donanım ve bezeme gözlemlenmemiştir.

Tablo 14. Çamlıdüz (Paparza) mahallesi kilisesine ait çizimler.

Çamlıdüz (Paparza) mahallesi kilise	
Yapım yılı	: XIX. yüzyıl
Günümüz işlev	: Kullanılmıyor
Koruma durumu	: Orta
Plan tipi	: Bazilikal
Taşıyıcı sistem	: Yığma / D. taş
Boyut (taban oturumu)	: 4,50 m*9,50 m
Yükseklik (iç mekan)	: 3,70 m
Çatı örtüsü	: Kırma çatı
Süsleme	: Yok

Plan (Zemin kat)	**Kesit (B-B kesiti) ve Görünüş (Kuzey cephe)**

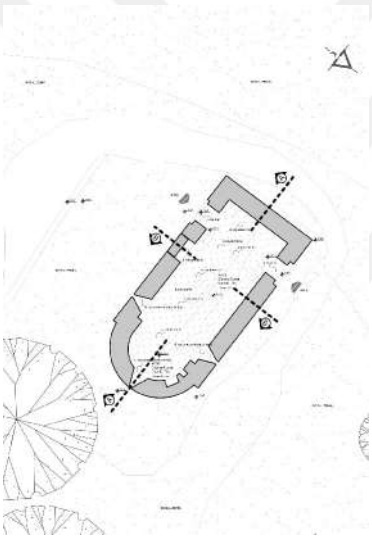

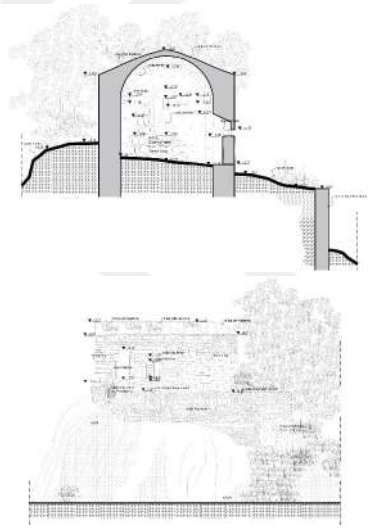

* Bozulma Biçimleri

Yıkılan kısımlar: Yapıda yıkılan kısım bulunmamaktadır. Ancak, bölge kiliselerinin pek çoğunda olduğu gibi bu kilisenin de zemin döşemesi ve özgün zemin kotu tahrip edilmiştir.

Ek ve değişiklikler: Yapı özgün işlevi ile âtıl halde kaldığından yapıya herhangi bir ek yapılmamıştır.

Strüktürel Hasar: Yapıda strüktürel bir hasar belirlenmemiştir.

İnsana bağlı bozulmalar: Yapının zemin döşemesi sökülüp definecilik amaçlı yapıldığı değerlendirilen tahribatlar yapılmıştır.

Malzeme Bozulmaları: Yapı kabuğunun kapalı olması dış ortamın tahrip edici etkisini azaltmış olsa da yapının kullanılmıyor olması ve düzenli bakım yapılmaması malzeme bozulmalarına neden olmuştur. Özellikle yapının ana malzemesi ola taş malzemelerde kopma, aşınma ve yosunlanma görülmektedir.

Yapının genel durumuna bakıldığında ise günümüze, strüktürel bütünlüğünü koruyarak geldiği görülmektedir. Beden duvarları, çatı örtüsü, kapı ve pencereleri yerinde olan yapı, dış etkenlere karşı kısmen de olsa korunabilmiştir. Alandaki apsisi korunmuş olan iki örnekten biri bu yapıdır. Yüksek rakımda ve ulaşımı zor bir mahallede yer alıyor olması erişimi zorlaştırmış ve yapının işlev değişikliği yaşamasını kısıtlamıştır. Bu durum yapı bütünlüğünün iyi korunmasına dolaylı etki etmiştir. Her ne kadar ulaşımı zor bir yerde bulunuyor olsa da defineciliğin tahrip edici etkisinden kurtulamamıştır. Tüm bu çıkarımlardan hareketle yapının koruma derecesinin ‘orta’ olduğu söylenebilir.

2.4.2. Ocaklı Mahallesi Büyük Kilise (Muntandoz Kilisesi) Özellikleri

* Konum ve Erişilebilirlik

Eski adı İspela olan mahallenin ismi Akçaabat’ın Ortaalan (İpsil) köyü ile aynı kökene sahiptir ve Yunanca ‘ipsilos’ yani ‘yüksek, uzun, yüce, soylu, ulu’ kelimelerinden türemiştir (Öztürk, 2011). Bugünkü Ocaklı mahallesi sınırları içinde olan Kostordos ve Mundandoz mahalleleri Çeşmeler (Zanha) köyüne bağlıydı. Hava mahallesi ise 1530 yılı Divani Hakani kayıtlarına göre ayrı bir köydü ve İsbalya olarak isimlendirilmekteydi (Durmuş, 2010). Bu mahalle adı altında incelenen iki kilise aslında Muntandoz mahallesinin kiliseleridir ve bu mahalle Hristiyan mahallesi olarak kayıtlıdır. 1876 tarihli Trabzon Salnamesine göre Mundandoz mahallesinde 31 hane bulunmakta ve 73 Rum yaşamakta idi, mahallede Müslüman ve Ermeni bulunmamaktaydı (Durmuş, 2014). Kostordoz mahallesi de Hristiyan mahallesidir ve 14 tane kilise ve şapel bulunmaktadır. Bunların çoğu 1860 yılından sonra yapılmıştır ve sayıları 4-5 haneye bir kilise düşecek kadar fazladır (Durmuş,2010). Ancak bu yapılar günümüze ulaşmamıştır.

Ocaklı Mahallesi, Trabzon-Gümüşhane ana yolunun (E97) doğusunda, Trabzon il merkezine 34,7 km, Maçka ilçe merkezine ise 6,7 km uzaklıkta yer almaktadır. Yol güzergahı bölgenin topografyası gereği virajlıdır. Yapılaşma, yolların etrafında kümelenmiş olsa da mahallenin yüzölçümünün büyüklüğünden dolayı alana yaygındır. Mahallede

bulunan iki kilise birbirlerine yakındır ancak ulaşım engebelidir. Büyük olan Mundandoz kilisesi vadinin tepesinde mahalleye ve vadiye hâkim konumdadır.

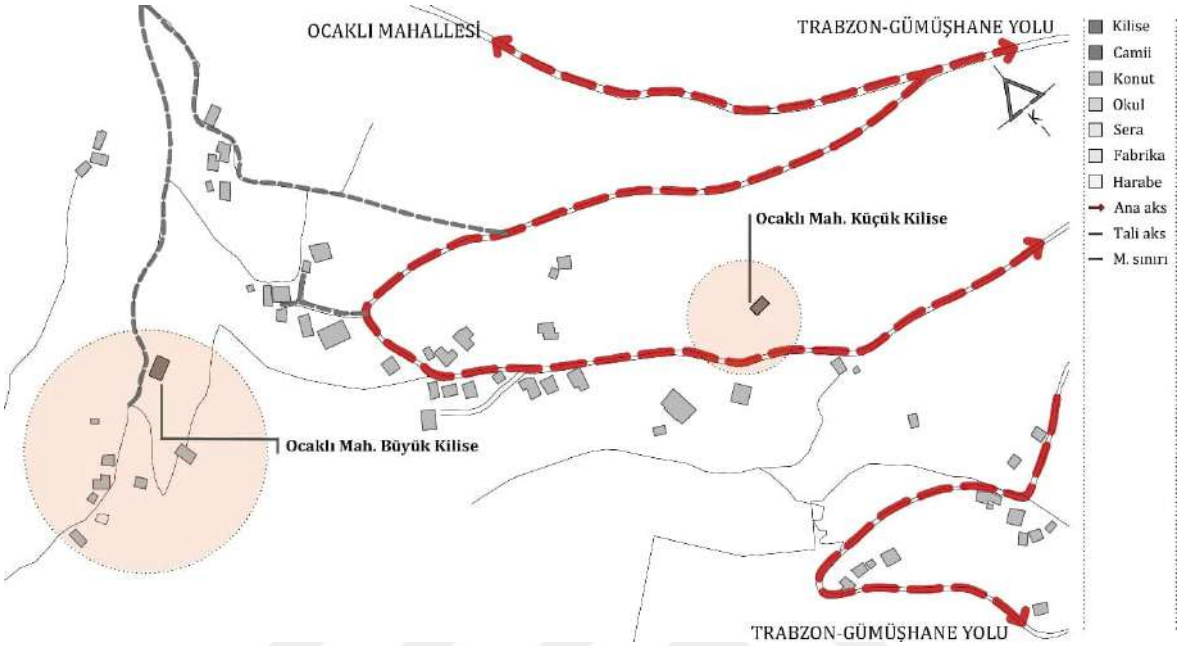

Şekil 64. Ocaklı Mahallesi kiliseleri ve çevresi yol-yapı-işlev analizi.

Ocaklı (Muntandoz) Mahallesi Büyük Kilisesine ulaşım iki türlü sağlanmaktadır. Birincisi; ana yol üzerinde bulunan konutların bahçesindeki patika yoldan yürüyerek derenin karşısına geçip, kiliseye doğru bir diğer patika yolu takip ederek ulaşılan hattır. İkincisi ise ana yoldan ayrılan toprak yolu takip ederek mahallenin yukarısına çıkıp tekrar güneye doğru aşağı inerek açılan yeni toprak yol ile kilisenin yanına ulaşan hattır. Ocaklı Bölgesi'nin aşağı mahallesi olarak geçen yerde bulunan diğer kilise ise ana yolun kenarındaki düzlükte olup sarmaşıklarla kaplandığı için algılanmamaktadır. Kiliselerin birbirlerine olan uzaklıkları yaklaşık 250 m'dir.

* Mimari Özellikleri

Plan Özellikleri: Ocaklı (Muntandoz) Mahallesi Büyük Kilisesi, mahallenin 2 km doğusunda, vadiye hâkim bir tepede ulaşımın patika yolla sağlandığı bir noktada konumlanmıştır. Günümüzde yerinde olmayan kitabesine göre ise 12 Mayıs 1866 yılında restore edilmiştir (Bryer ve Winfield, 1985).

Ocaklı (Muntandoz) Mahallesi Büyük Kilisesi 7,60 m x 13,80 m boyutlarında, üç nefli kubbeli bir bazilikadır. İç mekânda Her iki tarafta 3'er tane olmak üzere 6 taş sütun vardır. Düzgün kesme taştan yapılmış olan yapı formu itibariyle Maçka Bölgesinin en iyi korunmuş Hristiyan ibadet yapılarından bir tanesidir ancak yapının kubbesi günümüze ulaşamamıştır.

Tablo 15. Ocaklı (Muntandoz) Mahallesi Büyük Kilisesine ait çizimler.

Ocaklı (Muntandoz) Mahallesi Büyük Kilisesi	
Yapım yılı : XIX. yüzyıl Günümüz işlev : Kullanılmıyor Koruma durumu : Orta Plan tipi : Bazilikal Taşıyıcı sistem : Yığma / D. taş Boyut (taban oturumu) : 8,90 m*15,50 m Yükseklik (iç mekan) : 7,40 m Çatı örtüsü : Kırma çatı Süsleme : Var (taş süsleme)	
Plan (Zemin kat)	**Kesit (B-B kesiti) ve Görünüş (Doğu cephe)**
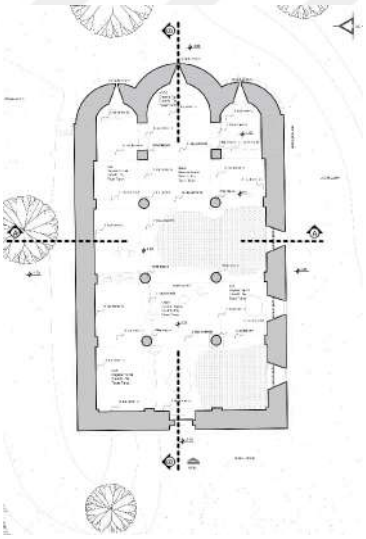	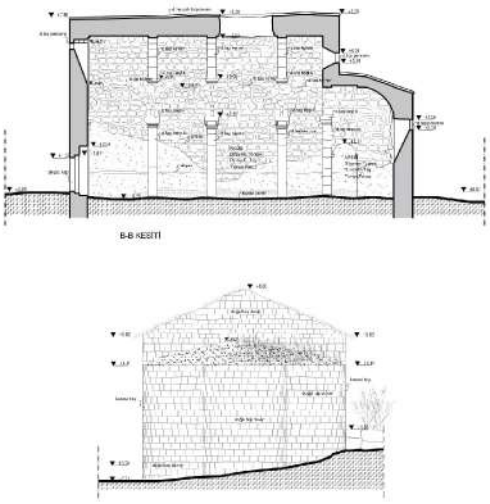

Cepheler: Bizans üslubu etkisindeki kilisenin girişinde düzgün bir taş işçiliği vardır. Ortada giriş ve çevresinde üç silmeli ve kademeli bir kapı ile söveye sahiptir. Kapı sövesi iki kemerle son bulur. Her iki kemer arasında dört kollu haç vardır. Kemer başlangıcında da palmet motifleri görülür (Sümerkan ve Okman, 1999). Giriş üzerinde; kanatlı, kuyruklarından birbirine dolanmış iki yaratık, ağızlarında kartuş tutmaktadır. Ortada bir haç

ve iki yanında ayın hilal ve dolunay şekillerini gösteren simgeler yer alır. Üstte ise boş bir kitabe yeri vardır (Sümerkan ve Okman, 1999).

Şekil 65. Ocaklı (Muntandoz) Mahallesi Büyük Kilisesine ait görseller.

Girişte sağ tarafta 3 pencere, apsislerde de birer pencere bulunmaktadır. Yan apsislerde büyük ve küçük nişler vardır. Sol apsisteki büyük nişin taç kısmında yarım oyuk küre mevcuttur. Büyük apsisin üst kısmındaki mazgal pencere haç şeklinde olup, kollar arası boştur. Büyük apsisten yan neflere kemerli geçişler mevcuttur. Girişte, orta sahındaki beşik tonozlarda büyük daire içinde Hz. İsa'nın portresi ve yanlarda kanatlı melekler bulunur. Hemen girişteki tonozda ise daire içinde kesik el betimlenmiştir. Kilisenin sol duvarında da çok sayıda betimler bulunmaktadır (Sümerkan ve Okman,1999).

Yapım Tekniği ve Malzeme: Yığma yapım tekniği ile yapılan kilisenin duvar kalınlığı 80 cm'dir. Yapının çatısı beşik çatıdır. Çatıda bulunan kubbesi yıkılmıştır.

* Bozulma Biçimleri

Yıkılan kısımlar: Yapının kubbesi yıkılmıştır.

Ek ve değişiklikler: Yapı özgün işlevi ile atıl halde kaldığından yapıya herhangi bir ek yapılmamıştır. İşlev değişikliğinin tahrip edici etkisini yaşamamış olsa da kubbesi yıkılmış, kitabesi sökülmüştür.

Strüktürel Hasar: Yapıda strüktürel bir hasar belirlenmemiştir.

Malzeme Bozulmaları: Yapının atıl halde kalması, düzenli bakımlarının yapılmaması ve çatı örtüsündeki açıklık ile dış etkenlere maruz kalmasından dolayı yapı malzemesinde kirlenme, lekelenme, kopma ve yosunlanma mevcuttur.

Yapının genel durumuna bakıldığında, özgün yapı karakterinin tamamı korunamamış olsa da apsisleri korunmuş olan nadir örneklerdendir. İşlev değişikliği yaşamamış olması ve erişimin zor olması yapı bütünlüğünü korumada avantaj sağlamıştır. Yapı bakımsız ve dış etkenlere açık halde bırakılmıştır. Yapı ömrünün daha fazla kısalmaması açısından bu yapıya acil koruma müdahalesi gerekmektedir. Tüm bu çıkarımlardan hareketle yapının koruma derecesinin 'orta' olduğu söylenebilir.

2.4.3. Ocaklı Mahallesi Küçük Kilise Özellikleri

* Konum ve Özellikleri

Mahalleye toplum ulaşım hattı bulunmamaktadır. Sadece özel araçlarla ya da Maçka ilçe merkezinden kalkan taksiler ile sağlanmaktadır.

Ocaklı mahallesi, üç farklı bölgede yoğunlaşan yapı topluluklarının birleşmesi ile oluşmaktadır. Bunun sebebi eskiden Çeşmeler köyüne bağlı olan mahallelerin bugün Ocaklı'ya bağlı olmasıdır. Ocaklı bölgedeki en büyük mahalledir. Bölgede konut işlevi haricinde 5 adet cami, iki kilise, eski okul kalıntısı, okullar, kahvehaneler ve sağlık ocağı bulunmaktadır.

Aşağı mahallede yer alan iki kilisenin çevresinde konutlar yer almaktadır. Ana yol hattı etrafında yoğunlaşan konutların arasında küçük kilise, vadinin yukarısında yapılaşmadan kopuk olarak konumlanan kilise ise mahallenin büyük kilisesi olan Mundandoz kilisesidir. Mahallede eski yapı dokusuna ait kiliseler ve bir okul (harabe şeklinde) bulunmaktadır. Günümüzde mahallenin yapılaşma dokusunu betonarme binalar şekillendirmektedir.

* Mimari Özellikleri

Plan Özellikleri**:** Ocaklı aşağı mahallede yer alan kilise 6,70 m x 12,20 m boyutlarında olup tek neflidir. Kabayonu taştan yapılan kilisenin içi harap haldedir.

Cepheler: Yapının cephe karakterini okumak etrafını saran sarmaşıklardan dolayı oldukça zordur. Sadece giriş kapısı açıkta olan yapının pencereleri çatısı ve duvar yüzeyleri büyük oranda bitkiler ile kapanmıştır.

Tablo 16. Ocaklı Mahallesi Küçük Kiliseye ait çizimler.

Ocaklı Mahallesi Küçük Kilise	
Yapım yılı	: XIX. yüzyıl
Günümüz işlev	: Kullanılmıyor
Koruma durumu	: Kötü
Plan tipi	: Bazilikal
Taşıyıcı sistem	: Yığma / D. taş
Boyut (taban oturumu)	: 6,70 m*12,20 m
Yükseklik (iç mekan)	: 5,80 m
Çatı örtüsü	: Kırma çatı
Süsleme	: Var (tahrip olmuş/fresk)
Plan (Zemin kat)	**Kesit (B-B kesiti) ve Görünüş (Kuzey cephe)**
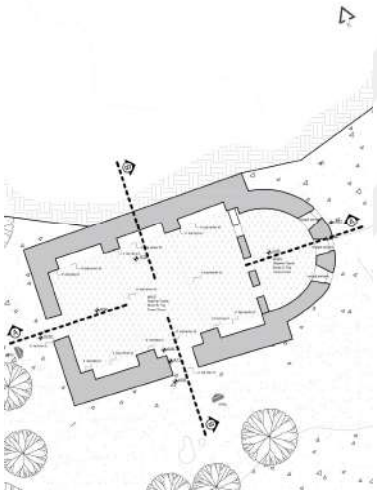	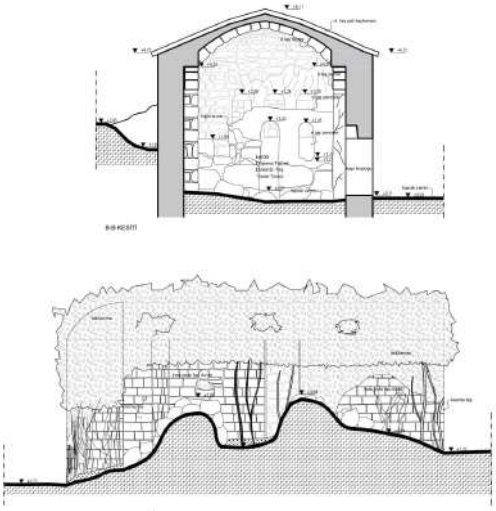

Yapım Tekniği ve Malzeme: Yığma yapım sistemi ile yapılan kilisenin duvar kalınlığı 77 cm'dir. Yapının çatısı beşik çatı olup malzemesi büyük oranda tahrip olmuştur.

Mimari Donanım ve Bezeme: Yapının iç mekânı mevcut halinden anlaşıldığı üzere sıvanmış ve bir bezeme programına tabi tutulmuştur. Üst örtünün de bu bezeme programına dâhil edildiği kalan izlerden anlaşılmaktadır. Bunlardan en önemlisi kubbenin batısındaki tonoz yüzeyine, fresko tekniği ile işlenmiş olan Pantokrator İsa ve onun iki yanında resmedilmiş İncil yazarlarıdır (Bryer ve Winfield, 1985). Bir madalyon içerisinde resmedilen İsa'nın başı etrafındaki halede sarı, elbisesinde mavi, saçları ve yüzünde kahverengi ve tonları, resmin arka fonunda kırmızı renk kullanılmıştır. İncil yazarlarından kuzeyde resmedilen ikisinin sarı hale içerisindeki başları ve kısmen vücutlarının geri kalan kısımları görülebiliyorken, güneydeki figürlerin, hangisine ve neresine ait olduğu

belirlenemeyen bir parça kalmıştır. Pantokrator İsa'nın İncil yazarları ile birlikte resmedildiği bu kompozisyonun, kilisenin kubbesi yerine tonoz yüzeyine resmedilmesi, değişik bir uygulama olarak dikkat çekmektedir (Bryer ve Winfield, 1985).

Orta nefin en batısındaki tonoz yüzeyinde görülen freskonun sadece zemini ve mavi renkli madalyonu seçilebilmektedir (Yılmaz Okuyucu, 2018). Kuzey duvarın ortasına Mahşer Günü sahnesi, sahnenin batısındaki plastırın üzerine, konusu belirlenemeyen bir sahne ve devamında ejderha ile savaşan Aziz Michael freskoları resmedilmiştir. Bu freskolar, son derece canlı ve Bizans üslubunda ele alınmış örnekler olarak değerlendirilmektedir (Bryer ve Winfield, 1985). Ancak günümüzde kuzey duvar üzerinde, herhangi bir fresko kalıntısı görülmemektedir.

* Bozulma Biçimleri

Yıkılan kısımlar: Yapının içinde (doğu yönünde) yer alan iç mekân ayrıcı duvarı kısmen yıkılmıştır.

Ek ve değişiklikler: Yapı özgün işlevi ile atıl halde kaldığından yapıya herhangi bir ek yapılmamıştır. Dışarıdan tamamen sarmaşık ve otlarla kaplanmasından dolayı harap ve yıkık gibi algılanıyor olsa da aslında yapı strüktürel bütünlüğü korunmuş, sağlam durumdadır.

Strüktürel Hasar: Yapıda strüktürel bir hasar gözlemlenmemiştir.

Malzeme Bozulmaları: Yapının atıl halde kalması, düzenli bakımlarının yapılmaması ve etrafındaki sarmaşıklardan kurtulmamış olması yapı malzemesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Yapının genel durumuna bakıldığında, özgün yapı karakterinin tamamı korunamamış olsa da apsisleri korunmuş olan nadir örneklerdendir. İşlev değişikliği yaşamamış olması ve erişimin kolay olmaması yapı bütünlüğünü korumada avantaj sağlamıştır. Yapı bakımsız ve dış etkenlere açık halde bırakılmıştır. Yapı ömrünün daha fazla kısalmaması açısından bu yapıya acil koruma müdahalesi gerekmektedir. Tüm bu çıkarımlardan hareketle yapının koruma derecesinin 'orta' olduğu söylenebilir.

2.5. Galyan Vadisi Özellikleri ve XIX. Yüzyıl Kiliseleri

Galyan Vadisi, Zigana yaylalarından yani 2000 m yükseklikten (rakımdan) inerek Esiroğlu Beldesinde (yaklaşık 200 m yükseklikte) Değirmendere ile birleşen Galyan Deresi

üzerinde yer alan kısa boylu bir vadidir. Dik yamaçları bulunmaktadır. Galyan deresi, günümüzde Oğulağaç Köyü'nde baraj yapılan Libadomoz mevkiinde ikiye ayrılmaktadır. Dolayısıyla vadi, Kuştul ve Galyan vadisi olarak ikiye ayrılmıştır (Durmuş, 2013).

Alanın Sümela Manastırı'ndan sonra gelen diğer önemli fakat daha az bilinen iki diğer tarihi ve kültürel kaynak değerleri Vazelon Manastırı ve Kuştul Manastırı'dır. 752 yılında inşa edilen manastır Maçka İlçesi'nin Şimşirli Köyü'nde bulunmaktadır. Ancak günümüzde çevresel ve insana bağlı etkenler ile harap haldedir.

Günümüzde vadi içerisinde çalışmaya konu olacak kilise bulunmamaktadır. Bu yüzden mahalleler ve kiliseler özelinde yapılan çalışmalarda bu vadi kapsam dışında bırakılmıştır.

2.6. Esiroğlu Vadisi Özellikleri ve XIX. Yüzyıl Kiliseleri

Değirmendere ve Galyan vadisinin iki yakasına dizilmiş köylerin farklı bir coğrafi yapısı, buna bağlı olarak farklı bir nüfus yapısı vardır. Coğrafi yapı, iklimi, nüfusu ve bölgenin tarihini etkilemiştir.

Kıyıdan 30-35 km. uzaklıkta yer alan Maçka dağları 1800-2500m. yüksekliğe ulaşır. Oysa Esiroğlu civarındaki dağlar, kıyıdan 10-15km. uzaklıkta ve 300-500 m. yüksekliktedir. Maçka'nın yukarılarında yer alan dik yamaçlar, buralarda görülmez. Denize dik olan iki vadi, deniz rüzgarının Zigana dağlarına kadar ulaşmasını sağlayan kanallar gibidir. Buna bağlı olarak iklim daha yumuşaktır.

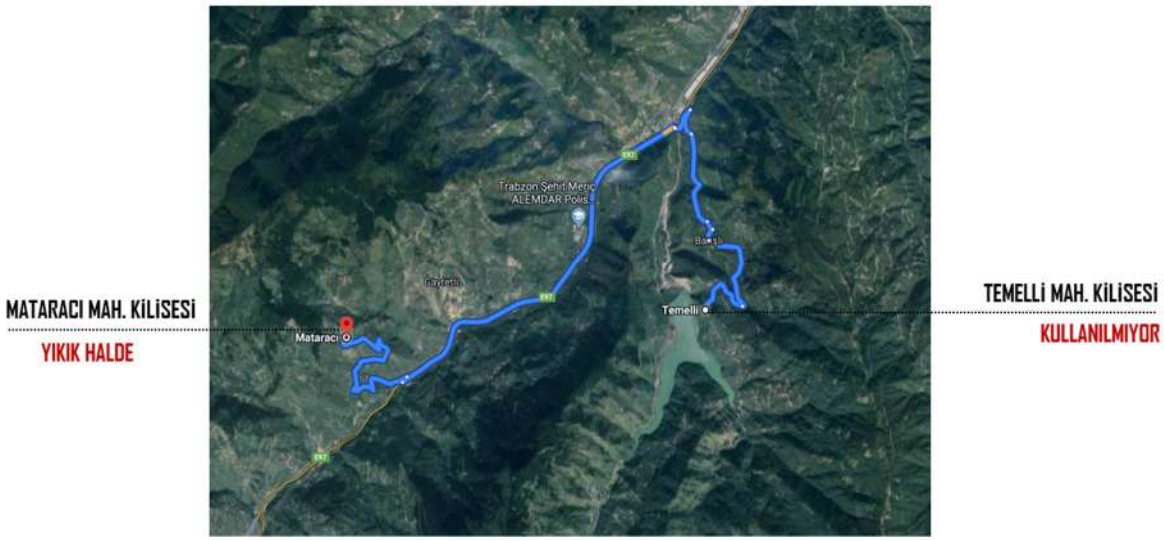

Şekil 66. Esiroğlu vadisinde bulunan kiliselerin konumu.

2.6.1. Mataracı Mahallesi Kilisesi Özellikleri

* Konum ve Erişilebilirlik

Eski adı İlaksa olan mahallenin adı 1530 tarihli Divani Hakani'de geçmektedir. Uzun (2007) 'sa' eki ayrıldığında 'İlak' kelimesinin Hazarların ya da Kuman Türklerinin bir kabilesine ait olabileceğini belirtmektedir. Öztürk (2011) ise kelimenin anlamını Yunancadan gelen 'güneş' kelimesi ile ilişkilendirmektedir ancak Durmuş (2010) bu kelimenin 'güneşli' anlamında değerlendirilemeyeceğini Atilla'nın oğlu 'İlek' soyundan gelen 'İlaklar' dan gelebileceğini yani bir Macar boyu olabileceğini belirtir.

Mataracı Mahallesi Trabzon-Gümüşhane ana yolunun doğusunda bulunan mahalledir. Trabzon il merkezine 26,5 km, Maçka ilçe merkezine ise 9,7 km uzaklıktadır.

Mataracı Mahallesi, eğimli bir topografyaya ve bu topografyanın şekillendirdiği dar yollara sahiptir. Mahallenin ana yolundan kiliseye ulaşım yaya olarak sağlanmaktadır. Konutların içinde bulunan kiliseye patika yol ile ulaşılabilmektedir. Mahalleye ulaşım özel araçlarla ya da Maçka ilçe merkezinden kalkan taksiler ile sağlanabilmektedir.

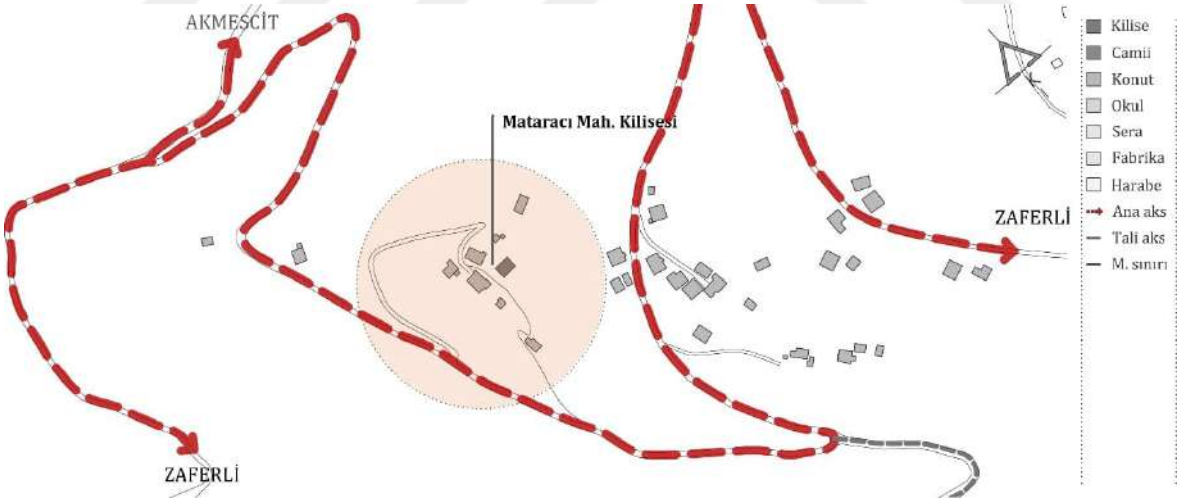

Şekil 67. Mataracı (İlaksa) Mahallesi kilisesi ve çevresi yol-yapı-işlev analizi.

Mahallede dağınık bir yerleşim söz konusudur. Küçük konut gruplarının araziye dağınık yerleşimi ile oluşan bir kurgu hâkimdir. Yol kenarına bitişik, sıralı yapılaşma görülmektedir. Çok büyük olmayan bu mahallede konut işlevi haricinde lokanta, cami, kilise ve şapel kalıntısı bulunmaktadır. Mahallenin eski yapı dokusuna ait veriler kilise ve şapel üzerinden izlenebilmektedir.

* Mimari Özellikleri

Plan Özellikleri: Mataracı mahallesinde bulunan kilise, konut grubunun içinde sıkışık bir konumda yerleşmiş olup 7,70 m x 11,10 m boyutlarındadır. Üç apsisli olan yapının içi harap haldedir ve çatısı tamamen yıkılmıştır. Zemin döşemesi kaldırılmış ve toprak dolgusunda çukurlar ve tümsekler meydana getirilmiştir. Yapının içinde ağaçlar ve dikenli çalılıklar büyümüştür. Yapı küçük bir bahçeye sahiptir ve etrafı taş duvarla çevrilmiştir. Bahçenin içinde mezarlık vardır ve küçük mezar taşları bahçenin dikenlikleri arasında görülebilmektedir.

Tablo 17. Mataracı (İlaksa) Mahallesi Kilisesine ait çizimler.

<table>
<tr><td colspan="2">Mataracı (İlaksa) Mahallesi Kilisesi</td><td></td></tr>
<tr><td>Yapım yılı</td><td>: XIX. yüzyıl</td><td rowspan="8"> </td></tr>
<tr><td>Günümüz işlev</td><td>: Kullanılmıyor</td></tr>
<tr><td>Koruma durumu</td><td>: Kötü</td></tr>
<tr><td>Plan tipi</td><td>: Bazilikal</td></tr>
<tr><td>Taşıyıcı sistem</td><td>: Yığma / D. taş</td></tr>
<tr><td>Boyut (taban oturumu)</td><td>: 7,70 m*11,10 m</td></tr>
<tr><td>Yükseklik (iç mekan)</td><td>: Ölçülemedi</td></tr>
<tr><td>Çatı örtüsü</td><td>: Tespit edilemedi</td></tr>
<tr><td>Süsleme</td><td>: Var (taş süsleme)</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Plan (Zemin kat)</td><td>Kesit (B-B kesiti) ve Görünüş (Batı cephe)</td></tr>
<tr><td colspan="2"> 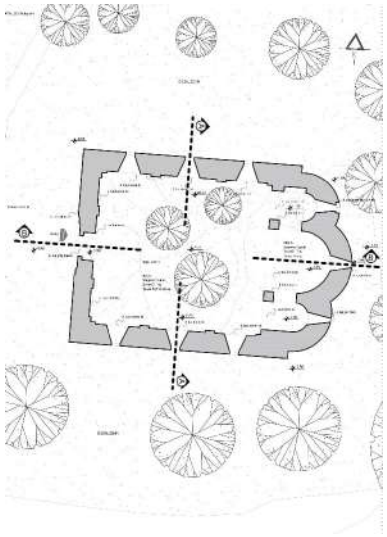 </td><td> 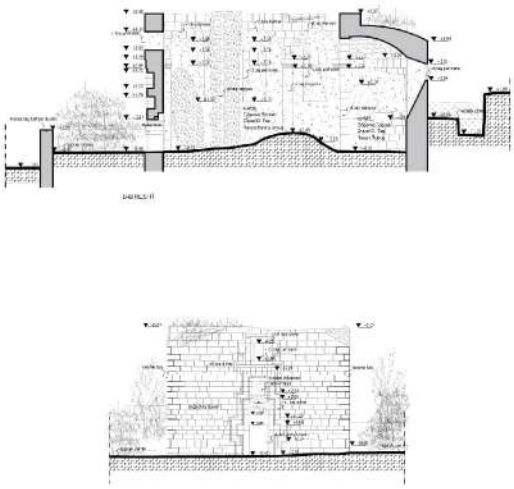 </td></tr>
</table>

Cepheler: Yapıya ait tipik duvar örgüsü kesme taştır. Yapı kısmen sarmaşıklarla kaplanmıştır ve beden duvarları ayakta olsa da üst örtüsü tamamen yıkılmıştır. Yapının girişi kuzey cephedendir ve dikenlerle kaplı bahçe, yapıya giriş için engel oluşturmaktadır.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Kilise, düzgün kesme taş kullanılarak yığma yapım tekniğiyle inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı 90 cm'dir ve iç mekândaki taşıyıcı sütunlar yıkılmıştır.

* Bozulma Biçimleri

Yıkılan kısımlar: Yapının üst örtüsü, döşemesi ve taşıyıcı sütunları yıkılmıştır.

Ek ve değişiklikler: Yapının işlev değişikliği yoktur. Özgün işlevinden sonra kullanılmayıp atıl ve harap halde kalmıştır. Yapıya ekleme ve değişiklik yapılmamıştır.

Strüktürel Hasar: Yapının taşıyıcı sütunları yıkılmıştır ve yoğun strüktürel hasara maruz kalmıştır.

Malzeme bozulmaları: Yapının cephesi kısmen sarmaşıklarla ve bitkilerle kaplanmıştır. Dış etkenlere açık olan yapının zemininde ağaçlar ve dikenli otlar büyümüştür. Taş malzemede yoğun bozulmalar mevcuttur. Yapının üst örtüsünün olmaması yağmurun yapı içine girmesine ve malzemede bozulmalarına neden olmaktadır. Taş malzemede kirlenme, kopma, aşınma ve yosunlanma görülmektedir.

Yapının genel durumuna bakıldığında, yapı harap ve bakımsız haldedir. Taşıyıcı sistemindeki yıkılmalar ve çatı örtüsünün olmaması yapıyı olası deprem veya başka doğal afet etkilerine karşı savunmasız bırakmıştır. Ayrıca yapı strüktürünün dış etkenlere açık olması yapının ömrünü hızla azaltmaktadır. Acil koruma müdahalesi uygulanması gerekmektedir. Tüm bu çıkarımlardan hareketle yapının koruma derecesinin 'kötü' olduğu söylenebilir.

2.6.2. Temelli Mahallesi Kilisesi Özellikleri

* Konum ve Erişilebilirlik

Eski adı Prastiyos olan mahallenin ismi Yunanca 'prasinos' yani 'yeşil, ham' kelimesiyle ilişkili olabilir. Ayrıca Kıbrıs adasında çok sayıda Prastio isimli köy

bulunmaktadır (Öztürk, 2011). Başka bir görüşte ise mahallenin adı Farsça kökenli olup ‘donatılmış süslenmiş’ anlamına gelmektedir (Durmuş, 2013).

1486 tarihli Tımar Defterindeki kayıtlara göre mahalledeki hane sayısı 21, yaklaşık nüfus ise 117’dir. 1835 yılında yapılan nüfus sayımlarına göre ise mahallede, 9 hane ve 84 Müslüman bulunmaktadır. 1876 yılı Trabzon vilayet salnamelerine göre ise mahallede 57 hane, 5 Ermeni, 2 Rum ve 139 Müslüman bulunmaktadır.

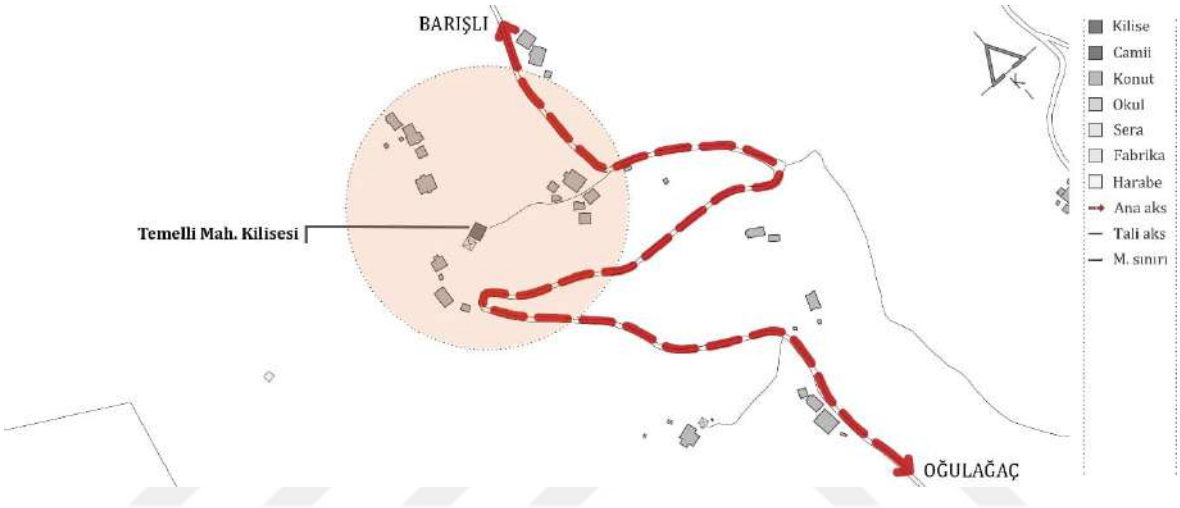

Şekil 68. Temelli Mahallesi kilisesi ve çevresi yol-yapı-işlev analizi.

Esiroğlu vadisinde bulunan mahalle Trabzon il merkezine 21,9 km, Maçka ilçe merkezine ise 16,6 km uzaklıktadır. Trabzon-Gümüşhane taşıt yolu üzerindeki Esiroğlu beldesinden doğuya doğru ayrılan yol üzerinde konumlanan mahalle Atasu barajına sınırdır.

Mahallede bulunan kilise bir dönem cami olarak kullanılmıştır ancak günümüzde atıl haldedir. Atasu barajına 170 m uzaklıkta olan yapıya mahallenin ana yolundan ayrılan patika yoldan yaya olarak ulaşılmaktadır. Cami olarak kullanıldığı dönemde yapılan ‘Anatolian Studies’ çalışmaları kapsamında Winfield and Wainwright’ın yaptığı açıklama “…Eski adıyla Pirastiyos olan Liboda mezrasında selvi ağaçlarının yakınında bulunan cami, beyaz minaresi ile nehrin karşısındaki köprüden görülebilmektedir…” şeklindedir. (Winfield, 1962).

Mahalleye ulaşım özel araçlarla ve Trabzon ili, Ortahisar ilçesi, Çömlekçi mahallesinden belli saatlerde hareket edem minibüsler ile sağlanmaktadır.

Esiroğlu vadisinde bulunan mahalleler Maçka bölgesinde bulunan diğer vadilere göre daha az eğime sahiptir. Temelli mahallesi de az eğime yerleşmiş yapıların dağınık

yerleşimine sahiptir. Mahallede bulunan kilise barajın yakınında konut dokusu içinde konumlanmıştır. Bir dönem cami olarak kullanılan ancak günümüzde boş kalan ve harap halde bulunan kilise haricinde bir de tarihi çeşme bulunmaktadır. Bölgede betonarme ve 2-3 katlı müstakil bahçeli konutlar yoğunlukta olup bunların haricinde ise mahallede 2 cami, 3 çay ocağı, 2 bakkal ve 1 okul bulunmaktadır.

* Mimari Özellikler

Plan Özellikleri: Aşağı Temelli mahallesinde bulunan kilise kabayonu taştan yapılmış olup 8,70 m x 9,60 m boyutlarında olup Bizans üslubu özellikleri taşımaktadır.

Tablo 18. Temelli (Prastiyos) Mahallesi Kilisesi'ne ait çizimler.

Temelli (Prastiyos) Mahallesi Kilisesi	
Yapım yılı	: XIX. Yüzyıl
Günümüz işlev	: Kullanılmıyor
Koruma durumu	: Kötü
Plan tipi	: Bazilikal
Taşıyıcı sistem	: Yığma / D. taş
Boyut (taban oturumu)	: 8,70 m*9,60 m
Yükseklik (iç mekan)	: 7,80 m
Çatı örtüsü	: Merkezi kubbeli
Süsleme	: Yok

Plan (Zemin kat)	**Kesit (B-B kesiti) ve Görünüş (Kuzey cephe)**

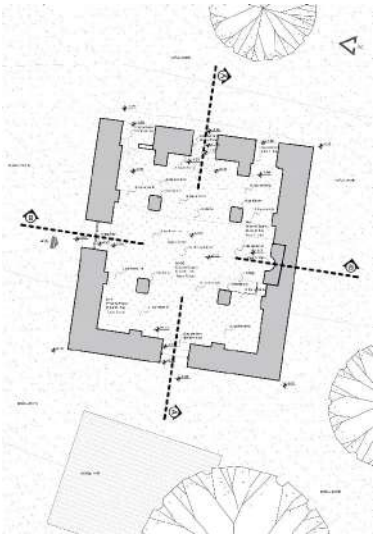

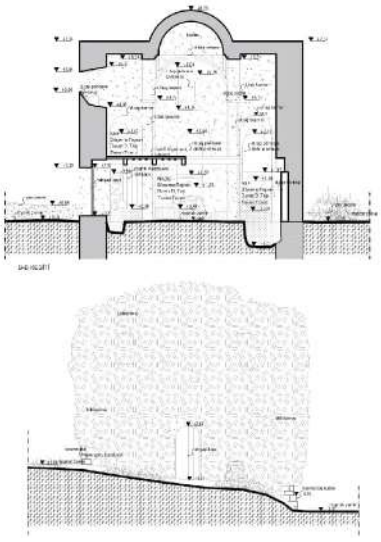

Yapı, dört taş sütun üzerine oturan merkezi bir kubbeye sahiptir. Yan mekanların beşik tonozlu olduğu kilisenin girişi kuzey yönündendir. Doğusunda bulunan apsis kısmı dışardan yıkılmış olup, camiye çevrildiğinde içerden duvarla örülerek kapatılmıştır. Güneyinde mihrap ve yıkılmış durumda minberi bulunmaktadır. Mihrabın tahrip olmuş taç kısmı ise boyayla yapılmış bitkisel bezeme ile süslenmiştir. Kuzey girişinin üzeri ahşapla kapatılarak mahfil oluşturulmuştur.

Kare planlı ve merkezi kubbeli kilise Pontos'taki tek örnek olması bakımından ilgi çekicidir (Winfield, 1962). Naos'un batı ve doğu tonozları daha uzundur. Apsislerin şekli sadece kazı ile belirlenebiliyordu çünkü yıkılmışlardı. Ancak muhtemelen tahrip edilen apsislerden elde edilen malzemeler ile doğu duvarı yeniden inşa edilmiştir. Çünkü bu duvardaki düzgün taş blokları kilisenin ana gövdesindekindekinden daha iyi bir yığma yapıya sahiptir (Winfield, 1962). Günümüzde yapının içi harap haldedir.

Cepheler: Yapıya ait tipik duvar örgüsü kabayonu taştır. Yapı tamamen sarmaşıklarla kaplanmıştır ve harap haldedir. Yapının girişi kuzey ve batı cephelerindedir. Yapının doğu cephesindeki apsisler yıkılmış ve günümüzde bu cephedeki açık olan pencere boşluğundan yapının mahfil katına girilmektedir. Yapı genel olarak yalın ve sadedir ancak sarmaşıklardan dolayı yapının okunabilirliği kalmamıştır ve tahrip olmaya devam etmektedir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Kilise, moloz taş kullanılarak yığma yapım tekniğiyle inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı 100 cm'dir ancak doğu duvarında 90 cm'ye düşmektedir.

* Bozulma Biçimleri

Yıkılan kısımlar: Yapının apsisleri yıkılmıştır.

Ek ve değişiklikler: Yapı cami olarak kullanılmasından dolayı işleve yönelik çeşitli eklemeler ve değişiklikler yapılmıştır. Apsisleri yıkılan doğu duvarı taş ile doldurulup, yüzeyde iki pencere açılmıştır. Yapıya mihrap, minber ve kadınlar mahfili eklenmiştir. Kadınlar mahfilinin girişi batıda olup, harim girişi için kuzey duvarına kapı açılmıştır.

Strüktürel Hasar: Yapıda strüktürel bir hasar belirlenmemiştir.

Malzeme Bozulmaları: Yapı tamamen sarmaşık ve otlarla kapanmıştır. Yapı bütünlüğünün kapalı olması dış etkenlere karşı korunma sağlanmış olsa da yapının işlev değişikliği ve definecilikten dolayı özgün değerleri tahrip edilmiştir. Zemin döşemesi sökülmüştür ve taş malzemede kopma, aşınma ve kirlenme mevcuttur.

3. BULGULAR VE İRDELEMELER

Maçka bölgesi, XIX. yüzyıl kırsal kiliseleri özelinde gerçekleştirilen çalışma kapsamında 14 adet yapı incelenmiştir. Kırsaldaki kiliselerin korunmasına yönelik üst ölçekli planlama kararlarından, alt ölçekli yapısal sorunlara kadar, bu sorunların çözümüne yönelik alınacak kararların öncesinde, ilk olarak tespit ve kapsamlı analiz çalışmaları yapılmalıdır. Bu bağlamda yürütülen çalışmada, Maçka bölgesinde 5 vadi, 12 mahalle ve 14 kilise incelenmiş olup, kiliselerin konum ve erişim özellikleri, mimari özellikleri ve bozulma şekilleri başlıklar halinde analiz edilmiştir.

Tarihi yapılardaki bozulmalar çoğu zaman tek bir nedene bağlı değildir. Özellikle dini yapıların bozulma süreçleri insana bağlı nedenlerin yanında, sosyo-kültürel, çevresel, ekonomik ve doğal nedenler ile yakından ilişkilidir. Bölgede incelenen kırsal kiliselerin tamamı, yüksek seviyede insana bağlı müdahaleler ile bozulma sürecini yaşamıştır. Başka bir inanca ait bu yapıların kullanıcıyla birleşmemesi/birleşememesi; yapıların define vb. amaçlar ile kazılması, yıkılması, değerli görülen kısımlarının sökülmesi ya da atıl bırakılarak doğal bozulma sürecine terk edilmesi ile sonuçlanmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen 14 tane kilisenin 6 tanesi günümüzde cami işlevi ile kullanılmaktadır. 2 tanesi önceleri cami işlevi ile kullanılmış olsalar da günümüzde atıl haldedir. Geriye kalan 6 kilise ise işlev değişikliği yaşamadan atıl halde kalarak günümüze ulaşmıştır.

3.1. Kırsal Kiliselerin Konum ve Erişimine İlişkin Değerlendirmeler

Maçka bölgesi, Karadeniz coğrafyasının tipik özelliklerini taşıyan engebeli, dağlık ve haliyle dağınık yerleşime sahip bir bölgedir. Bölge mimari karakterini şekillendiren temel unsur olan yerleşim kararları; topografyanın, iklimin, yaşam şekillerinin, ticaret akslarının ve alandaki somut-somut olmayan değerler bütünüyle alınmaktadır. Bu bağlamda dini yapılar; sadece ibadet edilen mekanlar değil, bulunduğu bölgede kendini göstermeyi, Hristiyanlığı vurgulamayı ve aynı zamanda güvenliği sağlamayı hedefleyen yapılar olmuştur.

Çalışma alanı incelendiğinde; mahallelerin hâkim noktalarına kurulan, yerleşim alanlarının merkezinde inşa edilmiş birçok kilise bulunmakta bulunduğu, aynı zamanda

bunların aksine ulaşımı ve erişimi zor, çevreden kolaylıkla algılanamayan kiliselerin de varlığı anlaşılmaktadır. Çalışma kapsamındaki analiz ve değerlendirmeler, vadiler özelinde (5 adet vadi) başlayıp mahalle (12 adet mahalle) ve kiliselere (tek yapı ölçeğine 14 adet kilise) indirgenerek tamamlanmıştır.

Altındere vadisinde yer alan, İpek Yolu'nun geçtiği yoğun bir yerleşim potansiyeline sahip olan ve günümüzde de eski canlılığını ve yoğunluğunu koruyan Yazlık mahallesindeki kiliselere erişim kolaydır. Yapıların bulundukları alan araçla ulaşıma elverişlidir. Aya Georgious Kilisesi bulunduğu konum ile bölgeden rahatlıkla algılanabilmektedir. Aya Yanni Kilisesinin erişimi benzer kolaydır ve bu iki kilise birbirlerine oldukça yakındır. Yazlık mahallesinin bir diğer kilisesi olan Aya Ğorğor Kilisesi ise bu iki kiliseye uzak mesafede, mahalleye hâkim bir düzlükte yer almaktadır. Bu kiliseye erişim kolaydır ve yoğun yerleşim dokusu içerisinde yer almamasına rağmen etrafında konut varlığı mevcuttur. Altındere mahallesi ise sit alanı olarak ilan edilmesinden dolayı yapılaşmanın yoğunlaşmadığı bir alandır. Bu durum kilisenin yapılaşma dışında kalmasına ve erişiminin zorlaşmasına neden olmuştur. Yapının algılanabilirliği de zayıftır ve bu olguda erişimini zorlaştırmaktadır. Etrafında bulunan patika yoldan yapıya ulaşım sağlanmaktadır, araçla ulaşım mümkün değildir. Aynı vadinin son mahallesi olan Coşandere mahallesinde bulunan kilise ise vadinin tepesinde olmamasından ve ana yolun hemen yanında olmasından dolayı merkezi konumdadır ancak bir fındık bahçesinin içinde yer almasından dolayı bu yapıya araçla erişim mümkün değildir, yürüme kolay erişilmektedir.

Alandaki diğer bir vadi olan Hamsiköy vadisinde aynı ismi taşıyan Hamsiköy mahallesi yer alır. Bu mahallede bulunan kilise, zamanla çevresinin yapılaşmasına ve alana ulaşımın sonradan açılmasına neden olmuştur. Mahallenin alt düzlüğünde yer alan ve yoğun yapılaşmanın ortasında bulunan kiliseye araçla ulaşım kolaydır. Konum özelliği ve cami işlevi taşımasından dolayı yoğun bir kullanıma sahiptir. Anayurt mahallesinde bulunan kilise ise engebeli olan mahallenin tepesindeki düzlük alanda, mahalleye ve çevreye hakim bir noktada inşa edilmiştir. Mahallenin ana yoluna bitişik konumda olması, bu yapıya ulaşımı kolaylaştırmıştır. Fiiliyatta cami işlevi taşıyor olması yapıya yoğun kullanım özelliği kazandırmıştır. Gürgenağaç mahallesinde bulunan kilisenin yerleşim alanında ise seyrek yapılaşma vardır, ulaşımda tek aks üzerinden yapılmaktadır. Kiliseye erişim kolay olup önüne araçla ulaşım imkânı vardır. Mahallenin dağınık ve yaygın yerleşim düzeninde algılanabilirliği kolay olmasa da kilisenin bulunduğu konum, karşı vadiden ve Trabzon-Gümüşhane ana yol güzergahından algılanabilmesine imkân verir. Kilisenin yanında eski

Rum okulu bulunmaktadır. Ayrıca yapıya bitişik imam evi vardır. Vadinin son mahallesi olan Bağışlı'da yer alan kilise ise oldukça seyrek bir yapılaşma dahilindedir. Çevresinde 2-3 adet konut yapısı bulunmaktadır. Eğimli bir arazide, mahallenin toprak ana yol hattının alt kotunda bulunmaktadır. Bu sebeple mevcut yol hattından görülememektedir. Ancak eğimli arazi yapısından dolayı Trabzon-Gümüşhane ana yol aksından, kot ve mesafe farkından dolayı algılanabilmektedir.

Çalışma alanın diğer vadisi Mulaka vadisidir. Bu vadide bulunan ve bütün arazi çalışmasında ulaşımı en zor olan yapı Çamlıdüz mahallesinde yer alan kilisedir. Rakımı çok yüksek olan bir alanda yer alması ve yayla yerleşimi alanında olması ile uzak bir mesafededir. Araçla ulaşım imkânı vardır ancak taşıt yolunun yaylaya ulaşan kısımları bozuktur ve bu durum erişimi zorlaştırmaktadır. Belli bir yere kadar asfalt olan yol devamında toprak yola dönüşmektedir. Yerleşim alanına yaklaştıkça yol bozulmakta ve yapıya yaklaştıkça yol izi kaybolmaktadır. Yapının yakınına araçla ulaşım vardır ancak erişim kolay değildir. Yapı, çok az yerleşim olan yüksek rakımlı bir alandadır. Kendisi de yapılsak olarak bu alan içerisindeki bir kayalığın tepesine oturtulmuştur ve bütün çevreye hâkim konumdadır. Çalışma alanı içerisinde en farklı konumlanışa sahip olan yapıdır. Bölgedeki bir diğer zor ulaşılan kilisede Ocaklı mahallesinde bulunan büyük kilisedir. Yapının önüne araçla ulaşım yoktur ve yaya olarak da ulaşım iki vadinin birleşimindeki su kaynağını geçerek olmaktadır. Vadideki son kilise de Ocaklı mahallesindeki küçük kilisedir. Bu kiliseye erişim hemen yanından geçen araç yolu ile sağlanabiliyor olması nedeniyle kolaydır.

Çalışma alanının son vadisi Esiroğlu vadisidir. Mataracı mahallesinde bulunan kilise az sayıda yerleşimin bulunduğu bir alanla çevrelenmiştir. Yapıya erişim kolaydır ve araçla erişimde mümkündür. Temelli mahallesinde bulunan kilise ise hiçbir yerden algılanamayacak kadar sarmaşık ve otlarla kaplanmış vaziyettedir. Araçla yapıya erişim mümkün değildir. Uzak bir mesafeden geçen mahalle yoluna araç bırakılıp yapıya yaya olarak ulaşım sağlanmaktadır.

Yapılan alan çalışmasından elde edilen bulgular doğrultusunda konum ve erişim özellikleri bakımından; Çamlıdüz mahallesinde bulunan kilise ile Ocaklı mahallesinde bulunan büyük kilisenin en zor ulaşıma sahip olan kiliseler olduğu söylenebilir. Ancak bu kiliselere ulaşımın zorlaşması, yapıların korunmuşluk durumlarını olumlu yönde etkilemiştir. Bu kiliseler, çalışma alanındaki apsisleri yıkılmayan, çatı örtüsü yerinde olan,

beden duvarları ve taşıyıcı sütunları sağlam olan tek yapılardır. Ayrıca bu iki kilise işlev değişikliği de yaşamamıştır.

3.2. Kırsal Kiliselerin Mimari Özelliklerine İlişkin Değerlendirmeler

Maçka Bölgesi kırsalında incelenen yapılar boyut olarak değerlendirildiklerinde, bu yapıların benzeşik olduğu ancak plan şeması ve cephe kurgusu yönüyle birbirlerinden farklı düzenlemelere sahip oldukları görülmektedir. İncelenen yapıları bu bağlamda vadiler özelinde ele alacak olursak; Altındere vadisinde bulunan 5 adet kilisenin, 4 tanesinin üç nefli, 1 tanesinin ise tek nefli iki yapının birleşiminden meydana gelen plan şemasına sahip olduğu tespit edilmiştir. Vadideki en büyük boyutlu, bazilikal planlı ve üç nefli kilise Yazlık Mahallesinde bulunan Aya Georgious kilisesidir. Metropolitlik merkezinin yanında bulunan kilise, bölgenin önemli kiliselerindendir. Tipolojik olarak farklılaşmasını sağlayan çan kulesi günümüze ulaşamamıştır. Vadideki plan şeması ile farklılaşan kilise ise Yazlık mahallesinde bulunan Aya Yanni kilisesidir. Bu kilise birbirine geçilebilen, tek nefli iki parçanın eklemlenmesinden oluşmaktadır. Bu özellikte başka bir kilise tipine tüm çalışma alanı genelinde rastlanmamıştır. Vadi içerisinde birbirine en yakın formda olan kiliselerde Altındere mahallesi kilisesi ile Yazlık mahallesinde bulunan Aya Ğorğor kilisesidir. Bu yapılar 3 nefli bazilikal planlıdır ve boyut olarak birbirlerine oldukça yakındır. Bu iki yapının apsisleri yıkılmış ve iç mekânda bulunan freskler, cami işlevine dönüştürülürken sıvanmıştır. Ancak, bu freskler tam olarak kapatılamadığı için güncel durumda görünmeleri mümkündür. Altındere mahallesinde bulunan kilisenin iki giriş kapısı bulunmaktadır ve bu kapılar taş süslemeler ile bezenmiştir. Aya Ğorğor kilisesinde ise pencere sövelerinde çok belirgin olmayan haç işaretleri yer alır.

Şekil 69. Altındere Mahallesi Kilisesi-Yazlık Mahallesi Eski Cami.

Vadinin son kilisesi olan Coşandere kilisesi ise üç nefli bazilikal plan şeması ile diğer kiliselere benzer ancak taşıyıcı sütunları diğer kiliselere kıyasla daha kalın kesitlidir ve plan sütun başları ile tonoz kesitleri ile diğer kiliselerden ayrışır.

Şekil 70. Coşandere Mahallesi-Temelli Mahallesi Kiliseleri.

Çalışma alanının (Maçka bölgesi kırsalının) diğer bir vadisi olan Hamsiköy vadisinde 4 adet kilise bulunmaktadır. Bu kiliselerin 3 tanesi kare planlı, 1 tanesi ise bazilikal planlıdır. Sıralı mahalleler olan Hamsiköy, Anayurt ve Gürgenağaç mahallelerinde konumlanmış kiliseler, kare planlıdır ve boyut olarak da birbirlerine yakındır. Bu üç yapıyı birbirlerinden ayrıştıran özellik ise çatı formlarıdır. Hamsiköy mahallesinde bulunan kilisenin özgün çatı formu bilinmemektedir (özgün formuna dair herhangi bir bilgi/belge tespit edilememiştir). Yapı, camiye dönüştürülme sürecinde yapılan müdahalelerle çatı formu yıkılmıştır. Anayurt mahallesinde bulunan kilisenin çatısı ise kademeli beşik çatıdır. Gürgenağaç mahallesinde bulunan kilisenin çatı formu da merkezi kubbeli haç planlıdır. Gürgenağaç mahallesinde bulunan kilise bu özelliği ile çalışma alanındaki tek örnektir. Anayurt mahallesinde bulunan kilise ile Gürgenağaç mahallesinde bulunan kilise, cephe karakteri olarak birbirlerine benzemektedir.

Şekil 71. Hamsiköy-Anayurt ve Gürgenağaç Mahalleleri camileri.

Tablo 19. Değirmendere havzasında bulunan kiliselere ait mevcut durum verileri.

TAŞINMAZIN									
Konumu	Adı ve yapım tarihi	Plan tipi	Boyutlar	Fiziki durumu					
				Korunma			Kullanım		
			En*boy*yükseklik (iç m.)	İ	O	K	V	Y	H
Altındere (Meryemana) Vadisi	Altındere Mah. Kilisesi	Bazilikal (3 nefli)	8.10 m*12.50 m*7.15 m.		X			X	
	Coşandere Mah. Kilisesi (Venizana Kilisesi)	Bazilikal (3 nefli)	9.00 m*11.50 m*5.50 m.			X			X
	Yazlık Mah. Cami (Aya Georgious Kilisesi)	Bazilikal (3 nefli)	11.40 m*17.10 m*9.00 m.			X			X
	Yazlık Mah. Kilise Kalıntısı (Aya Yanni Kilisesi)	Bazilikal (Tek nefli/İkiz)	11.40 m*12.00 m*?? m.			X			X
	Yazlık Mah. Cami (Aya Ğorğor Kilisesi)	Bazilikal (3 nefli)	7.45 m*10.25 m*6.90 m.		X		X		
Hamsiköy Vadisi	Hamsiköy Mah. Cami	Kare (3 nefli)	10.45 m*12.15 m*6.40 m.		X		X		
	Anayurt Mah. Cami (St. Basil Kilisesi)	Kare (3 nefli)	10.35 m*12.00 m*8.60 m.		X		X		
	Gürgenağaç Mah. Cami (St. John Kilisesi)	Kare (3 nefli)	9.45 m*10.80 m*10.65 m.		X		X		
	Bağışlı Mah. Kilisesi	Bazilikal (Tek nefli)	6.30 m*8.50 m*5.90 m.			X	X		
Mulaka Vadisi	Çamlıdüz Mah. Kilisesi (Paparza Kilisesi	Bazilikal (Tek nefli)	4.50 m*9.50 m*3.70 m.		X			X	
	Ocaklı Mah. Büyük Kilise	Bazilikal (3 nefli)	8.90 m*15.50 m*7.40 m.		X			X	
	Ocaklı Mah. Küçük Kilise	Bazilikal (Tek nefli)	6.70 m*12.20 m*5.80 m.			X		X	
Galyan Vadisi	Galyan Vadisi, Zigana yaylalarından yani 2000 m. yükseklikten inerek Esiroğlu Beldesinde (yaklaşık 200m. yükseklikte) Değirmendere ile birleşen Galyan Deresi üzerinde yer alan kısa boylu bir vadidir. Bu vadi içerisinde tez çalışmasına konu olacak kilise bulunmamaktadır. Bu yüzden mahalleler ve kiliseler özelinde yapılan çalışmalarda vadi kapsam dışında bırakılmıştır.								
Esiroğlu Vadisi	Mataracı Mah. Kilisesi	Bazilikal (3 nefli)	7.70 m*11.10 m*?? m.			X			X
	Temelli Mah. Kilisesi	Kare (3 nefli)	8.70 m*9.60 m*7.80 m.		X			X	

* İ: İyi, O: Orta, K: Kötü

* V: Var, Y: Yok, H: Harap

?? Ölçü alınamadı/belirlenemedi

Maçka Bölgesinin bir diğer vadisi Mulaka vadisidir. Bu vadide 3 adet kilise bulunmaktadır. Çalışma alanının en küçük kilisesi, bu vadide yer alan Çamlıdüz (Paparza) Mahallesi kilisesidir. Tek nefli, dikdörtgen planlı olan kilise, Ocaklı mahallesinde bulunan küçük kiliseye plan şeması olarak benzemektedir. Ancak, Ocaklı mahallesinde bulunan küçük kilisenin iç mekânında apsisin önünde tavan kadar yükselmeyen bir ayırıcı duvar bulunmaktadır. Ocaklı (Muntandoz) mahallesinde bulunan büyük kilise ise vadi kiliseleri arasında en büyüğüdür. Bu kilise, üç nefli, bazilikal planlı ve üç apsisli olup, üç apsisli yapılardan, çalışma alanında apsisleri korunmuş tek örnektir.

Şekil 72. Çamlıdüz Mahallesi -Ocaklı Mahallesi Küçük ve Büyük Kiliseleri.

Bölgenin son vadisi Esiroğlu vadisidir. Bu vadide iki adet kilise bulunmaktadır. Mataracı (İlaksa) mahallesinde bulunan kilise ile Temelli (Prastiyos) mahallesinde bulunan kilise arasında benzer özellikler tespit edilmemiştir. Boyutları bakımından da birbirinden farklı olan kiliselerin çatı örtüleri kıyaslanamamıştır çünkü Mataracı mahallesinde bulunan kilisenin çatı örtüsü yıkılmıştır. Temelli mahallesinde bulunan kilise ise merkezi kubbeli çatı formuna sahiptir. İki yapının da apsisleri yıkılmıştır.

Şekil 73. Mataracı (İlaksa) Mahallesi-Temelli (Prastiyos) Mahallesi Kiliseleri.

Vadiler içinde yapılan incelemelerde birbirleri ile yoğun benzerlik gösteren kiliselerin olmadığı anlaşılmıştır. Bütün çalışma alanına ele alındığında da durumun aynı şekilde olduğu gözlenmiştir. Birbirleri ile birebir aynı olmayan, benzer plan şemalı yapıların bile birbirlerinden ayrışan özelliklere sahip olduğu anlaşılmıştır.

3.3. Kırsal Kiliselerin Bozulma Biçimlerine İlişkin Değerlendirmeler

Çalışma alanının bütününe bakıldığında kiliselerin 8 tanesi işlev değiştirmiş, 6 tanesi ise özgün işlevleri ile atıl halde kalarak günümüze ulaşmıştır. XIX. yüzyılda inşa edilen kiliseler incelendiğinde, Tanzimat Fermanı ve sonrasında yaşanan gelişmeler ile gayrimüslimlere tanınan yeni haklarında etkisiyle hızla inşa edilmeye başlanan bu yapılarda sade bir taş işçiliği tercih edilmiştir. Köy yerleşimlerinin yoğun olduğu ve merkezi özellik gösteren, erişimi kolay olan kiliseler, cami olarak kullanımda tercih edilmiş ve günümüzde bile bu işlevlerini sürdürmektedir. Ancak, işlev değişikliği kaynaklı uygulamaların herhangi bir denetime ya da izne tabi olmadan, projelendirilmeden yapılmıştır. Ayrıca, bu yapıların pek çoğu camiye dönüştürüldükten sonra taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiştir. Tescil işlemlerinde; 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 3386 sayılı kanunla değişik 51. maddesi kapsamında 1987 yılında doğrudan Bakanlık Merkez Teşkilatına bağlı bir taşra kuruluşu olarak kurulan, 1988 yılında faaliyete geçen Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü önemli rol oynamıştır. Faaliyetinden 10 yıl sonra bölgede çalışmalarına başlayan Koruma Bölge Kurulu, zaten cami olarak kullanılmaya başlanmış olan Yazlık Mahallesi Aya Georgious kilisesini, Hamsiköy, Gürgenağaç ve Anayurt kiliselerini 1998 yılında, Bağışlı kilisesini ise 1999 yılında tescillemiştir.

Cami işlevi ile kullanılan Yazlık, Hamsiköy, Gürgenağaç, Anayurt ve Bağışlı mahallelerindeki kiliseler yapı strüktürü olarak sağlamdır ancak işlev değişikliği ile yapılan müdahaleler sonucunda kiliselere bazı hasarlar verilmiştir. Yazlık mahallesinde bulunan ve inşa edildiği dönemin önemli kiliselerinden olan Aya Georgious Kilisesinin yapı bütünlüğü genel olarak korunmuş olsa da çan kulesi ve apsisleri yıkılmıştır. İşleve yönelik eklemeler ve değişikliklerle yapıya minare, son cemaat mahalli, kadınlar mahfili ve mihrap eklenmiştir. Tavanda bulunan freskler kapatılmış ve iç mekânda zemin ile duvarlarda onarımlar yapılmıştır. Yapının kullanılıyor olması temiz ve bakımlı olmasına katkı sağlamıştır. Hamsiköy mahallesinde bulunan kilise camiye çevrilirken çatının değişmesi ile strüktürel

hasar oluşmuş ve yapıda derin düşey çatlaklar meydana gelmiştir. Yine cami işlevinin gerekliliği olarak minare, kadınlar mahfili ve mihrap eklenmiştir. Uyum kaygısı taşımadan açılan yeni pencereler yapının bütünlüğünü ve karakterini olumsuz etkilemiştir. İşlev değişikliğinin kötü uygulamaları bu yapı üzerinde etkilerini fazlaca göstermiştir. Anayurt mahallesinde bulunan kilise cami işlevine dönüştürülmeden önce narteks kısmı yıkılmıştır. Cami işlevine dönüştüğü erken dönemde minare eklenmemiştir. Minare ve kadınlar mahfili yapıya sonraki yıllarda eklenmiştir. Yapının strüktürel bütünlüğü genel olarak korunmuş olsa da giriş cephesine eklenen saçaklı alan yapı karakterini olumsuz etkilemektedir. Gürgenağaç mahallesinde bulunan kilise, kubbeli ve haçvari çatı strüktürü ile bölgede tektir. Zaman içerisinde kubbe formu değiştirilmiş, apsisleri yıkılmış ve cami işlevinin sonucu olarak yapıya kadınlar mahfili, şadırvan ve minare eklenmiştir. Ayrıca, bu kilisede diğerlerinden farklı olarak imam evi yapıya bitişik olarak eklemlendirilerek yapı bütünlüğü ve karakteri bozulmuştur. Bağışlı mahallesinde bulunan kilise diğer kiliselere oranla daha küçüktür. Küçük olmasına rağmen cami işlevi yüklenmiştir. Ancak, minare eklenmemiş, iç mekâna kadınlar mahfili yerleştirilmiştir. Yapı strüktürü genel olarak korunmuştur ancak yapılan onarımlar dahilinde ile yapının karakterine, kültürel mirası koruma ilkelerine ve kırsal dokuya aykırı uygulamalar gerçekleştirildiği gözlemlenebilmektedir.

Kiliselerin işlev değişikliği dışında kullanılan yapı malzemeleri özelinde yaşadıkları bozulmalara bakıldığında, kullanılan özgün taş malzemede genel olarak rutubet ve nem kaynaklı bozulmalar gözlemlenmiştir. Ayrıca, işlev değiştirirken açılan yeni pencere ve kapı boşluklarının neden olduğu anlaşılan taş malzemede kopma, parçalanma vb. tahribatlar mevcuttur. Düzenli bakımların yapılmadığı malzemelerde aşınma ve kopmalar kaçınılmazdır. Bu duruma kirlenmeden dolayı renk değişimi yaşanması konusu da dahil edilebilir.

İşlev değişikliği yaşamayan alandaki diğer kiliseler ise ileri seviyede bakımsızlık ve tahribatla karşı karşıyadır. Yazlık mahallesinde bulunan Aya Yanni kilisesi ile Mataracı mahallesinde bulunan kilisenin çatı örtüsü ve beden duvarlarının bir kısmı yıkılmıştır. İç mekânda zemin döşemeleri tamamen kaldırılmış ve toprak dolgusu açığa çıkan bu alanda ileri düzeyde bitkilenme gözlemlenmiştir. Atıl halde kalan diğer kiliselerde ise kısmi yıkılmalar gözlemlenmekle beraber taş malzemede yoğun bozulmalarda ayrıca not edilmiştir. Bu bölümde yapılan incelemeler sonucunda; çalışma alanında bulunan bütün kiliselerin ortak bozulma şeklinin defineciler tarafından zemin kaplamalarının yok edilmesi ve taş malzemede görülen bozulmalar olduğu değerlendirmesi yapılabilir.

3.4. Maçka Bölgesinde Bulunan Kırsal Kiliselerin Koruma Sorunları

3.4.1. Mübadele ile Oluşan Nüfus Kaybı

1923 yılı sonrası gerçekleşen mübadele sürecinde Maçka kırsalında yaşayan Gayrimüslim halk bölgeyi terk etmek durumunda kalmıştır. Gayrimüslim halkın bölgeden ayrılması ile oluşan nüfus kaybı çevre ilçelerden gelen yerli halk ile tamamlanmıştır. Bölgenin demografik yapısındaki bu dönüşüm, yapıların kullanıcılarını değiştirmiş ve boş kalan yapılar yeni kullanıcılar ile yeni işlev dinamiklerini yüklenmiştir. Bu durumdan en çok etkilenen başlıca yapılar başka bir inanışa ait olmaları sebebi ile ibadet yapıları yani kiliselerdir. Yapılan araştırmalar, Maçka Bölgesinde günümüze ulaşamayan birçok kilise ve şapel varlığından bahsetmektedir. Günümüze kadar ulaşan kiliseler de gerekli özeni görememiş ve yarısı harap halde dururken diğer yarısı yeniden işlevlendirme (cami olarak kullanılmaları) kaynaklı müdahaleler ile özgün değerlerini büyük oranda kaybetmişlerdir.

3.4.2. İşlev Değişikliği ve Niteliksiz Müdahaleler

Kırsal alanlardaki işlev değişikliği ve niteliksiz müdahaleler, genellikle kırsal yaşamın değişen dinamikleriyle ve kırsal alanlara yönelik politikalar ile uygulamalardaki eksikliklerle ilişkilidir. Maçka bölgesi kaybettiği nüfusun yerini çevre halk ile tamamladıktan sonra boş kalan dini yapılar için de yeni bir süreç başlamış oldu. Dini yapıların kullanıcı ile bütünleşememesi, koruma bilincindeki eksiklikler ve ihtiyacın nasıl karşılanması gerektiğine dair teknik bilgi ve donanım yetersizliği bu yapıların büyük bir kısmının yıkılmasına, günümüze ulaşanlarında genel olarak harap halde kalmasına neden olmuştur. Yapıların varlıklarını sürdürebilmeleri için işlevlendirme önemlidir. ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'nde kültür varlıklarının özgün işlevlerinin olabildiğince sürdürülmesi, bu bağlamda politikalar geliştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Hristiyan halktan kalan bu dini yapılar işlev değişikliği ile yine ibadet yapısı (cami) olarak kullanılmaya devam etmiştir ancak yapılar farklı bir inanışın farklı ihtiyaçlarını karşılaması gerekliliği doğrultusunda bilinçsiz ve niteliksiz müdahaleler ile karşı karşıya kalmıştır.

Tarihi yapılardaki en önemli sorunlardan birisi de kötü kullanımlar ve niteliksiz müdahalelerdir. Venedik Tüzüğü'nün (1964) 9. maddesinde de belirttiği üzere onarım uzmanlık gerektiren bir iştir. Özgün malzemeler ve teknik ile güvenilir belgeler ışığında

onarımlar yapılmalıdır. Ancak incelenen kiliselerde tekniğe ve bilgiye dayalı uygulamalar görülmemektedir. Yapılan uygulamalar dönemin ve yöre halkının ihtiyaçlarına göre şekillenmiş ve yapıların özgün değerleri kısmen tahrip edilmiştir.

Çalışma alanında Altındere vadisinde bulunan iki kilise, Hamsiköy vadisinde bulunan kiliselerin tamamı olmak üzere toplam 6 adet kilise halen cami işlevini sürdürmektedir. Bu yapıların haricinde Altındere mahallesindeki kilise ile Temelli mahallesinde buluna kilise bir zamanlar cami olarak kullanılmış ancak günümüzde atıl halde bırakılmıştır. Geriye kalan Coşandere mahallesi kilisesi, Yazlık mahallesindeki Aya Yanni kilisesi, Çamlıdüz mahallesi kilisesi, Ocaklı mahallesindeki kiliseler ve Mataracı mahallesinde bulunan kilise ise özgün işlevleri dışında işlevlendirilmemiş ve harap halde kalmıştır.

Farklı bir işlev yüklenen yapılarda fiziksel değişim kaçınılmazdır. Herhangi bir proje çalışması yapılmadan köyün ihtiyacına göre ve halkın eliyle yapılan müdahaleler bilinçsiz ve niteliksiz olarak değerlendirilmektedir. Yazlık mahallesinde bulunan Aya Georgious Kilisesi, Hamsiköy mahallesinde bulunan kilise, Gürgenağaç mahallesinde bulunan St. John Kilisesi, Anayurt mahallesinde bulunan kilise, Bağışlı mahallesinde bulunan kilise ve Altındere mahallesinde bulunan kilise işlev değişikliği ile camiye dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm ile beraber kiliselerin apsisleri yıkılmış, zemin döşemeleri değişmiş, freskler sıvanarak kapatılmış, kadınlar mahfili, minare, mihrap ve minber eklenmiştir. Bazı kiliselerin çatı formları ve malzemeleri değişmiş, yeni pencereler açılmış, özgün pencereler kapatılmış, sökülen kapıların yerine yeni kapılar eklenmiştir. Genele bakıldığından bu gibi yapı özgünlüğünü bozan niteliksiz müdahalelerin yoğunlukta olduğu söylenebilir.

3.4.3. Tespit/Tescil ile İlgili Sorunlar ve Envanterdeki Eksiklikler

Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 1988 yılında faaliyete başlamıştır. Maçka kırsalında bulunan bu dini yapıların tescillenmesi ise kuruluşundan 10 sene sonrasından başlar. 1990'lı yıllarda tescillenen kiliselerin cami işlevi ile kullanıma açılmaları 1930-40'lı yıllar arasında değişmektedir. Yani bu yapılar tescillenmeden önce işlev değişikliğine uğramış, karar ve onay mekanizmasından bağımsız olarak yapılara müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Bu müdahalelerin pek çoğu yapıların özgün değerlerini tahrip etmiştir. İşlev değişikliğine uğramayan diğer kiliseler de tescillenene kadar ileri düzeyde tahribata uğramıştır.

Alandaki bu yapılar, güncel envanterde ilk tescillendikleri dönemde yapılan tespitler ile kayıtlıdır. Tescil tarihinin üzerinden yaklaşık 30 yıl geçmiş olmasına rağmen envanterde herhangi bir güncelleme yapılmamıştır. Ayrıca Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nda bulunan arşiv kayıtları dağınık, düzensiz ve yetersizdir. Aranılan bilgilerin ve belgelerin elde edilmesi süreci ise oldukça uzun sürmektedir. İstenilen tüm bilgilere ulaşmak da her zaman mümkün değildir çünkü koruma kurulundaki arşiv sistemi henüz dijital ortama aktarılamamıştır. Bu aktarım süreci 2023 yılı itibariyle başlamıştır ancak işin kapsamı düşünüldüğünde uzun süren bir çalışma olacağı kesindir. Ayrıca, bu çalışma kapsamında mevcut arşiv bilgilerinin güncellenmeden aktarılması zaten eksik ve düzensiz olan bilgilerin sadece daha kolay erişimini sağlamaktan öteye geçemeyecektir.

Kırsal alanlarda hala tescillenmemiş birçok yapı bulunmaktadır ve tescil süreci günümüzde sadece yapılan başvurular ile yapıların tespitinin sağlanacağı kadar pasiftir. Koruma kurullarındaki iş yükünün fazlalığı ve personel sayısındaki yetersizlikler saha çalışmalarında olumsuzluğa neden olmaktadır.

3.4.4. Vandalizm ve Definecilik

Vandalizm, bir kişinin bir mala ya da yapıya bilerek ve isteyerek zarar verme eylemidir. Tarihi yapılar özelinde gerçekleşen bu eylemlerin sebebi geçmişte yaşayan halktan kalma değerli bir nesne bulma kaygısıdır. Kırsal bölgelerde sürekli denetim ve izleme mekanizmalarının zayıf olmasından dolayı tarihi yapılar üzerindeki bu eylemlerin hasarı büyük olmaktadır. Karadeniz Bölgesi'nin engebeli, dağınık ve yoğun bitki örtüsü içinde olan topografyası da bu eylemlerin uygulanabilirliğini kolaylaştırmaktadır. Çalışma alanında bulunan bütün kiliselerin zeminleri kazılmıştır ve bu nedenle döşemeleri günümüze ulaşamamıştır. Apsislerin iç yüzeylerinden, şamdanlıklardan ve bazı anlam ifade edebilecek yüzeylerden taş bloklar sökülmüştür. Ayrıca değerli görülen kitabeler de çalınmıştır.

3.4.5. Yapıların Yıkılması, Atıl Bırakılması ve İşlevsizlik

Kırsal alanlarda bulunan yapıların terk edilmesi veya işlevsiz hale gelmesi bu yapıların yıkılmasına, tahrip edilmesine ve nihayetinde kültürel mirasın yok olmasına neden olmaktadır. Yapıların sürdürülebilir bir korumanın parçası olabilmeleri için işlevlendirilmeleri önemlidir. Kırsal alanlardaki tarihi yapıların işlevsiz kalması, sadece

kültürel ve tarihi bir kayıp olmakla kalmaz, aynı zamanda ekonomik, çevresel ve sosyal sorunlara da yol açabilir. Bu yapıların korunması ve yeniden işlevlendirilmesi, bu olumsuz etkileri önleyebilir ve kırsal alanların sürdürülebilirliğine pek çok alanda katkı sağlayabilir. Çalışma alanında bulunan 14 adet kilisenin 8 tanesi atıl haldedir. Yani alandaki kiliselerin çoğu işlevsizdir. Bu kiliselerden iki tanesi kısmi yıkıntılara uğrayarak yapı bütünlüğünü kaybetmiştir. Diğer 6 tanesi ise bakımsız ve tahrip edilmiş haldedir.

3.4.6. Önleyici Korumanın Eksikliği ve Finansal Yetersizlik

Önleyici koruma, bir alanın veya bir yapının gelecekteki zararlardan veya bozulmalardan korunması amacıyla alınan önlemleri ifade etmektedir. Koruma süreci, sürekli bir yönetim ve izleme mekanizması gerektirir. Korunan alanın ya da yapının durumu ve riskler düzenli olarak izlenir, koruma stratejileri ve politikaları sürekli olarak gözden geçirilir ve gerektiğinde güncellenir. Böylece yapıların özgün değerleriyle daha uzun süre ayakta kalması sağlanarak, yapılacak müdahalelerin azaltılması ve maliyetlerin düşürülmesi sağlanacaktır. Bu anlamda önleyici koruma önemli ve etkili bir yöntemdir ancak Türkiye'de koruma bilinci tam anlamıyla oluşmadığından düzenli kontrollerin de yapılacağı sistem henüz kurgulanamamıştır. Özellikle kırsal alanlarda hem bir denetim mekanizması olarak hem de koruma bilinci oluşturmak açısından faydalı olabilecek bu sistem ile yaşanacak olan bozulmalara yerinde ve zamanında müdahale sağlanabilmesi mümkün görünmektedir.

Çalışma alanı içerisindeki kiliselerin tamamı için restorasyon uygulamalarının hayata geçirilmesi, ekonomik olarak yükü oldukça yüksek bir süreçtir. Ek olarak, düzenli bakımlarının yapılmaması, kendi hallerine terk edilmesi ve bozulma süreçlerinin devam ediyor olması ileride uygulanacak restorasyon çalışmaları maliyetini daha da arttırmaktadır.

3.4.7. Koruma Sürecindeki Aksaklıklar ve Bilincin Oluşmaması

Koruma, zaman ve iş gücü başta olmak üzere yüksek maliyet gerektiren bir çalışmadır. Özellikle bozulma derecesi artan ve yüksek tahribata uğrayan yapılarda koruma kararlarının alınması, müdahale edilmesi ve uygulanması uzun bir sürece ve maliyete yol açmaktadır. Koruma uygulamalarının en sağlıklısı bozulmalarına engel olacak süreci olgunlaştırmaktır. Bunun için öncelikle kullanıcı ile yapı arasındaki bağı kuvvetlendirecek bilinç oluşturmak gerekmektedir. Yapı ile en yakın kullanımda buluşacak olan yöre halkı korumadaki

mesuliyeti üzerinde hissetmelidir. Ancak çalışma alanında bulunan farklı bir inanışa ait bu yapıların korunması sorunu, sadece bir geleneksel yapıyı koruma değil farklı bir inanışı, kültürü ve yaşam biçimini korumayı da kapsamaktadır. Tarihi yapıların korunması bilinci, koruma safhalarının bütün aşamalarını kapsayan ve içinde olan bir adımdır. Koruma bilinci ne kadar yüksek olursa koruma safhasındaki bütün adımların yükü o kadar az olur ve süreç çok daha hızlı çözüme ulaşır. Koruma sürecindeki ilk adım olan tespit ve tescil çalışmalarından sonra yapının durumuna göre bir değerlendirme süzgecinden geçirilip yapıya uygun koruma kararlarının alınması gerekmektedir. Bu kararlar sadece yapıyı onarmak değil bölge ve yapının ortak potansiyellerinin değerlendirilip yapıya bir işlev yüklemekte olabilir. Çalışmaya konu yapılar kilise işlevlidir ve alanda işlev değişikliğine uğrayan bu yapılardan bazıları cami işlevine dönüştürülmüştür. Bu sürecin, Türkiye'de koruma anlamında yasal altyapının olgunlaşmadığı bir evrede yaşandığı için yapılar niteliksiz ve kötü müdahaleler ile karşılaşmıştır. Alanda bulunan diğer kiliselere ait henüz bir koruma çalışması ya da yaklaşımı yoktur. Ayrıca, bu durumun ne kadar devam edeceği de belirsizdir. Bu yapılar koruma altına alınmadıkları her gün bozulmaya devam etmektedir. Bir işlev değişikliği ya da kapsamlı koruma için hazırlanacak projeleri ve onay sürecini beklemeden, atıl kalan yapılar için en azından temizleme ve yapıları ortaya çıkarma işlemleri yapılabilir. Koruma sürecindeki en büyük aksaklık izin alma, projelendirme ve onay sürecinin çok uzun olması ve yapıların basit tadilatlarının bile bu sürece dahil edilmesidir.

3.4.8. Kırsala Ait Koruma Politikalarındaki Eksiklikler

Türkiye'de geçerli koruma mevzuatında kırsal alanlardaki kültürel mirasın korunması ile ilgili özel yasal düzenlemeler bulunmamaktadır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma kanunu doğrultusunda yürütülen koruma süreci kent ile kırı birbirine eş tutmaktadır. Kırsalı kendi dinamikleri ile değerlendiren ve kırsala özel koruma politikaları geliştiren, bu alanların korunması ve sürdürülebilir yönetimi için gerekli yasal düzenlemelerin hazırlanması önemlidir.

3.4.9. Koruma Kurullarına Destek Birimlerin Eksikliği

Eski eserlerin korunması konusunda yürütülen faaliyetlerde Kültür Varlıklarını Koruma Kurullarına destek birimlerin varlığı önemlidir. Belediyeler bünyesinde bulunan

KUDEB'ler koruma sürecini hızlandırma açısından değerlidir ancak Trabzon'da önceki yıllarda bulunan KUDEB'in faaliyeti sonlanmıştır ve artık hizmet vermemektedir. Kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler ile beraber tescilli yapıların koruma sürecinin yürütülmesi desteklenmelidir. Hem sürecin hızlı ilerlemesi hem koruma kurullarındaki iş yükünün azaltılması hem de koruma konusunda yöre halkının bilinçlendirilmesi için koruma kurullarına destek olacak etkin birimlerin varlığı da anlamlıdır.

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Maçka Bölgesi kırsalında, XIX. yüzyılda inşa edilmiş kiliselerin güncel koruma sorunlarının incelendiği çalışma sonucunda kırsala yönelik koruma önerileri geliştirilmiştir. Bu bağlamda, XIX. yüzyılda inşa edilen ve günümüze kadar ulaşabilen kiliseler tespit edilmiş, vadi ölçeğinden başlanarak yapı ölçeğine doğru indirgenen araştırma sürecine başlanmıştır. Maçka'nın doğal ve kültürel değerleri araştırılmış, vadileri, mahalleleri ve kiliseleri incelenerek koruma sorunları ortaya konulmuş ve bu yapıların korunmasına yönelik üç ana başlıkta öneriler geliştirilerek; yapısal, çevresel ve yönetimsel sorunlara karşı çözüm önerisi sunan koruma yaklaşımı (modeli) hazırlanmıştır.

XIX. yüzyılda Tanzimat fermanı (1839) ile beraber devlet yönetimi başta olmak üzere peç çok alanda hayata geçirilen yeni düzenlemeler sonucunda gayrimüslimlere tanınan haklar, kilise yapımında hızlı bir sürecin başlamasına neden olmuştur. Ancak XIX. yüzyılda başlayan bu yeni sürecin ürünü kiliseler, XX. yüzyılda gerçekleşen mübadele ile boş kalmıştır. Kullanıcılarını kaybeden bu yapılar özelliklede kırsal alanlarda yer alanları korunması gerekli bir değer olarak görülmemiş ve tahrip edilmiştir.

Kırsal yerleşimlerin korunabilmesi, nüfus kaybının önüne geçilmesine ve yaşamın yeniden kurulmasına bağlıdır. Yaşanan bu zorunlu göç sonucu çevre ilçelerden daha yoğun Hristiyan nüfusuna sahip olan Maçka'da çok sayıda yapı boş kalmıştır. Bu nedenle azalan nüfus, çevre ilçelerden gelen yerel halk ile tamamlanmıştır.

Dönemin sosyo-kültürel dönüşüm ortamında koruma bilincine sahip olmayan yerel halk yaşadığı geleneksel çevreyi korunması gerekli bir değer olarak görmemiş ve Hristiyan ahaliden kalan yapıların (kilise, şapel vb.) büyük bir kısmını yıkmıştır.

Günümüzde hala koruma bilincinin yeterince oluşmamış olması (ivme kazanıyor olsa da) kırsal alanlardaki tahribatın devam etmesine neden olmaktadır. Kent merkezinden uzaklaştıkça denetim mekanizmasından ve koruma prosedürlerinden uzaklaşma sonucunda yerel halk sahip olduğu çevreye kendi kontrol sistemi ile müdahale etme hakkını kolaylıkla elde edebilmektedir. İçinde yaşadığı geleneksel dokuya saygı göstermeyen, sahip olduğu kültürel mirası kolayca feda edebilen ya da korumak isterken (iyi niyetli) yanlış müdahaleler yapan halkın bilinçlendirilmesi, koruma sisteminin bütün aşamalarını kapsayan en önemli adımıdır.

Koruma bilincinin henüz kentlerde dahi yeterince olgunlaşmadığı gözlemlenebilen Türkiye'de, kırsal yapılar ve geleneksel mimari değersiz görülmekte ve kolaylıkla feda edilebilmektedir.

Yasal mevzuat açısından da kır ve kent ayrımının yapılmaması önemli bir sorundur. Bütün tarihi alanları "kentsel" olarak değerlendiren 2863 sayılı koruma kanunu; tespit ve tescil görevini Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarına verir. Genel bir değerlendirme yapıldığında, bu kurumların kırsal alanlarda yaptıkları tespit çalışmalarının oldukça sınırlı ve yetersiz olduğu görülür. Saha çalışmalarında daha etkin ve sürdürülebilir uygulamaların gerekliliği kaçınılmazdır. Çalışma kapsamında; tespit ve tescil sürecindeki çalışmaların detaylandırılması (tescil fişlerinin), yapıların mimari özellikleri, bozulma şekilleri ve rölövelerinin alındığı bir saha çalışması ile yapıların envantere kazandırılması önerilmektedir.

Maçka kırsalındaki geleneksel dokunun önemli yapı gruplarından olan kiliselerin güncel durumlarının tespit edilmesi ve detaylı çalışmalarla envanterinin çıkarılması, sonraki dönemlerde koruma süreçlerinin sağlıklı yapılabilmesi için önemlidir. Belirlenen koruma yaklaşımının bu yapıların özgünlük ve bütünlük değerlerini sürdürülebilir bir yaklaşımla koruması, yapısal, çevresel ve yasal/yönetsel alanlardaki sorunları çözmeye yönelik aşamalardan oluşması önemlidir.

Kırsalın ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanacak koruma planlamasında yerel halkın payı büyüktür. Kırsal alanlarda yürütülecek tüm karar alma süreçlerine yerel halkın katılımı, beklenti ve taleplerin anlaşılması adına önemlidir. Birbirini besleyen, yapı ve kullanıcı ilişkisini daha iyi kuran koruma kararları, sürdürülebilirlik açısından daha fazla fayda sağlamaktadır.

Kırsaldaki yapıların detaylı analiz edildiği, çağdaş koruma ilkeleri ile bağdaşan, uluslararası-ulusal koruma ve planlama yönetmelikleri ile uyum sağlayabilen, kendi ekonomik döngüsünü oluşturan, denetim mekanizması çalışan ve kırsala ait bir sistem önerisi çalışmanın hedefidir.

4.1. Yapısal Kaynaklı Sorunların Çözümüne İlişkin Öneriler

Çalışma alanında belirlenen yapısal kaynaklı sorunlar; yapıların yıkılması, kullanıcı ihtiyaçlarını karşılamaması ve özgün işlevlerini kaybederek yeni işlevler yüklenmesi, niteliksiz ek ve müdahaleler, strüktürel hasarlar, malzeme bozulmaları, vandalizm ve

definecilik başlıklarını kapsamaktadır. Alandaki kiliselere uygulanan en büyük tahribatlar, koruma bilincinin oluşmaması ile meydana gelen yıkımlar ve define arayışı ile gerçekleşen kazılar sonucunda oluşmuştur. İşlev değişikliği ile kullanılan yapılara niteliksiz ek ve müdahaleler yapılmış olsa da yapıların kullanılıyor olmaları bozulma sürecini yavaşlatmıştır. Strüktürel hasarlar ve herhangi bir bakım ve temizleme işlemi görmeyen malzeme bozulmaları da tespit edilen bozulmalardandır.

Yerel yapı malzemeleri kullanılarak inşa edilmiş olan kırsal kiliselerde, malzemelerin doğaları gereği zaman içerisinde yıpranması ve sürekli bakım gerektirmesi olağandır. Kırsal kiliselerde düzenli bakımların yapılması, doğa koşullarına bağlı olarak oluşan sorunların/bozulmaların, çözümü çok daha zor ve maliyetli belki de mümkün olmayan hale gelmeden çözülmesi için oldukça önemlidir. Ulusal ve uluslararası örneklerden faydalanılarak yapıların özgün niteliklerinin korunması ve en az müdahale ile yapılara koruma kararlarının alınması gerekli görülmektedir. Bu bağlamda önleyici korumalar, sürekli bakımlar, temizleme ve basit onarımlar alanda bulunan yapılar için bozulma süreçlerini yavaşlatacak öneriler arasındadır. Ancak alandaki bazı harap ve yıkık halde bulunan, acil korunması gerekli yapılar için öncelikli olarak temizleme, sağlamlaştırma, bütünleme, tamamlama gibi esaslı onarım ve restorasyon çalışmaları önerilmiştir.

Yapısal bozulmalar üzerinde tahribi oldukça yüksek olan bir diğer konu da doğal afetlerdir. Doğanın olağan döngüsü dışında, meydana gelen doğal afetler bölge özelinde ele alındığında başta sel ve heyelan olmak üzere kırsal kiliselerin hasar görmesine/yok olmasına neden olabilmektedir. Ülke genelinde ve yerelde afetlere ve afet kaynaklı potansiyel risklere karşı önlemler alınmalıdır. Çalışma alanında bulunan kiliselerin bazıları ileri düzeyde strüktürel hasarlı yapı grubundandır. Bölgede yaşanacak herhangi bir doğal afette varlıklarını devam ettirememe sorunu ile karşı karşıyadırlar. Acil müdahale edilmesi gereken bu yapılar için alınacak önlemlerin planlama evresinde; bölgenin arazi yapısı, iklim şartları, ulaşım altyapısı ve toplumsal yapı daraltılmış bölgesel ölçekte ele alınmalı, her bölge için önlemler titizlikle kurgulanmalıdır.

Yapıların işlevsiz kalması bir diğer bozulma nedenidir. Kırsal yerleşimlerin koşulları göz önüne alınarak yeniden kullanım senaryosu belirlenmeli ve gerekli görülen müdahale biçimleri mimari mirasın sahip olduğu değerlere ve koruma ilkelerine göre tanımlanmalıdır (ICOMOS, 2013). Buradan hareketle alanda yoğunlukta olduğu tespit edilen atıl ve harap halde kalan yapıların koruma müdahalelerinde, özgün niteliklerin korunması hedef alınarak en az müdahale ile bölge ihtiyacını karşılayan yeni işlevler yüklenmesi önerilmiştir.

4.2. Çevresel Kaynaklı Sorunların Çözümüne İlişkin Öneriler

Uygulanacak koruma modellerinin başarısı bölgenin ihtiyaçlarının karşılanabildiği, yerel halk ve yönetimlerle iş birliği halinde olan, ekonomik kazanımlarla koruma maliyetlerinin karşılanabildiği, bölgeye değer katan çok yönlü bir anlayıştan geçmektedir. Özellikle tescillendikleri günden itibaren koruma kararını bekleyen bu yapılar için ekonomik bir kalkınma ile kendi kendine yetebilen korum kararlarının alınması, koruma eyleminin sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

Maçka kırsalı sahip olduğu 3 manastır, 14 kilise ve 8 şapel ile dini yapı grubu bağlamında önemli bir değere sahiptir. Bölge aynı zamanda önemli bir turizm merkezidir. Trabzon denilince akla ilk gelen yapılardan biri olan Sümela Manastırı'da bölge sınırları içerisindedir ve bölgenin ulusal, uluslararası bilinirliğine önemli katkı sağlamaktadır. Bölgenin turizm potansiyelinin önemli bir kısmını bu alanın kültürel ve doğal değerleri oluşturmaktadır. Bölgedeki bu değerli potansiyel tek yapı üzerinden değerlendirilmeden, bölgesel bir çalışma ile bütün kırsala yayılan, özellikle Hristiyan dini yapılarının yoğunluğunu bu turizm potansiyeline entegre ederek bir ekonomik sürdürülebilirlik sağlanabilir.

Kırsal yerleşimlerin sahip oldukları kültürel ve doğal mirasın korunması için tek yapı ölçeğinde gerçekleştirilen harcamaların tek başına başarılı olamayacağı açıktır. Koruma politikalarındaki maliyeti düşürmek ve süreci hızlandırmak adına bölgede kendi içinde bir koruma-kalkınma sistemi oluşturmak önemlidir. Yerel yönetimler koruma sürecine daha fazla dahil edilmeli ve koruma kurulları ile ortak yürütülen çalışmalar ile bölgenin ekonomik kazanımları diğer kiliselerin korunmaları için harcanarak sürdürülebilir bir koruma yaklaşımı önerilmiştir. Böylece kırsal ekonomide çeşitlilik sağlanarak bölgedeki kiliselerin onarım ve bakımları sağlanmış olurken kırsala yayılan bir koruma gerçekleşmiş olur.

4.3. Yasal/Yönetsel Kaynaklı Sorunların Çözümüne İlişkin Öneriler

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren köye ve köylüye yönelik; yerin ve yerleşiklerin sorunlarına yönelik çözümler üretilmesi yaklaşımıyla çeşitli yasal ve yönetsel adımlar, çabalar hayata gerçekleştirilmiştir. Ancak, özellikle XX. yüzyıl kendi içerisinde bir bütün olarak ele alındığında bu adımların bir süreklilik oluşturamadığı, bu durumun değişen siyasi irade ile birlikte kırsal alana yaklaşımların da değişmesinden kaynakladığı

görülmektedir. Bu durum ve benzeri eksik/hatalı yasal ve yönetsel uygulamalar ile önü alınamayan kırsal alanlardaki nüfus kaybı da kırsal bölgelerin güç kaybındaki önemli etkenlerin başında gelmektedir. Bu noktada, Türkiye özelinde kırsal alanlarda yaşanan nüfus kaybına bölgesel sorunları (terör, baraj inşaatları ve maden sahaları vb.) da dahil etmek mümkündür.

Türkiye'de kırsal ve kentsel nüfus arasında dengenin sağlanarak kırsal nüfusun yok olmasının önüne geçilmesi gerekmektedir. Kırsal alanların neredeyse insandan arındırılmış hale gelen fiili durumunun önüne geçilebilmesi için siyasi, ekonomik ve sosyal çalışmalar hayata geçirilmelidir. Ancak, XXI. yüzyıl itibariyle gelişim ivmesi gösteriyor olsa da Türkiye'de kırsal alanların korunması bağlamında bütüncül bir yaklaşımdan/yasal altyapıdan söz etmek mümkün değildir. Özellikle, kırsal alanların korunması noktasında; yerel ve merkezi yönetimlerin arasında eşgüdüm sağlanmasında yaşanan olumsuzluklar, maden, baraj vb. yatırımlar ile kırsal alanların ve bu alanlardaki nüfusun mevcudiyeti konusunda oluşan çelişkiler, istikrarlı ve bütüncül koruma politikaların hayata geçirilmesini engellemektedir.

Türkiye'de kültürel mirasın korunması noktasında temel yasal düzenlemelerde, kırsal alan ve kırsal sit kavramlarının olmaması, her bileşeniyle kendi özgü olan kırsal alanların kendine özgü sorunların yerel ölçekte çözümüne imkân verecek kırsal alana dair yasal altyapının geliştirilememiş olması da önemli bir eksiklik olarak göze çarpar. Bu noktada, yasal mevzuata kırsal sit tanımının eklenmesi ve bu tanımlama kapsamında bölgelere has farklılıklar dikkate alınarak alt kırsal koruma grupları oluşturulmalıdır. İlaveten kırsal alanların korunmasına yönelik kararların yerel yönetimler düzeyinde, kültür ve turizm bakanlığı ile yerel yönetimlerin eşgüdümünle kurulacak kırsala/yerele özgü birimler aracılığıyla alınması gerektiği düşünülmektedir.

Kırsal alanlarda mevcut kültürel mirası konu alan çalışmaların genelinde kırsal alandaki doğal ve kültürel varlıkların büyük bir kısmının henüz tespit ve tescil edilemediğinden söz edilmektedir. Türkiye'de koruma mevzuatının ilk adımı olan tespit ve tescil işlemlerinin ülke genelinde yürütülecek kapsamlı çalışmalar ile en kısa sürede tamamlanması ve mevcut envanterinde yenilenmesi/güncellenmesi önemlidir. Kırsal mimari envanteri hızlıca tamamlanmalıdır. Bu envanterin hazırlanması acil koruması gereken (yok olmak üzere olan) doğal ve kültürel değerlerin tespit ve tescil edilecek olması ile de ayrıca önemlidir. Ancak, bu envanter çalışması birkaç görsel ve mimari bilgi içeren tescil fişi

hazırlanmasının ötesinde mevcut durumu anlatır rölöve çizimleri ile desteklenmelidir. Çünkü, kırsal alanlarda tahribat süreci oldukça hızlı ilerler.

Kırsal alanlar üzerinde tespit ve tescil envanterinin hazırlanmasının yanında toplumsal bilincin artırılmasına yönelik çalışmalara da önem verilmelidir. Bu noktada sorumluluk üniversiteler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, belediyeler ve koruma ilgili sivil toplum kuruluşlarındadır. Ayrıca, bu kurum ve kuruluşlar eliyle canlandırılacak toplumsal bilinç kırsal alanlardaki kontrolsüz, denetimsiz, fen ve teknik kurallardan bağımsız uygulamaların da önüne geçebilir.

Tüm bunların yanında, Doğu Karadeniz Bölgesi kırsal alanlarında gelişen turizm olgusunun ve ikincil konut talebinin neden olduğu tahribata karşı yasal düzenlemeler hayata geçirilmelidir. Bu konuda, kırsal alanlara yönelik yapılaşmanın hazırlanan alana özgü yapılaşma koşulları ile sınırlanması da yerel mimari karakterin korunmasına katkı sağlayabilir. Bölge kırsalındaki kaçak yapılaşmalar ile ilgilide gerekli cezai yaptırımlar uygulanmalıdır. Ek olarak, kırsal alanlara yönelik olarak kamu tarafından önerilen tip projelerin yerel malzeme kullanımı vb. başlıklarında yeniden gözden geçirilmesi de önerilir. Bu bağlamda yapılacak çalışmalar, mimari tipleşmenin hazırlanmasını ötesinde yerel yapı ustalarının eğitilmesi, yerel yapı inşa tekniklerinin insanlara öğretilmesine yönelik kurslar vb. açılması, kırsal yapıların çağdaş kullanım koşullarını sağlamasına yönelik uzman ekipler tarafından alternatif önerilerin hazırlanarak kullanıcılara sunulması gibi çalışmaları kapsamasının gerekliği olduğu değerlendirilmektedir.

4.4. Maçka Kırsalındaki XIX. Yüzyıl Kiliseleri İçin Koruma Modeli

Yapılan çalışma kapsamında; kendine özgü birçok sorunu bünyesinde barındıran kırsal alanlardaki kültürel mirasın korunması ve bu yapıların sürdürülebilir koruma yaklaşımı ile özelleşmiş bir yöntem ile değerlendirilmesi için koruma modeli geliştirilmiştir. Geliştirilen model 3 ana adımdan oluşur.

Modelin ilk adımı tespit ve tescil evresidir. Bu evrede, korunması gerekli kiliselerin taşıdıkları öneme binaen tescil edilerek kayıt altına alınmasını sağlayacak kapsamlı bir saha çalışması gereklidir. Güncel tespit ve tescil uygulamalarında, yapıların yalnızca görselleri ve birtakım tarihi ve mimari bilgileri envantere işlenmektedir. Ancak, kırsal alanda yer alan kiliselerin tahribat süreci oldukça hızlı ilerler. Bu nedenle, çalışma kapsamında hazırlanan koruma modelinin tespit ve tescil evresi; yapıların rölöve çizimlerini de içerecek şekilde

kurgulanmıştır. Ek olarak, mevcutta tescil edilmiş kiliselere ait arşivlerinde (tescil fişleri vb.) rölöveler ile tamamlanması önerilmektedir. Ayrıca, güncel koruma mevzuatı kapsamında tescillenmeye değer bulunmayan ancak taşıdığı nitelikler ile literatürü kazandırılması değerli olan yapılara yönelik tescil kararının bir alt adımı şeklinde bir uygulama da gerçekleştirilebilir. Çalışma alanında bu nitelikte bir yapı olmadığı için bu madde detaylandırılmamıştır.

Hazırlanan öneri modelin ikinci adımı "kırsal" korumaya yönelik, kırsalın kentselden ayrışarak korunması gerektiği perspektifi ile şekillenmiştir. Bu yaklaşım üzerinden geliştirilen adımdaki temel öneriler; kırsal ile kentsel alanların koruma kararlarının birbirinden ayrışması, yerel yönetimlerin koruma sürecine daha etkin dahil edilmesi (yapılacak yasal düzenlemelerle), kırsal yapılarda düzenli bakım, onarım ve denetimi sağlayacak kamu kurum/kuruluşlarına bağlı özel birimlerin (kırsala yönelik olarak ihtisaslaştırılmış) kurulması, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları bünyesinde kırsal alanlarda korunması gerekli yapıların tespiti için ihtisaslaştırılmış saha ekiplerinin oluşturulması, yerel halkın sürece dahil edilmesi ve teşvik mekanizmasının canlandırılması, yöreye özgü sürdürülebilir finansal kaynakların olgunlaştırılmasıdır.

Kırsal alanlardaki tescilli taşınmazların korunmasına yönelik hazırlanan modelin üçüncü ve son adımında ortaya konulan öneriler ise; kırsal alanlarda korunması gerekli yapılar üzerinde gerçekleştirilen uygulamaların, yapının özgün karakterine zarar vermeden gerçekleştirilmesi konusunda bilinçli şantiye ekip ve organizasyonunun sağlanması, buna yönelik eğitim ve bilgilendirme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, koruma konusunda uzman uygulama ekiplerinin yetiştirilmesi, ayrıca bölge özelinde yerel mimariye hâkim kalifiye işçilerin yetiştirilmesi şeklindedir. Bu öneri uygulamalarda sorumluluk Üniversiteler, Belediyeler ve sivil toplum kuruluşlarına düşmektedir. Bu kurum/kuruluş arasındaki koordinasyon ise Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı taşra teşkilatı tarafından yürütülebilir.

Tablo 20. Maçka kırsalında bulunan kiliselere ait koruma modeli önerisi.

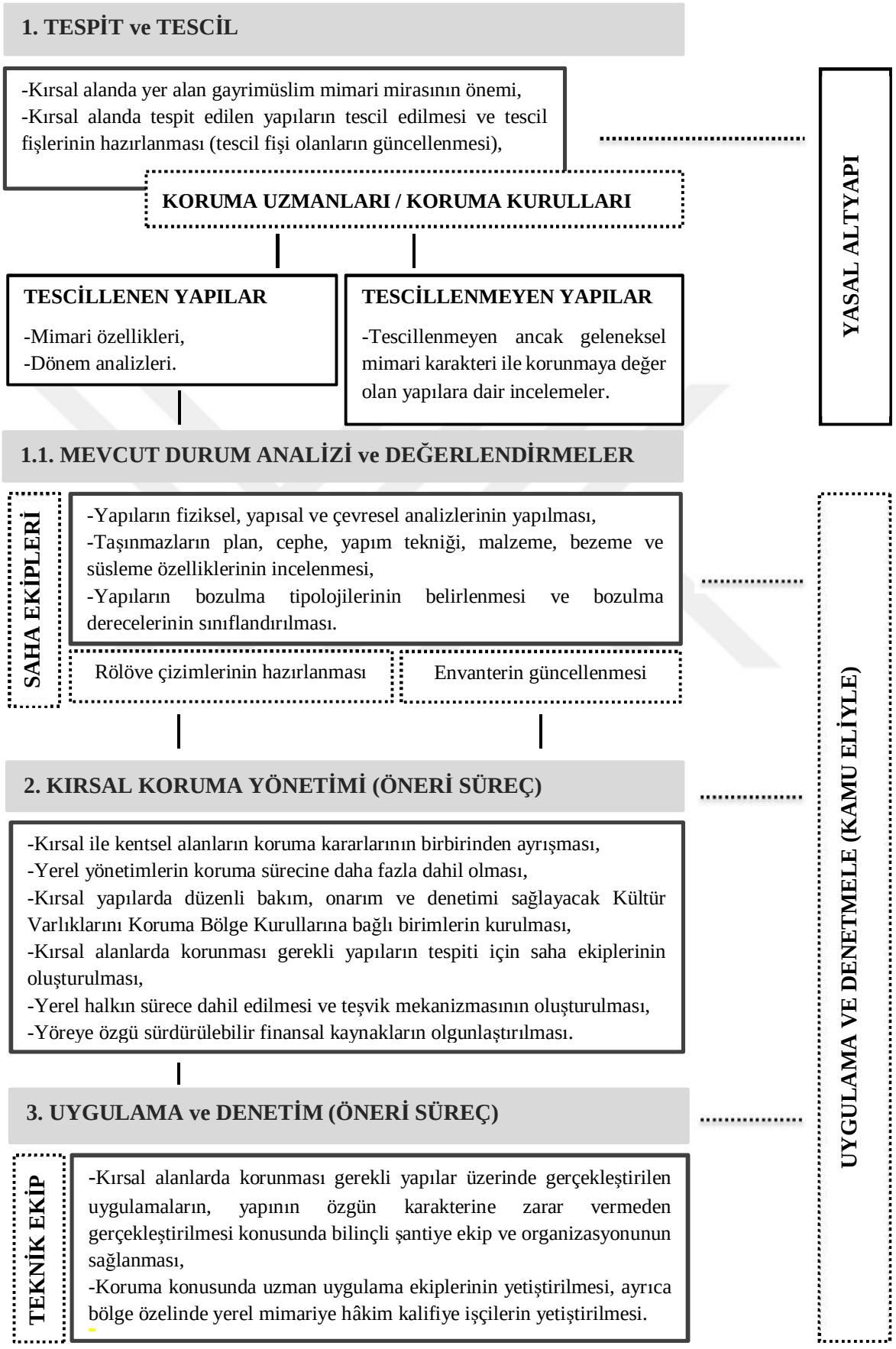

5. KAYNAKLAR

Acara, M. (1998). Bizans ortodoks kilisesinde liturji ve liturjik eserler. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1).

Ahunbay, Z. (2017). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon.* İstanbul: YEM Yayınları.

Akbulut H., (2007). *Şer'iyye Sicillerine Göre Xıx. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Gayrimüslimler (1800-1850).* Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Akıllıoğlu, T. (2004). Yönetim Hukukumuz ve Geleceği. *Türk İdare Hukuku Sitesi*, 11.

Akyürek, G. (2009). Tanzimat Döneminde Mimarlığın Değişen Bilgisi: Fenn-i Mimari, Gazeteler ve Diğerleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (13), 93-120.

Aktüre, S. (2018). *Tarih içinde Anadolu kenti III: İÖ 6. yüzyıldan 14. yüzyıl sonuna kadar büyük imparatorluklar döneminde Anadolu kentleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Altınöz B. & Güliz, A. (2007). Mimari Koruma Uygulamalarına Genel Bir Bakış. *Mimarlık*, 338, 30-35.

Anabolu, M. U. (1969). *Trabzon'daki Bizans çağı yapıları*. Trabzon: Teknik Üniversite Matbaası.

Asatekin, N. G. (2004). Kültür ve Doğa Varlıklarımız: Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız?. TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

Avcı, Y. (2010). *Bir Osmanlı Anadolu kentinde Tanzimat reformları ve kentsel dönüşüm:* Denizli, 1839-1908. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Ayar, T. (2017). Osmanlı'nın son dönemi Maçka'da kiliselerin tamiri ve yeniden inşâsı. *History Studies*. 9, 1, 1-19.

Ayan, E. (2007). Trabzon Dukalığı: Gabras Ailesi. *Karadeniz Tarihi Sempozyumu, Bildiriler Kitabı I*, s. 55-66. Trabzon.

Aydın, M. (2002). "Kilise". TDV Ansiklopedisi. TDV İslam Araştırma Merkezi, İstanbul. 11-14.

Aydın, M. (2008). *Dinler Tarihine Giriş*, 4. Baskı, İstanbul: Nüve Kültür Merkezi.

Aydın, Ö., & Lakot Alemdağ, E. (2014). Karadeniz Geleneksel Mimarisinde Sürdürülebilir Malzemeler; Ahşap ve Taş. *Journal of International Social Research*, 7(35).

Aygün. N. (2005). *On sekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*. Trabzon: Serander Yayınları.

Aysu, A. (2018). Buğday: beslenme kültürü ve politikalar. *Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi*, (4), 82-90.

Bal, İ. (2001). *Trabzon-Maçka Vadisi Kırsal Alanı Örneğinde Yapısal Çevrenin Değişimi*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Batar, T. (2007). *İstanbul Ermeni Kiliseleri Üzerine Bir Araştırma ve Narlıkapı Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi (Eski Narlıkapı Ermeni Hastanesi)*. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Batur, A., Gür, Ş. (2005). *Doğu Karadeniz'de Kırsal Mimari. Birinci Baskı*, İstanbul: Milli Reasürans T.A.Ş Yayını.

Bilgiç, A. T. (2012). *Tarih terimleri sözlüğü.* İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Bilgin, A. (2023). *Kırsal Mirasın Kültürel Peyzaj Yaklaşımı ile Korunması İçin Bir Model Önerisi: İznik Gölü Havzası Örneği.* Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa.

Bilgin, M. (1990). *Sürmene Tarihi, 1. Baskı*. İstanbul: Sürmene Belediyesi Kültür Yayınları.

Bilgin, M. (2000). *Doğu Karadeniz/Tarih, Kültür, İnsan, 2. Baskı*. Trabzon: Serander Yayınları.

Bilgin, M. (2017). *Karadeniz Dünyası, 1I. Baskı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat,

Bostan, H. (2002). *XV.-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bostan, H. (2022). Trabzonun Fethi ve Türkleşmesi. Öksüz, H., Usta V. ve İnan K. (Ed.). Trabzon Tarihi. Trabzon, HCR Ajans.

Bostan, M. H. (2018). XV.-XIX. Yüzyıllarda Trabzon Şehir Nüfusu, Nüfusun Yükseliş ve Düşüş Nedenleri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(13), 121-154.

Bryer, A. (1985). *The Byzantine monuments and topography of the Pontos, Vol. 1*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

Bryer, A. & Lowry, H. (1982). *Rural Society in Matzouka, Continuity and Change in Late Byzantine anr Early Ottoman Society*. Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

Bryer, A. & Winfield, D. (1985). *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos, Vol. 1*. Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

Cahen, C. (1979). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*. İstanbul: E Yayınları.

Can, C. (2000). Tanzimat ve Mimarlık. Akın, N., Batur, A. ve Batur, S. (Ed.). Osmanlı Mimarlığının 7 yüzyılı Uluslarüstü Bir Miras. İstanbul, Tunç Matbaacılık.

Caraher, W. R. (2003). Church, Society And The Sacred in Early Christian Greece. Ohio State University, Tarih Bilimleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ohio.

Cemat, (2000). *Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent adopted at the 12th Session of the European Conference of Ministers responsible for Regional Planning on 7-8 September 2000 in Hanover European Conference of Ministers responsible for Regional Planning.* https://rm.coe.int/1680700173 adresinden alınmıştır.

Cevher, M. (2019). Hitit Ülke Savunmasında Tampon Bölgeler, *Social Science Studies Journal*, 5 (34), 2327-2336.

Cezar, M. (2002). *Osmanlı Başkenti İstanbul.* İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı yayınları.

Coe, (2000). *European Landscape Convention, 2000.* https://rm.coe.int/1680080621 adresinden alınmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023).* Ankara: Kalkınma Bakanlığı Yayınları.

Çavuşoğlu, Ç. (2013). Ayvalık Taksiarhis Kilisesi Üzerine Bir Deneme.

Çelik, S. (2018). Alternatif Turizm. *Journal of International Social Research,* 11(56).

Çelik, Z., (1998). *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti; Değişen İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2015). "Kırsal dönüşüm" çalıştayı: sonuç raporu. Ankara.

Çiğdem, S. (2010). Eskiçağ 'da Trabzon Limanı: Askeri ve Ekonomik Yönden Gelişimi ve Doğu-Batı İlişkilerindeki Rolü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 133-155.

D.P.T. (1968). *İkinci beş yıllık kalkınma planı (1968-1972)*. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

D.P.T. (1982). *Kent Eşiği Araştırması (Türkiye için Kent Tanımı).* Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

D.P.T. (2006). *Ulusal kırsal kalkınma stratejisi I (UKKS / 2007-2013)*. Ankara: DPT Yayınları.

Demir, N. (2005). *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinin Tarihi Alt Yapısı*. Ankara: Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi.

Demir, Ş. (2011). Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlıcılık. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 331-348.

Demirci, K. (2007). "Ortodoksluk". TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 33, 409-414.

Deringil, S. (2012). *Conversion and Apostasy in Late Ottoman Empire*. New York: Cambridge University Press.

Diyarbekirli, N. (2008). İpek Yolu ve Türkler: Sanat Kültür ve Mimarîye Doğu-Batı Yolunda Yaptıkları Katkılar. Dünden Bugüne İpek Yolu, Beklentiler ve Gerçekler.

Durmuş, A. (2010). *Tarih ve Kültürü ile Maçka, 1.Baskı*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.

Durmuş, A. (2011). *Maçka-Tarih ve Kültürü ile Hamsiköy ve Meryemana Vadileri, 1.Baskı*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.

Durmuş, A. (2013). Soyut ve Somut Kültürel Belgelerle Meryemana Vadisinin Tarihi. *Dergi Karadeniz*, 20, 204-228.

Durukan, İ. (2004). Türkiye'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu sonrası kültür mirası korumasının gelişimi ve uygulama sorunları. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Düzenli, H. İ. (2009). Fiziksel İnşadan Metinsel İnşaya: Türkiye'de Mimarlık Tarihi ve Tarihçiliğinin Serüveni. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (13), 11-50.

Düzgüneş, E. (2009). Altındere Vadisi Milli Parkı (Trabzon)'da Koruma Değeri ile Turizm Potansiyelinin Saptanmasına Yönelik Bir Yöntem Yaklaşımı. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.

Düzgüneş, E. & Demirel, Ö. (2013). Maçka Bölgesi'nin alternatif turizm potansiyeli açısından değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 3(7).

Eminağaoğlu, Z., & Çevik, S. (2007). Kırsal Yerleşmelere İlişkin Tasarım Politikaları ve Araçlar. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 22(1), 157-162.

Emiroğlu, K. (1997). Dünyadan Bakınca Trabzon. *Bir Tutkudur Trabzon*, 231-244.

Erdem, G. (2010). İlanından Yüz Elli Yıl Sonra Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında Islahât Fermânı'na Yeniden Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51(1), 327-348.

Erdengiz, A. (1991). Osmanlı İmparatorluğu Topraklarında ve Kıbrıs'ta Gizli Hristiyanlar. *IX. Halk Bilim Sempozyumu. Bildiriler Kitabı*. s. 19-24. Ankara.

Eres, Z. (2013). *Türkiye'de geleneksel kırsal mimarinin korunması: Tarihsel süreç, yasal boyut. K.K. Eyüpgiller ve Z. Eres (Ed.),* Prof. Dr. Nur Akın'a Armağan Mimari ve Kentsel Koruma (s. 439-451). İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi (YEM) Yayınları.

Eres, Z. (2016). Türkiye'de Geleneksel Köy Mimarisini Koruma Olasılıkları, *Ege Mimarlık*, 8-13.

Eryılmaz, B. (1996). *Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*. İstanbul: Risale Yayınları.

Eyice, S. (1963). *Son Devir Bizans Mimarisi İstanbul'da Palaiologos' lar devri anıtları*. İstanbul: Aha matbaasi.

Eyüpoğlu, İ. Z. (1986). *Maçka'nın Tarihçesi*. Trabzon: Kuzey Matbaacılık Yayınları.

Eyüpoğlu, İ., Z. (2004). *Maçka, 1. Baskı,* İstanbul: Pencere Yayınları.

Fallmerayer, J. P., & Tellioğlu, İ. (2011). *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Finlay, G. (1851). *A History of Greece: Mediaveal Greece from Its Conquest by the Crusaders to Its Conquest by the Turks and of the Empire of Trebizond 1204-1641*. Edinburgh: William Blackwood and Sons.

Genç, U.,D. (2019). *Kırsal Yerleşimlerin Koruma Sorunsalının İrdelenmesi ve Model Geliştirilmesi.* Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (2015). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS 2014-2020). Ankara. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150221-12-1.pdf adresinden alınmıştır.

Goloğlu, M. (2013). *Trabzon Tarihi: Fetihten Kurtuluşa Kadar, (2. Baskı).* Trabzon: Serander Yayınları.

Gökçöl, T. (1998). *Ksenophon – Anabasis (On binlerin Dönüşü)*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Güler, A. (1999). Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Türkiye'nin Demografik Durumuna Genel Bir Bakış. *Osmanlı*, 4, 567-571.

Güler, K. (2016). *Türkiye'de Nüfusunu Yitiren Kırsal Yerleşimlerin Korunması İçin Bir Yöntem Önerisi: Ödemiş-Lübbey Köyü Örneği*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Gürbüz, M. & Karabulut, M. (2008). Kırsal göçler ile sosyo-ekonomik özellikler arasında ilişkilerin analizi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (50), 37-60.

Hacıfettahoğlu, İ. (2001). *Öncesi ve Sonrası ile Trabzon'un Fethi.* Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları.

Hahanov, A. (2004). *Panaret'in Trabzon Tarihi, (Çev.) Enver Uzun*. Trabzon: Yeni Zamanlar Dağıtım.

Hançerlioğlu, O. (1993). "Dinler-mezhepler-tarikatler-efsaneler". Dünya inançları sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hasol, D. (1979). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü*. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi.

Hülagü, M. M., Demirci, S., Batmaz, Ş & Alan, G. (2007). *Hoşgörü toplumunda ermeniler*. Kayseri: Orka Matbacılık.

Icomos Türkiye (2013). *ICOMOS Türkiye mimari mirası koruma bildirgesi, İstanbul, 01.01.2014.*

Icomos. (1964), *Venice Charter (Venedik Tüzüğü),* Venedik, 31.05.1964.

Icomos. (1999). *Charter on the Built Vernacular Heritage*, Mexico City, 01.09.1999.

Icomos. (2014). *The Florence Declaration on Heritage and Landscape as Human Values, Floransa, 04.01.2014.*

Icomos-Ifla. (2017). *Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage*, Delhi, 30.07.2017.

İbrahim, A. (2022). Tanzimat Sonrası Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 63-91.

İnan, K. (1999). Trabzon'un Fethi. *Trabzon Tarihi Sempozyumu, Kasım 1998, Bildiriler Kitabı,* s. 141-151. Trabzon.

Jennings, R. C. (1986). The Society and Economy of Maçuka in the Ottoman Judicial Registers of Trabzon, 1560–1640. *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society*. *Birmingham, The University of Birmingham*, 129-154.

Kalkınma Bakanlığı (2014). *Onuncu kalkınma planı 2014-2018.* Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Karaca, Z. (1995). *İstanbul'da Osmanlı dönemi Rum kiliseleri, 7.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Karaca, Z. (2000). *İstanbul'da Tanzimat öncesi Rum Ortodoks kiliseleri*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat öncesi Rum Ortodoks kiliseleri.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Karagöz, İ. (2006). *Trabzon Yer Adları*. Trabzon: Derya Kitapevi.

Kayıkçı, S. (2009). *Türkiye'de Kırsal Alan Yönetimi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Kayın, E. (2012). Bir 'Kültürel Manzara-Kültürel Peyzaj'Öğesi Olarak Kırsal Yerleşimlerin Korunmasına Yönelik Kavramsal ve Yasal İrdelemeler. *Mimarlık dergisi*, 367, 46-49.

Kazaz, E. (2016). *Trabzon Kırsal Cami Mimarisi*. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Trabzon.

Kefeli, A. (2008). *Dünden Bugüne İpek Yolu: Beklentiler ve Gerçekler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınevi.

Keleş, R. & Mengi, A. (2022). *Türkiye'de kırsal kalkınma politikaları*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Kızılırmak, İ., Fazıl, K. A. Y. A., & Şişik, L. (2014). Kırsal turizm açısından Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki konaklama işletmelerinin incelenmesi. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 4 (2), 26-36.

Koçlar, B., & Demir, Ş. (1999). Hukuki Alanda Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1871). *Osmanlı Ansiklopedisi*, 7, 348-354.

Köksal, A. (2013). Trabzon Vilayeti'nin Nüfusu (1876-1878). *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 15(15), 99-130.

Köse, İ. (2012). The Monastry of Soumela and Ancient Trade Routes Connected to it, *Codrul Cosminului*, 18(1), 7-28.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (1996). *Trabzon*. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Madran, E. (2002). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kültür varlıklarının korunmasına ilişkin tutumlar ve düzenlemeler: 1800-1950.* Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Madran, E. & Özgönül, N. (2005). *Kültürel ve doğal değerlerin korunması*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.

Mango, C. (2006). *Bizans Mimarisi, 1. Baskı*. İstanbul: Simurg Yayınları.

McGing, B. C. (2018). The foreign policy of Mithridates VI Eupator, king of Pontus. I*n The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator, King of Pontus.* Brill.

Miller, W. (2007). *Son Trabzon İmparatorluğu*. İstanbul: Heyamola Yayınları.

Muşkara, Ü. (2017). Kırsal Ölçekte Geleneksel Konut Mimarisinin Korunması: Özgünlük. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37, 437-448.

Okur, M. & Usta, V. (2009). Karadeniz Bölgesinin Demografik Yapısına Dair Bir İnceleme, *History Studies*, 1(1), 35-69.

Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Öksüz, H., Usta, V. & İnan K. (2022). Trabzon Tarihi. Trabzon, HCR Ajans.

Öksüz, M. (2005). Kuruluşundan 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış (I), *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 5, 11-25.

Öksüz, M. (2006). *Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında Trabzon: toplum-kültür-ekonomi (Vol. 31).* Trabzon: Serander Yayınları.

Önsoy, R. (1984). Tanzimat dönemi sanayileşme politikası 1839-1876. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2).

Özcan, K. (2006). Tanzimat'ın kent reformları: Türk imar sisteminin kuruluş sürecinde erken plânlama deneyimleri (1839-1908). *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 7(2), 149-180.

Özdemir, M. Z. D. (2005). Türkiye'de kültürel mirasın korunmasına kısa bir bakış. *Planlama*, 31, 20-25.

Özdiş, H. (2008). Taşrada iktidar mücadelesi: II. Abdülhamid döneminde Trabzon Vilayetinde eşraf, siyaset ve devlet, (1876-1909).

Özkan, H. & Yurttaş, H. (2012). Ortaçağdan günümüze Gümüşhane. Gümüşhane: Seçil Yayıncılık.

Özkan, H. (2018). Gümüşhane'de Tek Nefli Kiliseler/Churches With One Nave in Gümüşhane. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(45), 67-87.

Özsait, M. (1998). İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi. *Trabzon Tarihi Sempozyumu, Kasım 1998, Bildiriler Kitabı*, s. 35-46. Trabzon.

Öztürk, M. (2021). *Tanzimat'tan Günümüze İmar ve Şehircilik Tarihi*. Ankara: İdealKent Yayınları.

Öztürk, T. (2011). *Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon*. Trabzon: Serander Yayınları.

Parlak, B. (2006). Osmanlı Modernleşmesinde (1789-1839) Yönetsel Reformların Merkez-Taşra Ekseninde Değerlendirilmesi. *Journal of Academic Studies*, 8(31).

Pekak, M., S. (2009). Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Gayrimüslim Vatandaşların İmar Faaliyetleri ve Mustafapaşa (Sinasos), *Bilig*, 51, 173-174.

Pilevne, D. (2022). *Kırsal Mirasın Korunması: İznik Müşküle Kırsal Yerleşimi Örneği*. Kadir Has Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Resmî Gazete. (2012). On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (6360 sayılı Kanun). Cumhurbaşkanlığı Basımevi 28489.

Roney, S. A. (2002). Fordizmden Post Fordizme Geçiş Sürecinin Turizme Yansımaları: Kitle Turizmi ve Alternatif Turizm. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 9-14.

Saldamlı, B., S. (2023*). Kırsal Mirasın Korunması ve Sürdürülebilirliği Üzerine Bir İnceleme: Bursa Dedeler Köyü*. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Sander, O. (2006). *Siyasi tarih: İlkçağlardan 1918'e. 15. Baskı*. Ankara: İmge Kitabevi.

SBB (2021). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Ankara. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf adresinden alınmıştır.

Songülen, N. (2009). Fransa'da Koruma Olgusu ve Koruma Mevzuatının Gelişimi. *Tarihi Çevrede Koruma: Yaklaşımlar, Uygulamalar*, 14, 43-47.

Sözen, M. & Tanyeli, U. (2007). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü. Büyük Fikir Kitapları Serisi: 71*. İstanbul: Remzi Kitabevi Anonim Şirketi.

Sözen, M. (2012). Anadolu'da kırsal mimarlık. *Bursa Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Kentler Birliği ve ÇEKÜL Vakfı Uluslararası Kırsal Yaşam, Kırsal Mimari Sempozyumu için Ortak Yayını*. s. 1-27. Bursa.

Sümer, Faruk (1972), *Oğuzlar (Türkmenler)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Sümerkan, M. R. (1998). Trabzon'da Köy ve Yayla Mimarisi, *Arkitekt*, 458, 27 34.

Sümerkan, M. R., & Okman, İ. (1999). Kültür Varlıklarıyla Trabzon. Trabzon: TC Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Şahin, A. S. K., & Güner, S. (2006) Kültürel Miras Koruması ve Sivil Toplum Örgütleri Arasındaki İlişki.

Şahin, T. (2020). İpek Yolu: Tarihsel Geçmişi, Kültürü ve Türk Dünyası İçin Önemi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39(67), 71-97.

Şen, Z. (2015). Başlangıcından Trabzon'un Fethine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinin Yerleşim Tarihi, 2015.

Şevket, Ş. (2001). *Trabzon Tarihi*. Trabzon: Trabzon Belediyesi Yayınları.

Tanör, B. (2006). *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri (1789-1980)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. (2011). Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013). Ankara.

Tarım ve Orman Bakanlığı (2021). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2021-2023). Ankara.

Taşar, V., D., (2021). *Tanzimat'tan Günümüze İmar ve Şehircilik Tarihi*. Ankara: İdealKent Yayınları. 145-170.

Taşkın, M. (2008). *Trabzon-Ticaret-Tarım-Fındık-Çay*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.

Tekindağ, Ş. (1967). *Anadolu'da Türk Tarihi ve Kültürü/Karadeniz Teknik Üniversitesinde 16.05.1966-31.05.1966 Arası Verilen Konferanslar*. Trabzon: KTÜ Yayınevi.

Tekindağ, Ş. (1974). "Trabzon Maddesi". İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 12/1, 455-477.

Tellioğlu, İ. (2009). *Komnenosların Karadeniz Hakimiyeti Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*. Trabzon: Serander Yayınları.

Tellioğlu, İ. (2015). *Tarih Boyunca Karadeniz*. Trabzon: Serander Yayınları.

Topalidis, S. (2019). *An Introduction to Pontic Greek History, 1. Baskı*. Canberra: Instant Colour Press.

Toraman, Ö. (2010). Trabzon Eyaletinde Yurtluk-Ocaklık Suretiyle Arazi Tasarrufuna Son Verilmesi 1847-1864. *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 8(8), 55-66.

Tuğlacı, P. (1985). *Trabzon Maddesi, Osmanlı Şehirleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Turani, A. (1980). *Sanat terimleri sözlüğü: 4. baskı.* İstanbul: Toplum Yayınevi.

Uçar, İ. (2010). Trabzon Değirmendere Havzası'nda Coğrafi Bilgi Sistemleri Ve Bir Hidrolik Model Yardımıyla Taşkın Analizi Yapılması. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Umar, B. (1982). *Türkiye halkının ilkçağ tarihi (Vol. 1).* İzmir: Ege Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu.

Uzun, E. (2008). *İşgal Yıllarında (1916-1917) Trabzon'da Rus Askeri Gazetesi Voenniy Listok (Makaleler Toplusu).* Trabzon.

Üçok, C. & Mumcu, A. (1985). *Türk Hukuk Tarihi.* Ankara: Savaş Yayınları.

Ülgen, A. (1990). Tanzimat günlerinde Türk mimari üslubu Tanzimat Döneminde Batılılaşma akımıyla Türk Mimarisine giren üslûplar ve üslûp özellikleri. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3(7), 67-71.

Üstün Demirkaya, F. (2014). Toplumsal dinamikler bağlamında trabzon kent dokusunun dönüşümü (komnenos hanedanlığı'ndan cumhuriyet'e kadar). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Trabzon.

Van Den Hout, T. P. (2013). *Hitit Krallığı ve İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi. Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu, Editörler: Meltem Doğan Alparslan–Metin Alparslan.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 22-47.

Weeks, E. L. (1986). *By Caravan From Trebizond to Tabreez, from the Blacksea through Persia and India.* New York: Harper-Brother Publishers.

Winfield, D. (1962). A Note on the South-Eastern Borders of the Empire of Trebizond in the Thirteenth Century, *Anatolian Studies,* 12, 163-172.

Yardımcı, B. (2023). Türkiye'de Kırsal Alan Tanımının Serüveni. *Bölgesel Kalkınma Dergisi*, 1(02), 77-97.

Yazıcı, N. (2007). *Osmanlı'da Mimarlık Kumrunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Yenigül, S. B. (2017). Kırsal kalkınma politikalarında yeni yaklaşımlar ve bu yaklaşımların Türkiye'nin kırsal kalkınma politikalarına etkisi. *Planlama Dergisi*. 27 (1), 16–25.

Yıldız, F. Ö., (2019). *Kırsal Mimaride Koruma Sorunları - Mardin Alımlı Köyü Örneği*. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Yılmaz, D. O. (2015) Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi 19. Yüzyıl Rum Ortodoks Kiliseleri Figürlü Freskoları Üzerine Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), 127-167.

Yılmaz, Ö. (2012). Tanzimat Döneminde Trabzon. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Trabzon.

Yılmaz, Ö. (2014). *Tanzimat Döneminde Trabzon*. İstanbul: Libra Kitapçılık

Yılmaz, Ö. (2016). *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk- Tanzimat Döneminde Trabzon'un Kentsel Gelişimine Dair Bazı Tespitler.* Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları

URL-1. (2024, Şubat 15). Galata köprüsü: https://www.eskiistanbul.net/5258/3-galata-koprusu adresinden alınmıştır.

URL-2. (2019, Eylül 06). Bakanlıkça Yapılan Çalışmalar: Trabzon havza sınırları https://www.harita.gov.tr/urun/trabzon-mulk-idare-il-haritasi/323 adresinden alınmıştır.

URL-3. (2024, Şubat 15). 1940 yılında Maçka'nın görünümü, https://www.facebook.com/nostaljiktrabzon/photos/a.312764425458152/1049600915107829/?type=3 adresinden alınmıştır.

URL-4. (2024, Şubat 15). Pontus Krallığı: https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Dioecesis_Pontica_400_AD.png adresinden alınmıştır.

URL-5. (2024, Şubat 15). 1263 yılında Trabzon (Komnenos; Pontus) İmparatorluğu, https://tr.wikipedia.org/wiki/Nymphaeum_Antla%C5%9Fmas%C4%B1_(1261) adresinden alınmıştır.

URL-6. (2020, Ocak 02). Trabzon Vilayeti: https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Trabzon_Vilayeti_haritas%C4%B1.png adresinden alınmıştır.

URL-7. (2024, Şubat 15). Yazlık/Livera'da, Aya Yorgi Katedralinde gayrimüslim halk: https://twitter.com/NataliAVAZYAN/status/1061732871650598912 adresinden alınmıştır.

URL-8. (2020, Şubat 02). Maçka Nüfusu: https://www.endeksa.com/tr/analiz/trabzon/macka/demografi adresinden alınmıştır.

URL-9. (2024, Şubat 15). İpekyolu Rotası: https://turkeyoutdoor.org/2021/07/28/turkiyedeki-kultur-ve-yuruyus-yollari-5-ipek-yolu-rotasi/ adresinden alınmıştır.

URL-10. (2020, Şubat 02). Çin ve İpek Yolu: http://ankaenstitusu.com/cin-ve-ipek-yolu-1 adresinden alınmıştır.

URL-11. (2020, Şubat 02). Ortodoks Kiliseleri: https://www.ortodokslartoplulugu.com/makaleler/ortodoks-kilise-binasi/ adresinden alınmıştır.

URL-12. (2024, Şubat 10). "Kırsal"ın tanımı: https://sozluk.gov.tr/ adresinden alınmıştır.

URL-13. (2024, Şubat 10). Türkiye İstatistik Kurumu verileri: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kent-Kir-Nufus-Istatistikleri-2022-49755 adresinden alınmıştır.

URL-14. (2024, Şubat 10). UNESCO, 2013: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000114582/PDF/114582engb.pdf.multi.page=142 adresinden alınmıştır.

URL-15. (2024, Şubat 10). B. M. "Eylem On yılı": https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir_Kalk%C4%B1nma_Ama%C3%A7lar%C4%B1#:~:text=T%C3%BCm%20d%C3%BCnyada%20a%C3%A7l%C4%B1k%20ve%20yoksullu%C4%9Fa,Ocak%202016'da%20y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BC%C4%9Fe%20girmi%C5%9Ftir adresinden alınmıştır.

URL-16. (2024, Şubat 10). Karaburun Sazak köyü: https://tr.pinterest.com/tarkanacikalin/ adresinden alınmıştır.

6. EKLER

Maçka Bölgesi sınırları içerisinde yer alan ve çalışma kapsamında ele alınan 14 adet XIX. yüzyıl kilisesine ait bilgiler Tablo 21'de verilmiştir. Devam eden sayfalarda ilgi kiliselere ait görseller ve rölöve çizim paftaları bulunmaktadır.

Tablo 21. Çalışma kapsamında ele alınan kiliseler listesi.

Konumu	Adı ve yapım tarihi	Plan tipi	Boyutlar
			En*boy*yükseklik (iç m.)
Altındere (Meryemana) Vadisi	1. Altındere Mah. kilisesi	Bazilikal (3 nefli)	8.10 m*12.50 m*7.15 m.
	2. Coşandere Mah. Kilisesi (Venizana Kilisesi)	Bazilikal (3 nefli)	9.00 m*11.50 m*?? m.
	3. Yazlık Mah. Cami (Aya Georgious Kilisesi)	Bazilikal (3 nefli)	11.40 m*17.10 m*9.00 m.
	4. Yazlık Mah. Kilise Kalıntısı (Aya Yanni Kilisesi)	Bazilikal (Tek nefli)	11.40 m*12.00 m*?? m.
	5. Yazlık Mah. Eski Cami (Aya Ğorğor Kilisesi)	Bazilikal (3 nefli)	7.45 m*10.25 m*6.90 m.
Hamsiköy Vadisi	6. Hamsiköy Mah. Cami	Kare (3 nefli)	10.45 m*12.15 m*6.40 m.
	7. Anayurt Mah. Cami (St. Basil Kilisesi)	Kare (3 nefli)	10.35 m*12.00 m*8.60 m.
	8. Gürgenağaç Mah. Cami (St. John Kilisesi)	Kare (3 nefli)	9.45 m*10.80 m*10.65 m.
	9. Bağışlı Mah. Kilisesi	Bazilikal (Tek nefli)	6.30 m*8.50 m*5.90 m.
Mulaka Vadisi	10. Çamlıdüz (Paparza) Mah. Kilisesi	Bazilikal (Tek nefli)	4.50 m*9.50 m*3.70 m.
	11. Ocaklı (Muntandoz) Mah. Büyük Kilise	Bazilikal (3 nefli)	8.90 m*15.50 m*7.40 m.
	12. Ocaklı Mah. Küçük Kilise	Bazilikal (Tek nefli)	6.70 m*12.20 m*5.80 m.
Esiroğlu Vadisi	13. Mataracı (/Mah. Kilisesi	Bazilikal (3 nefli)	7.70 m*11.10 m*?? m.
	14. Temelli Mah. Kilisesi	Kare (3 nefli)	8.70 m*9.60 m*7.80 m.

Ek. 1. Altındere Mahallesi Kilisesi (Görseller)

Güneydoğudan bakış

Kuzeybatıdan bakış ve iç mekân (batıdan doğuya bakış)

Ek.1. Altındere Mahallesi Kilisesi.

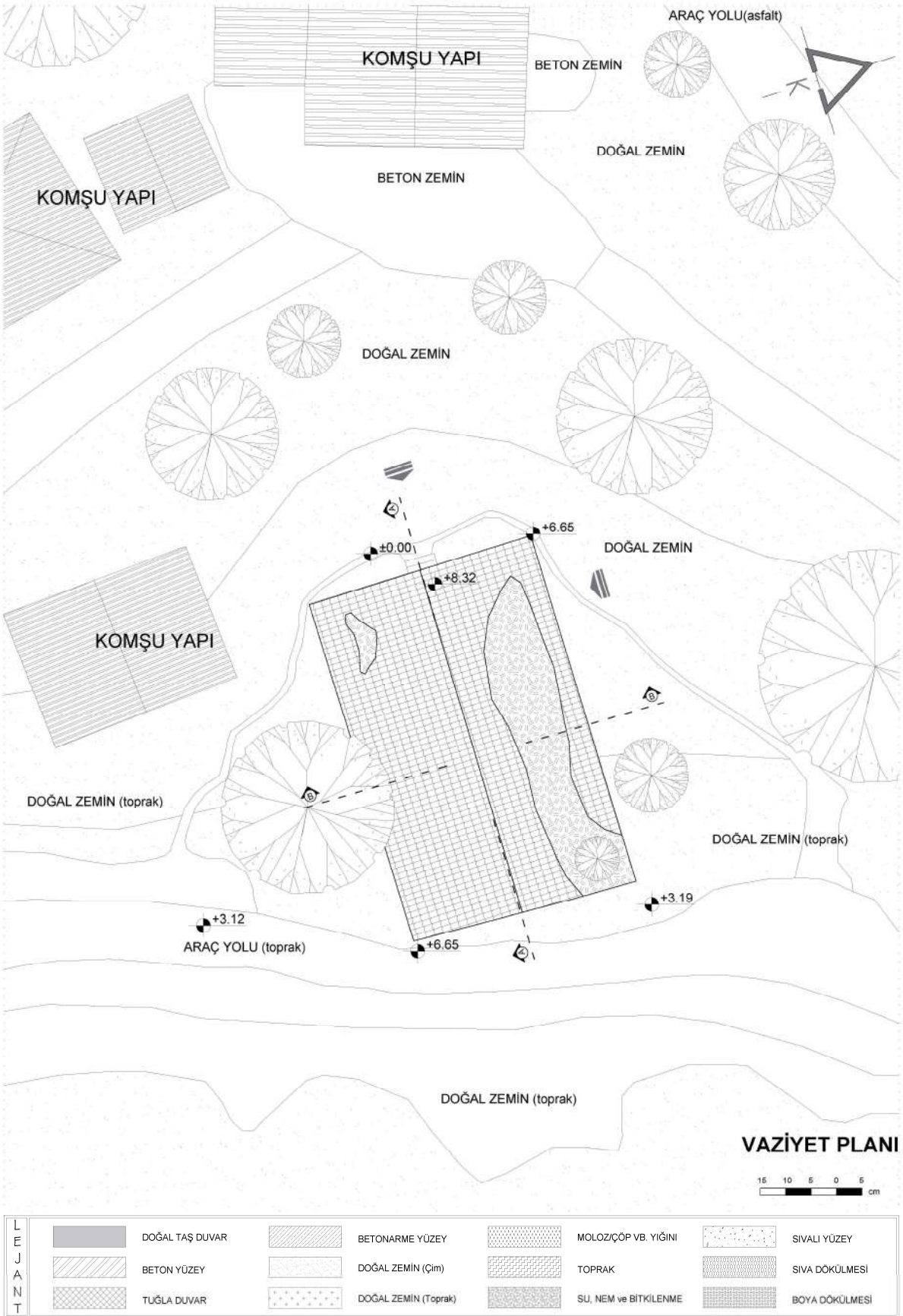

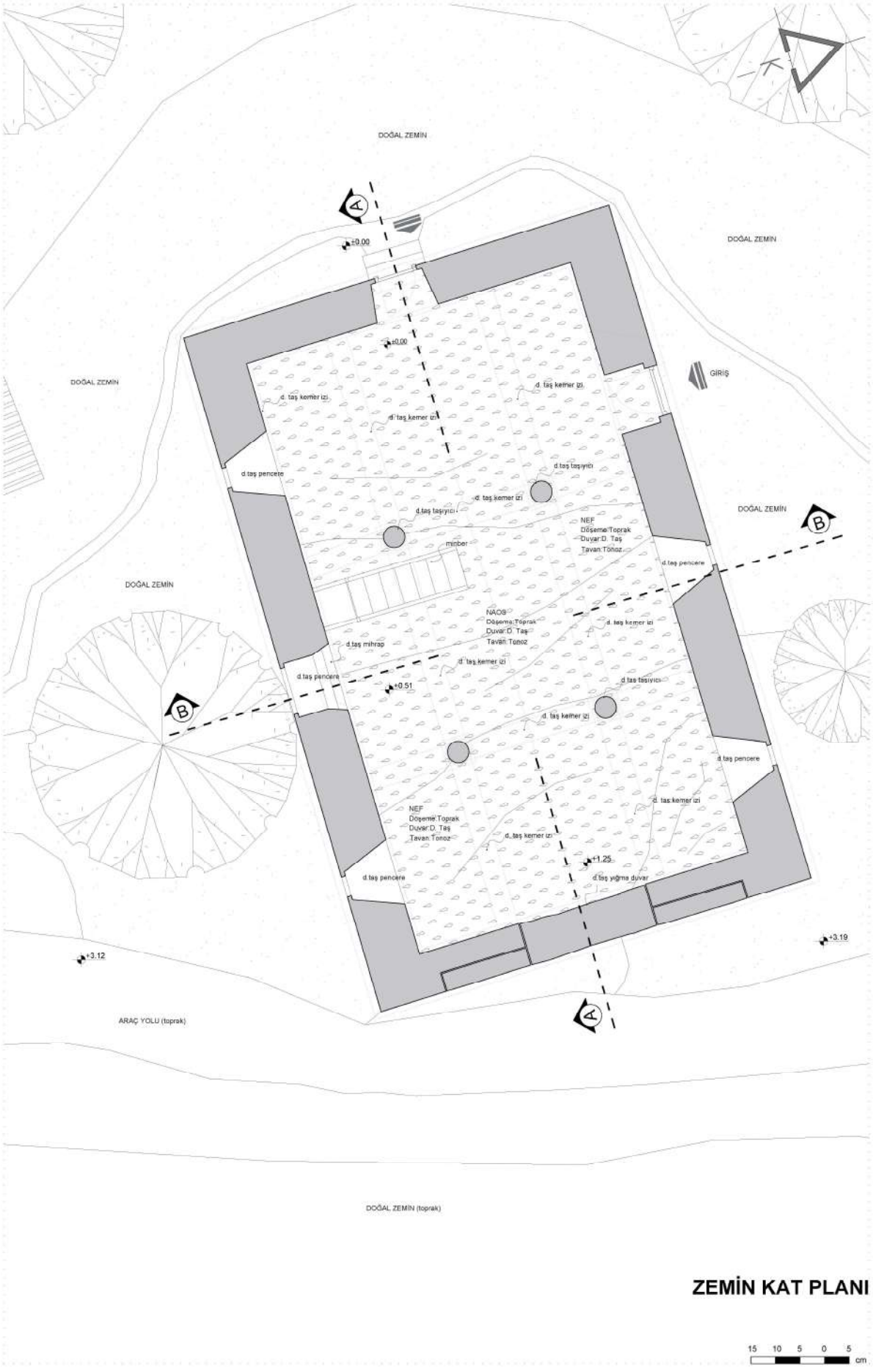

ZEMİN KAT PLANI

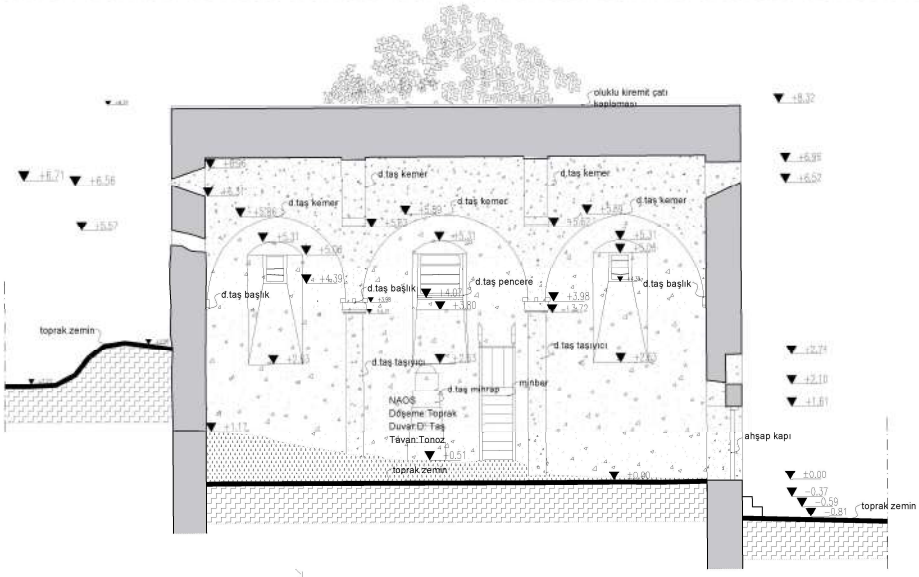

A-A KESİTİ

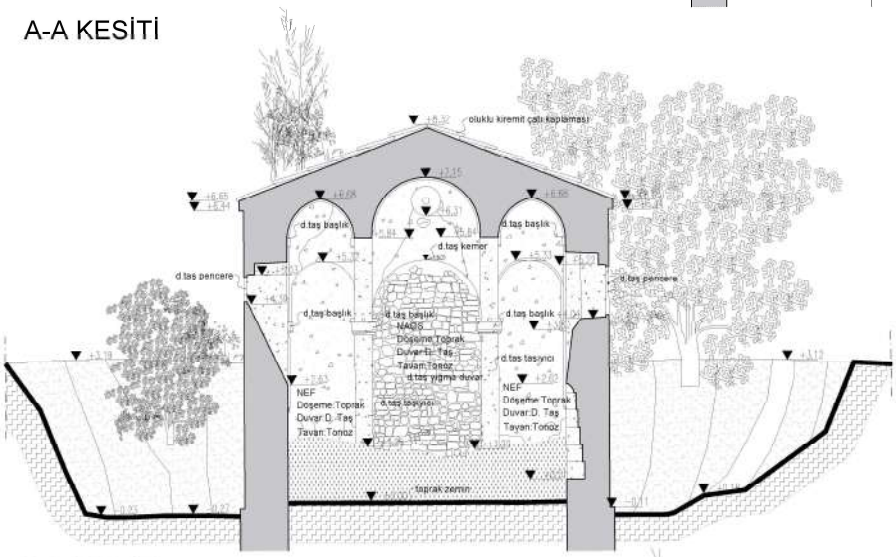

B-B KESİTİ

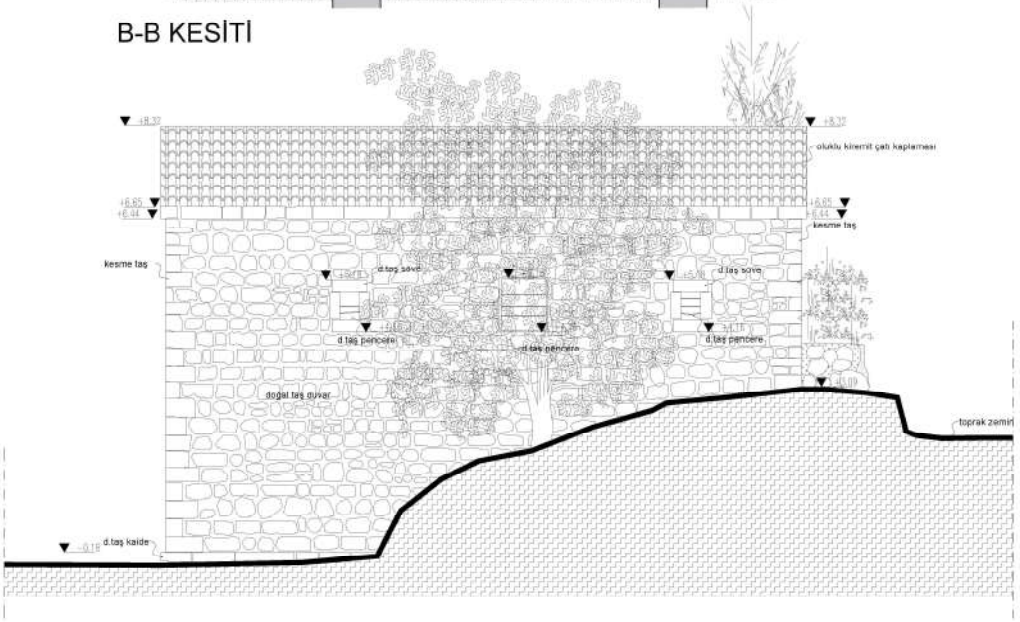

KUZEY CEPHESİ

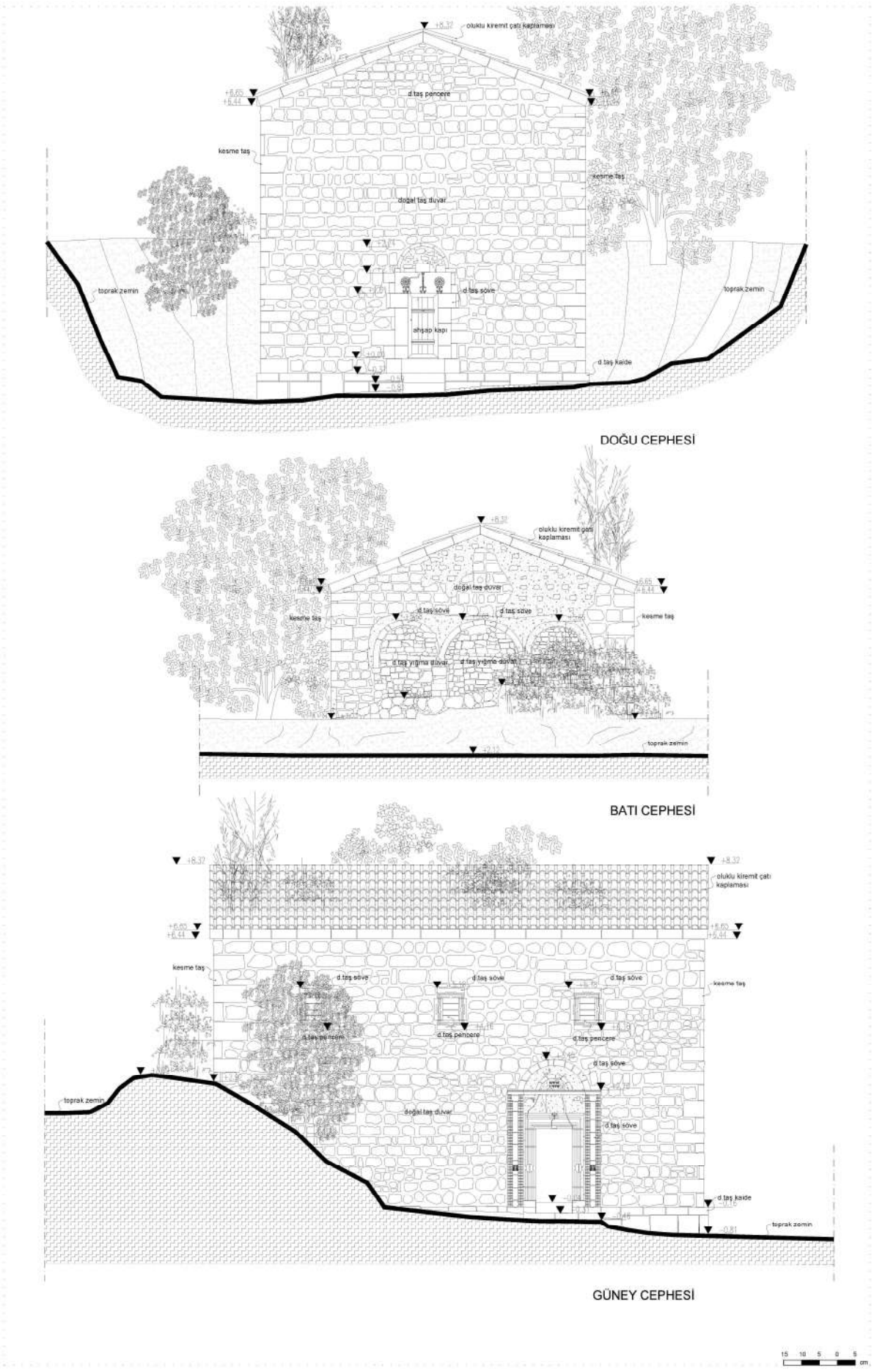
oluklu kiremit çatı kaplaması
d.taş pencere
kesme taş
kesme taş
doğal taş duvar
toprak zemin
d.taş söve
toprak zemin
ahşap kapı
d.taş kaide
DOĞU CEPHESİ
oluklu kiremit çatı kaplaması
doğal taş duvar
kesme taş
d.taş söve
d.taş söve
kesme taş
d.taş yığma duvar
d.taş yığma duvar
toprak zemin
BATI CEPHESİ
oluklu kiremit çatı kaplaması
kesme taş
d.taş söve
d.taş söve
d.taş söve
kesme taş
d.taş pencere
d.taş pencere
d.taş söve
toprak zemin
doğal taş duvar
d.taş söve
d.taş kaide
toprak zemin
GÜNEY CEPHESİ

Ek. 2. Coşandere Mahallesi Kilisesi (Venizana Kilisesi) (Görseller).

Batıdan bakış

İç mekân (batı ve doğu yönlerine bakış)

Ek.2. Çoşandere Mahallesi (Venizana) Kilisesi.

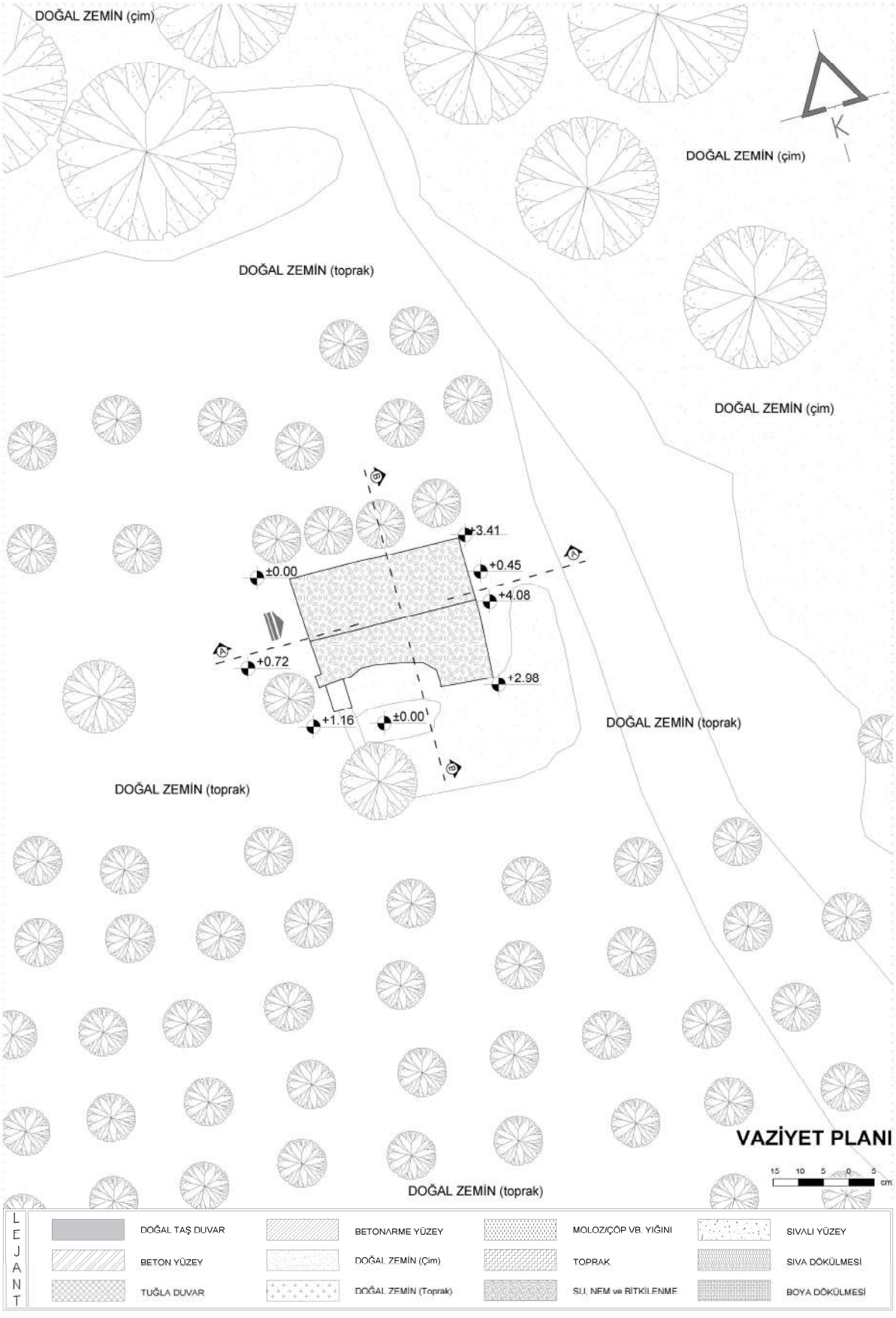

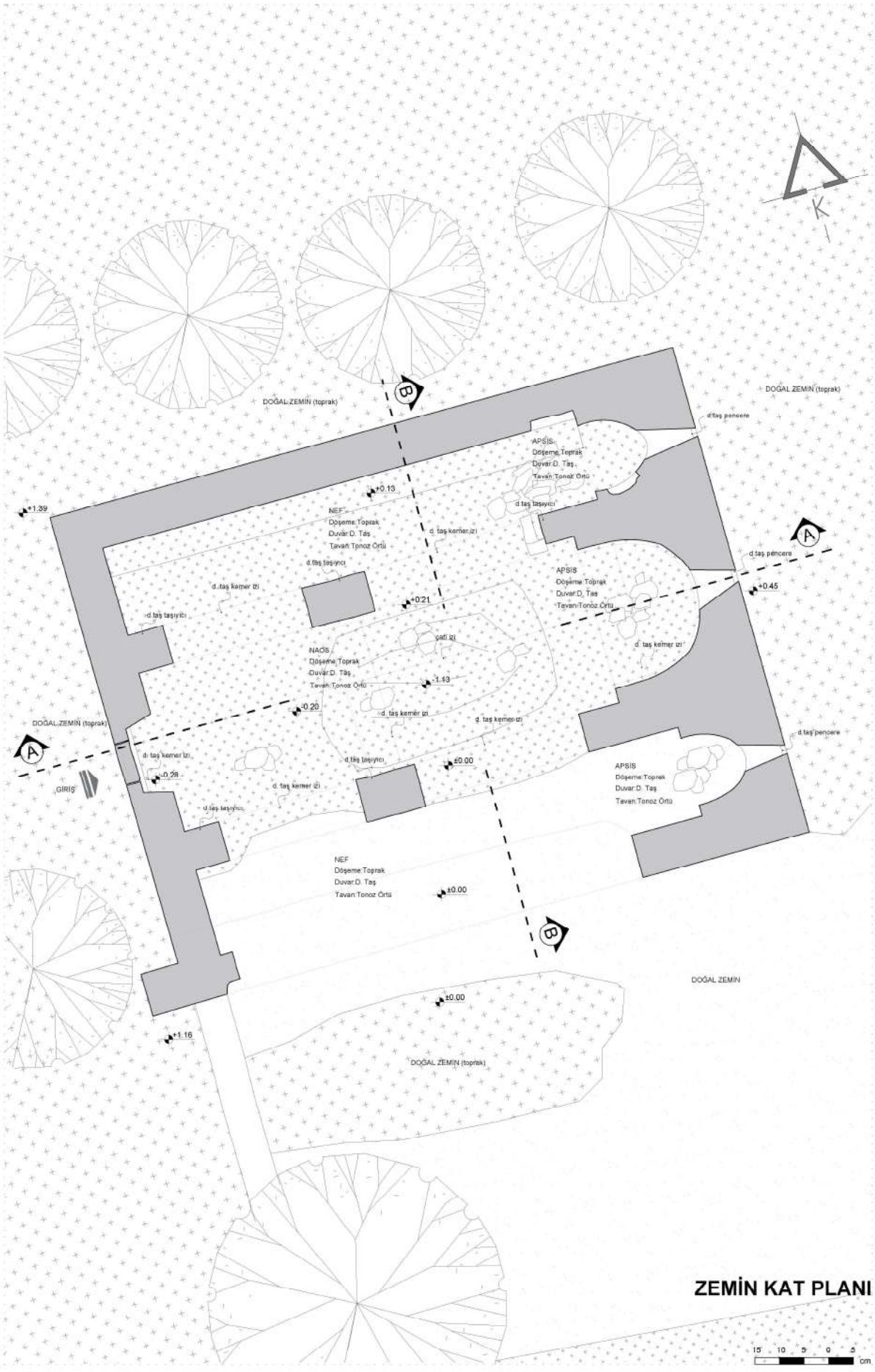
K
DOĞAL ZEMİN (toprak)
DOĞAL ZEMİN (toprak)
d.taş pencere
APSİS
Döşeme:Toprak
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
+0.13
+1.39
NEF
Döşeme:Toprak
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
d.taş taşıyıcı
d. taş kemer izi
d.taş pencere
APSİS
Döşeme:Toprak
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
+0.45
+0.21
çatı izi
NAOS
Döşeme:Toprak
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
-1.13
+0.20
DOĞAL ZEMİN (toprak)
d.taş pencere
APSİS
Döşeme:Toprak
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
±0.00
-0.28
GİRİŞ
NEF
Döşeme:Toprak
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
±0.00
DOĞAL ZEMİN
±0.00
+1.16
DOĞAL ZEMİN (toprak)
ZEMİN KAT PLANI
15 10 5 0 5
cm

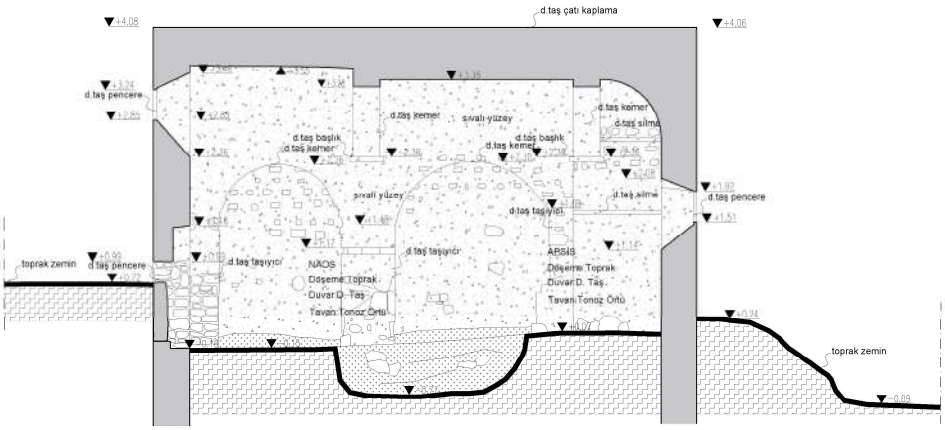

A-A KESİTİ

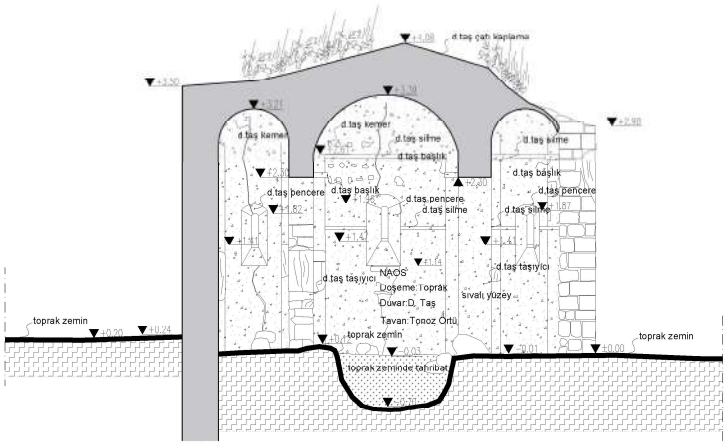

B-B KESİTİ

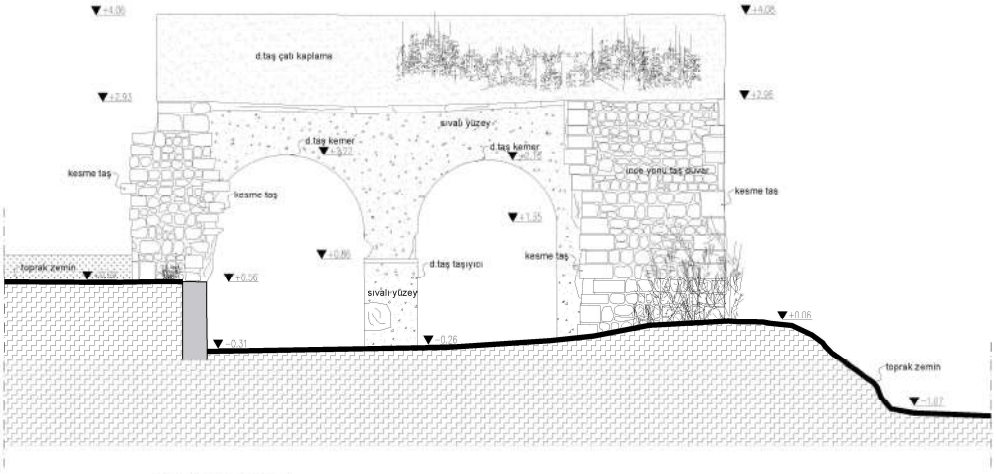

GÜNEY CEPHESİ

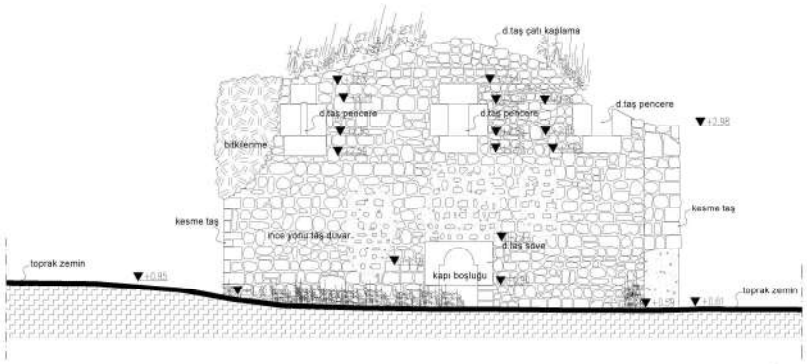

BATI CEPHESİ

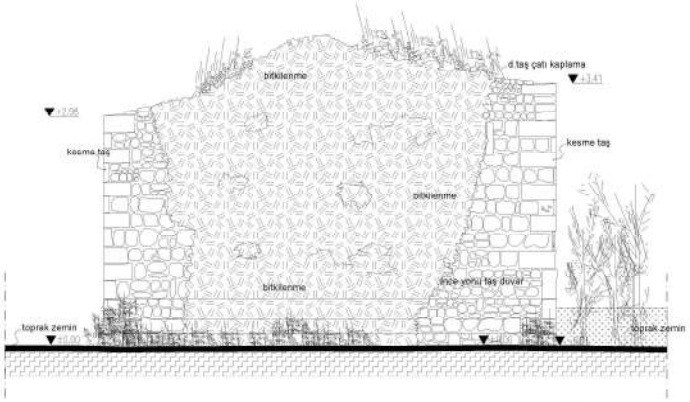

DOĞU CEPHESİ

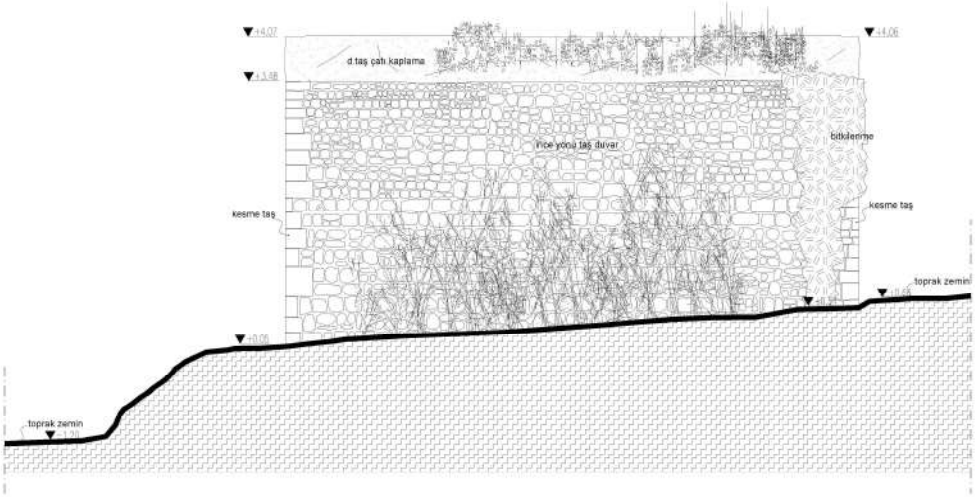

KUZEY CEPHESİ

Ek. 3. Yazlık Mahallesi Camii (Agios Georgios Kilisesi) (Görseller).

Güneybatıdan bakış

Batı cephe ve iç mekân (güney yönüne bakış)

Ek.3. Yazlık Mahallesi Camii (Agios Georgios Kilisesi).

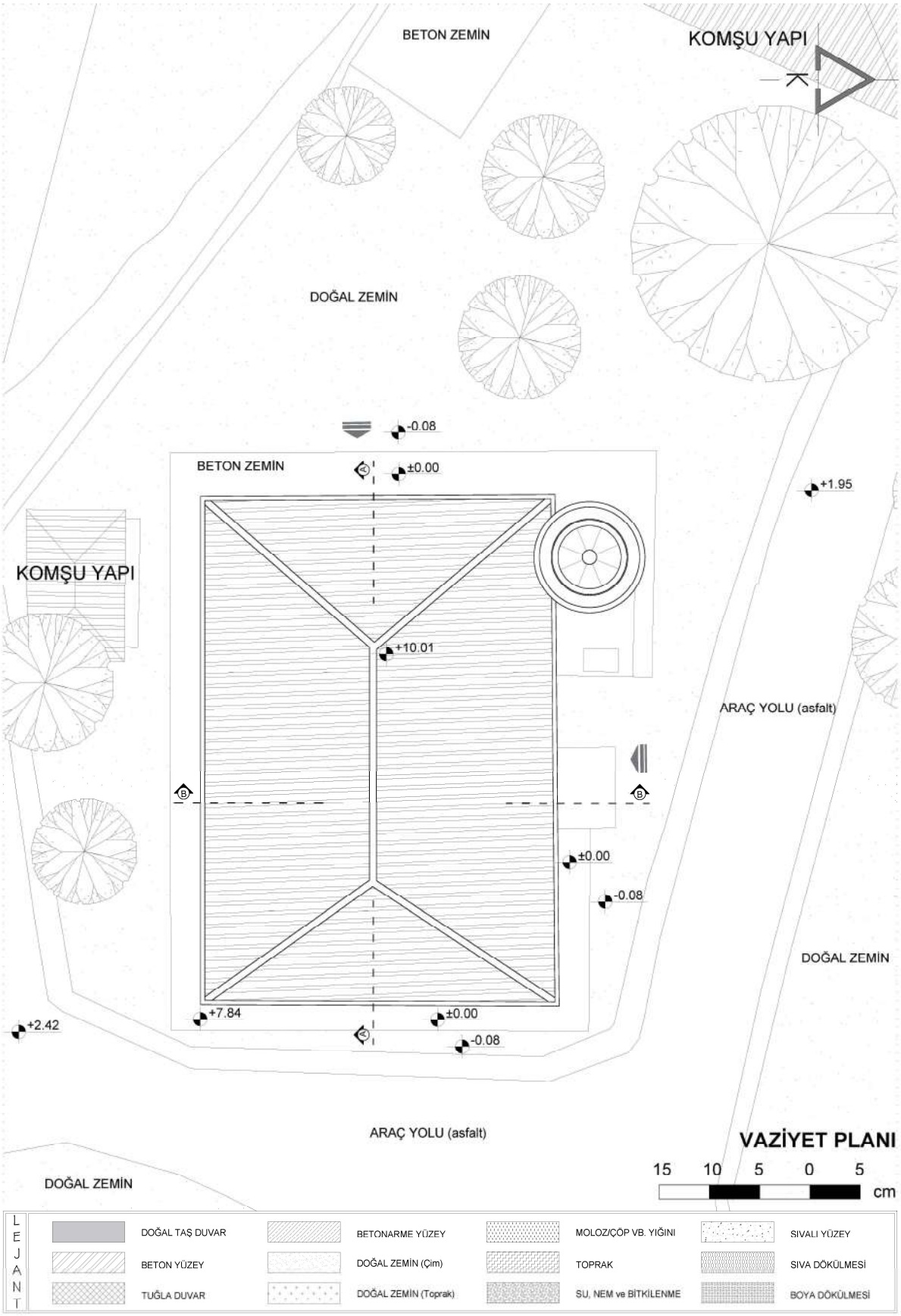

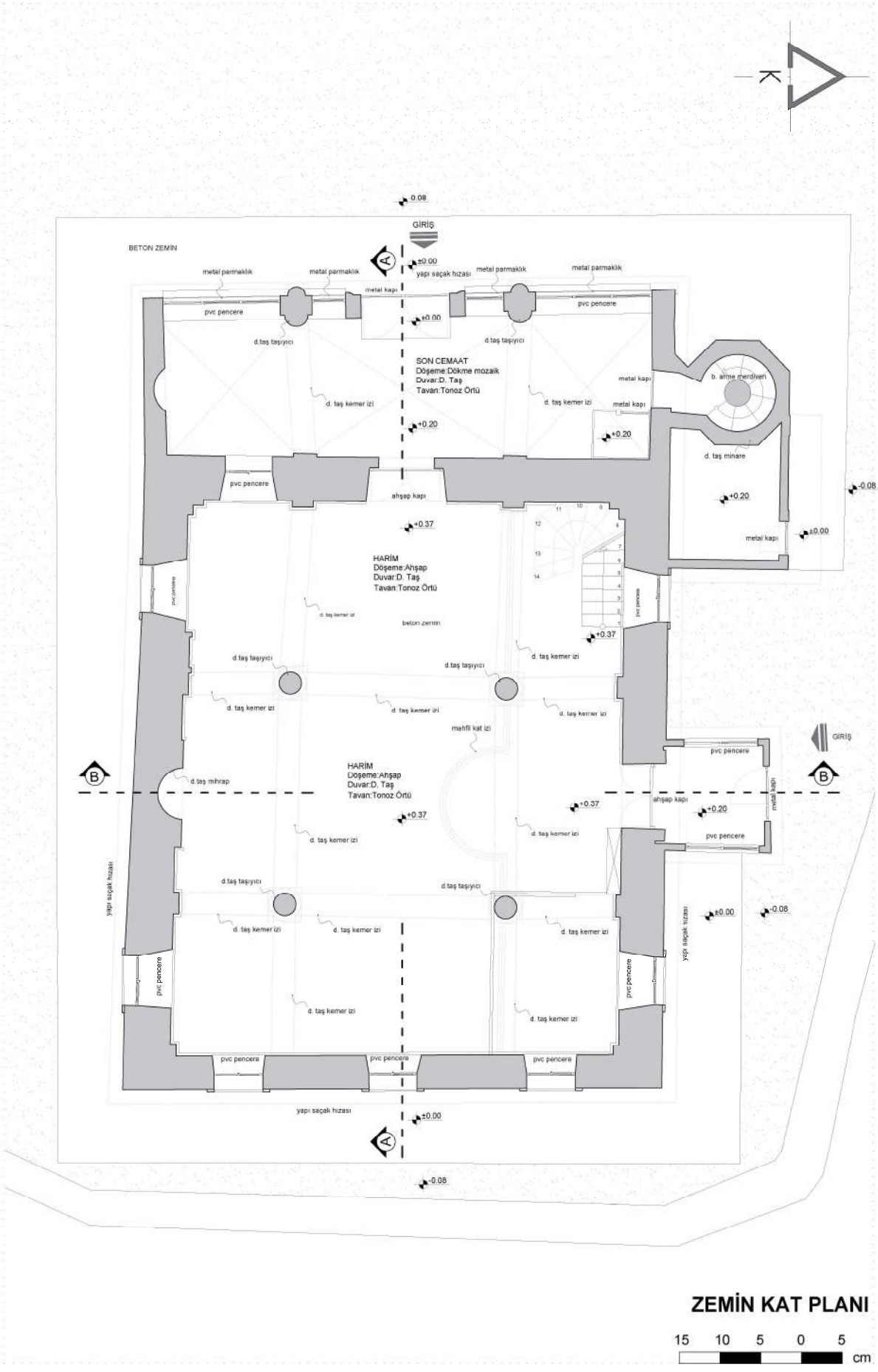

ZEMİN KAT PLANI

15 10 5 0 5 cm

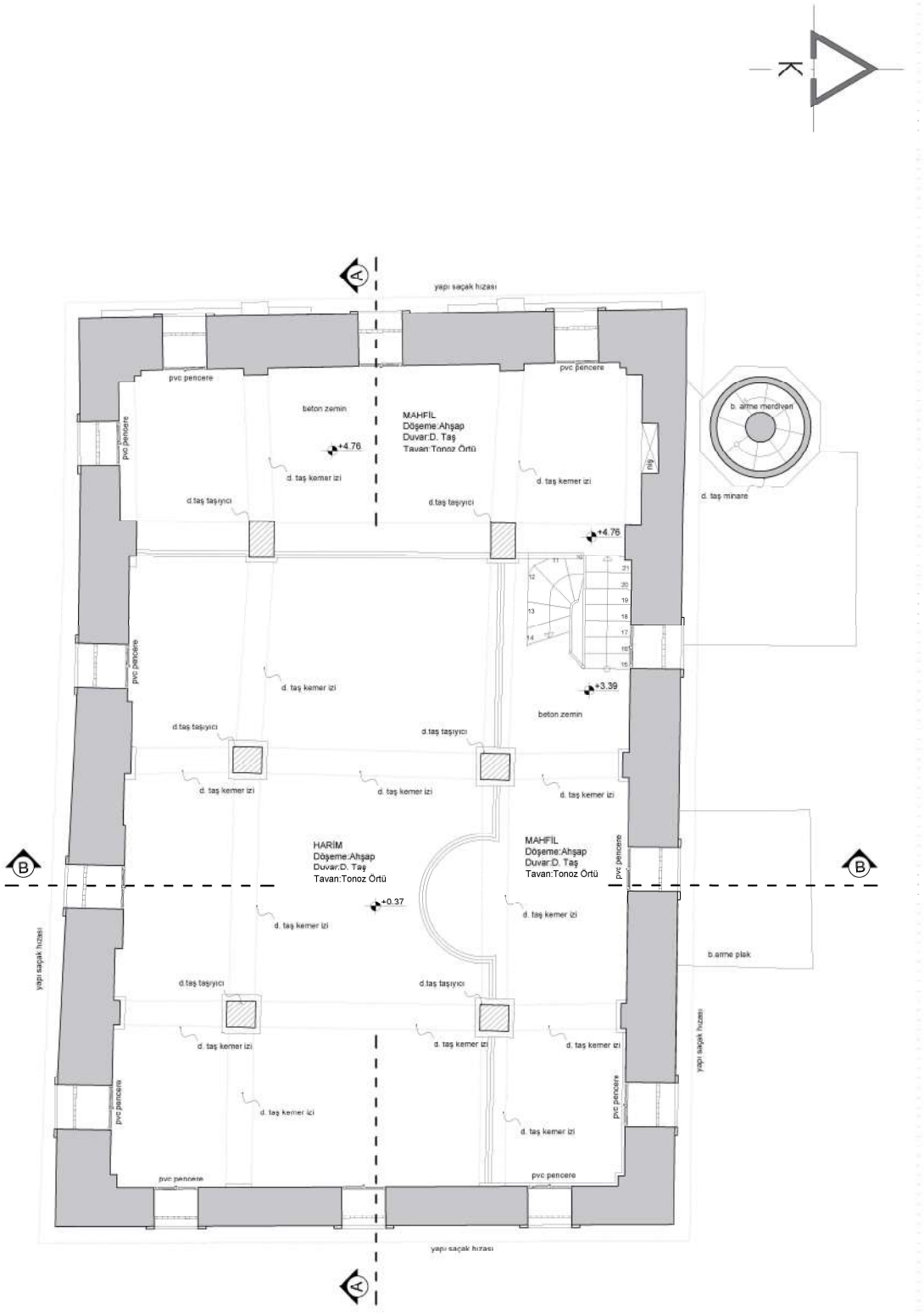

1. KAT PLANI

15 10 5 0 5 cm

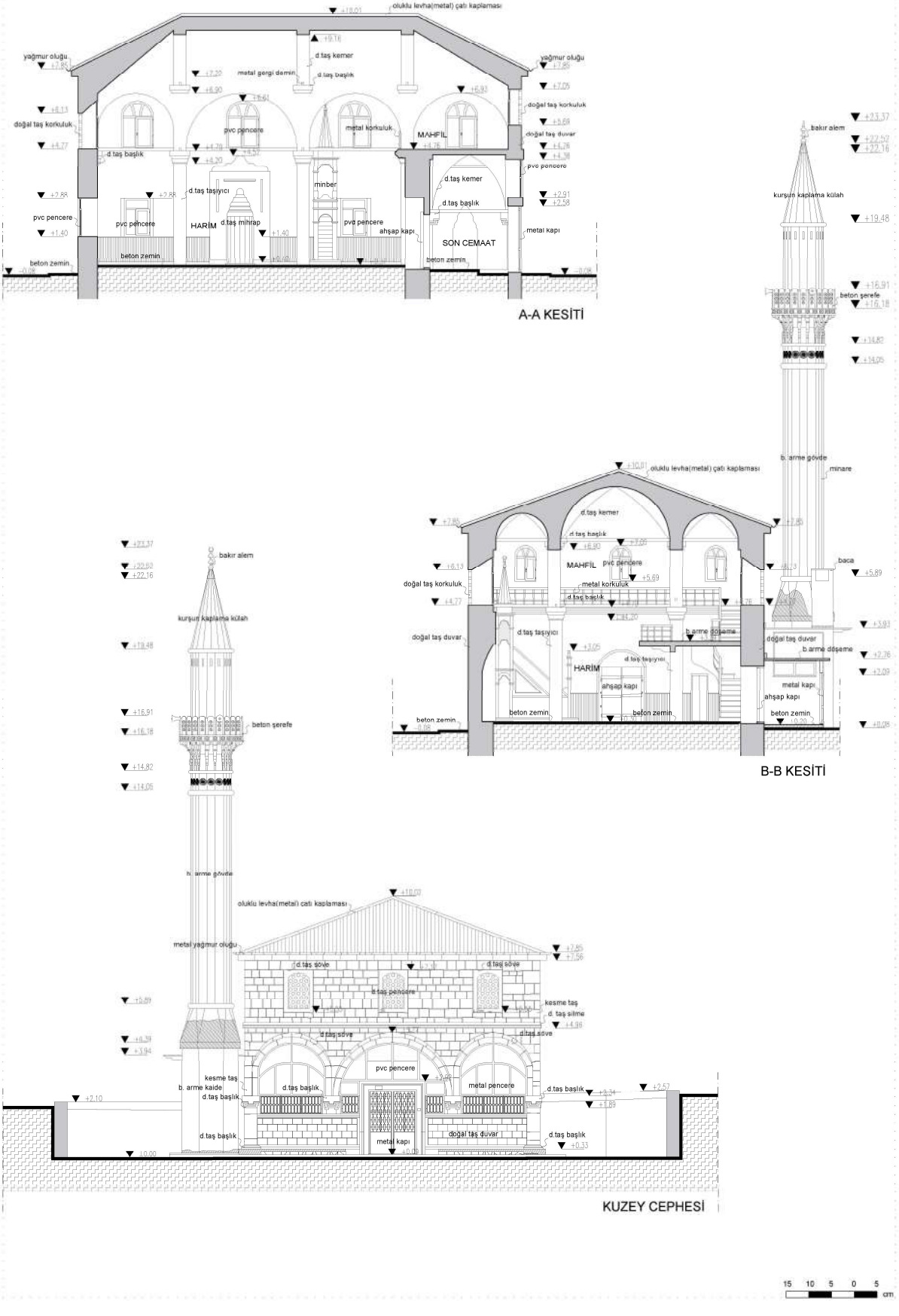
oluklu levha(metal) çatı kaplaması
yağmur oluğu
d.taş kemer
d.taş başlık
metal gergi demir
doğal taş korkuluk
pvc pencere
metal korkuluk
MAHFİL
doğal taş duvar
d.taş başlık
minber
d.taş kemer
d.taş başlık
d.taş taşıyıcı
pvc pencere
HARİM
d.taş mihrap
pvc pencere
ahşap kapı
SON CEMAAT
metal kapı
beton zemin
A-A KESİTİ
bakır alem
kurşun kaplama külah
beton şerefe
b. arme gövde
minare
baca
MAHFİL
pvc pencere
metal korkuluk
doğal taş korkuluk
d.taş başlık
d.taş kemer
d.taş başlık
d.taş taşıyıcı
b.arme döşeme
doğal taş duvar
HARİM
ahşap kapı
metal kapı
beton zemin
B-B KESİTİ
oluklu levha(metal) çatı kaplaması
metal yağmur oluğu
d.taş söve
d.taş pencere
kesme taş
d. taş silme
pvc pencere
metal pencere
b. arme kaide
d.taş başlık
metal kapı
doğal taş duvar
KUZEY CEPHESİ
15 10 5 0 5 cm

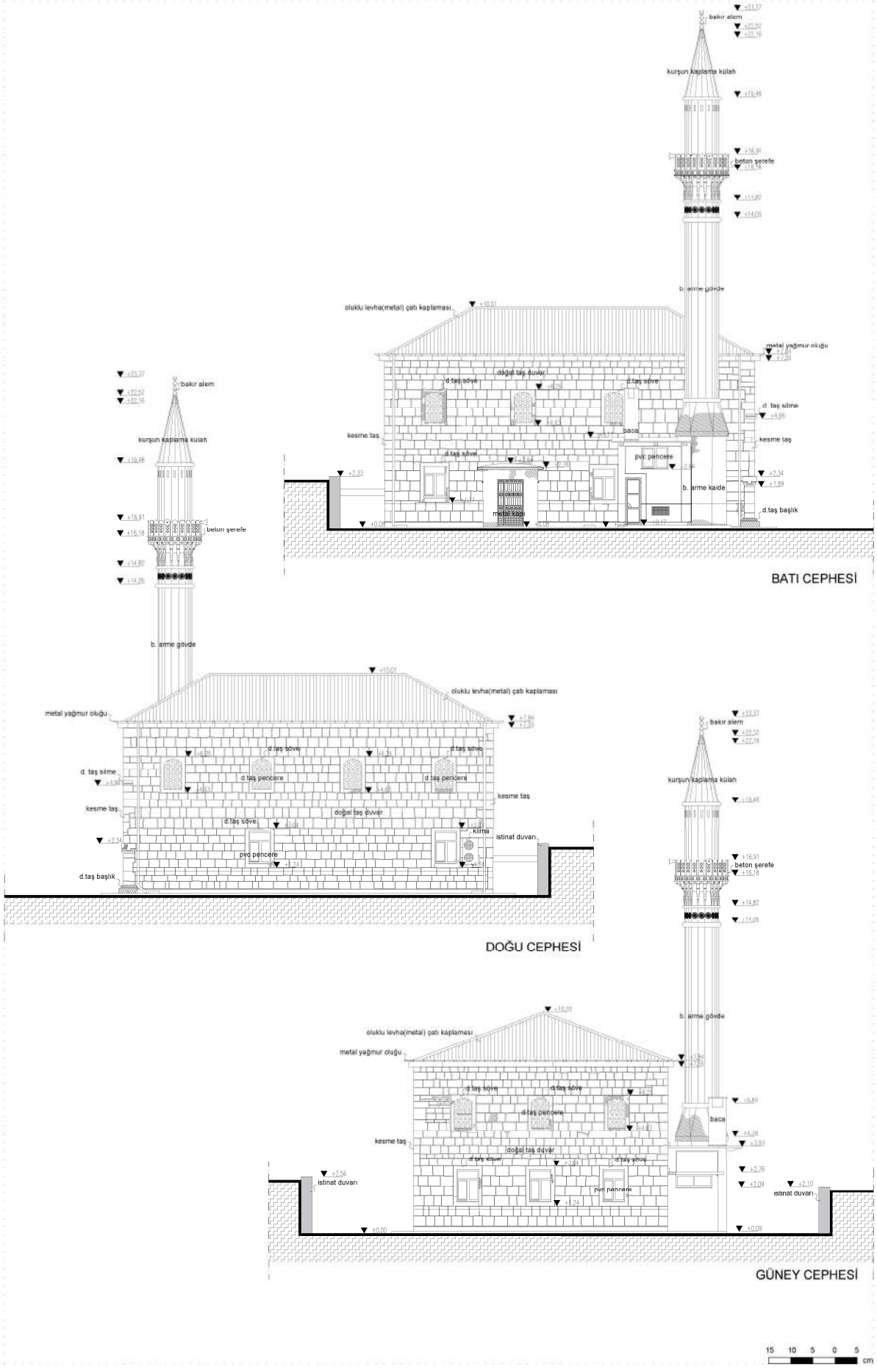
bakır alem
kurşun kaplama külah
beton şerefe
b. arme gövde
oluklu levha(metal) çatı kaplaması
metal yağmur oluğu
doğal taş duvar
d.taş söve
d. taş silme
kesme taş
baca
pvc pencere
b. arme kaide
metal kapı
d.taş başlık
BATI CEPHESİ
d.taş pencere
klima
istinat duvarı
DOĞU CEPHESİ
GÜNEY CEPHESİ
15 10 5 0 5 cm

Ek. 4. Yazlık Mahallesi Kilise Kalıntısı (Aya Yanni Kilisesi) (Görseller).

Güney cephe

İç mekânda define çukuru (güneydoğu köşe) ve beden duvarlarında tahribat (küney yönüne bakış)

Ek.4. Yazlık Mahallesi Kilise kalıntısı (Aya Yanni Kilisesi).

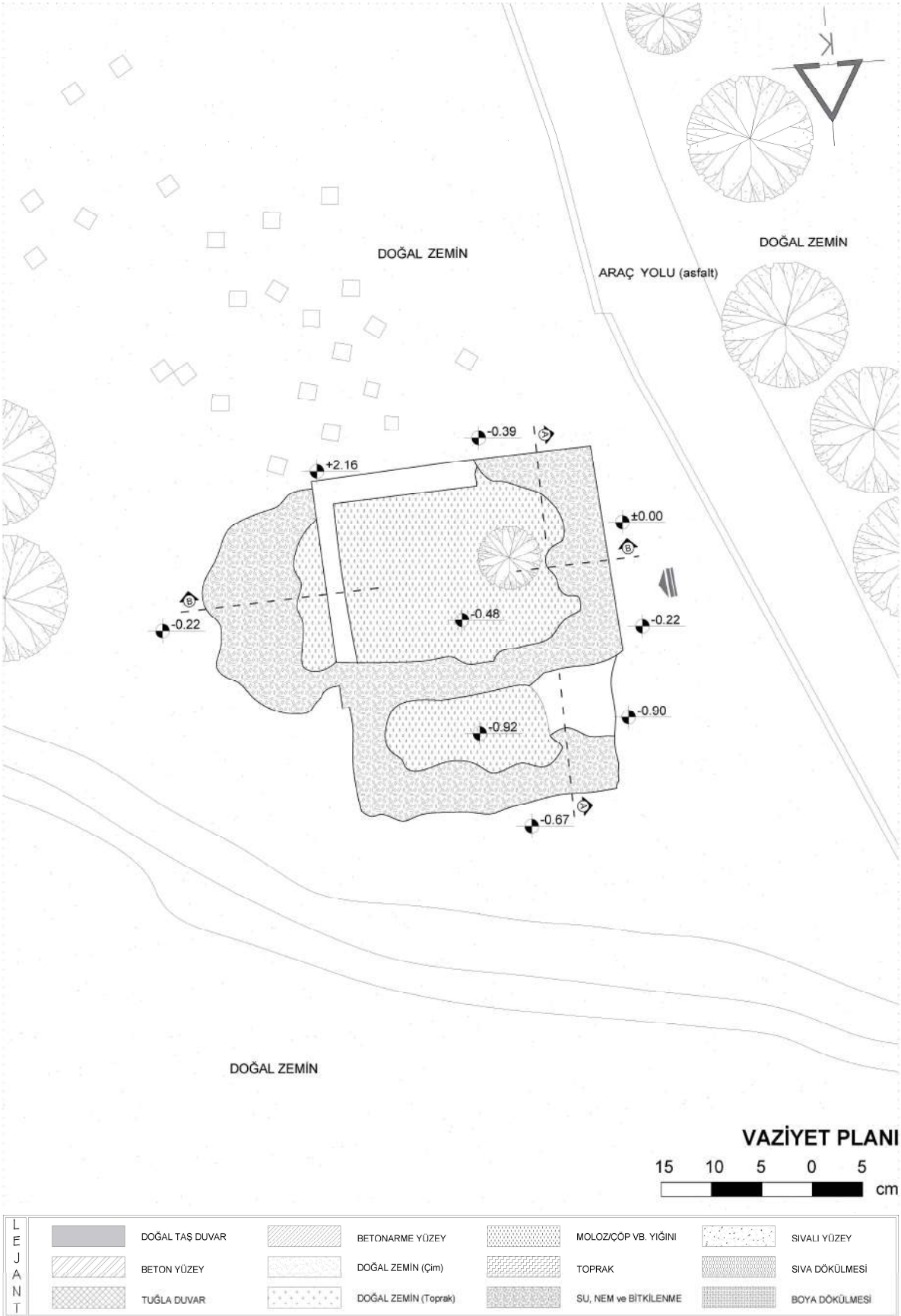

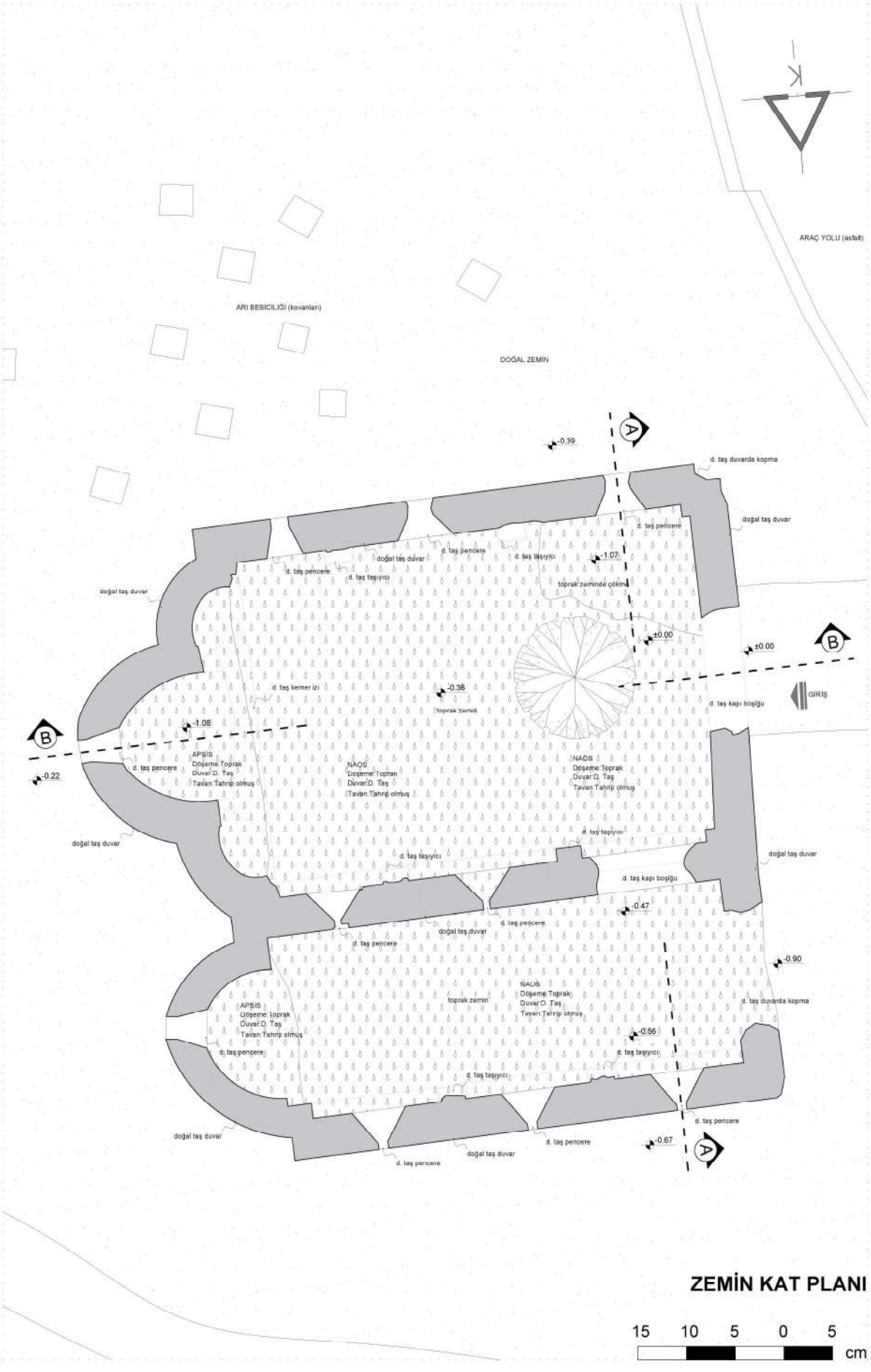

ZEMİN KAT PLANI

15 10 5 0 5 cm

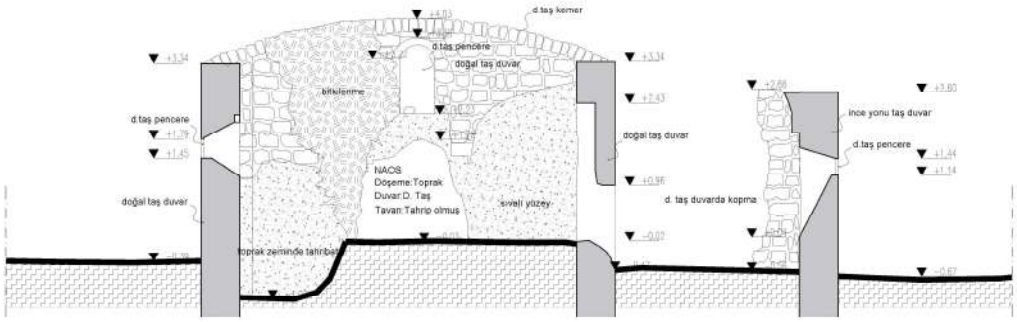

A-A KESİTİ

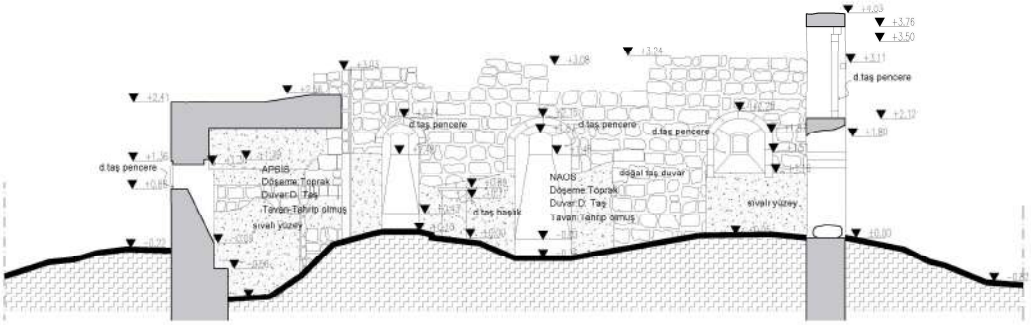

B-B KESİTİ

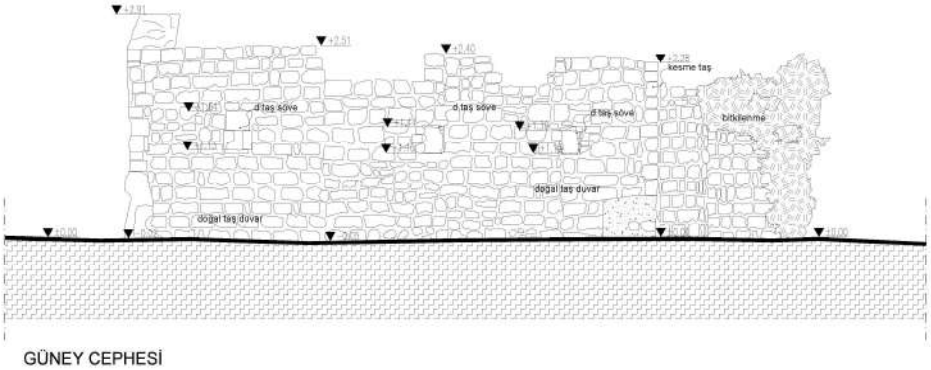

GÜNEY CEPHESİ

15 10 5 0 5 cm

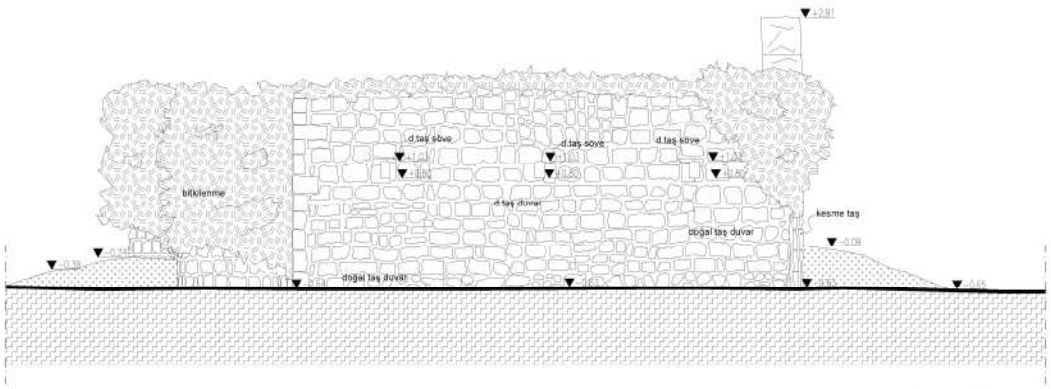

KUZEY CEPHESİ

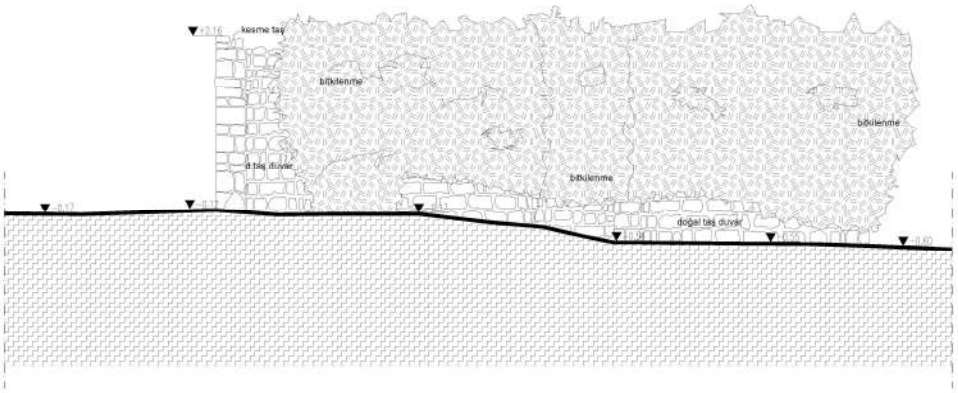

DOĞU CEPHESİ

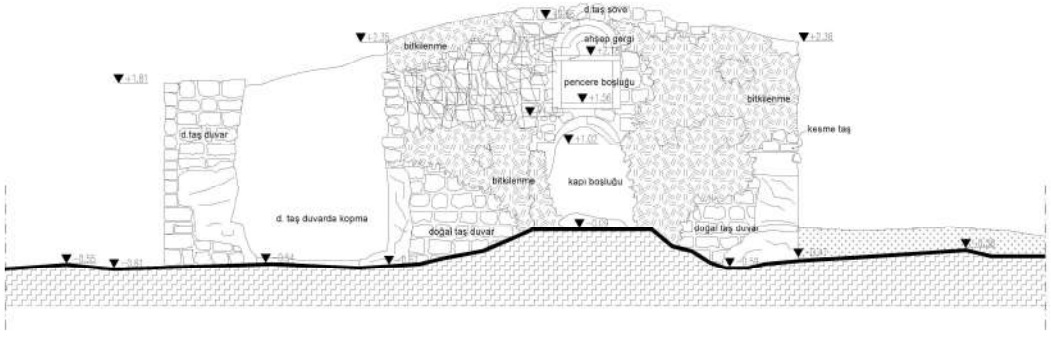

BATI CEPHESİ

15 10 5 0 5 cm

Ek. 5. Yazlık Mahallesi Eski Camii (Aya Ğorgor Kilisesi) (Görseller).

Batı cephe

Batı cephe ve iç mekân (güney yönüne bakış)

Ek.5. Yazlık Mahallesi Eski Camii (Aya Ğorgor Kilisesi).

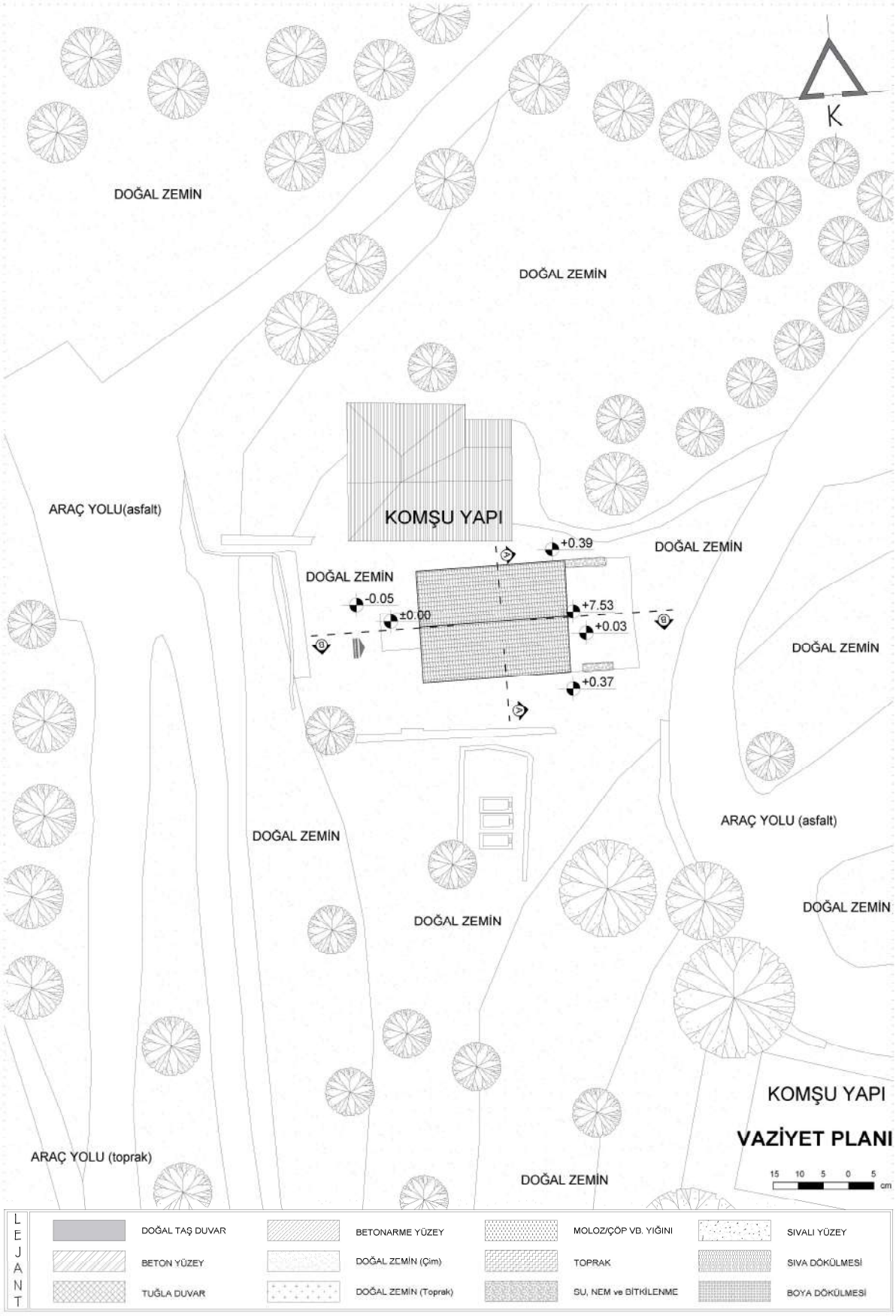

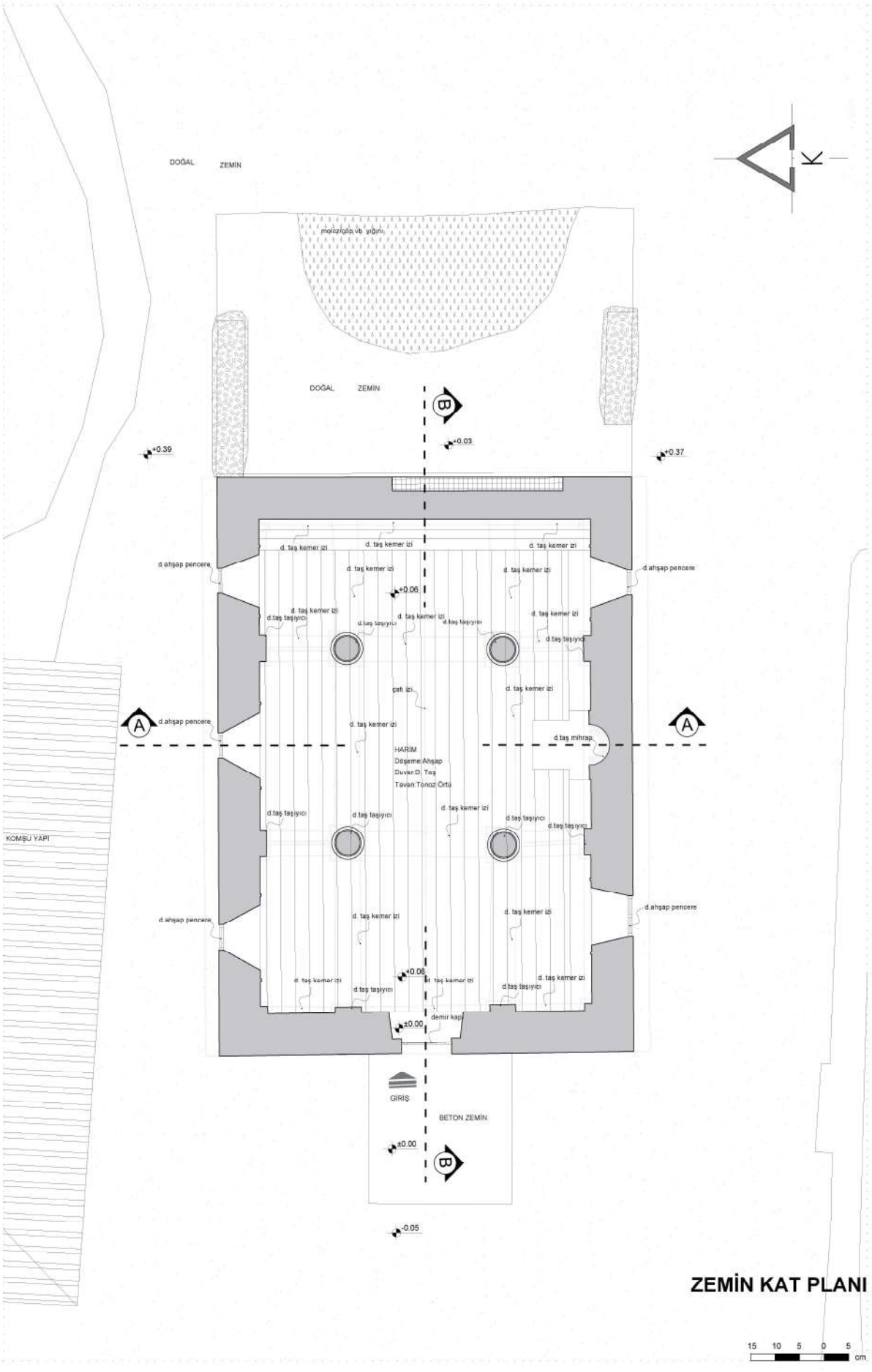
DOĞAL ZEMİN
moloz/çöp vb. yığını
DOĞAL ZEMİN
B
+0.39
+0.03
+0.37
d.taş kemer izi
d.ahşap pencere
+0.06
d.taş taşıyıcı
çatı izi
A
HARİM
Döşeme:Ahşap
Duvar:Ö. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
d.taş mihrap
KOMŞU YAPI
±0.00
demir kapı
GİRİŞ
BETON ZEMİN
-0.05
K
ZEMİN KAT PLANI
15 10 5 0 5
cm

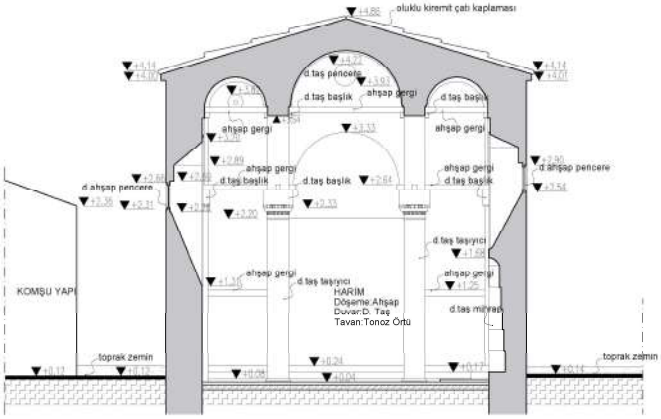

A-A KESİTİ

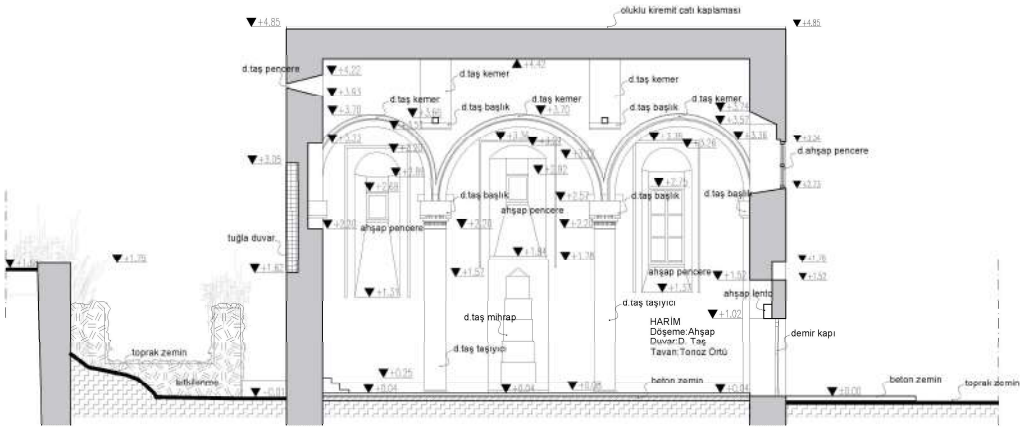

B-B KESİTİ

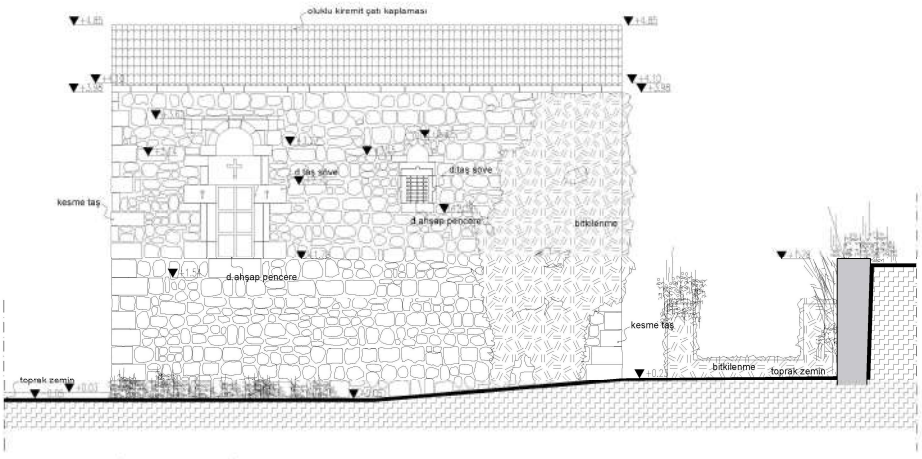

GÜNEY CEPHESİ

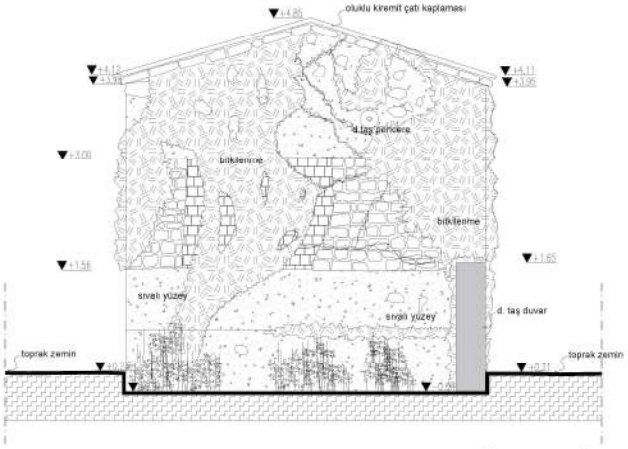

DOĞU CEPHESİ

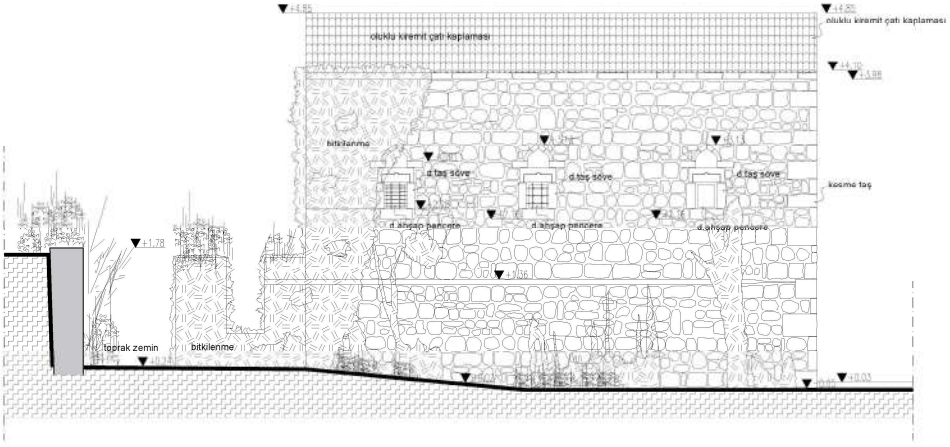

KUZEY CEPHESİ

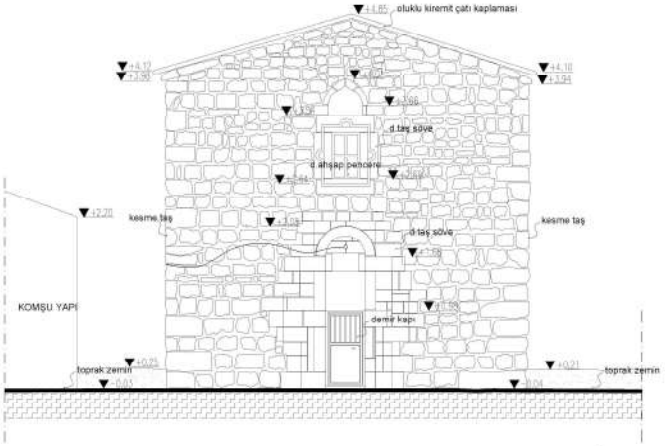

BATI CEPHESİ

Ek. 6. Hamsiköy Mahallesi Cami (Görseller).

Güney cephe

Güneybatı köşe ve iç mekân (kuzey yönüne bakış)

Ek.6. Hamsiköy Mahallesi Cami.

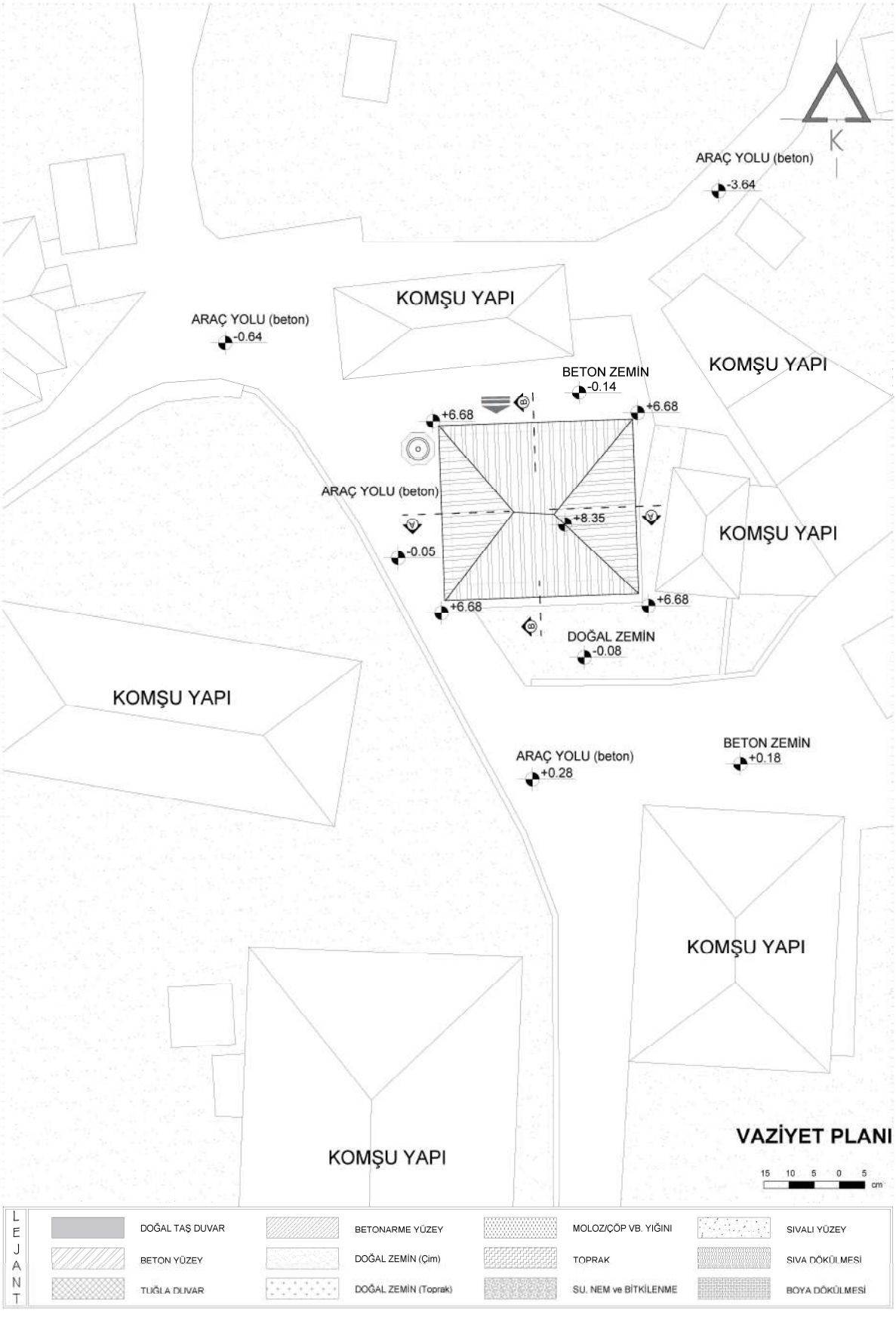

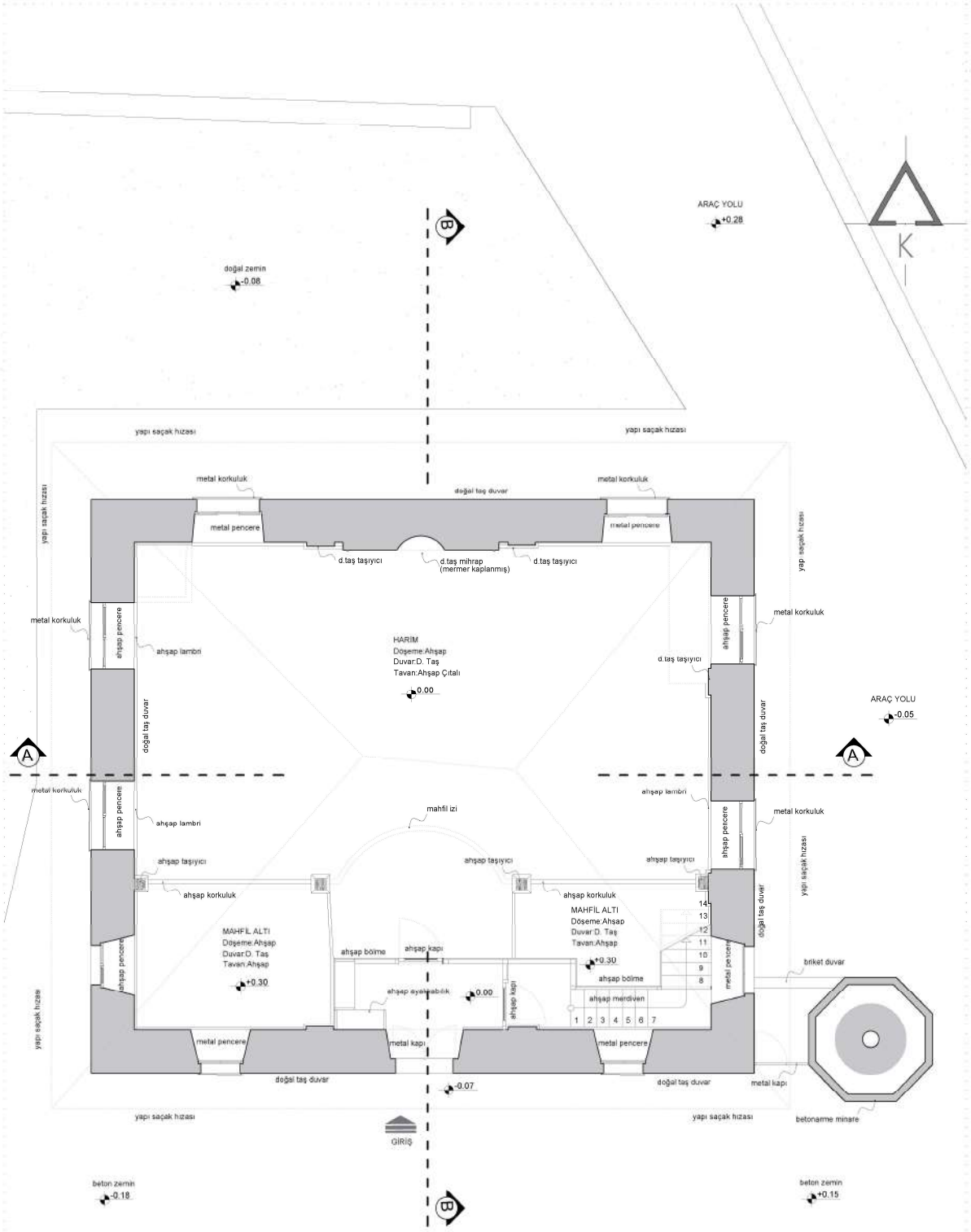

ZEMİN KAT PLANI

15 10 5 0 5 cm

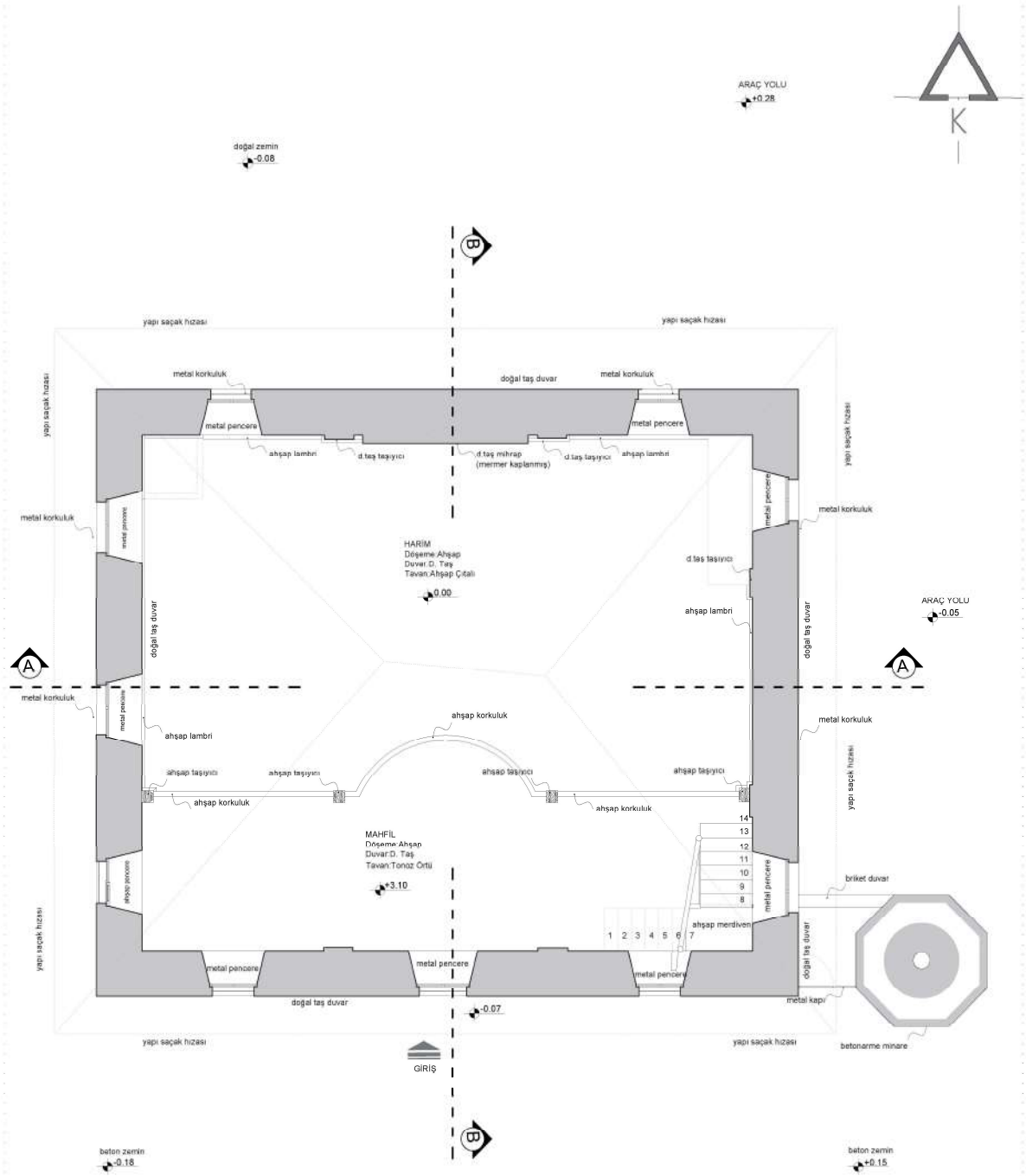

1. KAT PLANI

15 10 5 0 5 cm

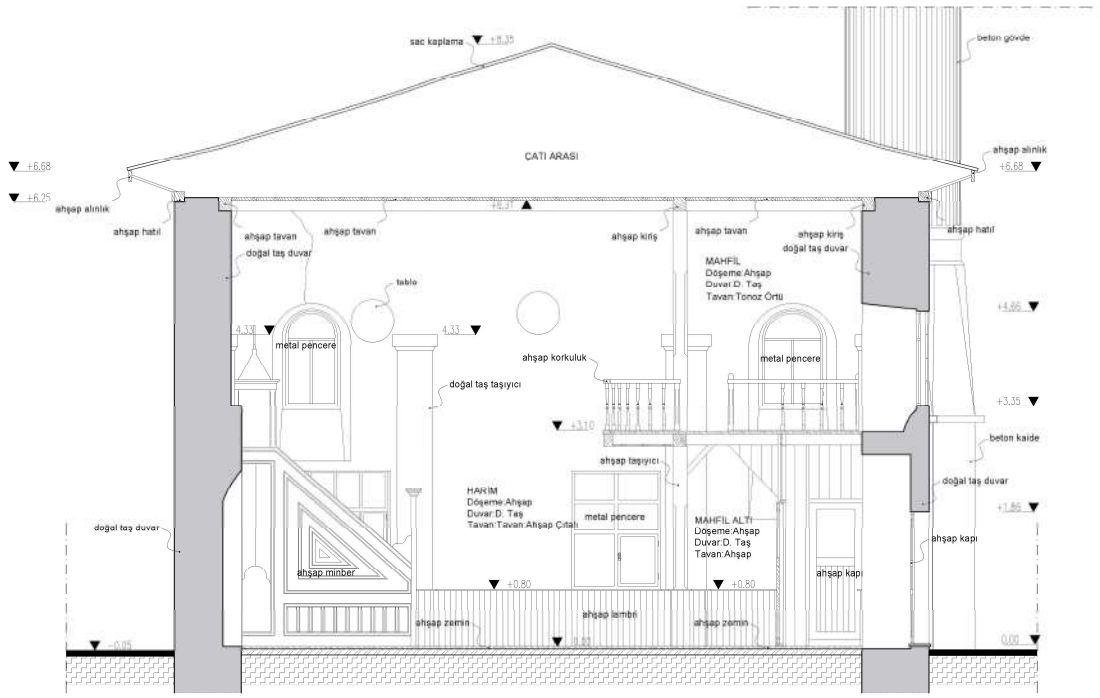

A-A KESİTİ

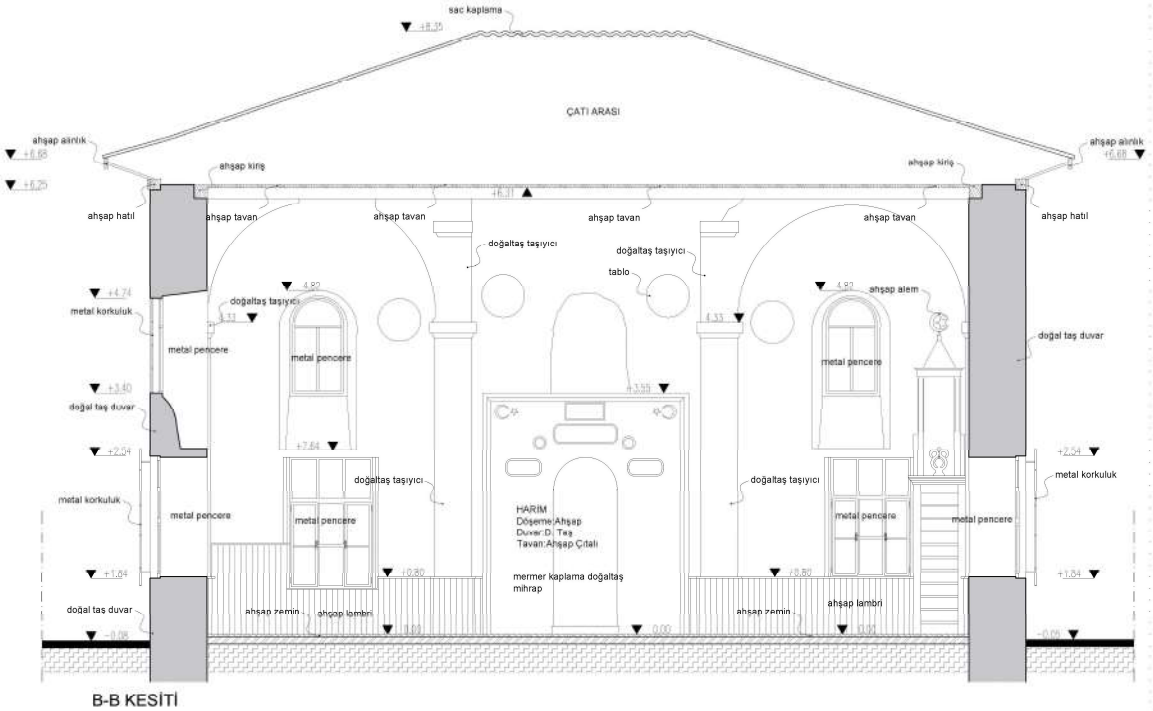

B-B KESİTİ

15 10 5 0 5 cm

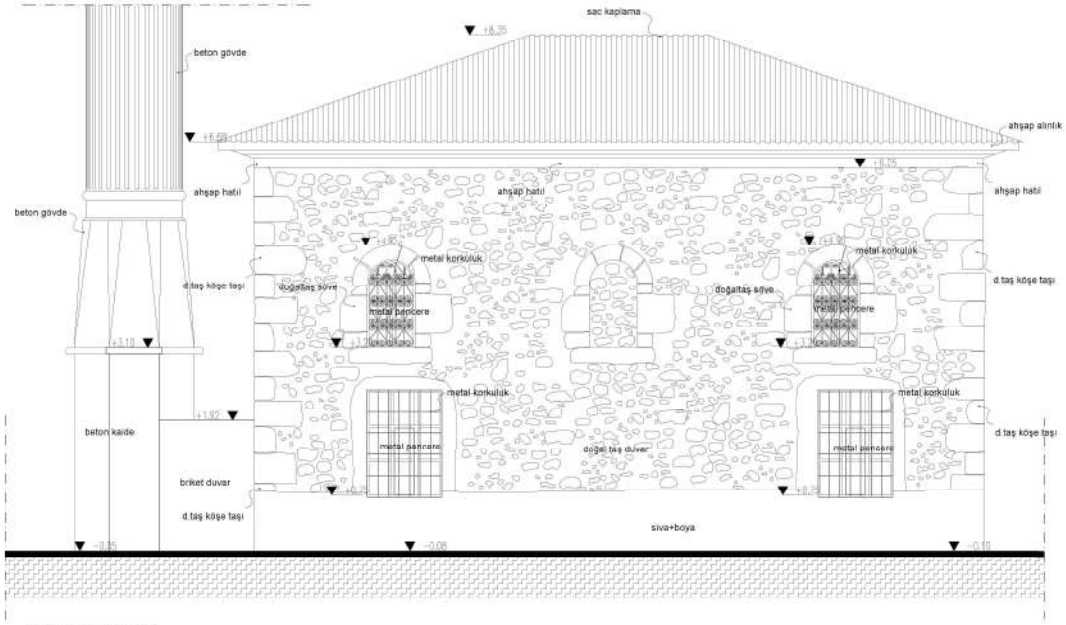

KUZEY CEPHESİ

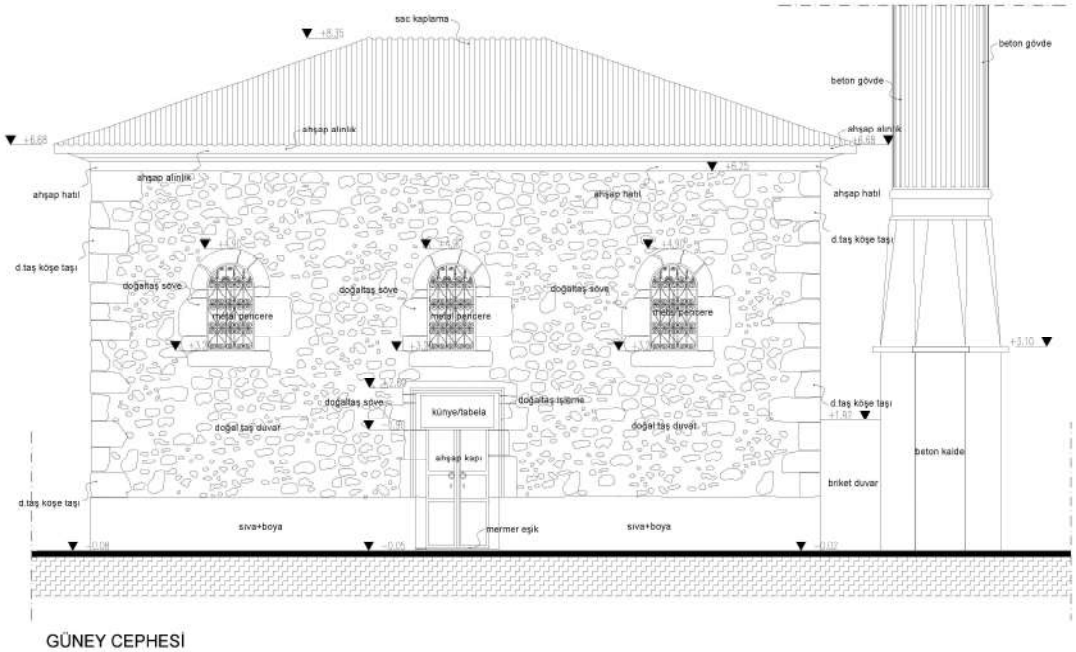

GÜNEY CEPHESİ

15 10 5 0 5 cm

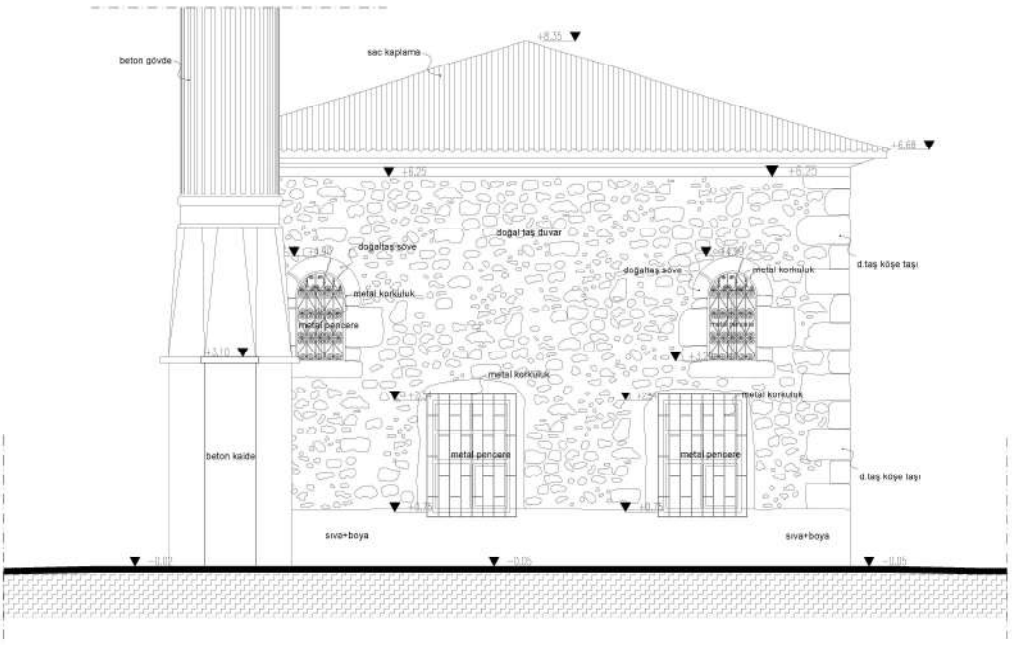

DOĞU CEPHESİ

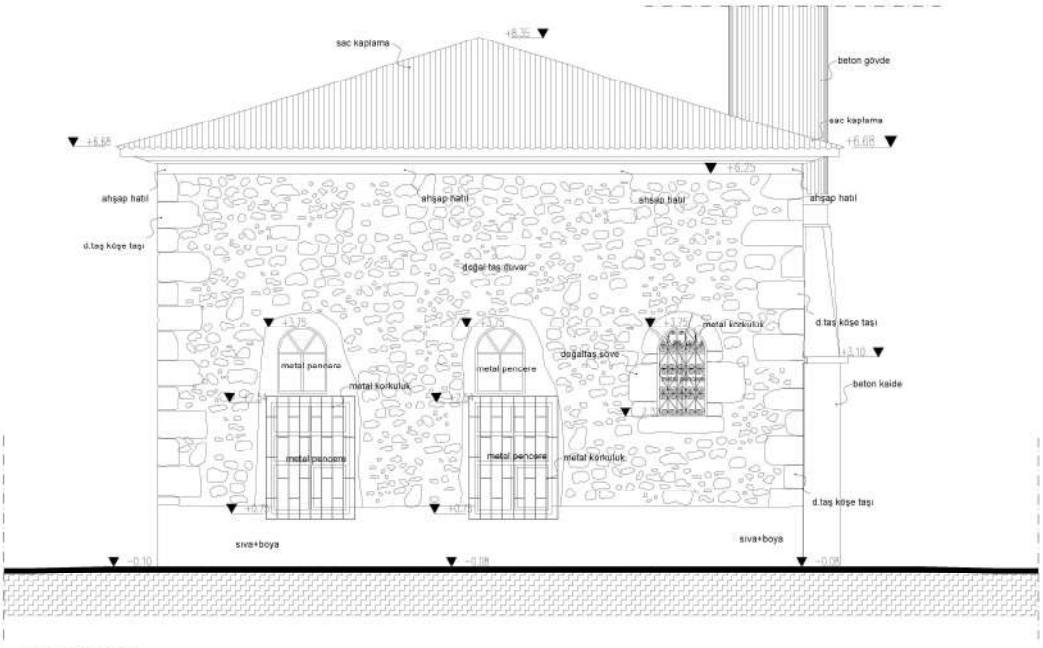

BATI CEPHESİ

Ek. 7. Anayurt Mahallesi Camii (St. Basil Kilisesi) (Görseller).

Doğu cephe

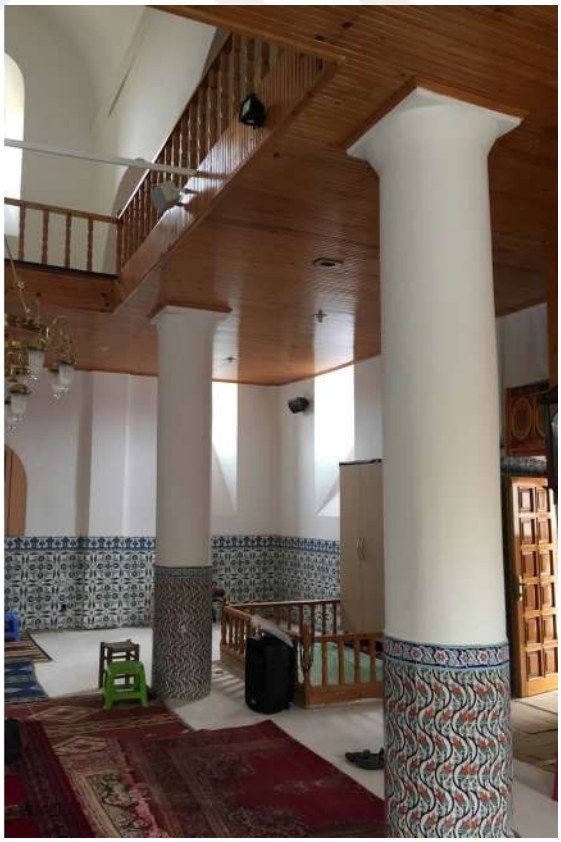

Minare (kuzeybatı köşe) ve iç mekân (kuzey yönüne bakış)

Ek.7. Anayurt Mahallesi Camii (St. Basil Kilisesi).

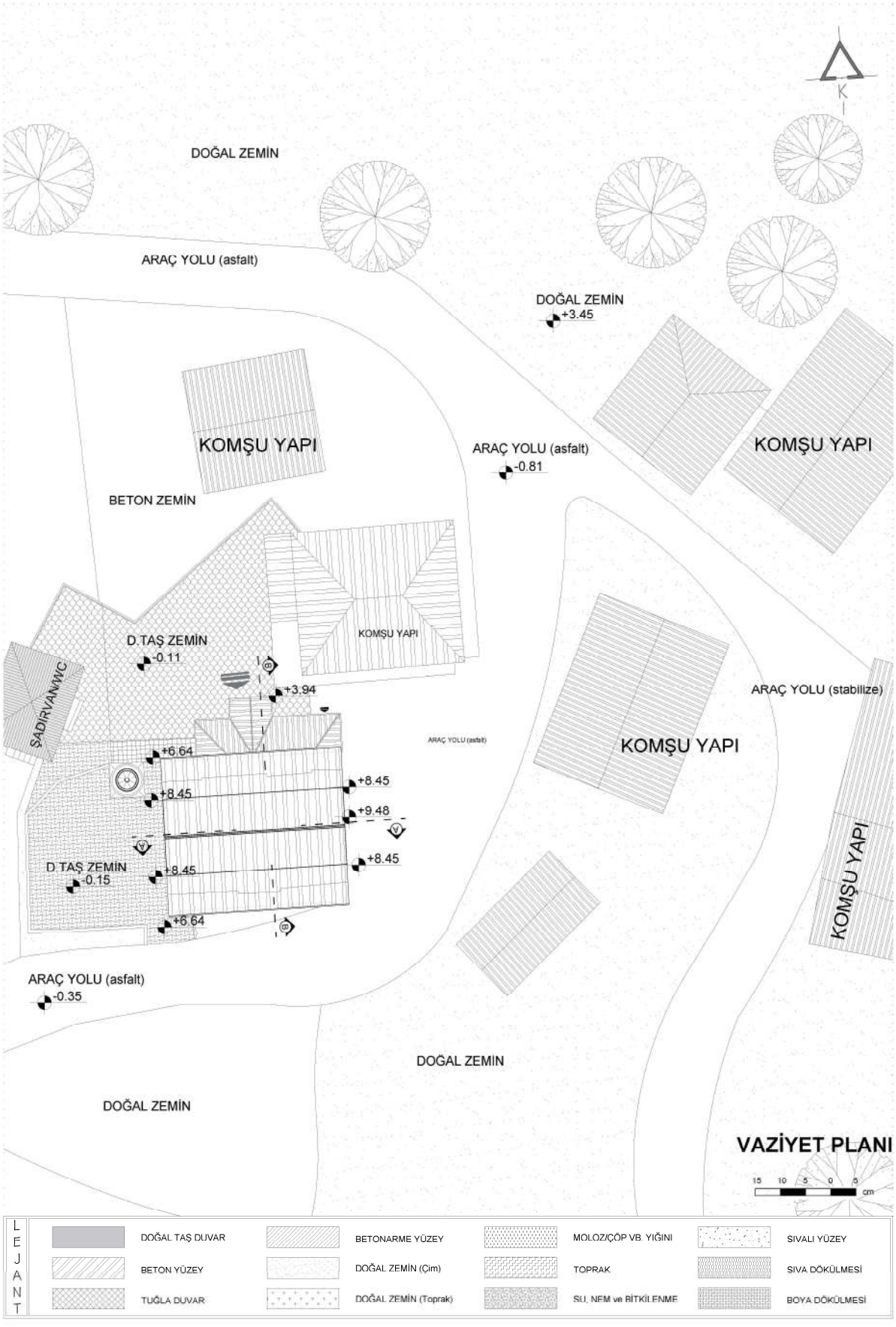

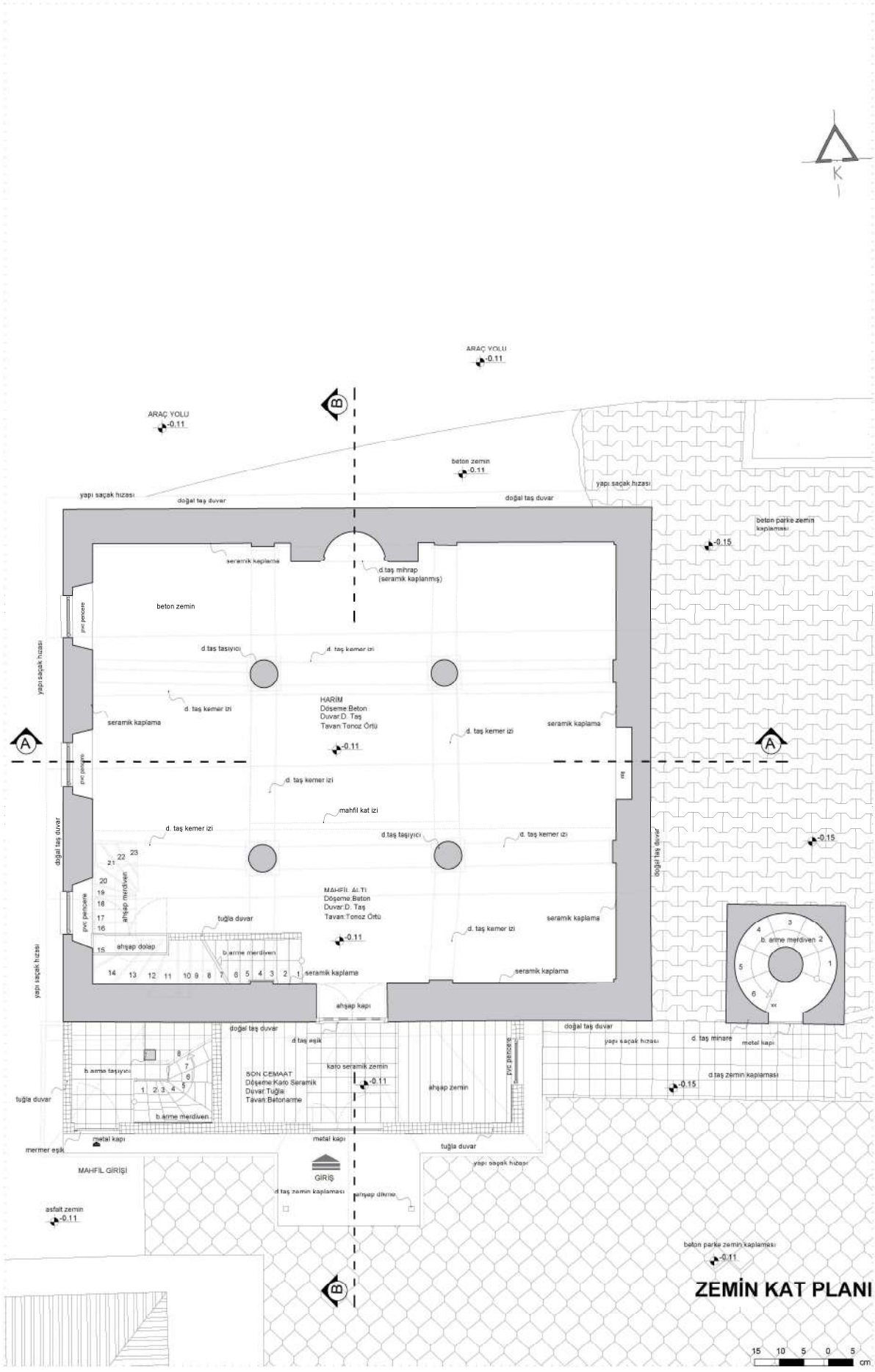
ARAÇ YOLU
-0.11
ARAÇ YOLU
-0.11
beton zemin
-0.11
yapı saçak hizası
doğal taş duvar
doğal taş duvar
yapı saçak hizası
beton parke zemin kaplaması
-0.15
seramik kaplama
d.taş mihrap (seramik kaplanmış)
beton zemin
pvc pencere
d.taş taşıyıcı
d. taş kemer izi
yapı saçak hizası
d. taş kemer izi
HARİM
Döşeme:Beton
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
seramik kaplama
seramik kaplama
d. taş kemer izi
-0.11
A
A
pvc pencere
d. taş kemer izi
mahfil kat izi
doğal taş duvar
d. taş kemer izi
d.taş taşıyıcı
d. taş kemer izi
-0.15
doğal taş duvar
21
22
23
20
19
18
17
16
15
14
13
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
ahşap merdiven
pvc pencere
MAHFİL ALTI
Döşeme:Beton
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
tuğla duvar
-0.11
d. taş kemer izi
seramik kaplama
ahşap dolap
b.arme merdiven
seramik kaplama
seramik kaplama
yapı saçak hizası
ahşap kapı
b. arme merdiven
3
4
2
5
1
6
xx
doğal taş duvar
doğal taş duvar
d.taş eşik
yapı saçak hizası
d. taş minare
metal kapı
b.arme taşıyıcı
8
7
6
1
2
3
4
5
SON CEMAAT
Döşeme:Kato Seramik
Duvar:Tuğla
Tavan:Betonarme
kato seramik zemin
-0.11
ahşap zemin
pvc pencere
-0.15
d.taş zemin kaplaması
tuğla duvar
b.arme merdiven
metal kapı
mermer eşik
metal kapı
tuğla duvar
MAHFİL GİRİŞİ
GİRİŞ
yapı saçak hizası
d.taş zemin kaplaması
ahşap dikme
asfalt zemin
-0.11
beton parke zemin kaplaması
-0.11
ZEMİN KAT PLANI
15
10
5
0
5
cm

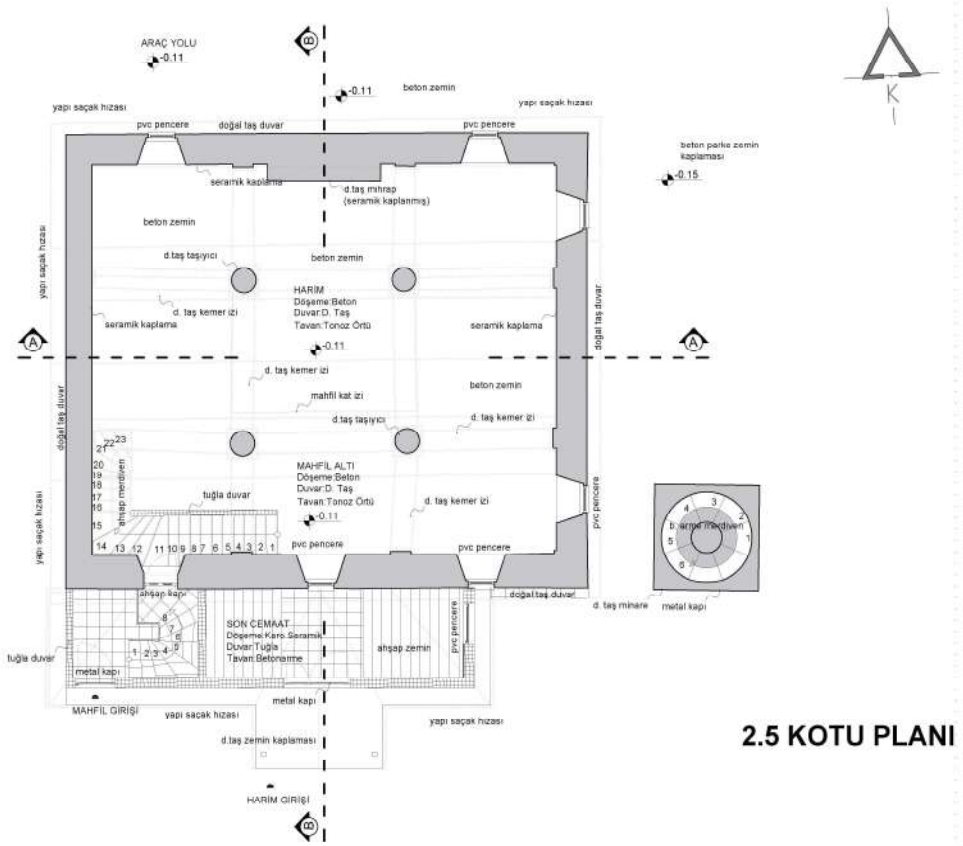

2.5 KOTU PLANI

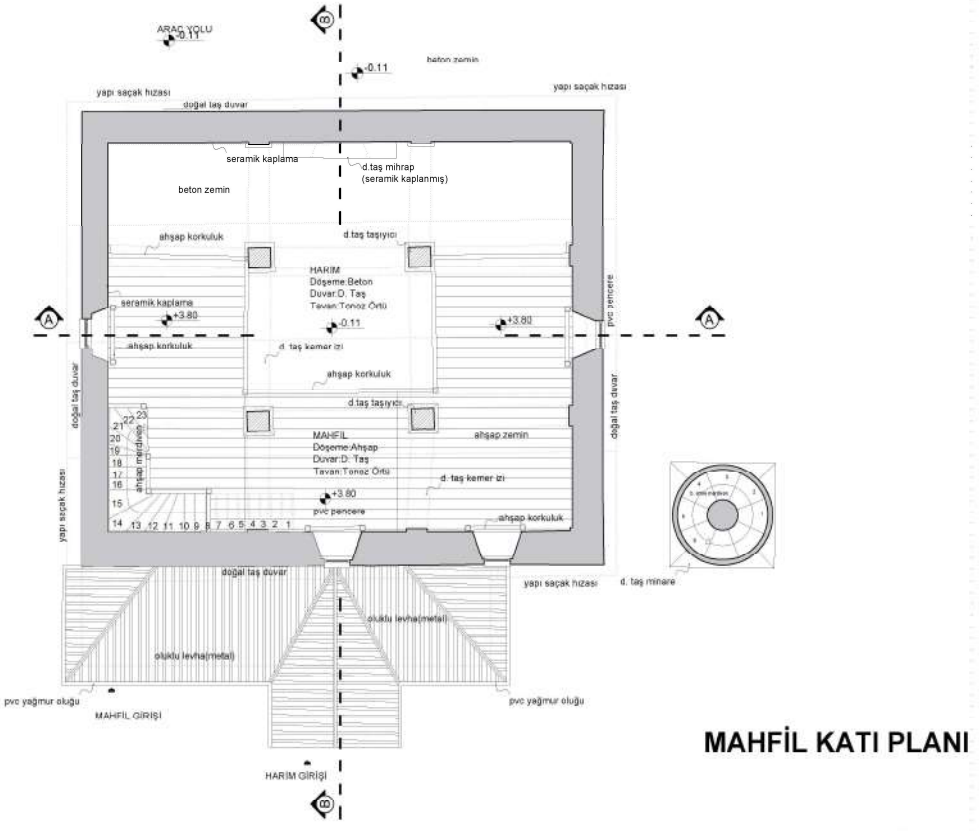

MAHFİL KATI PLANI

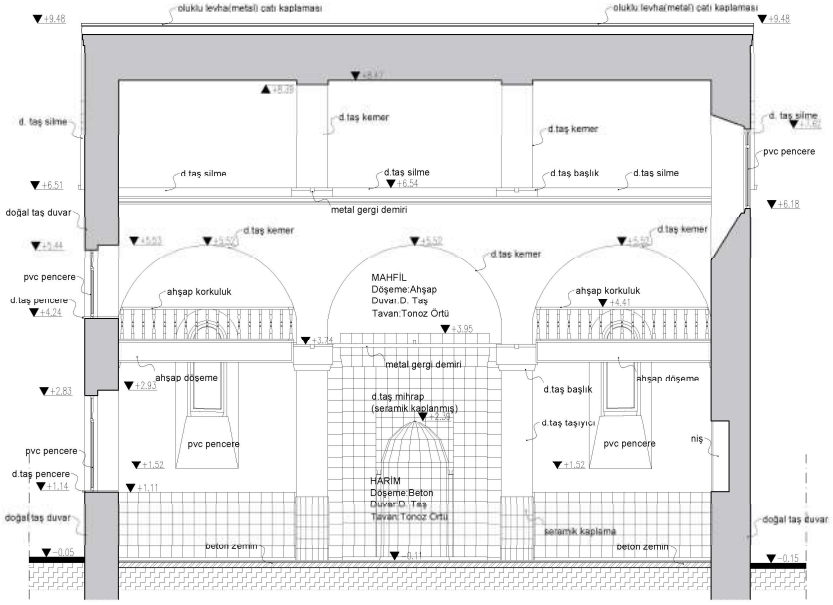

A-A KESİTİ

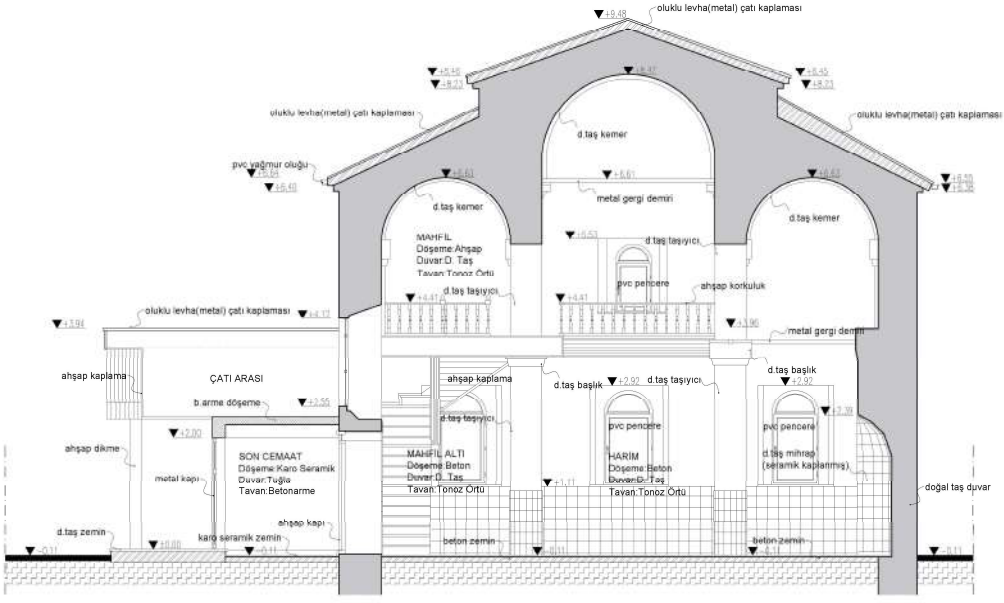

B-B KESİTİ

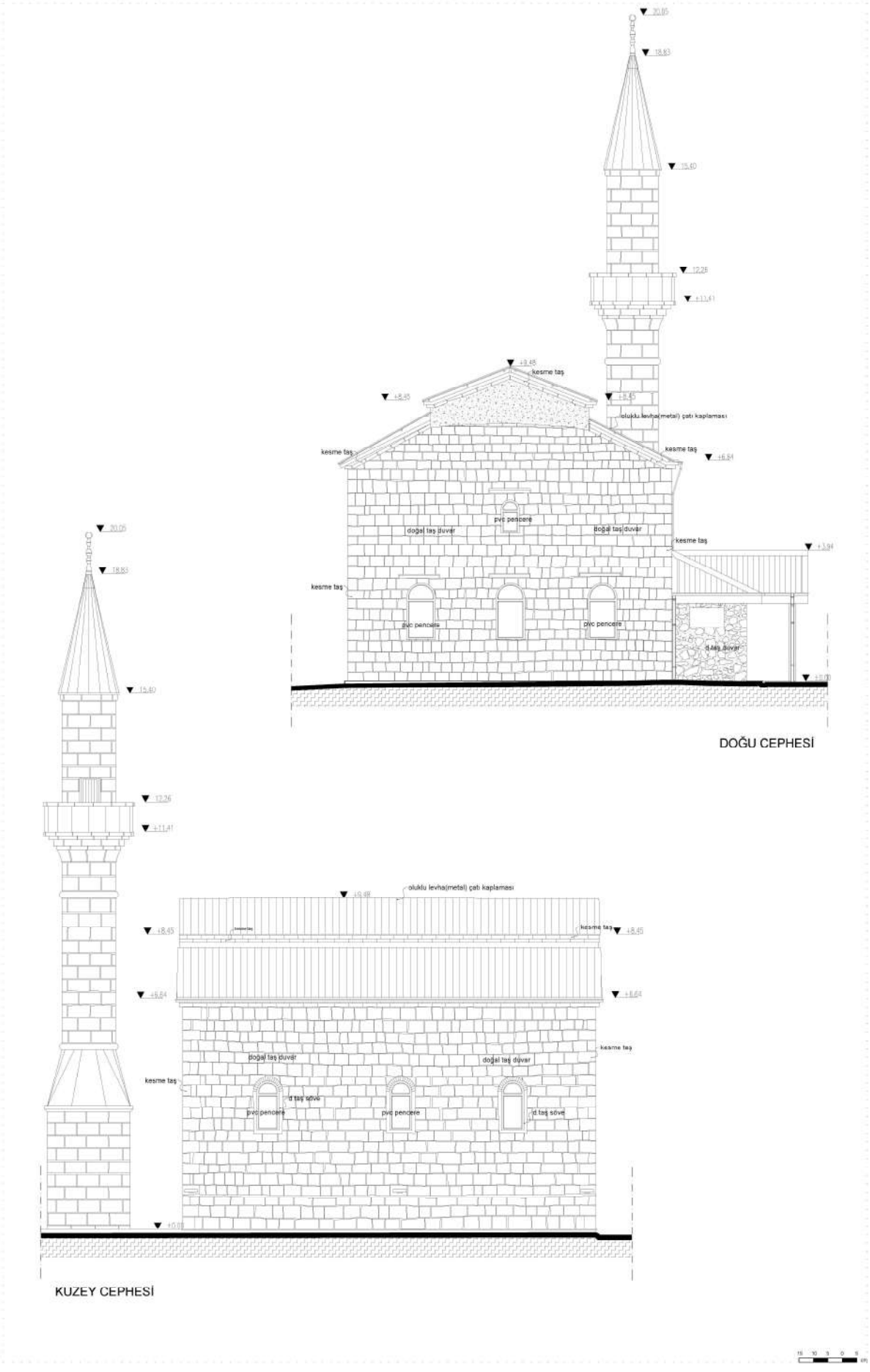
kesme taş
oluklu levha(metal) çatı kaplaması
doğal taş duvar
pvc pencere
d.taş söve
DOĞU CEPHESİ
KUZEY CEPHESİ

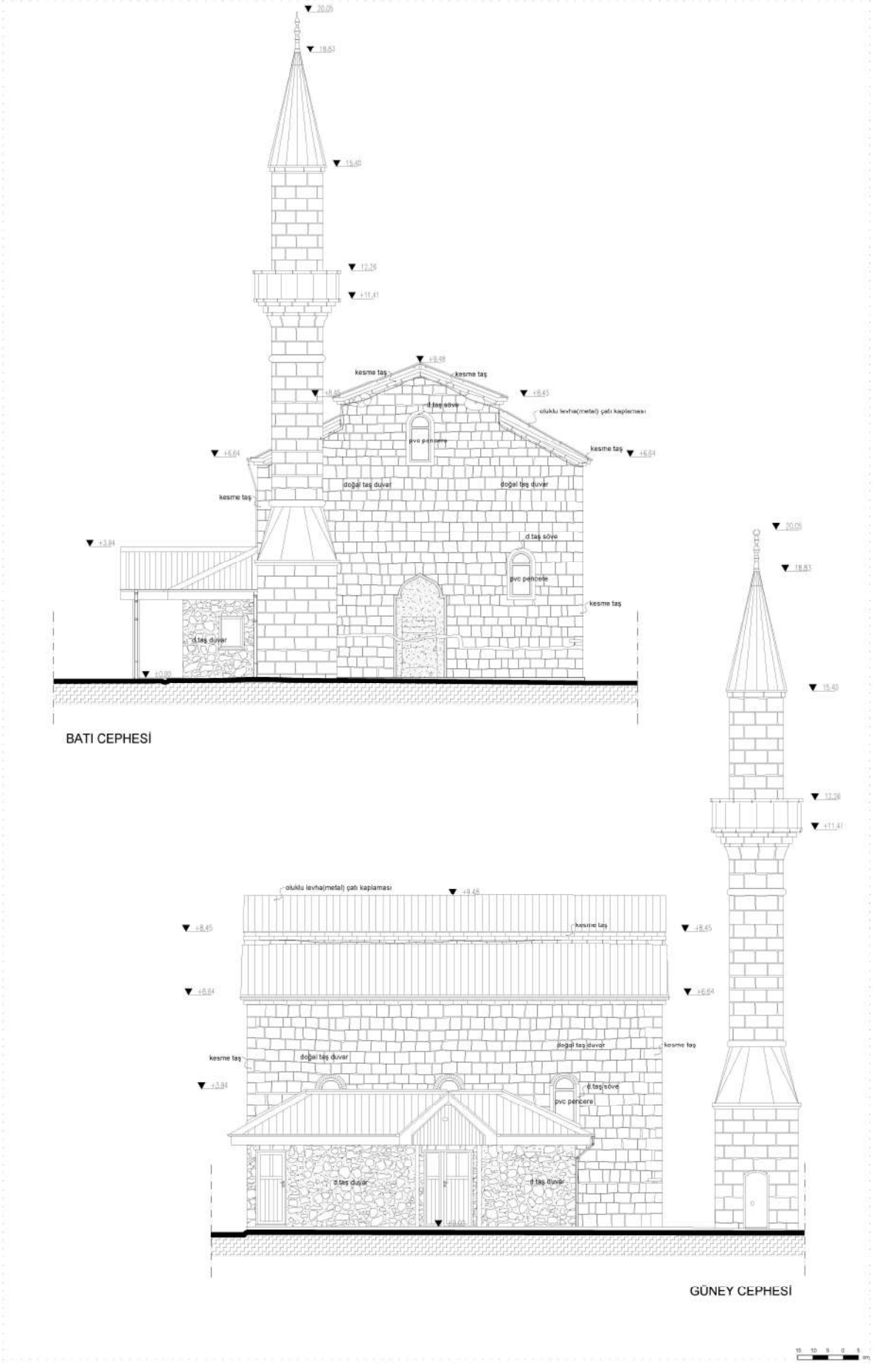
kesme taş
kesme taş
d.taş söve
oluklu levha(metal) çatı kaplaması
pvc pencere
kesme taş
doğal taş duvar
doğal taş duvar
kesme taş
d.taş söve
pvc pencere
kesme taş
d.taş duvar
BATI CEPHESİ
oluklu levha(metal) çatı kaplaması
kesme taş
kesme taş
doğal taş duvar
doğal taş duvar
kesme taş
d.taş söve
pvc pencere
d.taş duvar
d.taş duvar
GÜNEY CEPHESİ

Ek. 8. Gürgenağaç Mahallesi Camii (St. John Kilisesi) (Görseller).

Güneydoğudan bakış

Çatı örtüsü ve iç mekân (kubbeye bakış)

Ek.8. Güngörenağaç Mahallesi Camii (St. John Kilisesi).

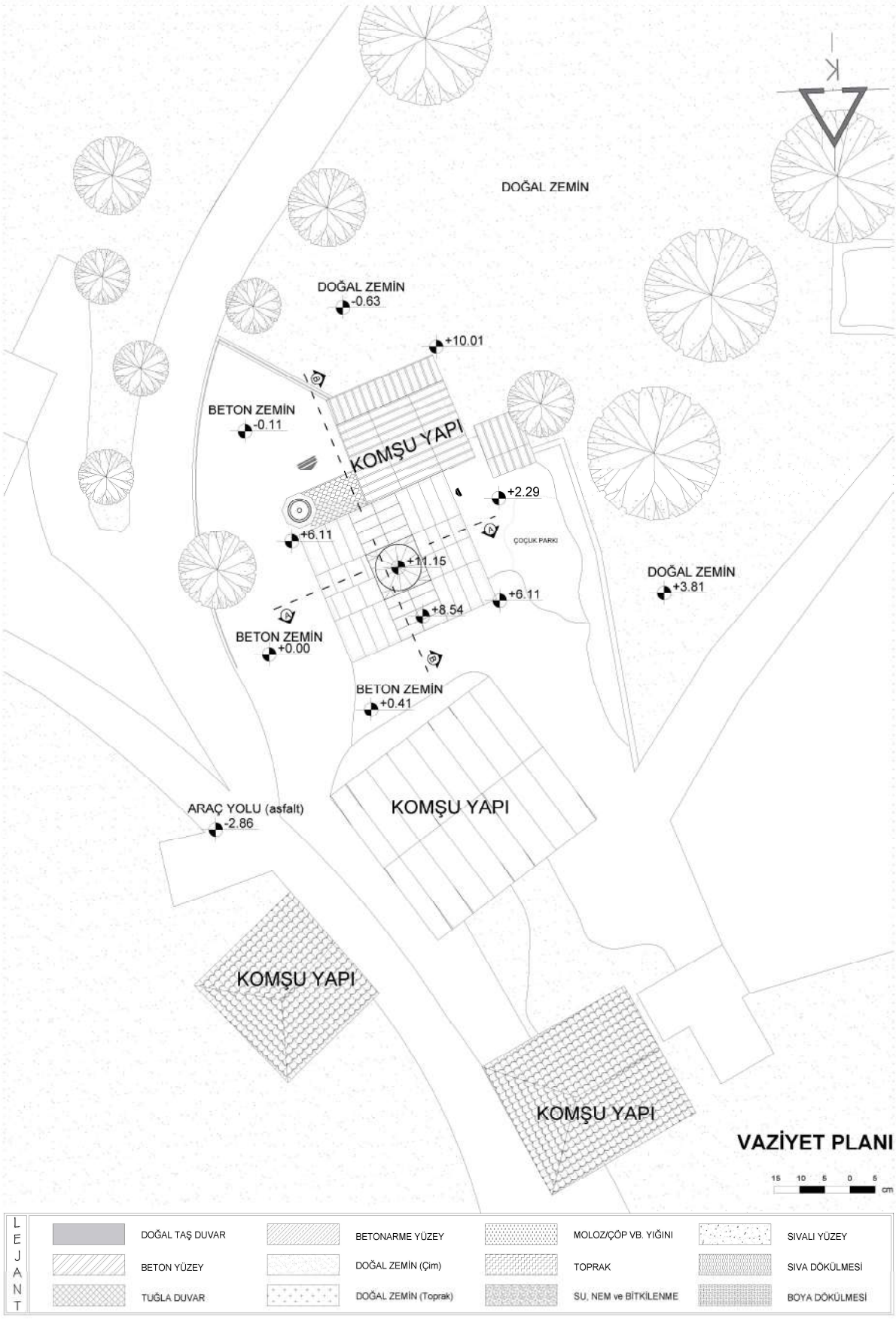

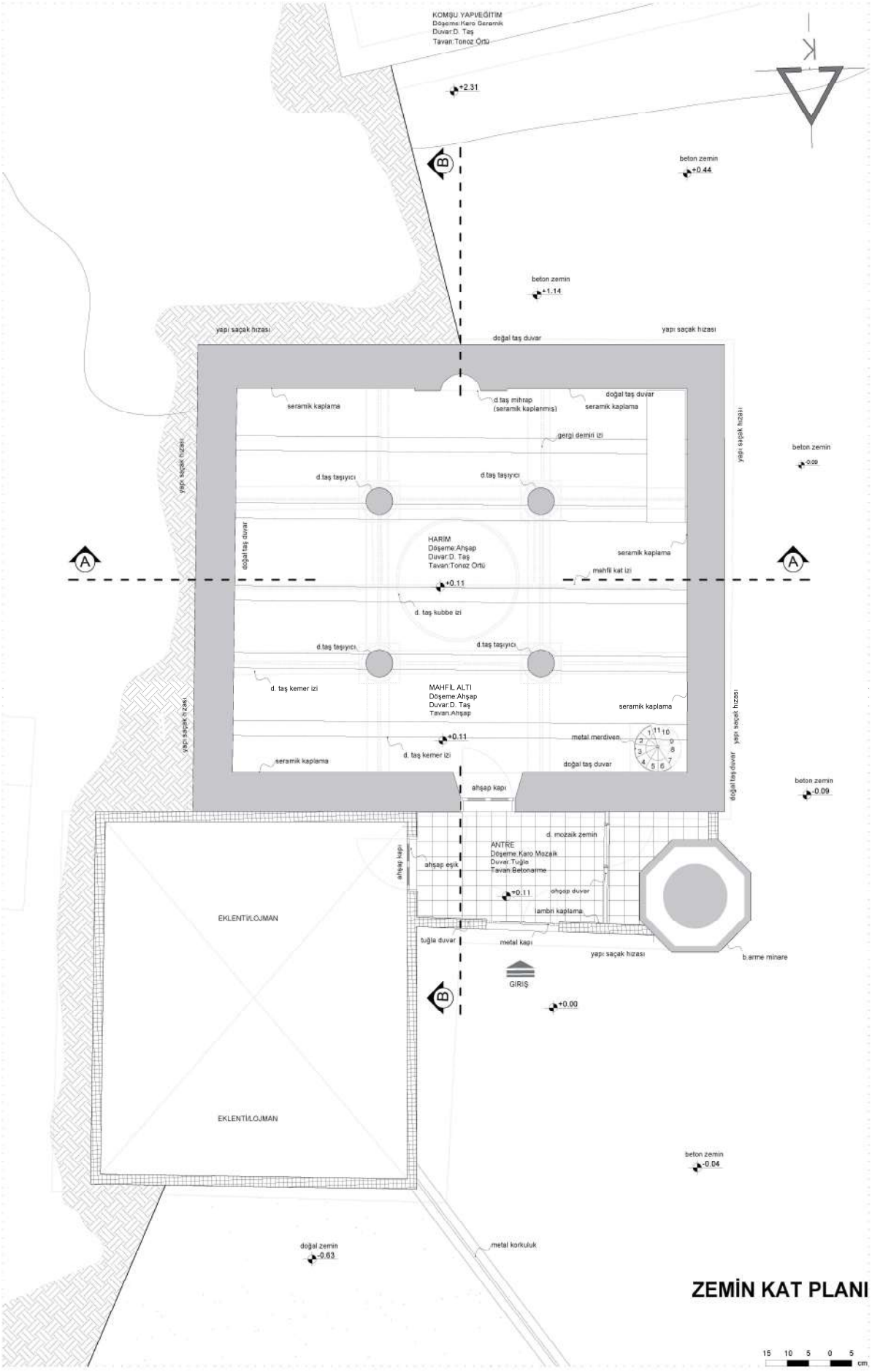
KOMŞU YAPI/EĞİTİM
Döşeme:Karo Seramik
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
+2.31
beton zemin
+0.44
beton zemin
+1.14
yapı saçak hizası
doğal taş duvar
yapı saçak hizası
seramik kaplama
d.taş mihrap
(seramik kaplanmış)
doğal taş duvar
seramik kaplama
gergi demiri izi
beton zemin
-0.09
d.taş taşıyıcı
d.taş taşıyıcı
HARİM
Döşeme:Ahşap
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
seramik kaplama
mahfil kat izi
+0.11
d. taş kubbe izi
d.taş taşıyıcı
d.taş taşıyıcı
d. taş kemer izi
MAHFİL ALTI
Döşeme:Ahşap
Duvar:D. Taş
Tavan:Ahşap
seramik kaplama
+0.11
metal merdiven
d. taş kemer izi
seramik kaplama
doğal taş duvar
ahşap kapı
beton zemin
-0.09
d. mozaik zemin
ANTRE
Döşeme:Karo Mozaik
Duvar:Tuğla
Tavan:Betonarme
ahşap kapı
ahşap eşik
+0.11
ahşap duvar
lambri kaplama
EKLENTİ/LOJMAN
tuğla duvar
metal kapı
yapı saçak hizası
b.arme minare
GİRİŞ
+0.00
EKLENTİ/LOJMAN
beton zemin
-0.04
doğal zemin
-0.63
metal korkuluk
ZEMİN KAT PLANI
15 10 5 0 5
cm

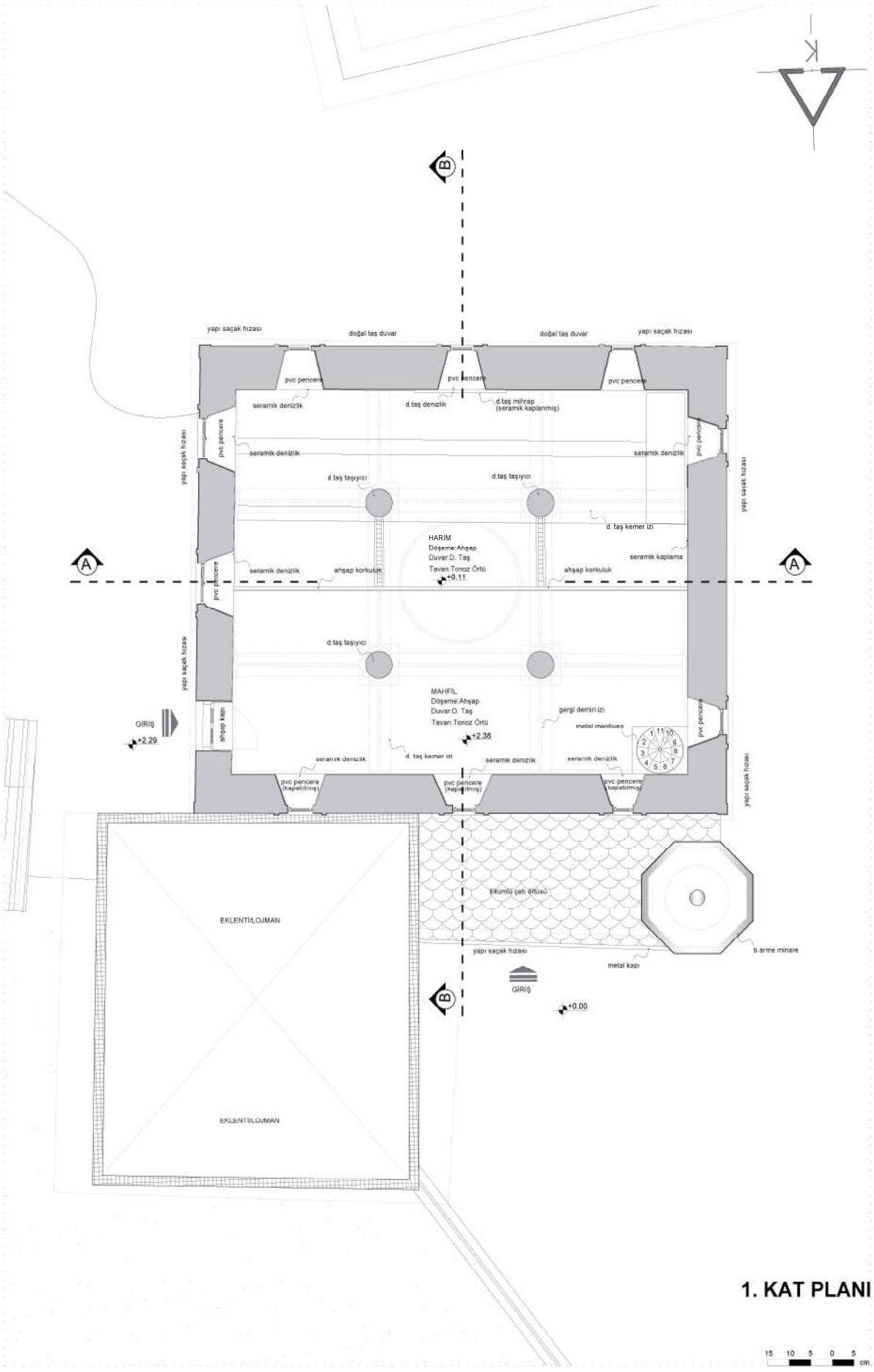
K
yapı saçak hizası
doğal taş duvar
doğal taş duvar
yapı saçak hizası
pvc pencere
pvc pencere
pvc pencere
seramik denizlik
d.taş denizlik
d.taş mihrap
(seramik kaplanmış)
pvc pencere
seramik denizlik
seramik denizlik
pvc pencere
yapı saçak hizası
yapı saçak hizası
d.taş taşıyıcı
d.taş taşıyıcı
d. taş kemer izi
HARİM
Döşeme:Ahşap
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
+9.11
seramik kaplama
A
A
pvc pencere
seramik denizlik
ahşap korkuluk
ahşap korkuluk
d.taş taşıyıcı
yapı saçak hizası
MAHFİL
Döşeme:Ahşap
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
+2.38
gergi demiri izi
metal merdiven
GİRİŞ
+2.29
ahşap kapı
seramik denizlik
d. taş kemer izi
seramik denizlik
seramik denizlik
pvc pencere
pvc pencere
pvc pencere
yapı saçak hizası
bitümlü çatı örtüsü
EKLENTİ/LOJMAN
yapı saçak hizası
b.arme minare
metal kapı
GİRİŞ
+0.00
EKLENTİ/LOJMAN
1. KAT PLANI
15 10 5 0 5
cm.

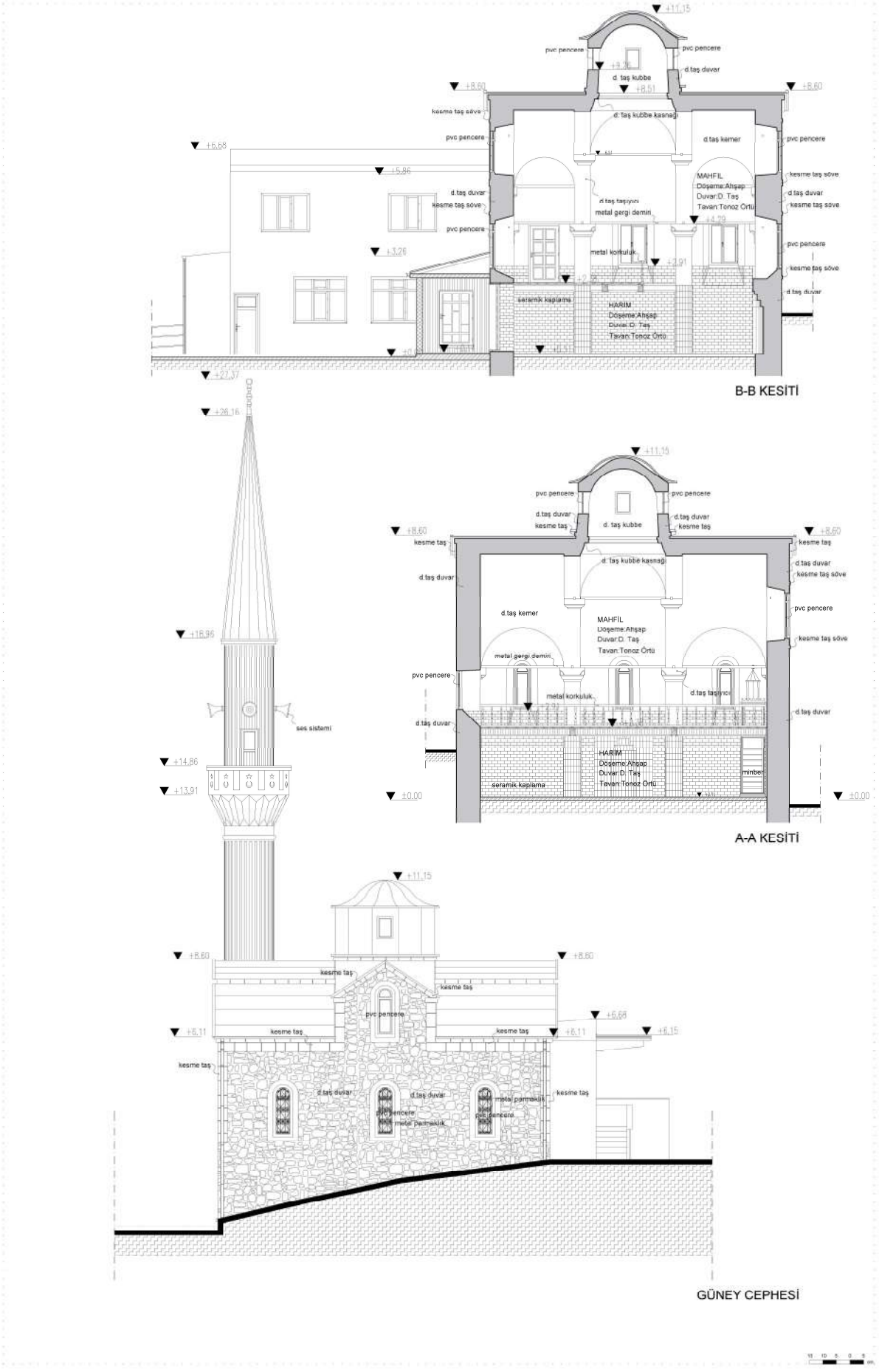
+11,15
pvc pencere
pvc pencere
+9,76
d.taş duvar
d. taş kubbe
+8,60
+8,51
+8,60
kesme taş söve
d. taş kubbe kasnağı
pvc pencere
d.taş kemer
pvc pencere
+6,68
+5,86
d.taş duvar
kesme taş söve
MAHFİL
Döşeme:Ahşap
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
kesme taş söve
d.taş duvar
kesme taş söve
d.taş taşıyıcı
metal gergi demiri
+4,79
pvc pencere
+3,26
metal korkuluk
+2,91
kesme taş söve
d.taş duvar
seramik kaplama
HARİM
Döşeme:Ahşap
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
+0,00
+27,37
+26,16
B-B KESİTİ
+11,15
pvc pencere
pvc pencere
d.taş duvar
kesme taş
d. taş kubbe
d.taş duvar
kesme taş
+8,60
kesme taş
+8,60
kesme taş
d. taş kubbe kasnağı
d.taş duvar
kesme taş söve
d.taş kemer
MAHFİL
Döşeme:Ahşap
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
pvc pencere
kesme taş söve
+18,96
metal gergi demiri
pvc pencere
metal korkuluk
d.taş taşıyıcı
d.taş duvar
ses sistemi
d.taş duvar
HARİM
Döşeme:Ahşap
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
minber
+14,86
+13,91
seramik kaplama
±0,00
±0,00
A-A KESİTİ
+11,15
+8,60
+8,60
kesme taş
kesme taş
pvc pencere
+6,66
+6,11
kesme taş
kesme taş
+6,11
+6,15
kesme taş
d.taş duvar
d.taş duvar
kesme taş
metal parmaklık
pvc pencere
pvc pencere
metal parmaklık
GÜNEY CEPHESİ

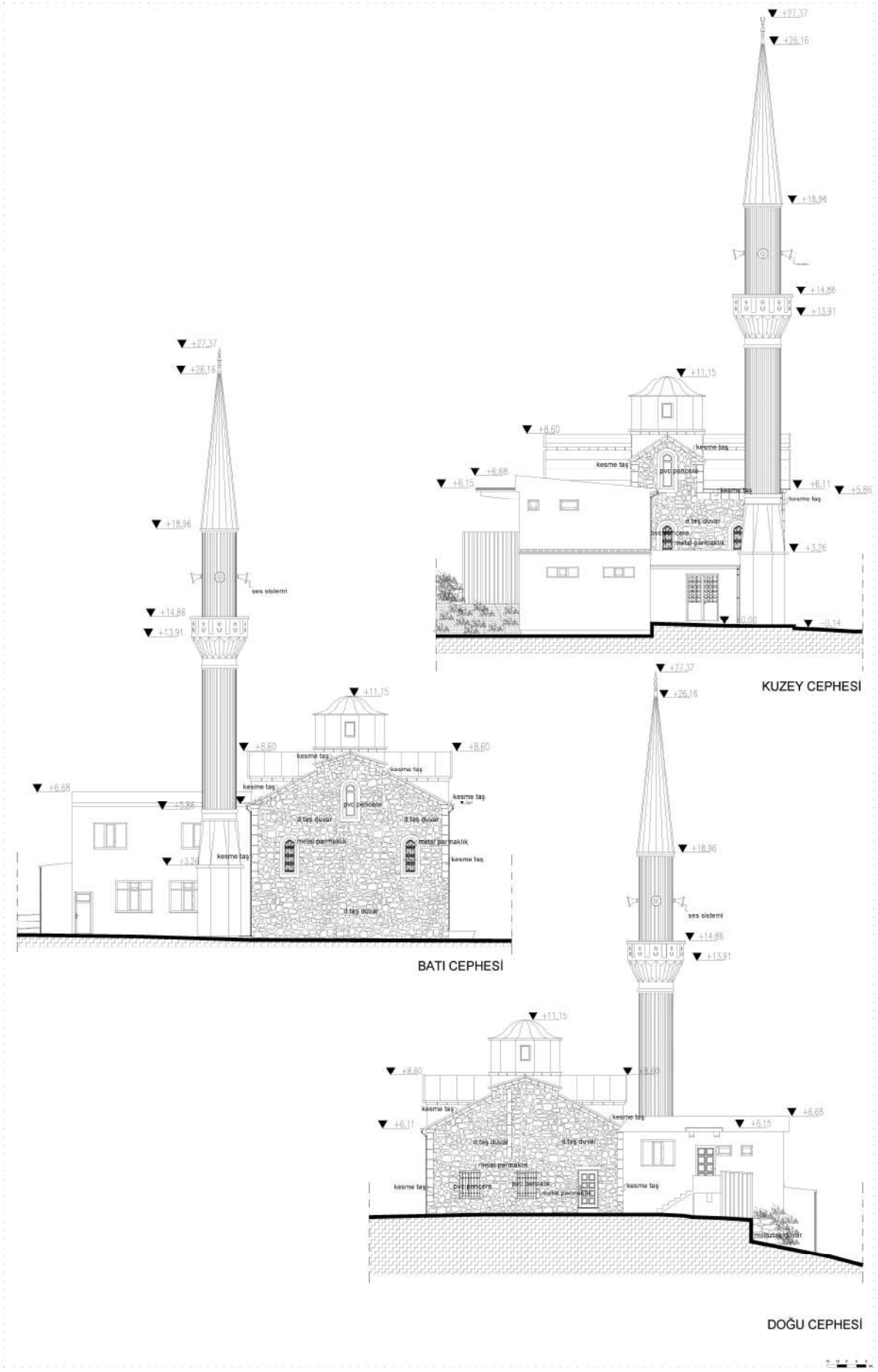
+27,37
+26,16
+18,96
+14,86
+13,91
+11,15
+8,60
+6,68
+6,15
+6,11
+5,86
+3,26
-0,00
-0,14
kesme taş
pvc pencere
d.taş duvar
metal parmaklık
ses sistemi
KUZEY CEPHESİ
BATI CEPHESİ
DOĞU CEPHESİ
moloz taş duvar

EĞİTİM YAPISI

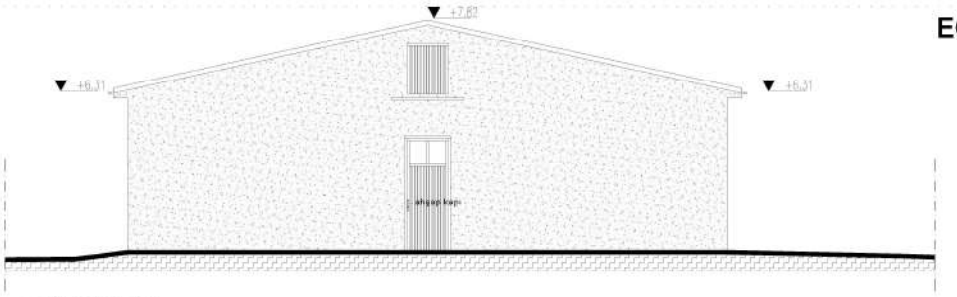

DOĞU CEPHESİ

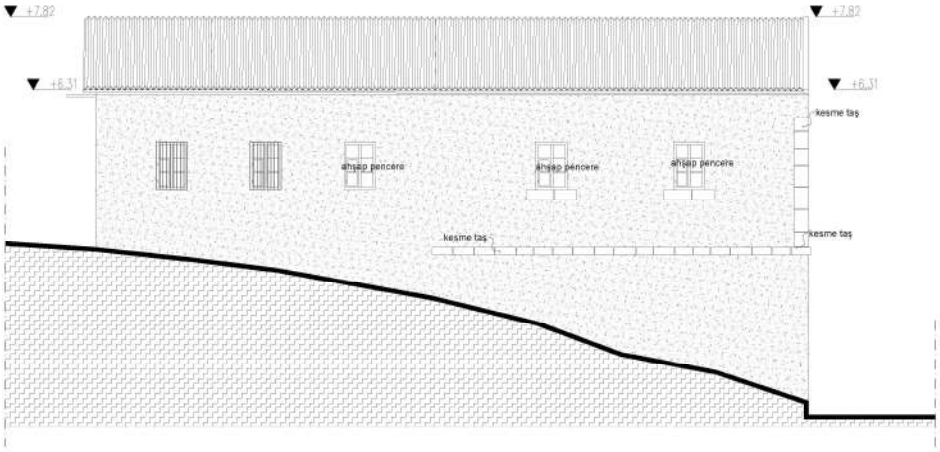

KUZEY CEPHESİ

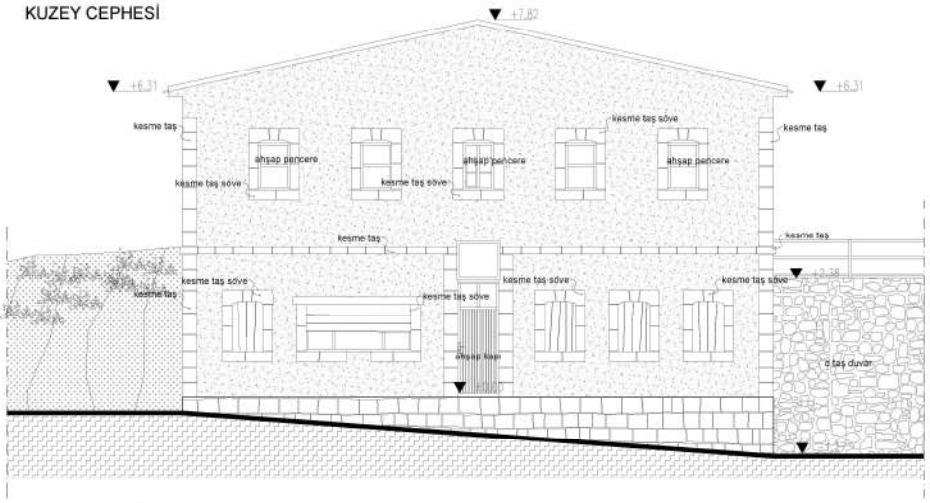

BATI CEPHESİ

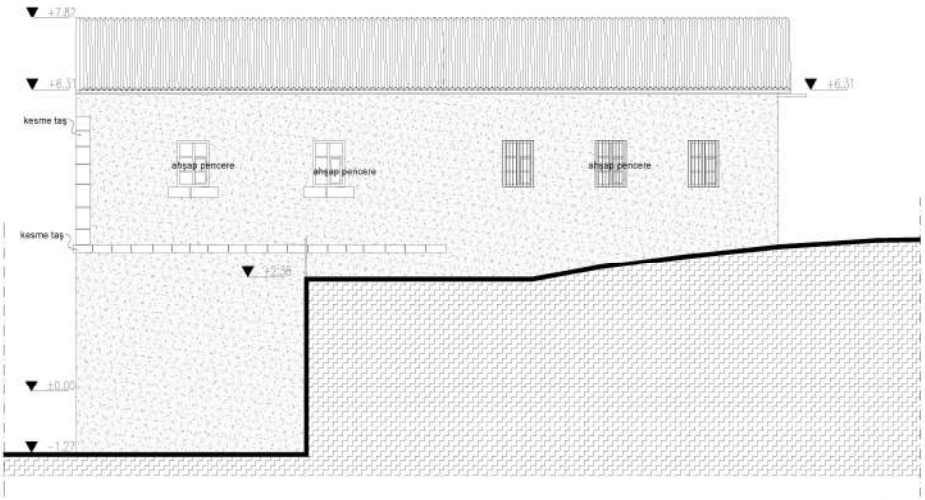

GÜNEY CEPHESİ

Ek. 9. Bağışlı Mahallesi Kilisesi (Görseller).

Kuzeybatıdan bakış

Doğu cephe ve iç mekân (batıdan güneye bakış)

Ek.9. Bağışlı Mahallesi Kilisesi.

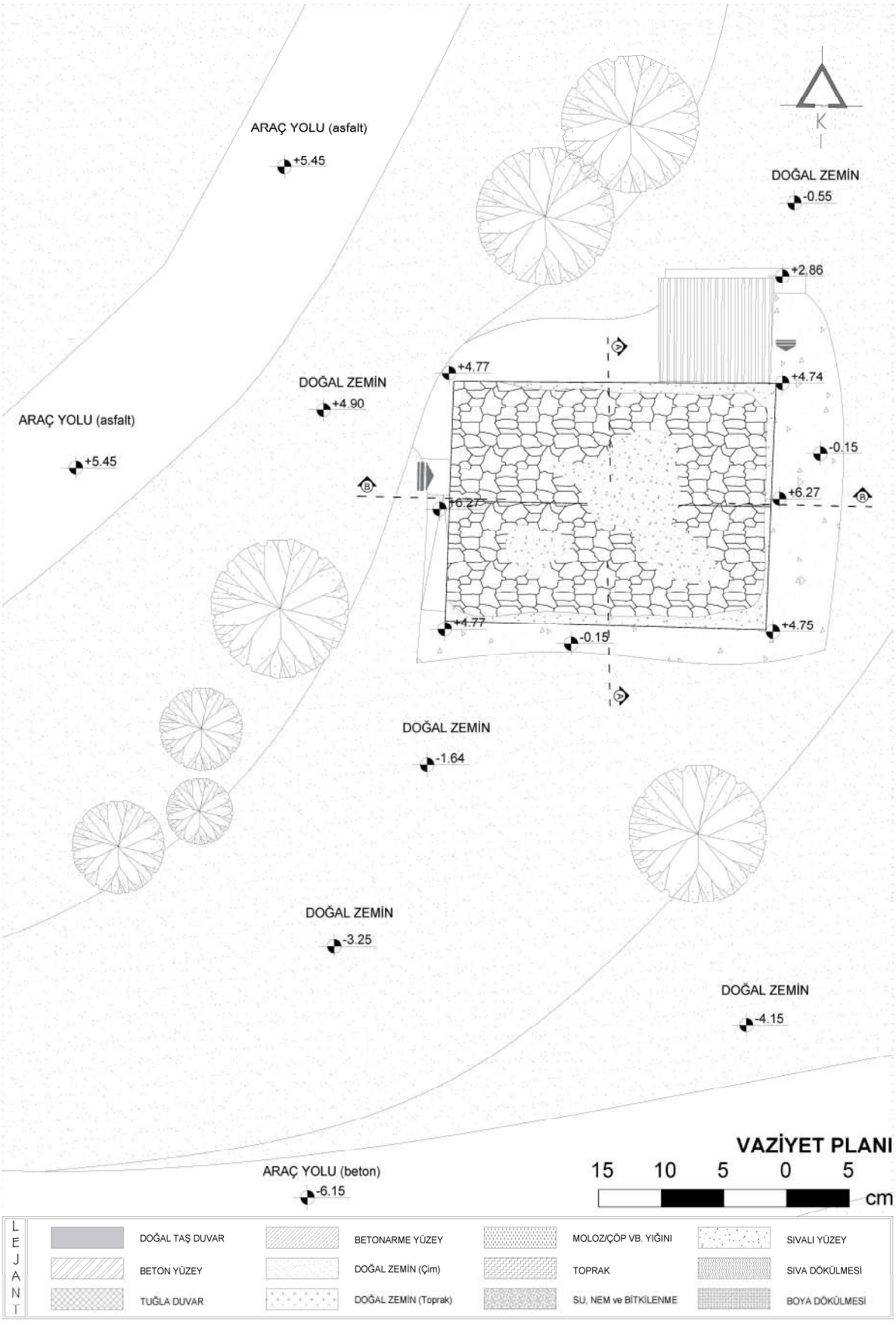

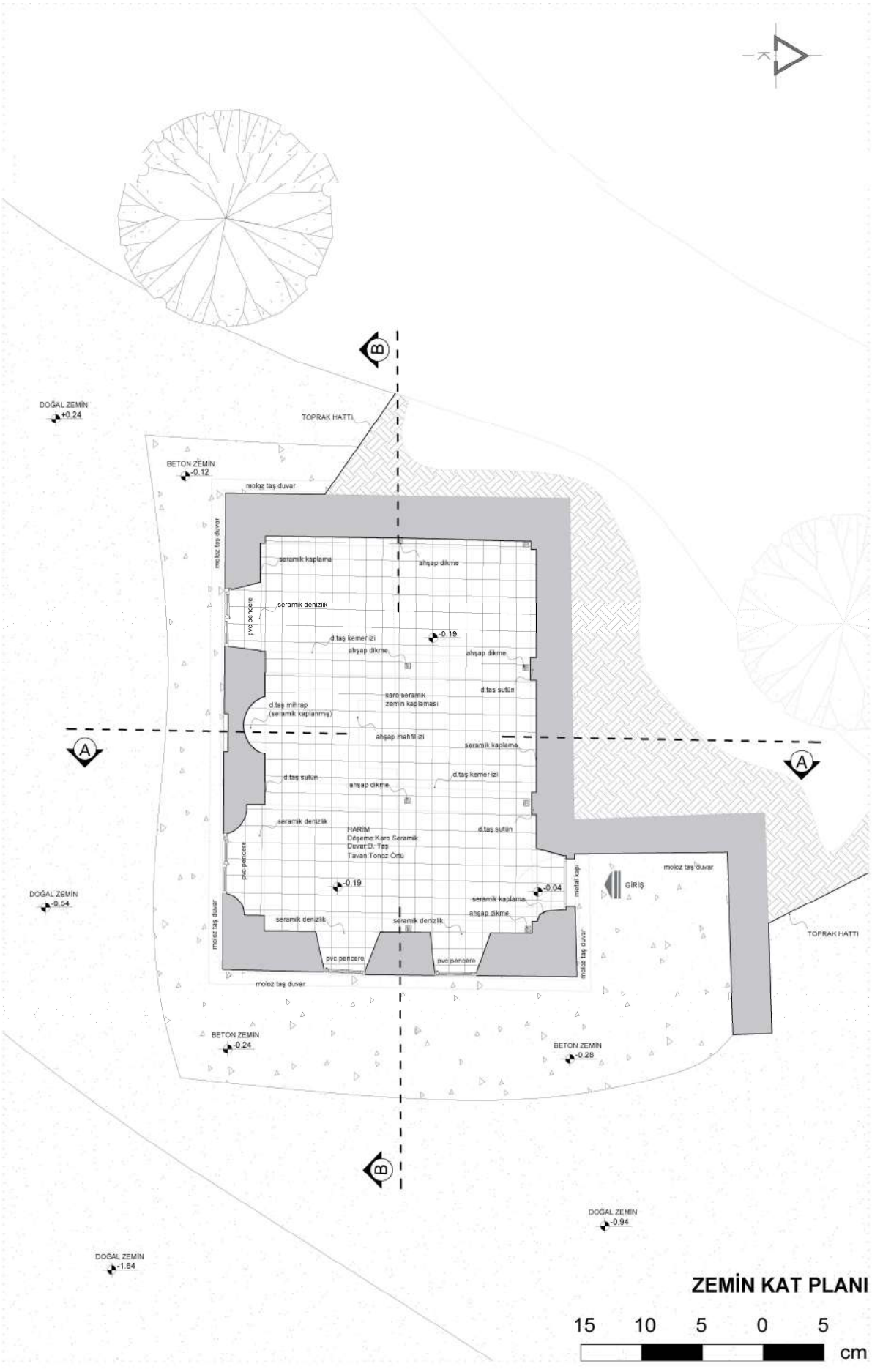
K
B
A
A
B
DOĞAL ZEMİN
+0.24
TOPRAK HATTI
BETON ZEMİN
-0.12
moloz taş duvar
moloz taş duvar
seramik kaplama
ahşap dikme
seramik denizlik
pvc pencere
d.taş kemer izi
-0.19
ahşap dikme
ahşap dikme
d.taş sütün
karo seramik
zemin kaplaması
d.taş mihrap
(seramik kaplanmış)
ahşap mahfil izi
seramik kaplama
d.taş sütün
ahşap dikme
d.taş kemer izi
seramik denizlik
HARİM
Döşeme:Karo Seramik
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
d.taş sütün
pvc pencere
-0.19
-0.04
metal kapı
GİRİŞ
moloz taş duvar
DOĞAL ZEMİN
-0.54
moloz taş duvar
seramik kaplama
ahşap dikme
seramik denizlik
seramik denizlik
TOPRAK HATTI
pvc pencere
pvc pencere
moloz taş duvar
moloz taş duvar
BETON ZEMİN
-0.24
BETON ZEMİN
-0.28
DOĞAL ZEMİN
-0.94
DOĞAL ZEMİN
-1.64
ZEMİN KAT PLANI
15 10 5 0 5
cm

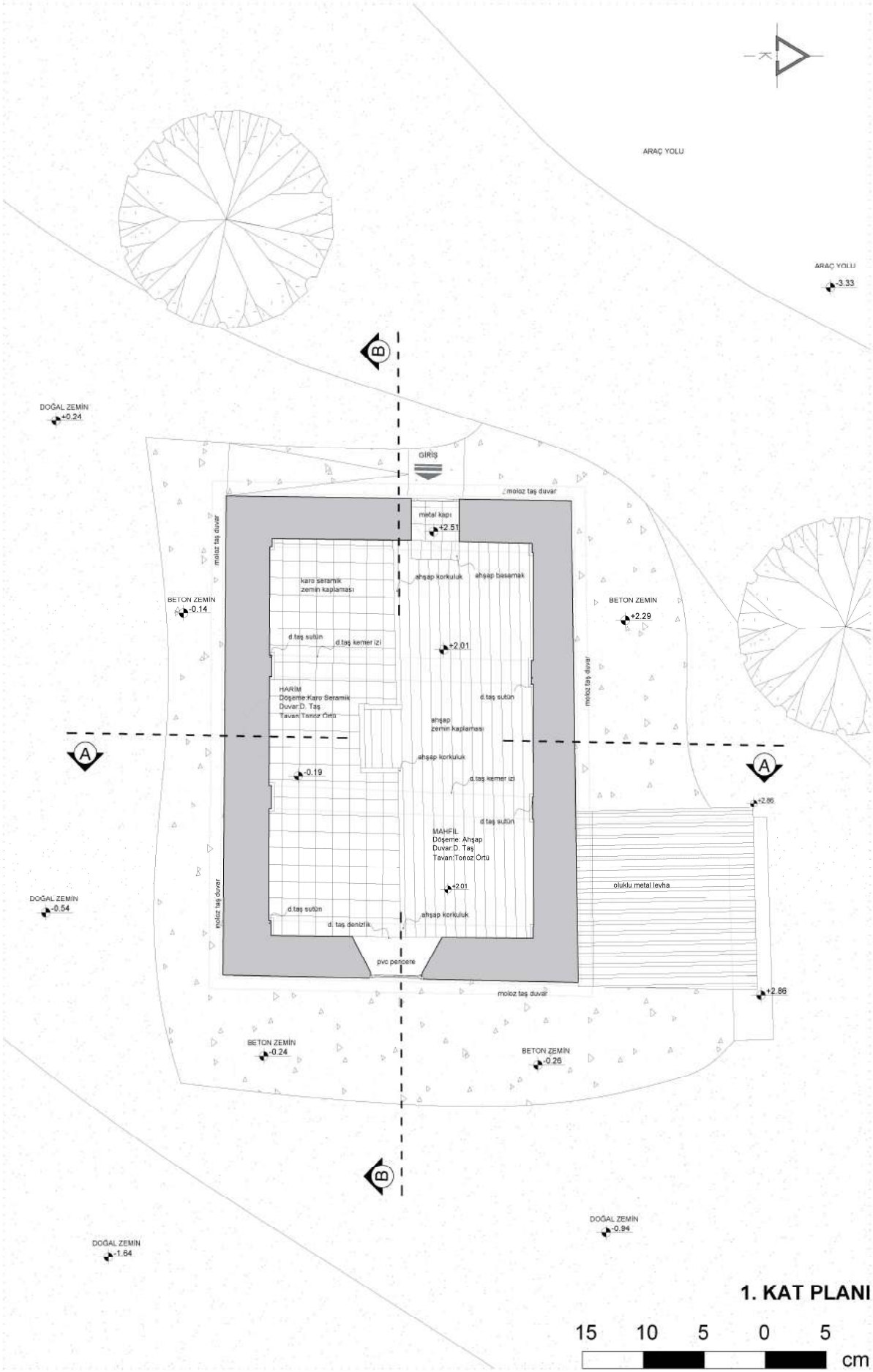
ARAÇ YOLU
ARAÇ YOLU
-3.33
DOĞAL ZEMİN
+0.24
GİRİŞ
moloz taş duvar
metal kapı
+2.51
moloz taş duvar
karo seramik
zemin kaplaması
ahşap korkuluk
ahşap basamak
BETON ZEMİN
-0.14
BETON ZEMİN
+2.29
d.taş sütün
d.taş kemer izi
+2.01
HARİM
Döşeme:Karo Seramik
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
d.taş sütün
ahşap
zemin kaplaması
moloz taş duvar
ahşap korkuluk
-0.19
d.taş kemer izi
+2.86
d.taş sütün
MAHFİL
Döşeme: Ahşap
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz Örtü
+2.01
oluklu metal levha
DOĞAL ZEMİN
-0.54
d.taş sütün
d. taş denizlik
ahşap korkuluk
moloz taş duvar
pvc pencere
moloz taş duvar
+2.86
BETON ZEMİN
-0.24
BETON ZEMİN
-0.26
DOĞAL ZEMİN
-0.94
DOĞAL ZEMİN
-1.64
A
A
B
B
1. KAT PLANI
15 10 5 0 5
cm

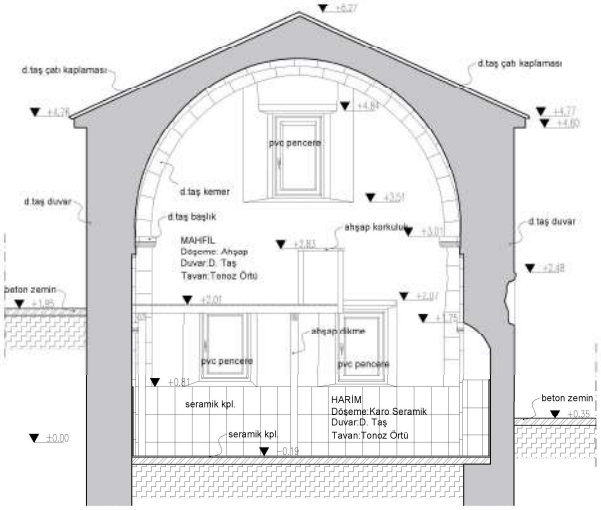

A-A KESİTİ

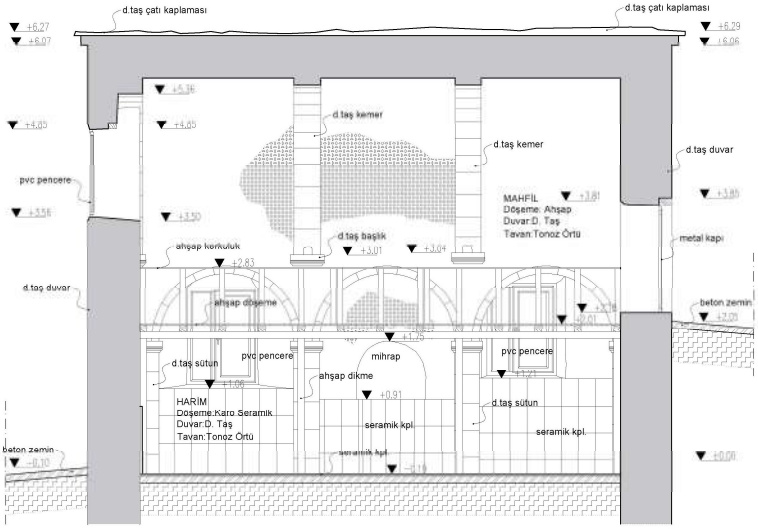

B-B KESİTİ

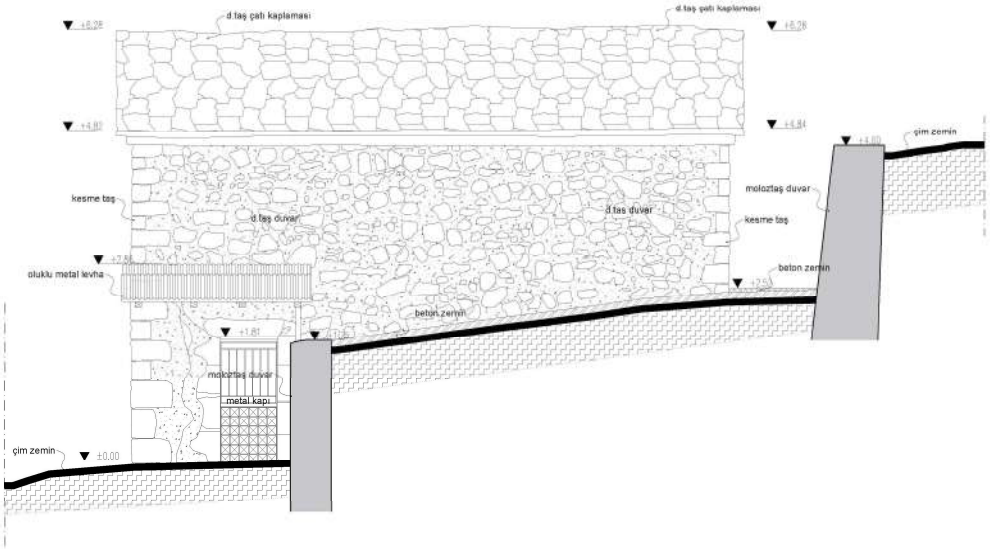

KUZEY CEPHESİ

15 10 5 0 5 cm

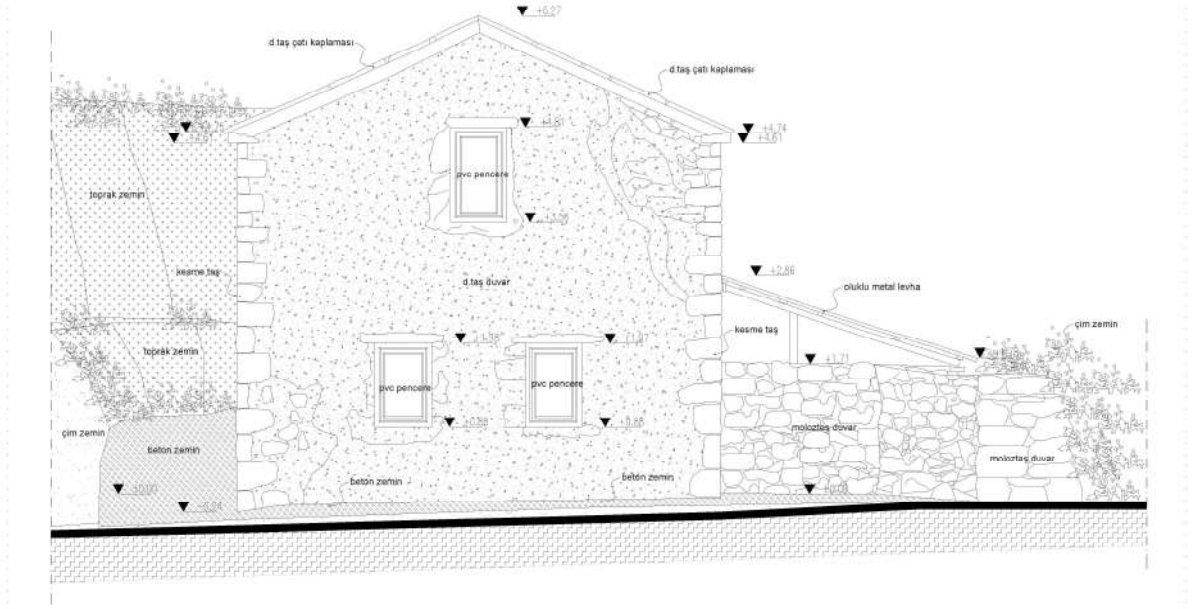

DOĞU CEPHESİ

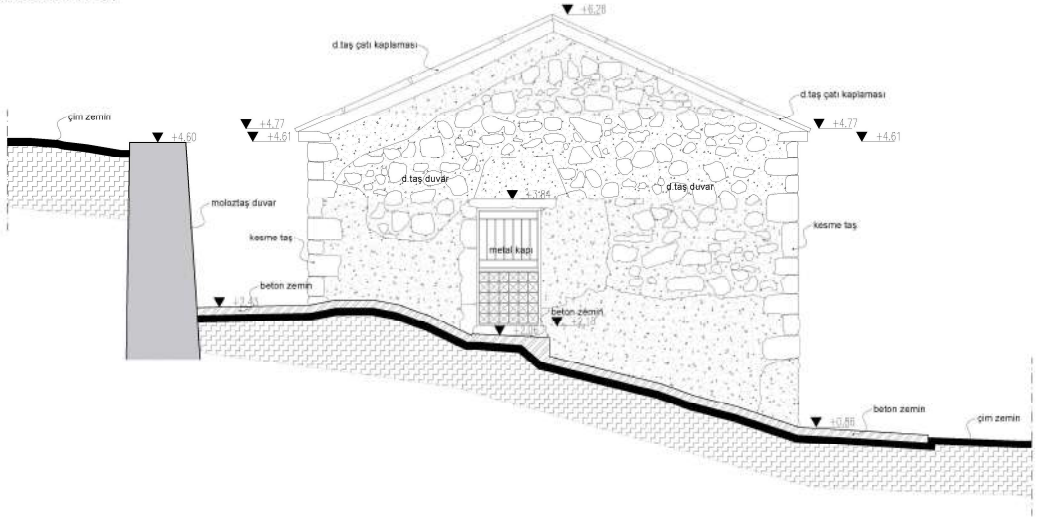

BATI CEPHESİ

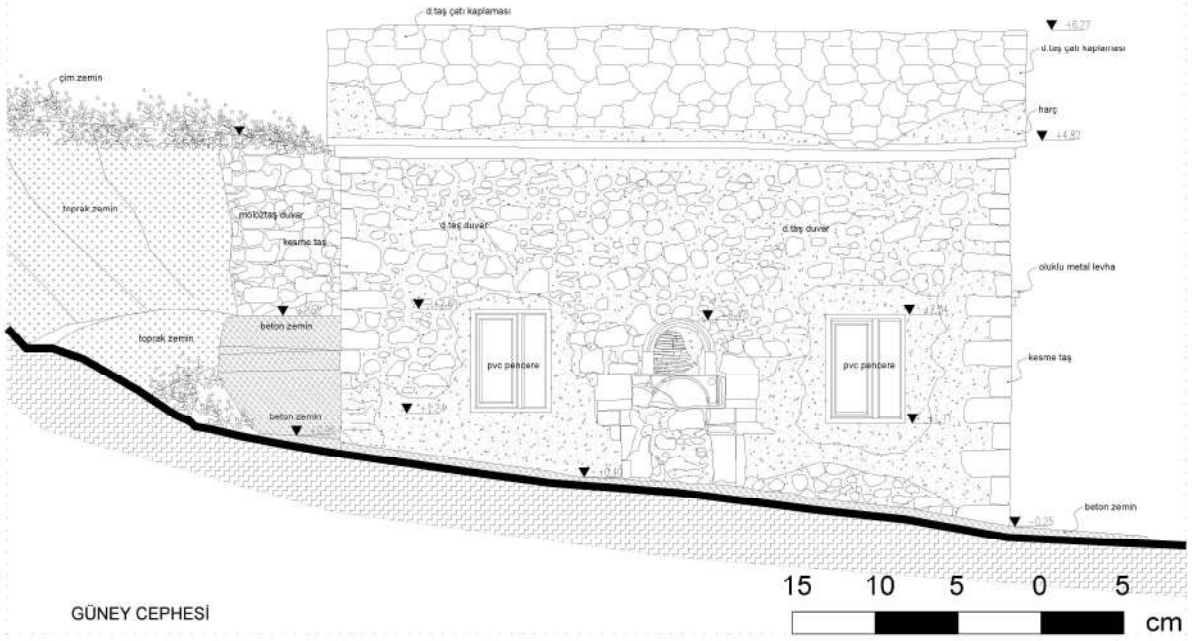

GÜNEY CEPHESİ

Ek. 10. Çamlıdüz Mahallesi Kilisesi (Paparza Kilisesi) (Görseller).

Kuzey yönünden bakış

Batı cephe ve iç mekân (batı yönüne bakış)

Ek.10. Çamlıdüz (Paparza) Mahallesi Kilisesi.

ZEMİN KAT PLANI

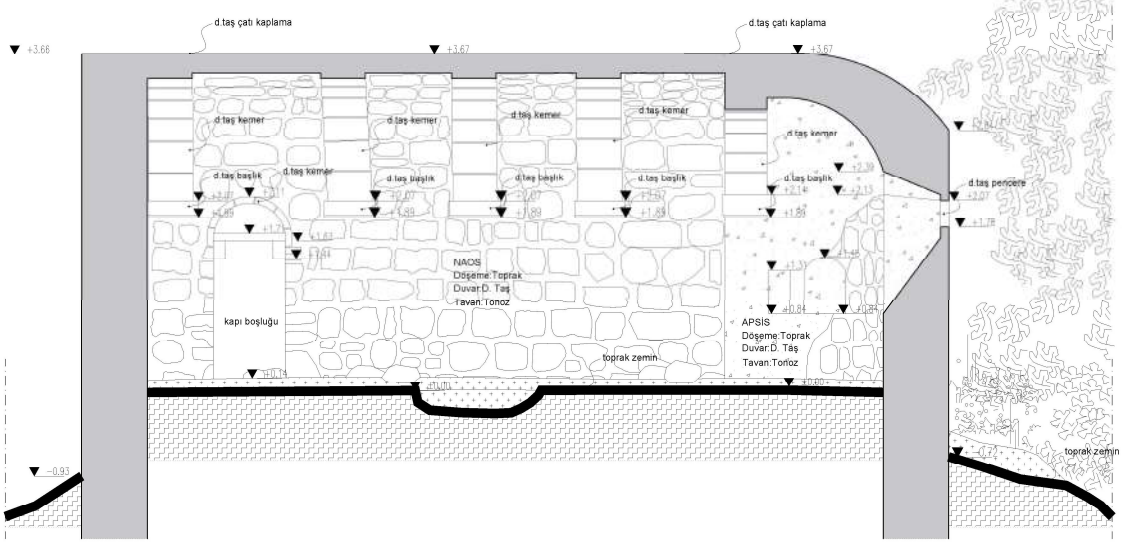

A-A KESİTİ

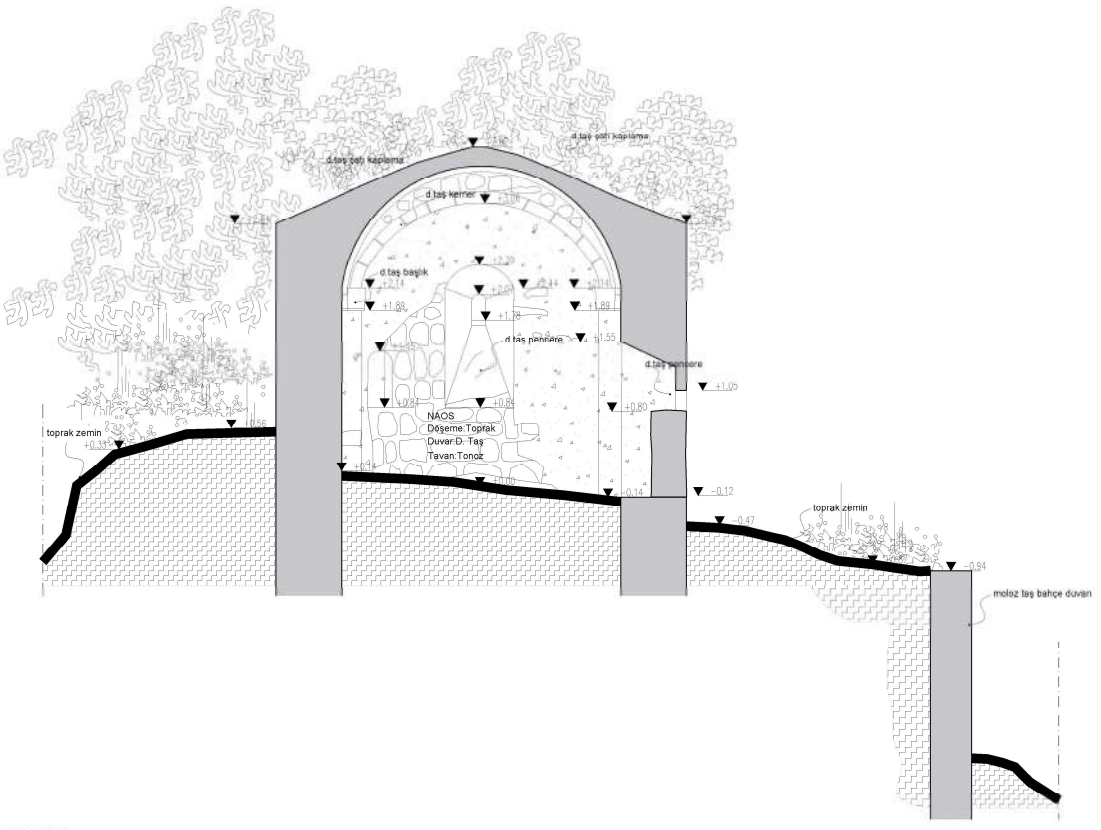

B-B KESİTİ

15 10 5 0 5 cm

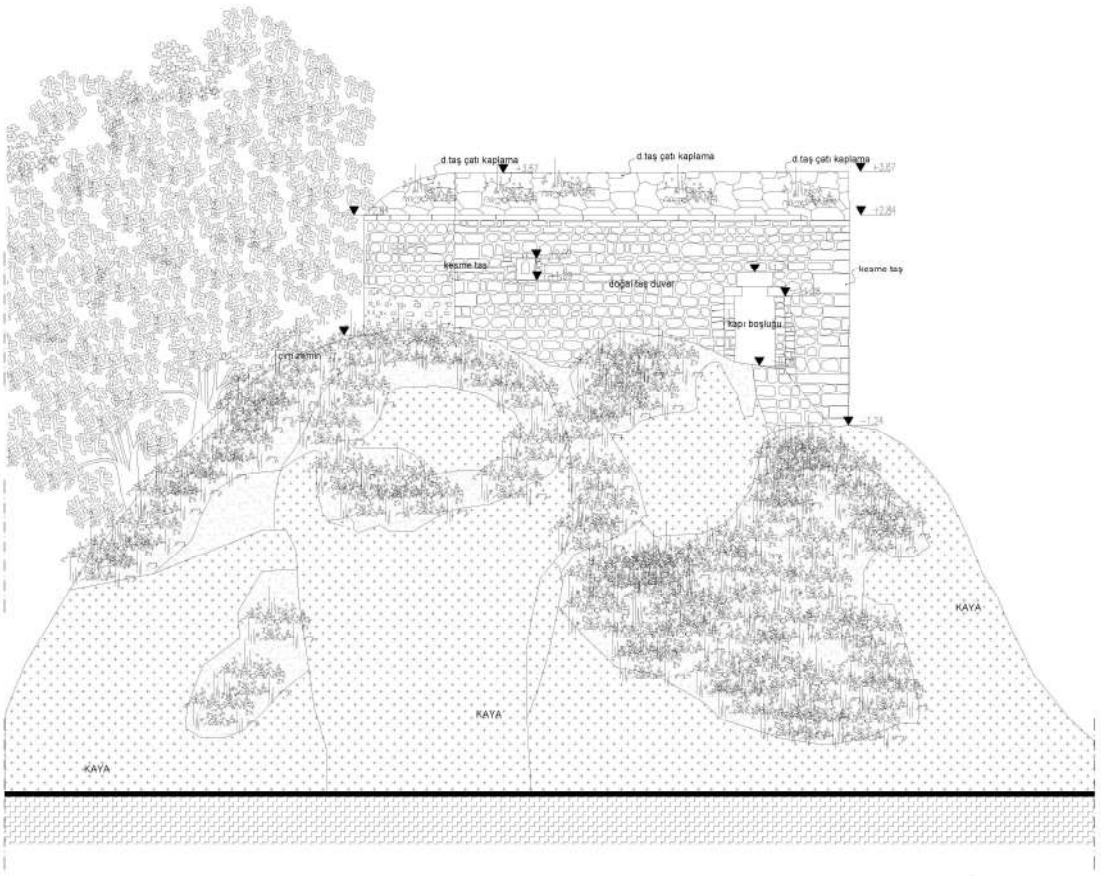

KUZEY CEPHESİ

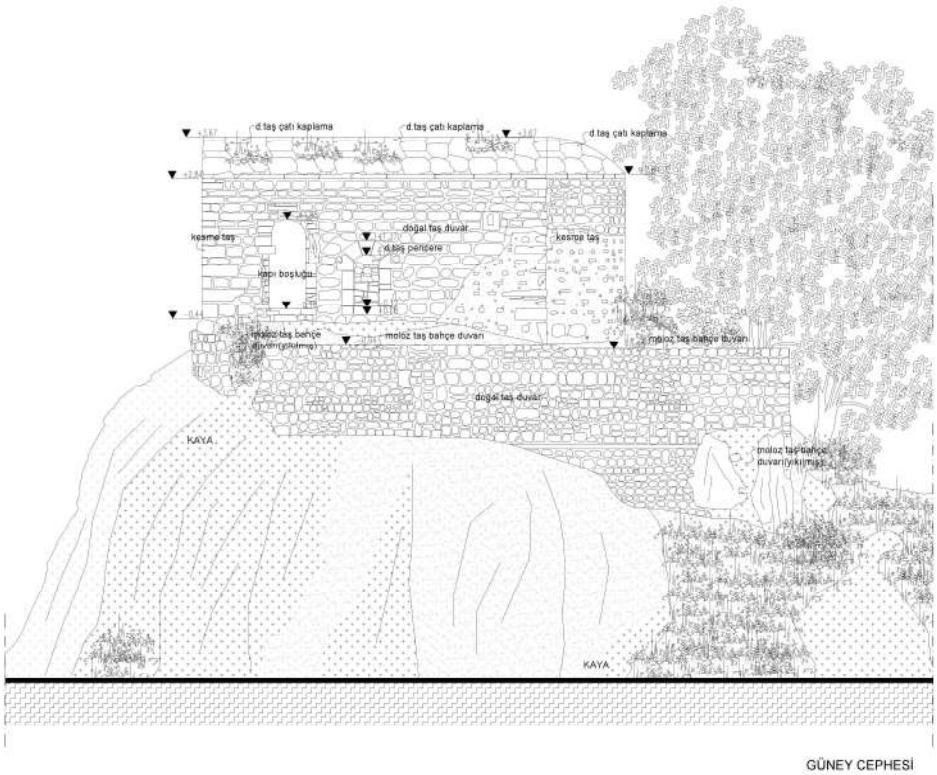

GÜNEY CEPHESİ

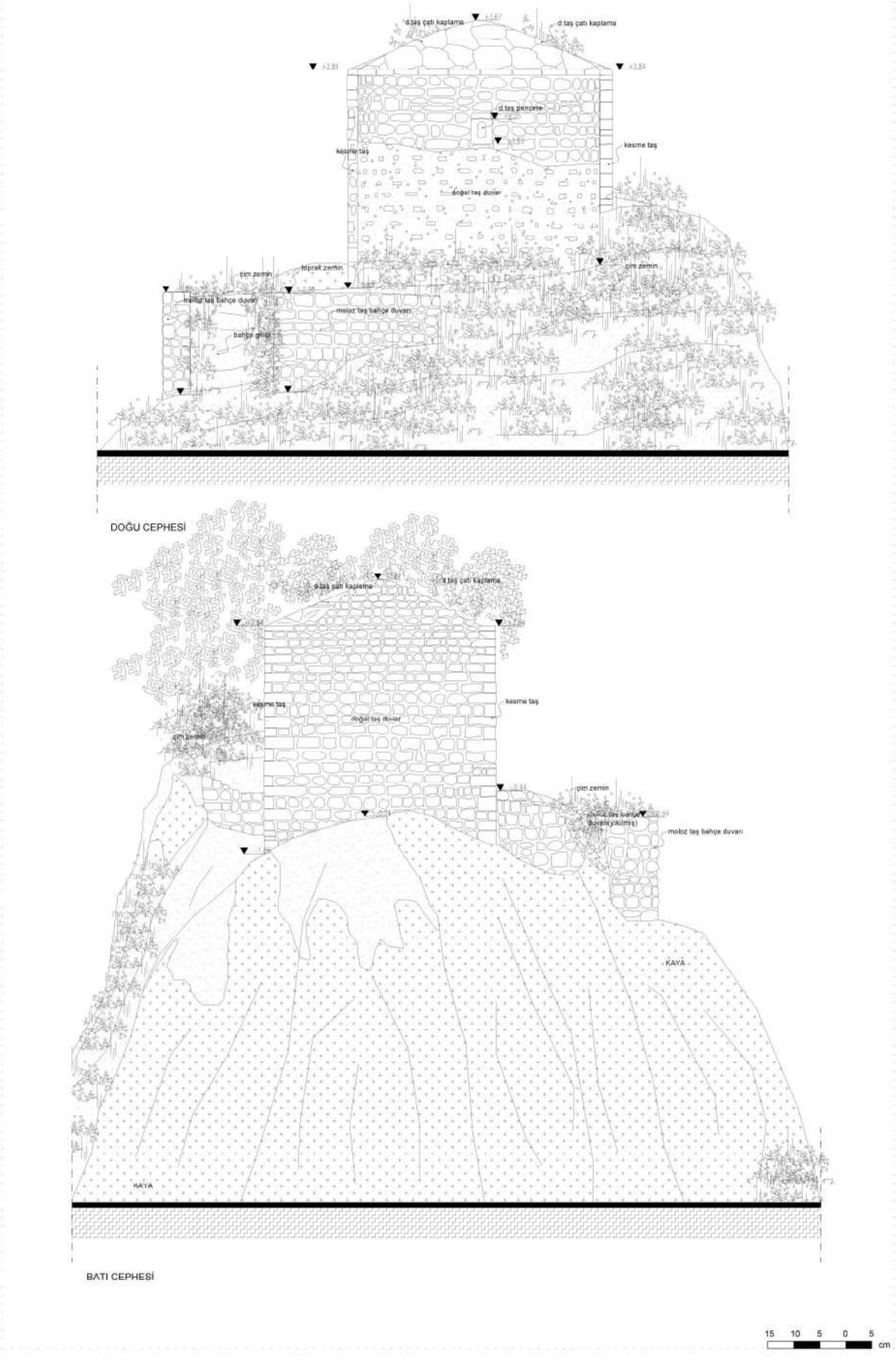
d.taş çatı kaplama
d.taş çatı kaplama
d.taş pencere
kesme taş
kesme taş
doğal taş duvar
çim zemin
toprak zemin
çim zemin
moloz taş bahçe duvarı
moloz taş bahçe duvarı
bahçe girişi
DOĞU CEPHESİ
d.taş çatı kaplama
d.taş çatı kaplama
kesme taş
kesme taş
doğal taş duvar
çim zemin
çim zemin
moloz taş bahçe duvarı (yıkılmış)
moloz taş bahçe duvarı
KAYA
KAYA
BATI CEPHESİ
15 10 5 0 5
cm

Ek. 11. Ocaklı Mahallesi Büyük Kilise (Görseller).

Güney cephe

Batı cephe ve iç mekân (doğu yönüne bakış)

Ek.11. Ocaklı (Muntandoz) Mahallesi Büyük Kilise.

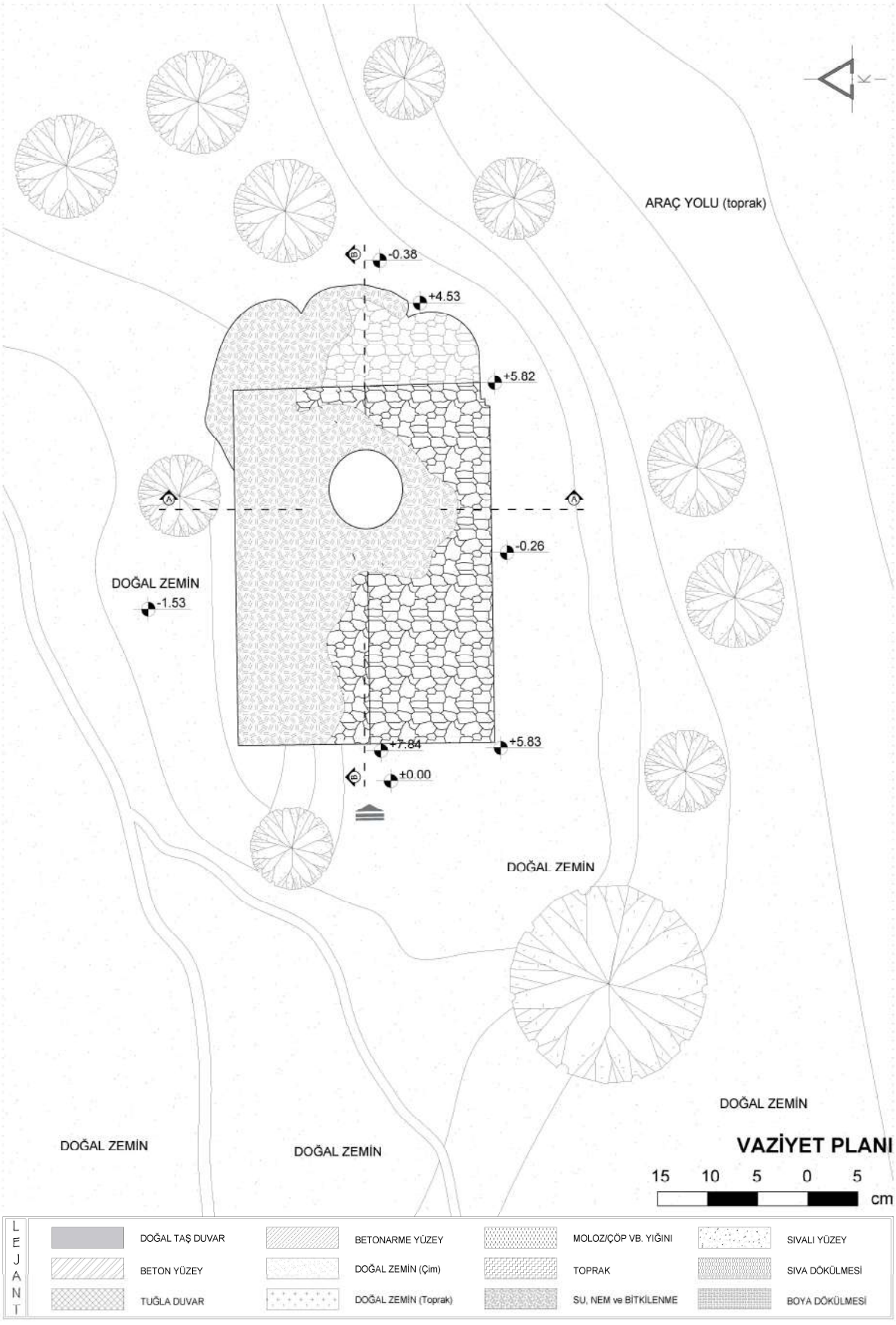

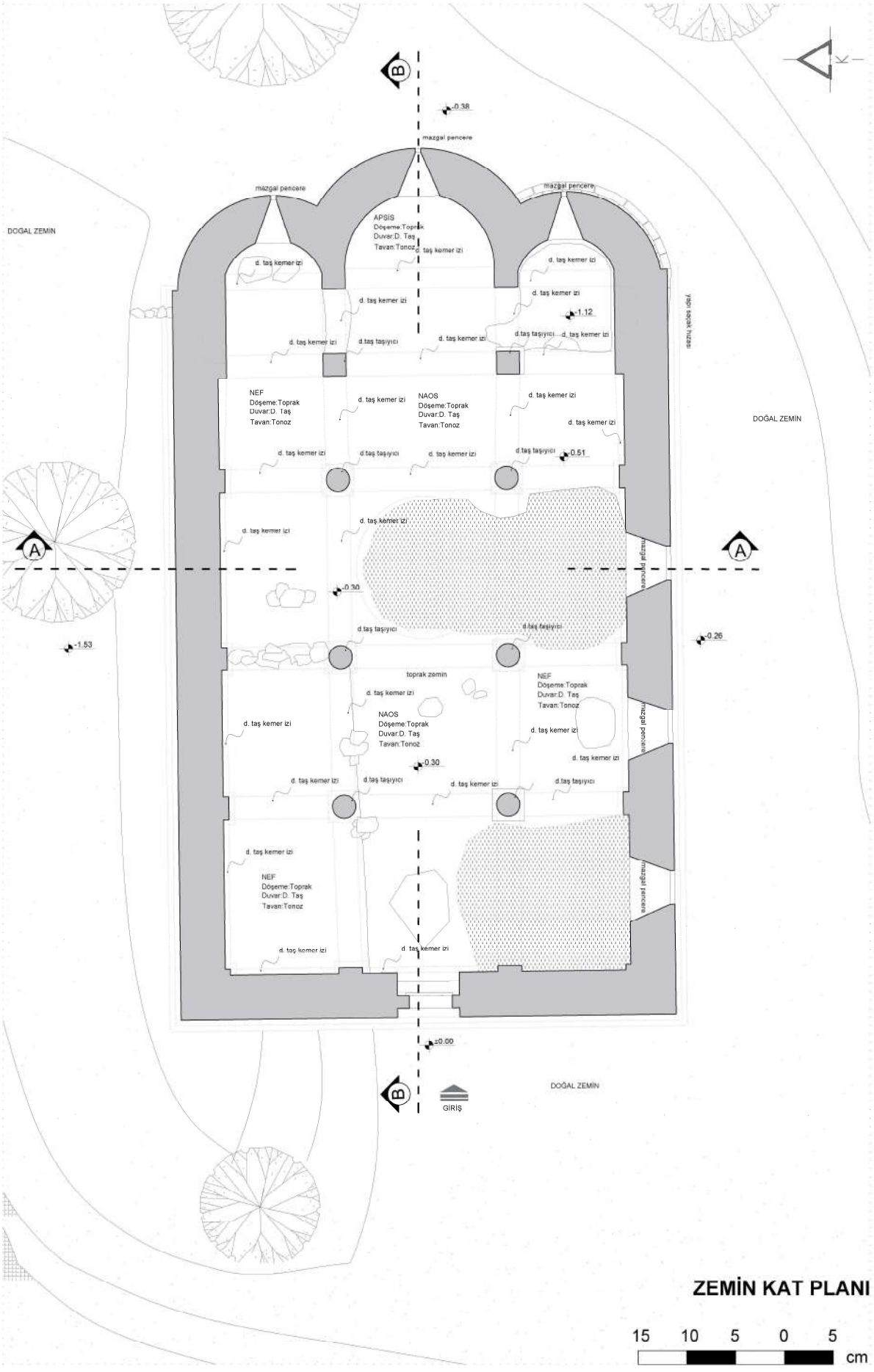
B
-0.38
mazgal pencere
mazgal pencere
mazgal pencere
DOGAL ZEMİN
APSİS
Döşeme:Toprak
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz
d. taş kemer izi
d. taş kemer izi
d. taş kemer izi
d. taş kemer izi
d. taş kemer izi
-1.12
d. taş kemer izi
d.taş taşıyıcı
d. taş kemer izi
d.taş taşıyıcı
d. taş kemer izi
NEF
Döşeme:Toprak
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz
d. taş kemer izi
NAOS
Döşeme:Toprak
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz
d. taş kemer izi
d. taş kemer izi
DOĞAL ZEMİN
d. taş kemer izi
d.taş taşıyıcı
d. taş kemer izi
d.taş taşıyıcı
0.51
d. taş kemer izi
d. taş kemer izi
A
A
-0.30
d.taş taşıyıcı
d.taş taşıyıcı
-0.26
-1.53
toprak zemin
d. taş kemer izi
NEF
Döşeme:Toprak
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz
d. taş kemer izi
NAOS
Döşeme:Toprak
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz
d. taş kemer izi
-0.30
d. taş kemer izi
d.taş taşıyıcı
d. taş kemer izi
d.taş taşıyıcı
d. taş kemer izi
NEF
Döşeme:Toprak
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz
d. taş kemer izi
d. taş kemer izi
±0.00
B
DOĞAL ZEMİN
GİRİŞ
ZEMİN KAT PLANI
15 10 5 0 5
cm

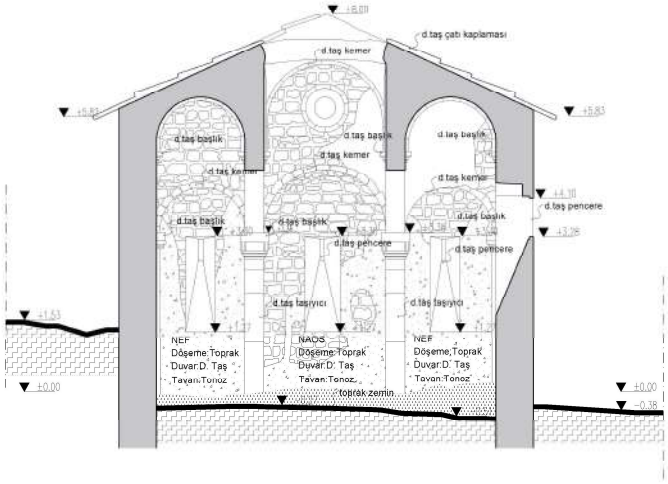

A-A KESİTİ

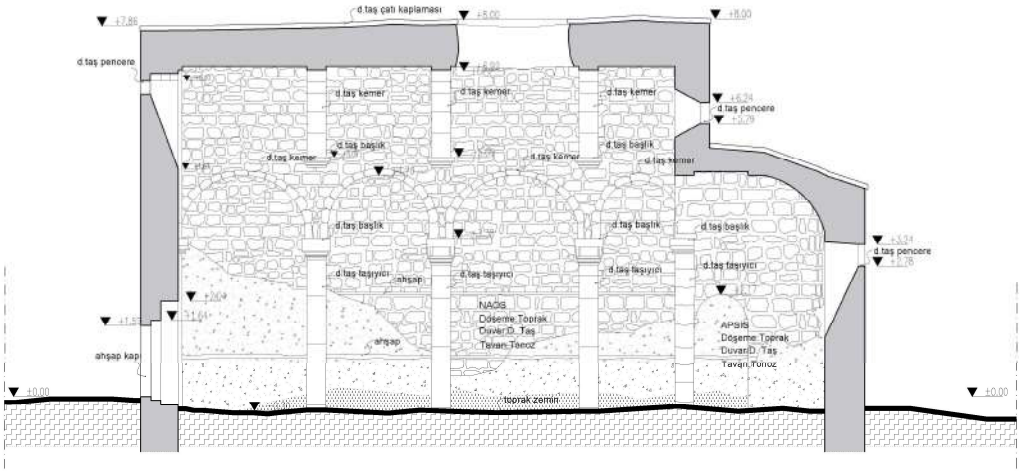

B-B KESİTİ

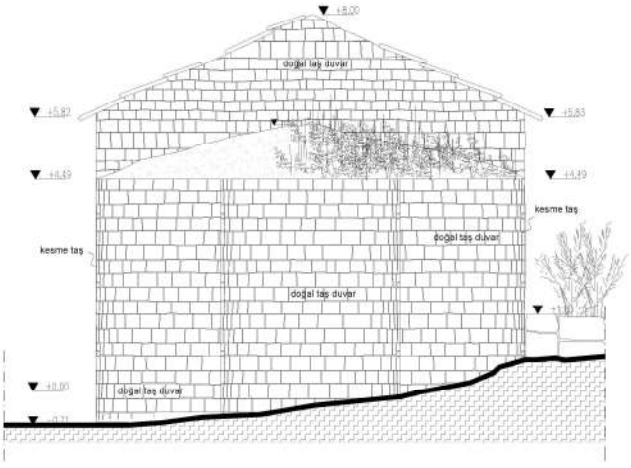

DOĞU CEPHESİ

15 10 5 0 5 cm

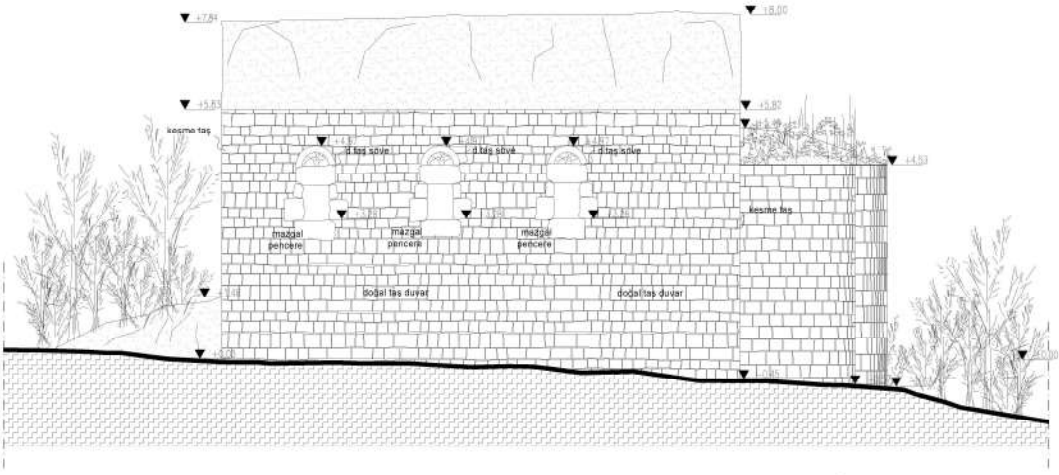

KUZEY CEPHESİ

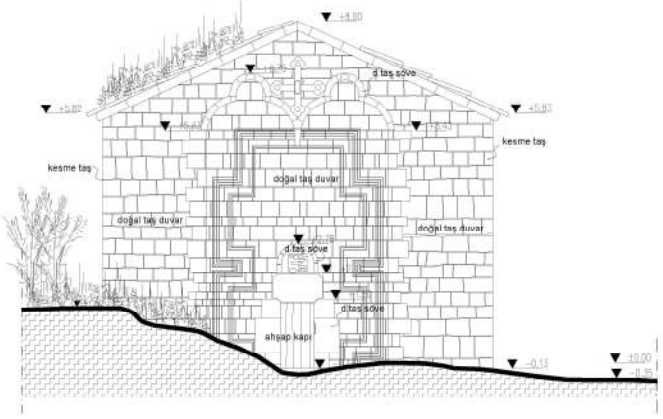

BATI CEPHESİ

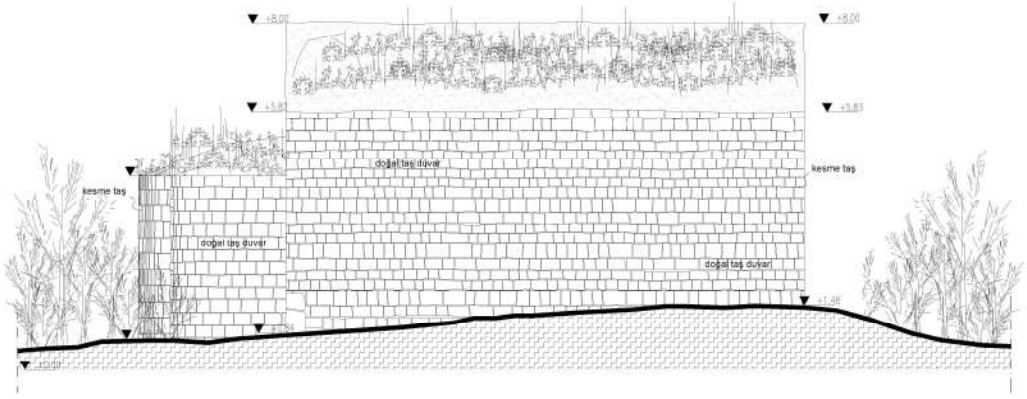

GÜNEY CEPHESİ

15 10 5 0 5 cm

Ek. 12. Ocaklı Mahallesi Küçük Kilise (Görseller).

Güney cephe

İç mekân fresk örneği ve doğu yönüne bakış

Ek.12. Ocaklı Mahallesi Küçük Kilise.

K
B
A
mazgal pencere
+0.21
d. taş kemer izi
d. taş taşıyıcı
d. taş kemer izi
d. taş taşıyıcı
-0.26
+0.52
APSİS
Döşeme:Toprak
Duvar:D.Taş
Tavan:Tonoz
mazgal pencere
d. taş kemer izi
d. taş taşıyıcı
d. taş kemer izi
mazgal pencere
d. taş kemer izi
NAOS
Döşeme:Toprak
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz
+0.52
d. taş kemer izi
d. taş taşıyıcı
A
±0.00
d. taş kapı izi
GİRİŞ
d. taş kemer izi
d. taş taşıyıcı
±0.00
+0.11
d. taş taşıyıcı
d. taş kapı izi
±0.00
GİRİŞ
B
ZEMİN KAT PLANI
15 10 5 0 5
cm

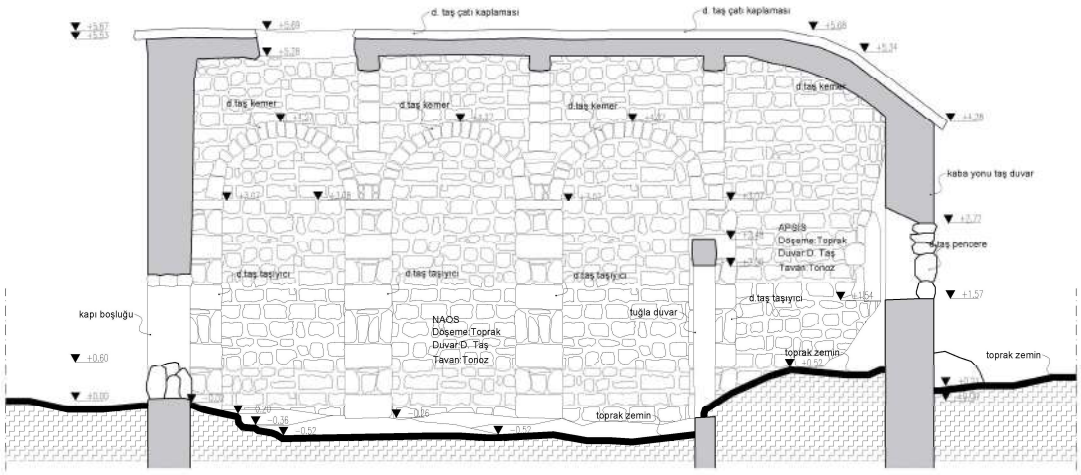

A-A KESİTİ

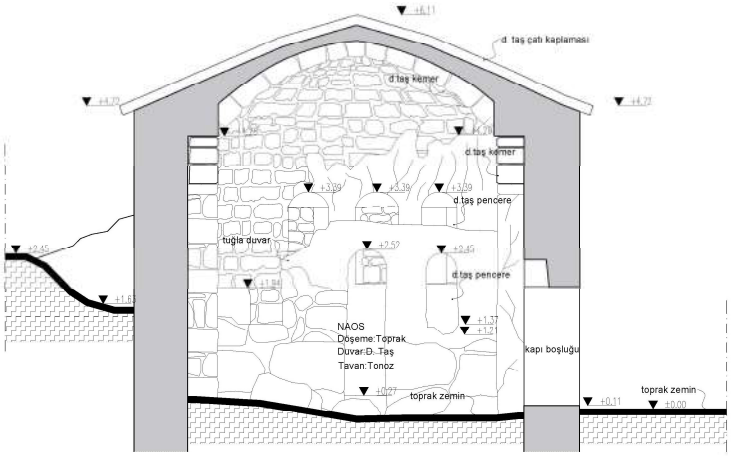

B-B KESİTİ

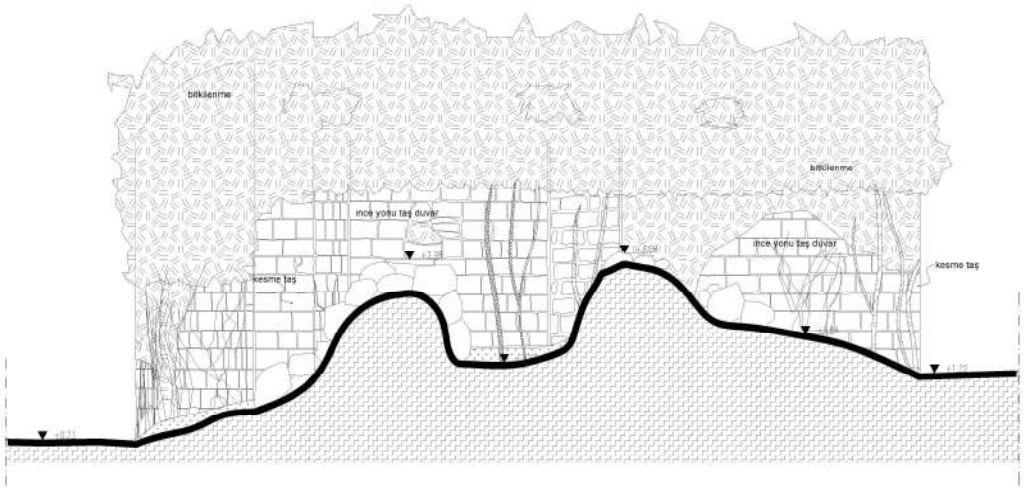

KUZEY CEPHESİ

15 10 5 0 5 cm

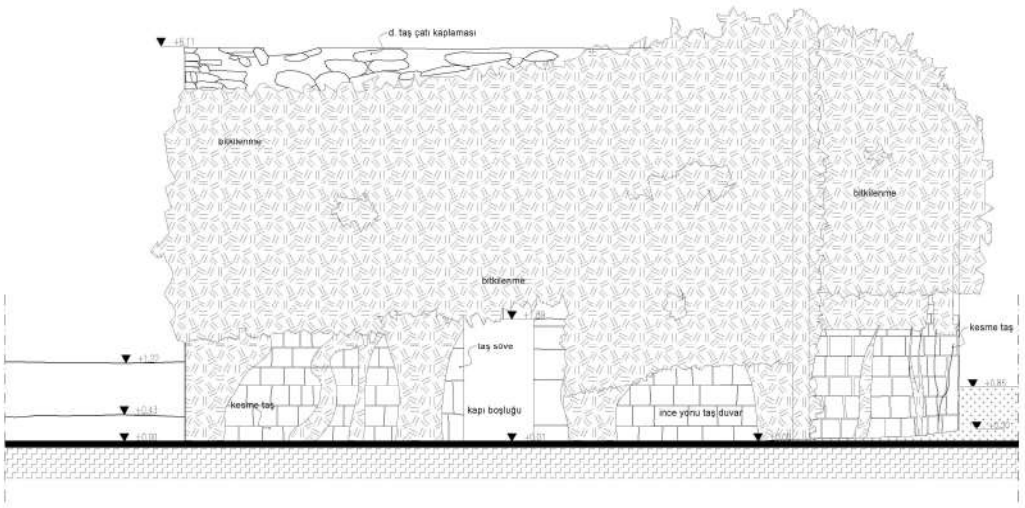

GÜNEY CEPHESİ

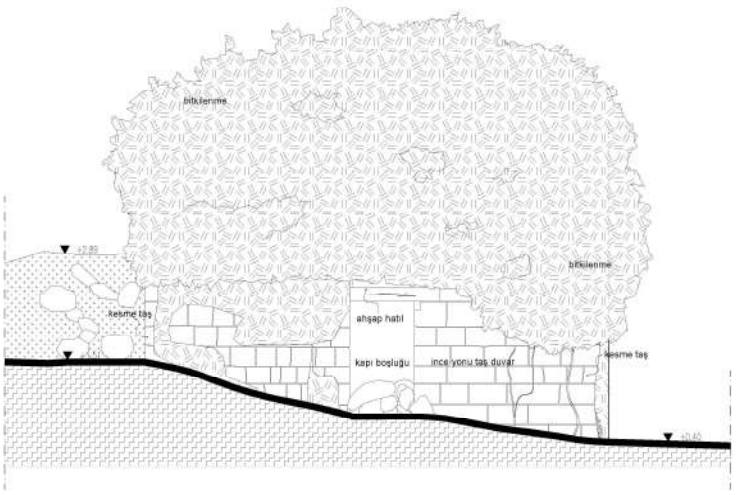

BATI CEPHESİ

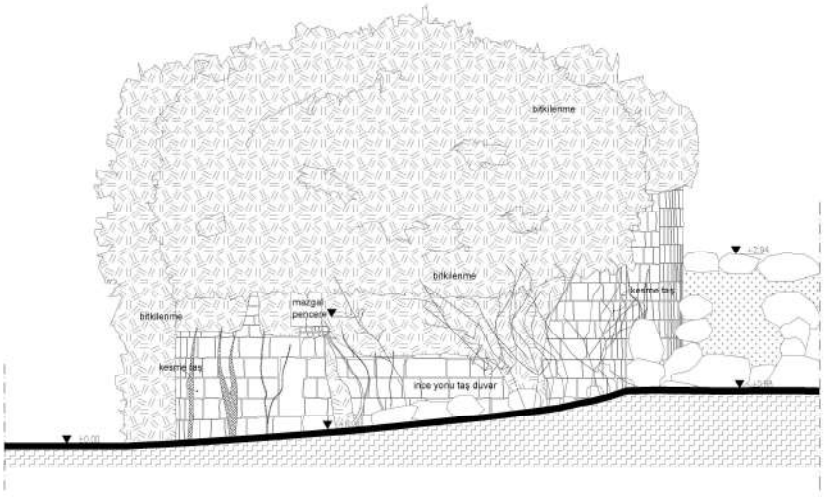

DOĞU CEPHESİ

15 10 5 0 5 cm

Ek. 13. Mataracı Mahallesi Kilisesi (Görseller).

Güneybatıdan bakış

Batı cephe ve iç mekân (kuzeydoğu köşe)

Ek.13. Mataracı (İlaksa) Mahallesi Kilisesi.

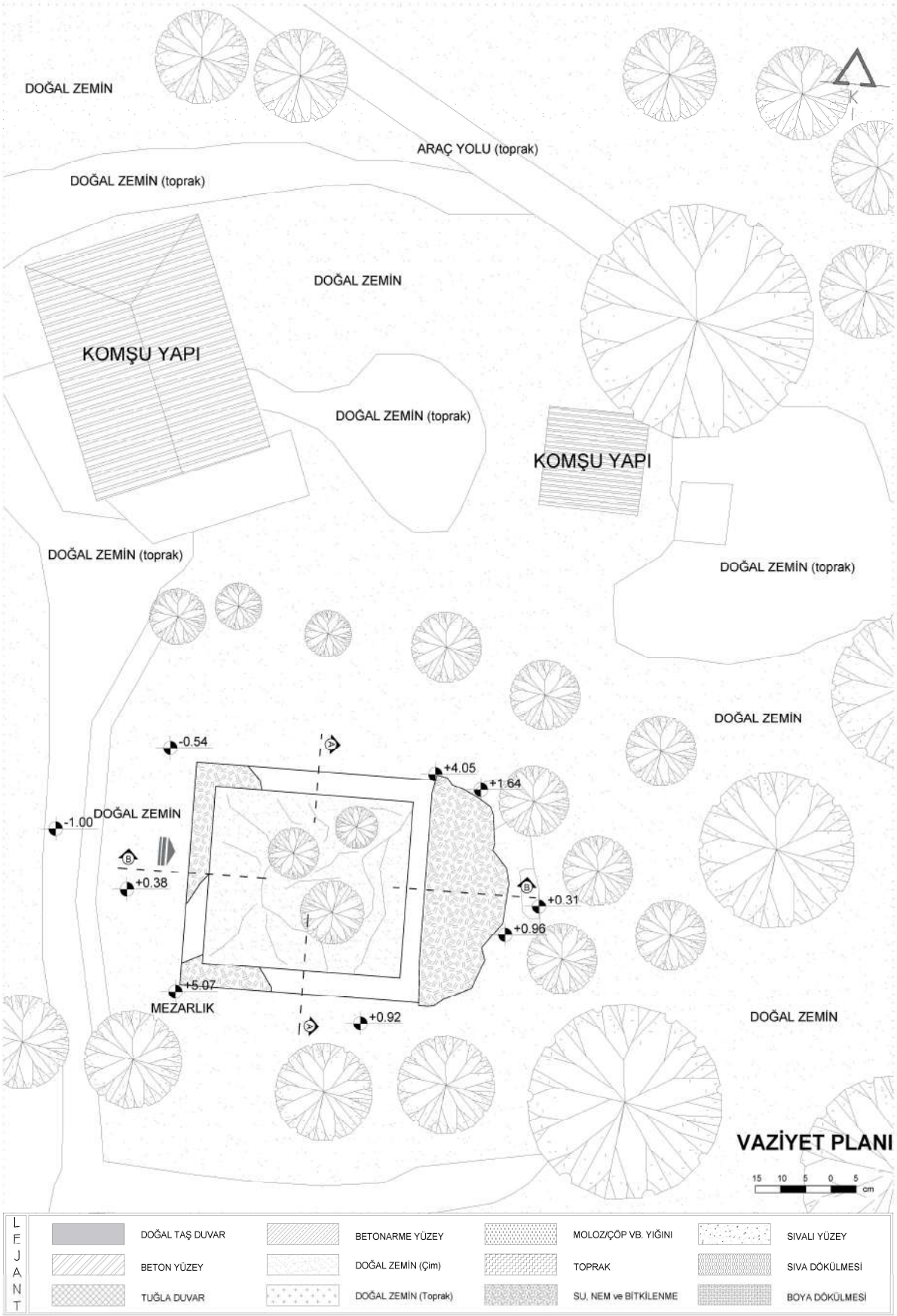

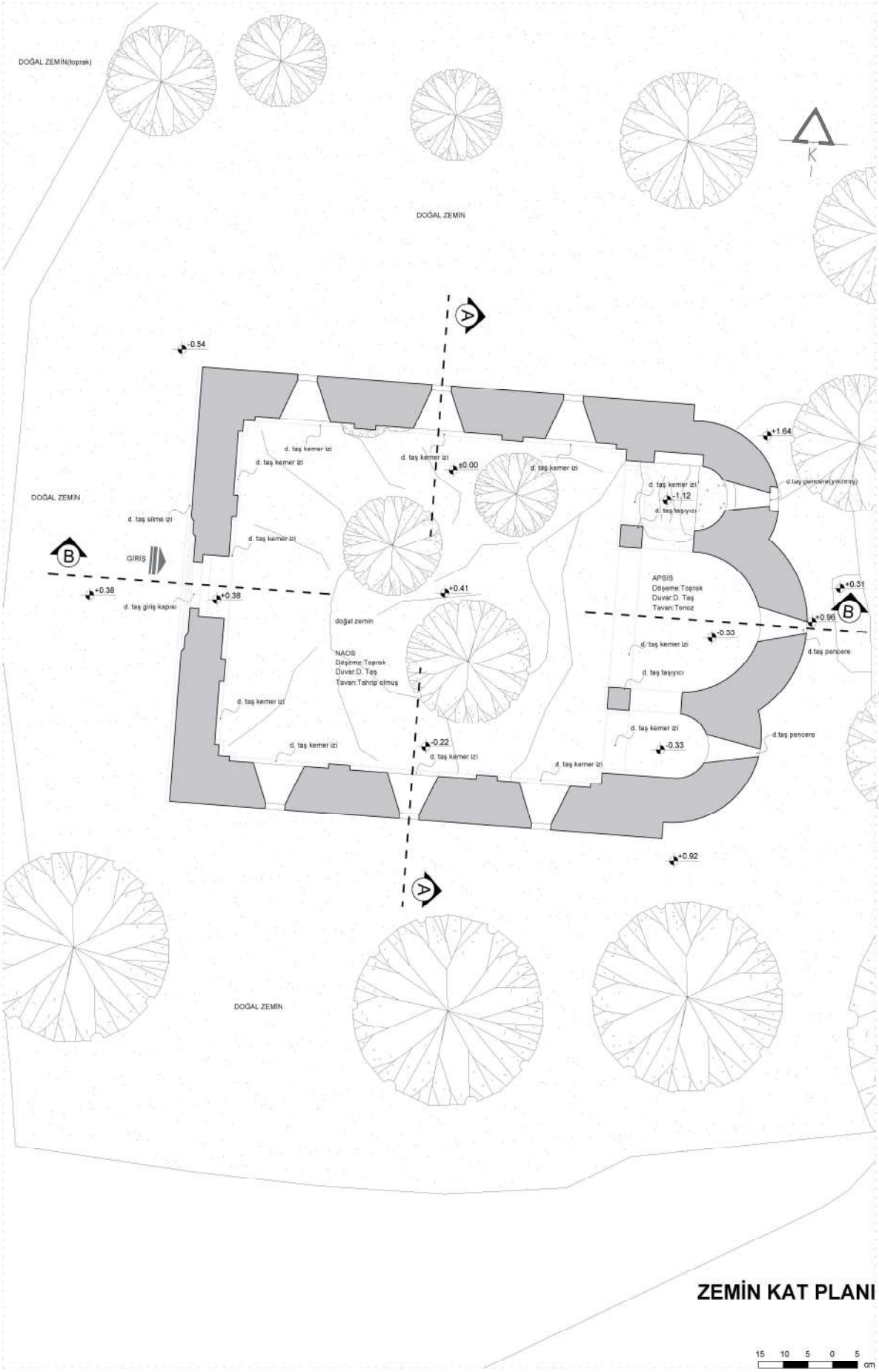
DOĞAL ZEMİN(toprak)
DOĞAL ZEMİN
K
DOĞAL ZEMİN
DOĞAL ZEMİN
A
B
-0.54
d. taş kemer izi
±0.00
+1.64
d.taş pencere(yıkılmış)
-1.12
d. taş taşıyıcı
d. taş silme izi
GİRİŞ
+0.38
+0.38
d. taş giriş kapısı
+0.41
doğal zemin
APSİS
Döşeme:Toprak
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz
+0.31
+0.96
-0.33
d. taş pencere
NAOS
Döşeme:Toprak
Duvar:D. Taş
Tavan:Tahrip olmuş
-0.22
-0.33
+0.92
ZEMİN KAT PLANI
15 10 5 0 5
cm

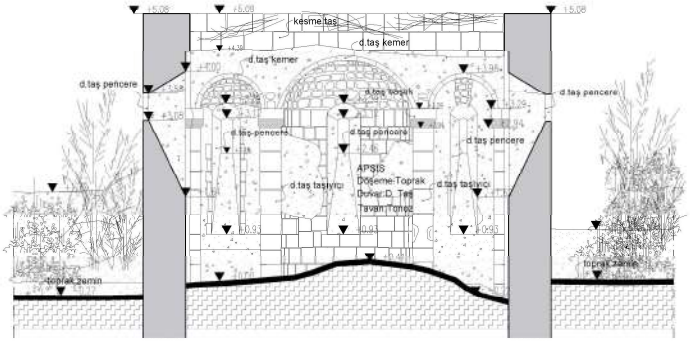

A-A KESİTİ

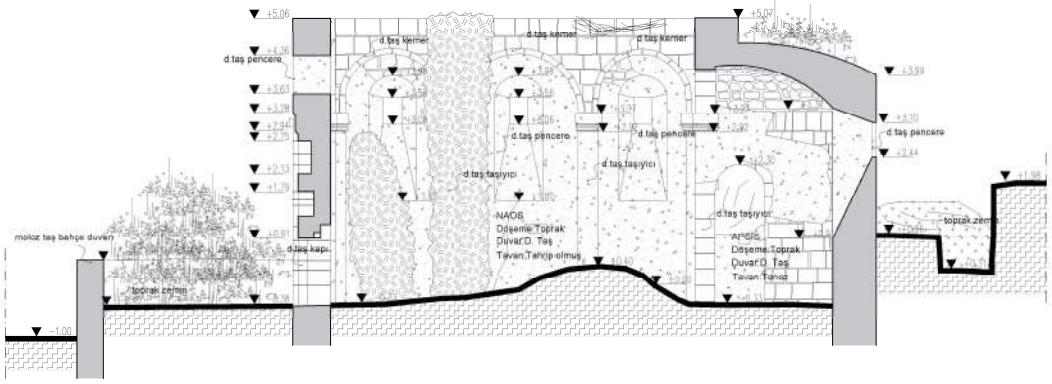

B-B KESİTİ

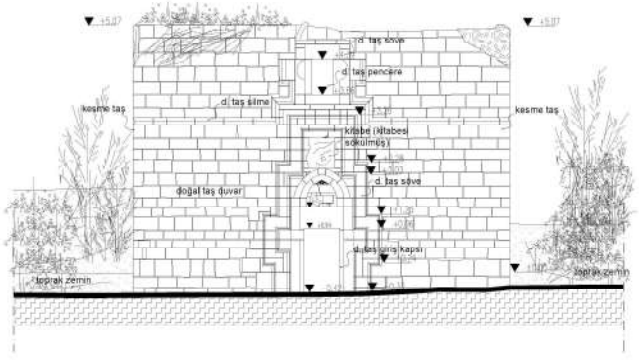

BATI CEPHESİ

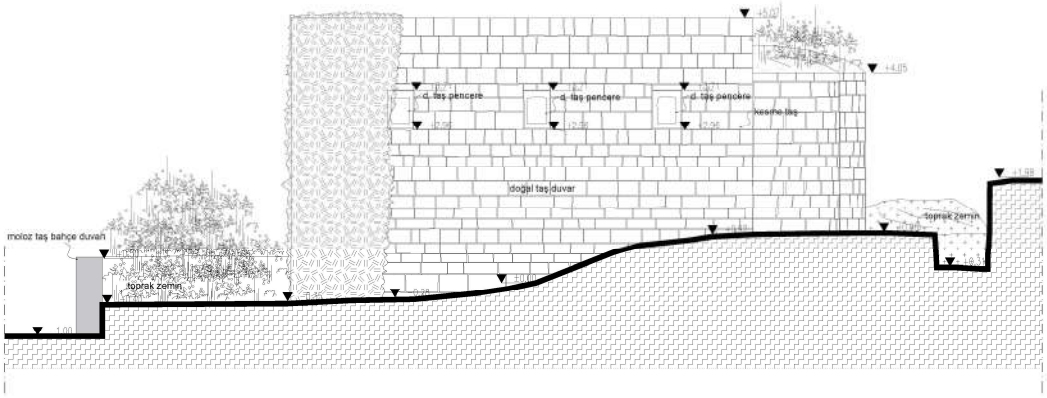

GÜNEY CEPHESİ

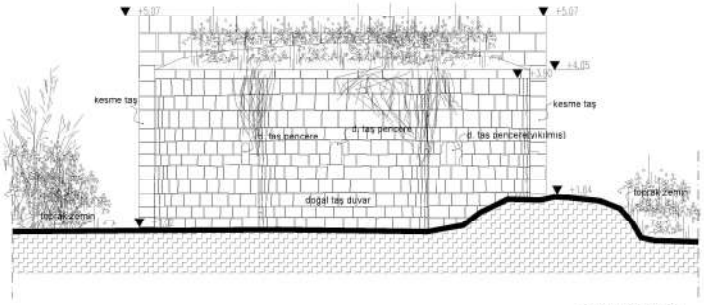

DOĞU CEPHESİ

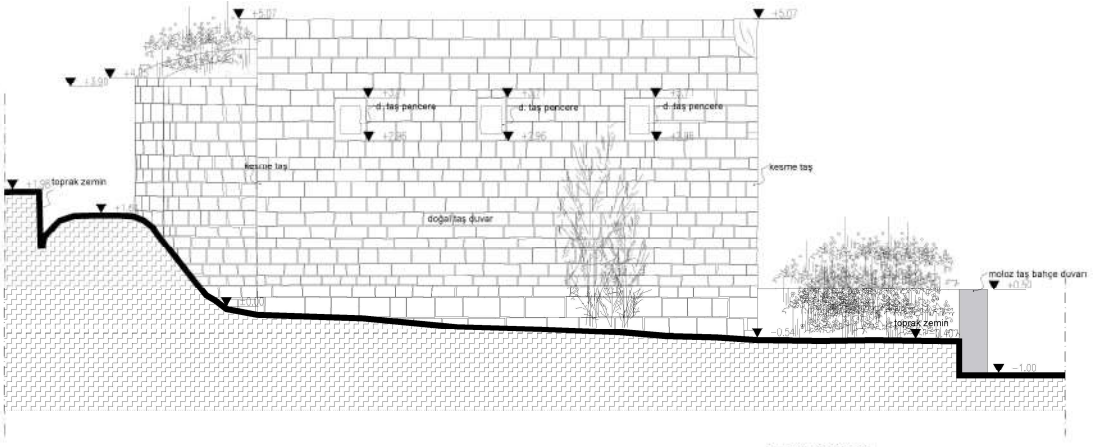

KUZEY CEPHESİ

Ek. 14. Temelli Mahallesi Kilisesi (Görseller).

Batı cephe

İç mekân güney yönüne bakış ve taşıyıcı sütun örneği

Ek.14. Temelli (Prastiyos) Mahallesi Kilisesi.

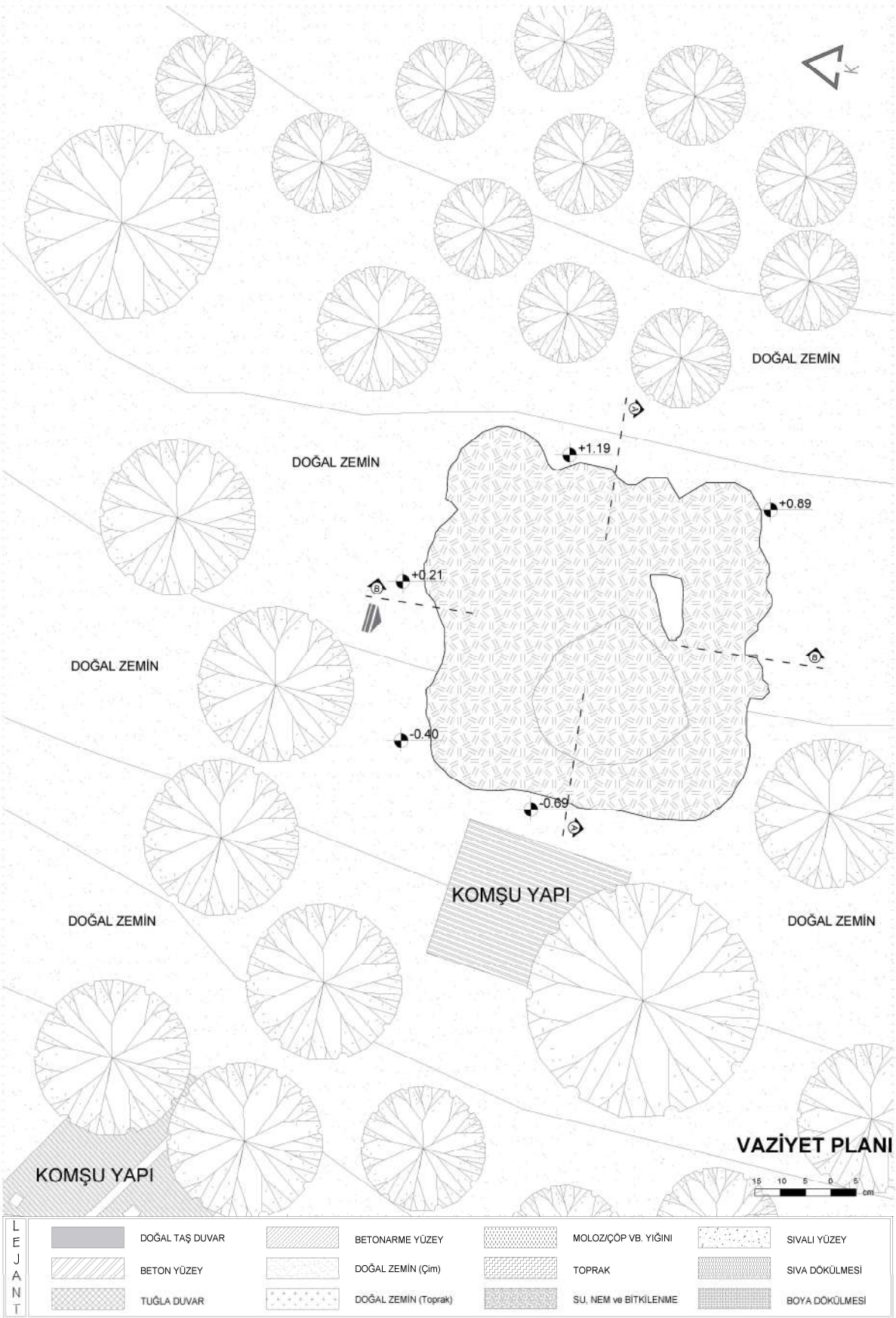

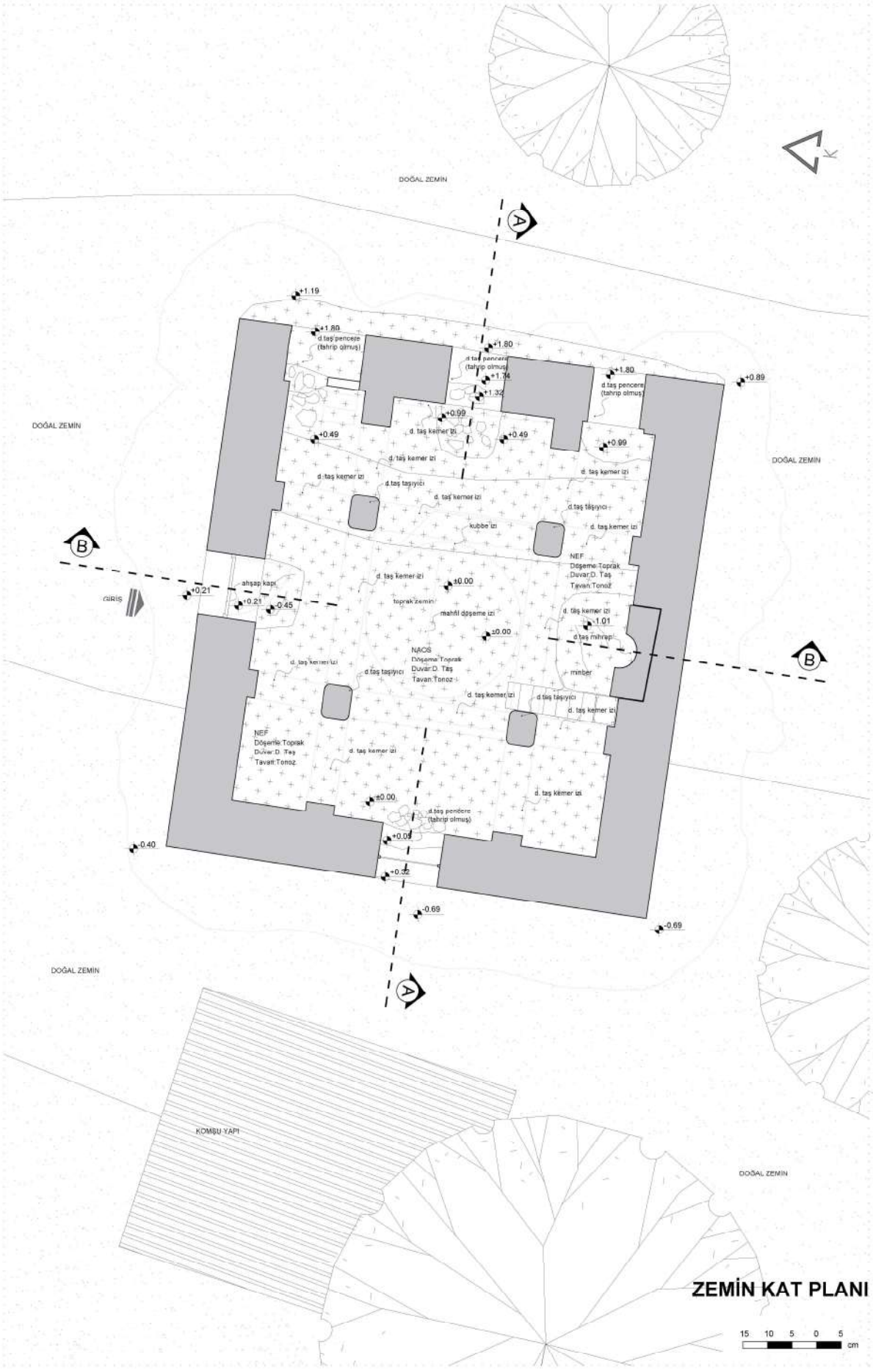
DOĞAL ZEMİN
DOĞAL ZEMİN
DOĞAL ZEMİN
DOĞAL ZEMİN
KOMŞU YAPI
A
A
B
B
GİRİŞ
+1.19
+1.80
d.taş pencere (tahrip olmuş)
+1.80
d.taş pencere (tahrip olmuş)
+1.34
+1.32
+1.80
d.taş pencere (tahrip olmuş)
+0.89
+0.99
+0.49
d. taş kemer izi
+0.49
+0.99
d. taş kemer izi
d. taş kemer izi
d. taş kemer izi
d.taş taşıyıcı
d. taş kemer izi
d.taş taşıyıcı
kubbe izi
d. taş kemer izi
NEF
Döşeme:Toprak
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz
d. taş kemer izi
±0.00
ahşap kapı
+0.21
+0.21
-0.45
toprak zemin
mahfil döşeme izi
d. taş kemer izi
-1.01
±0.00
d.taş mihrap
NAOS
Döşeme:Toprak
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz
minber
d. taş kemer izi
d.taş taşıyıcı
d. taş kemer izi
d.taş taşıyıcı
d. taş kemer izi
NEF
Döşeme:Toprak
Duvar:D. Taş
Tavan:Tonoz
d. taş kemer izi
d. taş kemer izi
±0.00
d.taş pencere (tahrip olmuş)
+0.09
-0.40
-0.32
-0.69
-0.69
ZEMİN KAT PLANI
15 10 5 0 5
cm

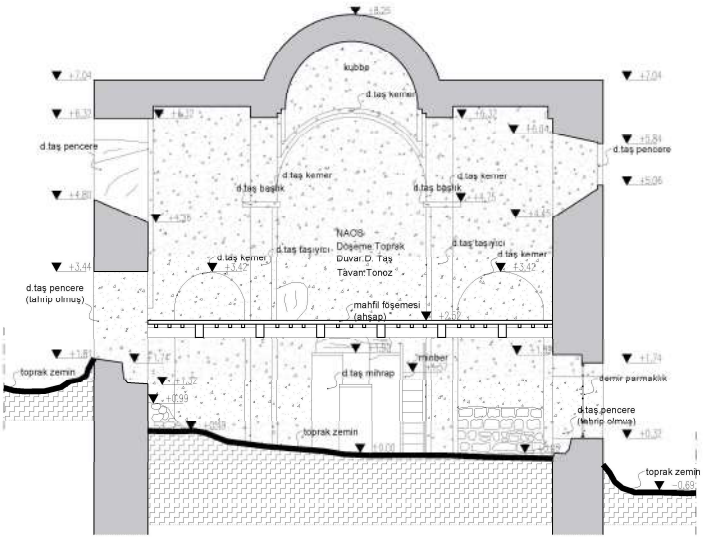

A-A KESİTİ

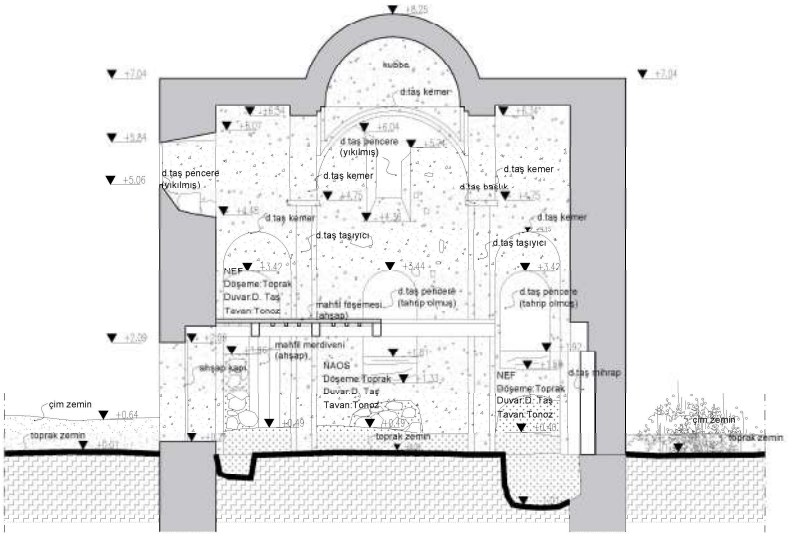

B-B KESİTİ

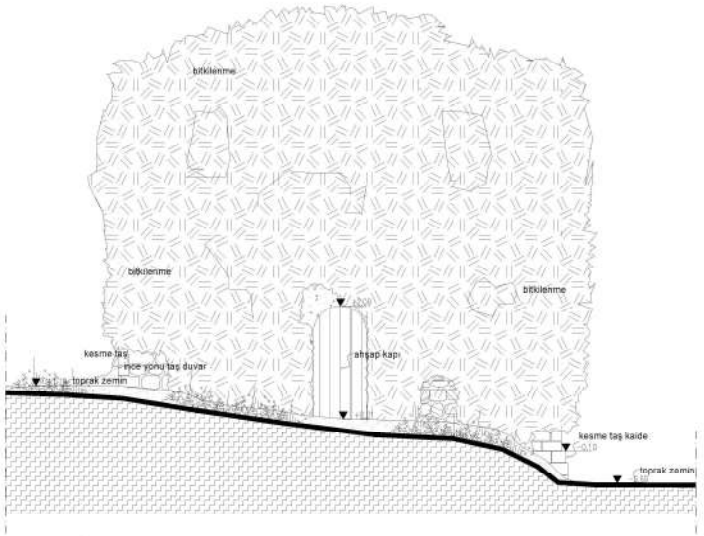

KUZEY CEPHESİ

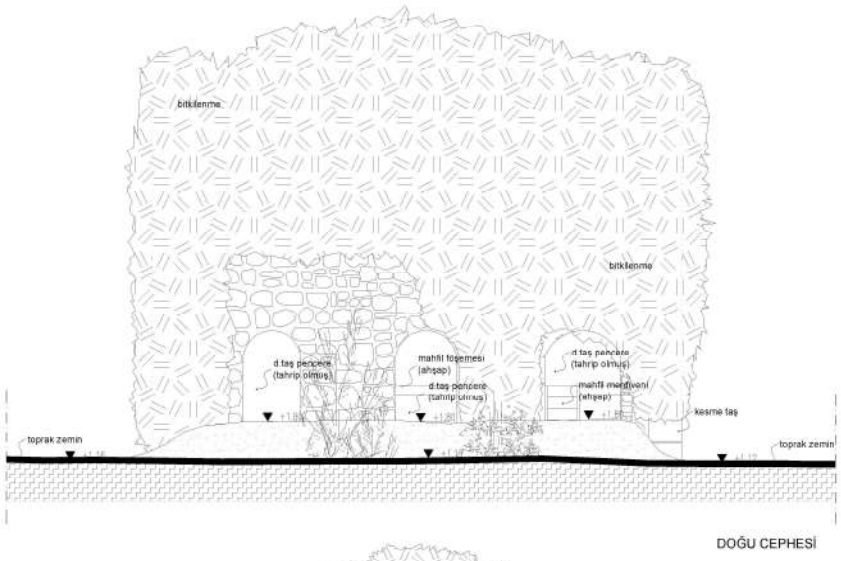

DOĞU CEPHESİ

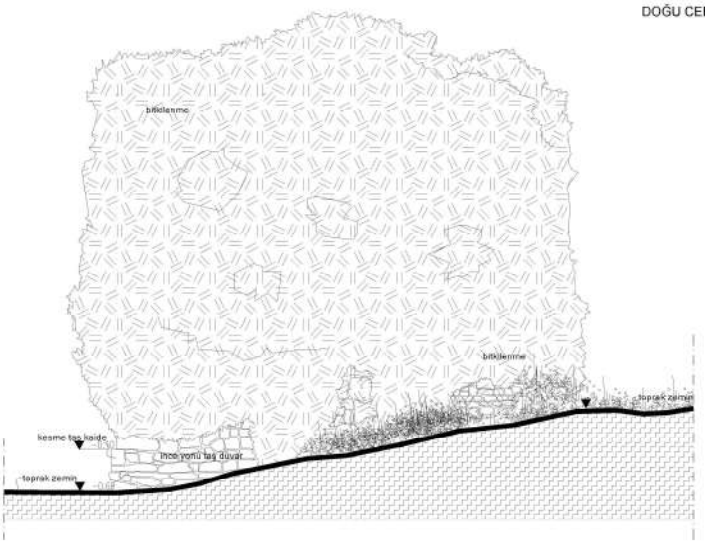

GÜNEY CEPHESİ

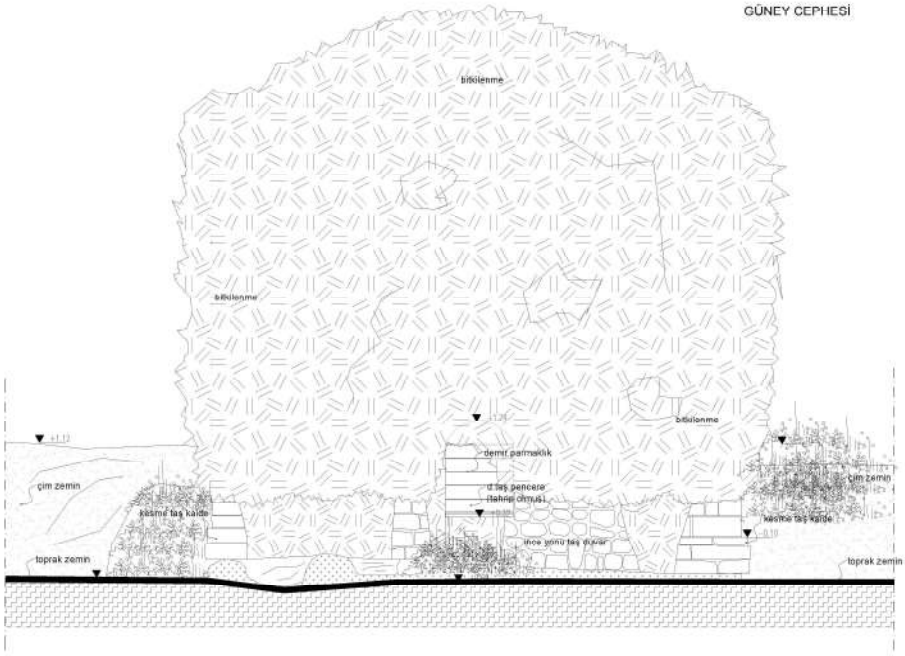

BATI CEPHESİ

ÖZGEÇMİŞ

Esra İMAMOĞLU YILMAZ, ilköğrenimini Mimar Sinan İlköğretim Okulu'nda bitirdikten sonra lise eğitimini 2001 yılında Trabzon Kanuni Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2005-2006 öğretim yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık bölümünde lisans eğitimine başladı. 2010 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim dalı, Restorasyon bilim dalında tezli yüksek lisans programına başladı. 2013 yılında "Taş yapılarda yüzey bozulmaları: Trabzon kenti kamu yapıları üzerinde bir inceleme" başlıklı yüksek lisans tezini sunmasının ardından doktora eğitimine başladı. 2010- 19 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev yaptı. 2021 yılından itibaren Vena Mimarlık ofisini açarak çalışma hayatına devam etmektedir. 2020 yılından itibaren Kars Ani Ören yeri kazısında ve çizim ekibinde yer almaktadır. İyi derece İngilizce bilmektedir.